

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

*Ducentesimo anniversario
Johannis Evangelistae Purkyně
nati dedicatum*

*Věnováno 200. výročí narození
Jana Evangelisty Purkyně*

Jan Evangelista Purkyně
1787—1869

OBSAH

Články

- 13 Eva Rozsivalová, Mladá léta Jana Evangelisty Purkyně
55 Otakar Brázda, Příchod Jana Evangelisty Purkyně na pražskou univerzitu
91 Ladislav Niklíček, Význam druhého pražského období Jana Evangelisty Purkyně pro dějiny české vědy
123 Roman Prah1, Ještě jednou Karel a Jan Evangelista Purkyně
133 Ludmila P. Laptěvová, Jan Evangelista Purkyně a Rusko

Materiály

- 161 Karol Bílek, Písemná pozůstalost Jana Evangelisty Purkyně a další purkyňovské písemnosti v literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze
171 František X. Halas, K podílu Jana Evangelisty Purkyně na českém národním obrození (edice korespondence J. E. Purkyně s Václavem Hankou a Pavlem Josefem Šafaříkem)

Cizojazyčná shrnutí

- 53 Eva Rozsivalová, Die Jugendjahre von Jan Evangelista Purkyně
89 Otakar Brázda, Die Berufung J. E. Purkyně's an die Prager Universität
121 Ladislav Niklíček, Die Bedeutung der zweiten Prager Periode Jan Evangelista Purkyně's für die Geschichte der tschechischen Wissenschaft
132 Roman Prah1, Noch einmal zu Karel und Jan Evangelista Purkyně
157 Ludmila P. Laptěvová, Jan Evangelista Purkyně und Russland (Ян Евангелиста Пуркине и Россия)
169 Karol Bílek, Die schriftliche Hinterlassenschaft und weitere Schriftstücke von J. E. Purkyně im Literarischen Archiv des Museums der tschechischen Literatur in Prag
231 František X. Halas, Zum Anteil von Jan Evangelista Purkyně an der tschechischen Wiedergeburt

Autoři

prom. hist. Karol Bílek, Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze,
pobočka Staré Hrady

MUDr. Otakar Brázda, CSc., Fakulta všeobecného lékařství Univerzity Karlovy, Praha

PhDr. František X. Halas, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Brno

Prof. Ludmila Pavlovna Laptěvová, Historická fakulta Lomonosovovy státní univerzity,
Moskva

PhDr. Ladislav Niklíček, CSc., Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, Praha

PhDr. Roman Prahl, Národní galerie, Praha

PhDr. Eva Rozsivalová, CSc., Na Šmukýřce 18, Praha 5

ČLÁNKY

MLADĀ LĚTA JANA EVANGELISTY PURKYNĚ

EVA ROZSÍVALOVÁ

V článku se zabývám obdobím dětství a mládí největšího z českých přírodovědců a lékařů 19. století. Za rozhodující pro tvorbu jeho osobnosti považuji české prostředí jeho dětských let, za studií pak pobyt na filozofické a lékařské fakultě pražské univerzity a intelektuální milieu obrozenecké společnosti prvních desetiletí 19. století. Daným tématem se zabývali již dříve někteří autoři. Z jejich prací vycházím. Domnívám se však, že je třeba věnovat mu více pozornosti v širších souvislostech, zejména ve vztahu k úrovni výuky a výchovy lékařů na pražské univerzitě a působení pražské obrozenecké společnosti.

1. RODOVÉ A RODININÉ ZÁZEMÍ — DĚTSTVÍ

„Ve středočeském kraji pod Hazmburkem, kde z rozlehlých rovin jen mírně zvlněných, se náhle zdvíhají vrcholky kopců Českého středohoří... utvářely věky vlastnosti rodu... Po staletí žilo se tu z půdy a půdou... v důvěrném vztahu k přírodě... láskou k zemi a přírodě“.^{1/} Nejstarší záznam o Purkyňově rodu je z r. 1520, kdy Václav Purkyně hospodařil v Hoštěnicích. Z Hoštěnic se šířil rod přivdáním a přivením na sever, na východ i na jih.

Z Litoměřic jsou zprávy o Purkyňových ze 17. století. V r. 1862 našel F. Palacký^{2/} smlouvu z r. 1616 o darování vinice Šebestiánem Purkyněm synu Samuelovi. Už z 18. století pocházejí zprávy o tom, že nezůstali všichni Purkyňové v poříčí Ohře.^{3/}

^{1/} R. Pokorná — Purkyňová, Život tří generací, Praha 144, s. 9—10.

^{2/} A. Šimek, Kterak rod Purkyňův dostal se z Litoměřic do Libochovic, Památce Jana Ev. Purkyně, Praha 1887, s. 38-9.

^{3/} Antonín Purkyně z Budyně, pravděpodobně bratr praděda našeho slavného fyziologa, se přistěhoval v prvním desetiletí do Brna a v r. 1713 tam získal měštanské právo. Byl řeznickým tovaryšem a tímto řemeslem se živil až do smrti. Měl dvanáct dětí, většinou dcery. Osud jednoho ze synů není známý. Dva synové se stali řehol-

Do Libochovic se přičlenil r. 1744^{4/} Kašpar Purkyně z Budyně, vyučený řeznickému řemeslu. Stal se v Libochovicích obecním šenkýřem, později majitelem domu č. 29 a v r. 1761 městským radním. Zemřel v témž roce, sotva čtyřicetiletý. Jeho synovi Josefovi bylo v roce otcova úmrtí patnáct let. Vychodil klášterní školu v Oseku. Vstoupil pak do služeb knížat Dietrichsteinů, kterým patřily Libochovice i řada jiných panství. Na svém prvním působišti ve Vlachově Březí, kde pracoval jako dietrichsteinský kontribuční, poznal Josef Purkyně Rozalii Šafránkovou, která se tam učila hospodařit u své vdané sestry. V r. 1784 byl Josef Purkyně přeložen na místo obročního do svého rodiště Libochovic. Za dva roky poté zažádal o povolení k sňatku a 25. ledna 1787 se oženil s Rozalií.

Jako jiné rodiny panských úředníků bydleli Purkyňovi v libochovickém zámku. Tam se jim narodil 18. prosince téhož roku^{5/} nejstarší syn, který dostal při křtu jména Jan Josef. Nezůstal jedináčkem, za dva roky se narodil druhý syn Emanuel, který zemřel jako dvouleté dítě. V roce jeho smrti se narodil třetí syn Josef.

Jan se narodil v době krátké vlády Josefa II. (1780—1790), která se díky reformám tehdy prováděným stala nejvýznamnějším obdobím epochy osvícenského absolutismu u nás. V důsledku společenských a hospodářských změn v druhé polovině 18. století se začaly probouzet k aktivitě široké vrstvy venkovského lidu, drobné buržoazie a české inteligence. Národně obrozené snahy zintenzivňoval odpor k josefínské germanizaci.^{6/} To prožíval Jan plně a zúčastnil se na procesu vytváření novodobého českého národa, které probíhalo intenzivně zejména v první polovině 19. století.

Janův otec byl svým zaměstnáním často vzdalován z domova, když jezdil na úřední cesty po vesnicích a dvorcích panství. Jan si později rád zavzpomínal, jak se v dětských letech účastnil otcových úředních cest. Jezdili vozem taženým párem koní, nejčastěji podél Ohře k Budyni, nebo přes Dubany, Křešín, Košetice, Vojničky, Vojnice a Děčany do Solan u Třebivlic, kde bylo naleziště granátů, i do ostatních vsí na panství libochovických Dietrichsteinů. Jan pozoroval dychtivě úrodný kraj Českého středohoří a seznamoval se při tom s okolím i s hospodářstvím. Ohři, kterou nazývali Oharka, vroubily mnohé ovocné sady, které se střídaly s lány panských polí a malými poddanskými políčky. Tam, kde končil obzor Šebínskou vysočinou, zvedaly se kopce z vyvřelých hornin, ke

níky a z nich Bernard r. 1761 profesorem na univerzitě v Olomouci. To byl první vysokoškolský profesor purkyňovského rodu. Srov. V. Zapletal, Brněnská větev Purkyňova rodu, Jan Evangelista Purkyně, badatel a národní buditel, Praha 1955, s. 198 až 200.

^{4/} Rodina Purkyňova, Památce Jana Ev. Purkyně, Praha 1887, s. 39.

^{5/} B. Matoušková, Purkyněs Studentenjahre an der medicinschen Fakultät der Prager Universität, Nova Acta Leopoldina, N. F. 24, 1961, s. 20, vysvětluje, že toto datum narození je pravděpodobně správnější než dříve uváděné 17. 12.

^{6/} J. Kočí, České národní obrození, Praha 1978, s. 107 a d.

kterým patří zaostřená špička Milešovky. Kopce bylo dobře vidět zejména za krásných podzimních dnů, kdy bývá při pěkném počasí jasný rozhled.

Jezdili nejen na podzim, v létě a na jaře, ale i v zimě a Jan se rozhlížel a naslouchal přírodě i lidem. Procházeli s otcem po mezích mezi poli, zahradami, špýchary, chlévy, sklepy. Jan slyšel otcovy rozhovory s kočím, šafáři i s dalšími hospodářskými pracovníky; otec měl porozumění pro starosti a potíže a Jan čerpal vědomosti o přírodě a lidské práci.

Někdy měli spolucestující. Z těch si zapamatoval nejvýrazněji „vrchnostenského felčara“ Čapka; jeho jméno uvedl ve svých vzpomínkách několikrát^{7/} a dal přitom vždy najevo, že si jej vážil pro jeho vědomosti i pro přímé jednání na rozdíl od druhého libochovického „doktora“ Lövy či Löviho. Z matriky pražské lékařské fakulty se dozvídáme, že Lövy nebyl žádný doktor, ale že byli oba^{8/} zkoušenými chirurgy. Seznamy litoměřického chirurgického gremia z r. 1794 ukazují, že Čapkovi bylo tehdy 54, Lövy 28 let.

Vrchnosti mívaly koncem 18. a v první polovině 19. století mezi svými zaměstnanci takové lékaře nižšího školení, kteří měli povinnost se při pevném platu starat o zdraví vrchnosti, vrchnostenských úředníků a služebnictva a léčili i obyvatelstvo na panství zčásti zdarma, zčásti za honorář.^{9/} Podle obyčeje tehdejších venkovských praktiků připravovali také některé léky pro své nemocné. Janovi, který ovšem tehdy netušil, že jeho budoucí práce bude mít velký význam pro vývoj farmakologie, utkvělo v hlavě, jak chirurg Čapek vyrýpl sléz opatrně i s kořenem, aby ho použil na přípravu léku.

Na delších cestách i kratších procházkách slýchal otcovy výklady o ptácích, rybách, zvěři i rostlinách. Dozvídal se, co se k čemu používá, a ještě ve vysokém stáří rád na to vzpomínal. Po otcově náhlé smrti 29. září 1793 zůstali s matkou a sotva ročním bratrem Josefem sami.

Ještě čtvrt roku směli bydlet v zámku. Pak se musili odstěhovat do města. V prvním bytě, patrně vlhkém či jinak nezdravém, Jan onemocněl. Později se přestěhovali na radu chirurga Čapka do zdravějšího bytu.

Purkyně vzpomínal na svou matku s úctou a láskou jako na „ženu výtečnou“.^{10/} V mládí to byla krasavice, která si svým zjevem a vtípem dobývala uznání i v panských kruzích přesto, že byla prostou Češkou, která ani neuměla německy a „německé slovo jen někdy pro žert vypustila“. Ráda se strojila a byla velmi pracovitá. Tehdejší domácí práci si dnes ani nedovedeme představit. Před téměř dvěma sty léty mnoho užitečných předmětů bylo nutno zhotovovat přímo v domácnosti.

^{7/} Vzpomínky Jana Ev. Purkyně na vlastní mládí v Libochovicích prožité (dále jen Vzpomínky), Libochovice 1887, s. 12, 17, 18, 22, 28.

^{8/} Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), ČG Publ. 1786-95, 113/14.

^{9/} L. Hlaváčková, Lékařské taxy v Čechách v druhé polovině 18. a v první polovině 19. století, Čs. zdravotnictví 14, 1966, s. 432—6.

^{10/} Vzpomínky, s. 23, 32, 34, 35.

Matka poučovala Jana o tom, jak se dělají svíčky a mýdlo, viděl, jak se vyrábí škrob, peče v peci chléb, předou jemná vlákna ze lnu. Sám motával hotovou přízi a pomáhal i při jiných domácích pracích. Matka mu také vštěpovala první znalosti z anatomie, když mu ukazovala při kuchání zabitých zvířat plíce, srdce, játra, žaludek, slezinu, střeva, ledviny. Byla vyhlášenou kuchařkou, kterou zvali daleko široko, aby řídila kuchyňské práce pro slavnostní hostiny. Při takových příležitostech pomáhal i malý Jan. Třel těsto, šlehal z bílků sněh, strouhal perník či tvaroh, roztloukal koření, otáčel maso na rožni, dělal i jiné pomocné práce a rád také mlsal.

Také s matkou poznával bližší i vzdálenější okolí. Někdy chodili během letních měsíců na návštěvy do Budyně libochovickými zahradami přes Ostrov k myslivně, a pak podle ramene Ohře a lesem. První větší Purkyňovou cestou byla návštěva u příbuzných ve Vlachově Březí. Cestovali přes Prahu a tam pobýli několik dní. Nezapomenutelný byl dojem, který na něj udělal Karlův most — neviděl přes zábradlí řeku a myslil, že jde ulicí.

Libochovice měly v době Purkyňova narození^{11/} 133 domy, v r. 1830 192 domů a 1235 obyvatel. Jan čerpal nové zkušenosti nejen doma a na cestách, ale i v libochovickém denním životě. Ve mlýně býval jako doma a rád přihlížel práci práška, krupaře i chasy. Všichni jej i s mlynářem a mlynářkou rádi vídali. Se zájmem pozoroval práci bednáře a vdechoval pach rozpuštěné smůly. Také pach v konárnách se mu zamlouval, ale koní se bál. Chodil i do pivovaru, který se z velké části rozkládal pod zámek se svou chmelovnou, sladovnou, lednicí a chladnicemi i takzvanou spilkou, kde — jak odpovídalo tehdejší, zcela nedostatečné péči o zdraví dělníků — přespávali pivovarští chasníci. Jan byl vždycky šťastný, když se z temných, pro něj až strašidelných prostor dostal na světlo; vídal pak velikou kád', do které slévali pivo z chladičů.

Prohlížel si rád vodárnu ve věži bývalého zámeckého kostela; rozváděla vodu z Ohře do pivovaru, do zámku a zámecké zahrady. Ta zejména lákala malého chlapce. Mnohé chvíle v ní trávil i se svými kamarády, rád se díval na květiny a vdechoval nejraději na jaře vůni narcisů. Měl od malička, jak sám ve stáří dosvědčoval, velmi živou paměť pro květiny i pro barvy. S velkým zájmem pozoroval práci malíře, v jehož domě bydleli s matkou a malým bratříčkem po svém přestěhování ze zámku. Záhy se u něj projevovalo kreslířské nadání.

Brzy měl zájem také o knihy. První dostal jako šestiletý od Erasma

^{11/} E. Rozsivalová, Topografie lékařské Prahy v době návratu Jana Ev. Purkyně do vlasti v roce 1850, Čs. nemocnice 18, 1950, s. 70; F. Palacký, Statistisch topographische Notizen über die Bevölkerung Böhmens im Jahre 1830, Jahrbücher des Böhmischen Museums für Natur u. Länderkunde, Geschichte, Kunst u. Literatur 2, 1831, s. 197; Podle sčítání z r. 1980 měly Libochovice 3 671 obyv. (lask. sdělení s. Kučery z Čes. stat. úřadu).

Baudise, bratrance z matčiny strany. Byl to ilustrovaný Orbis pictus Jana Amose Komenského s latinským a českým textem, první kniha, ze které se učil číst a která i pro jeho další vývoj, ba i vědeckou práci a pedagogickou činnost měla velký význam.^{12/} Další knihy nacházel v domě mydiáře Čejky, otce jednoho ze svých kamarádů. Čejkovi odebírali také mnohé české knihy vydávané V. M. Krameriem a Jan si je rád půjčoval a předčítal z nich po večerech matce. U děkana Brixiho v Budyni poznal Krameriovy Císařské královské poštovské noviny, nezapomenutelné listy našeho národního obrození.^{13/} V Budyni se Jan seznámil také se vzácným výtiskem kutnohorské bible. Již tehdy velmi obdivoval její dřevoryty. I tento zájem jej provázal do dalších let. U libochovického kaplana Schiffnera, který měl latinské i řecké spisy, se začal učit číst latinské texty. Získal od něj také některé znalosti z astronomie, naučil se řecké abecedě a ministrování při mši. Tato poslední činnost mu však dělala značné potíže, přirovnával ji proto k tanci a ke hraní divadla, k nimž nikdy neměl vlohy. Přece však mu bylo učení kaplana Schiffnera k užítku, když přišel na vyšší školy do Mikulova.

Učil se rád všemu, co mu jeho okolí mohlo poskytnout, a vzpomínal na to vděčně i po letech. Na docházku do školy měl naopak nejasné vzpomínky, i když později prohlásil, že toho, co se v české libochovické škole naučil, bylo poměrně nejvíce.^{14/} Čtení, psaní, počítání bylo jednotvárnou náplní školního vyučování. Žáci se jen málo dozvídali z minulosti a přítomnosti svého národa nebo z přírodovědy. Neučili se kreslit, neměli žádný tělocvik. Osnovy pro tyto tzv. triviální školy v druhé polovině 18. století předepisovaly sice již trochu rozmanitější rozvrh, ale praxe jej většinou zanedbávala. Purkyně však vzpomínal rád na „muzicírování“ svých učitelů i na to, jak se sám učil hrát na pikolu a na housle, jak dirigoval žákovskou kapelu a jak se učil zpívat.

Své hudební vzdělání brzy uplatnil, když v deseti letech odešel z domova na vyšší školy. Navzdory školským nedostatkům naučil se už v dětství mnoho. Přirozená vysoká inteligence, touha po vzdělání, vědění a poznání vedly jej také dalším životem.

2. NA MORAVSKÝCH ŠKOLÁCH

Vláda osvícenského absolutismu v habsburském soustátí se snažila podřídit si školství a zbavit je církevního poručníkování. Nebylo však snadné prosadit zásadu, že škola je důležité „politicum“. Zrušení jezuitského řádu v roce 1773 změnilo situaci poněkud k lepšímu. I po-

^{12/} J. Jedlička, Jan Evangelista Purkyně a Jan Amos Komenský, Časopis lékařů českých 111, 1972, s. 750—5.

^{13/} J. Kočí, České národní obrození, Praha 1978, s. 231 a d.

^{14/} J. Thon, Básnický glosář Jana Evangelisty Purkyně, Praha 1959, s. 289.

tom však zůstávalo mnoho důvodů, umožňujících církvi vliv na školy. Zejména to byla tendence k intenzivní náboženské výchově. Také nedostatek laických učitelů pomáhal k udržení monopolu církve na vzdělání. Na nižších školách učili sice z největší části laici, ale světští kněží měli hlavní dozor. Na gymnáziích nahradily jezuité většinou piaristé. Na univerzitách, ačkoliv na ně toleranční patent umožňoval vstup nekatolíků, učila z nedostatku jiných pedagogů řada exjezuitů. Stát stále přednostně uznával katolickou církev.

Na jednom z dietrichsteinských panství, v moravském Mikulově, bylo piaristické gymnázium. Přátelé a známí paní Rozalie Purkyňové, úředníci dietrichsteinského panství v Libochovicích, jí poradili, aby své syny poslala na mikulovské školy.^{15/} Školní poplatky zavedené v době Josefa II. byly značně vysoké, chudí chlapci si musili na ně i na byt a stravu vydělat. Pokud měli hudební nadání a základní hudební vzdělání, mohli se stát kostelními zpěváky — choralisty. K tomu bylo ovšem nutno udělat zkoušku ze zpěvu. Jan vykonal zkoušku ve Slaném, kde byl též piaristický klášter.

Pak ovšem Jana čekala dlouhá cesta do Mikulova na jižní Moravu, do nezvyklého prostředí, které mu zejména svou němčinou, kterou jen málo znal, bylo zpočátku velmi nepříjemné. Purkyně sám píše, že přišel v Mikulově do druhé třídy triviálky, „tehdy zvané scribendy“.^{16/} Podle názvu knihy, v níž byl seznam žáků této školy, „Liber calculorum iuventutis scholarum Nicolsburgium normalium“,^{17/} můžeme snad spíše soudit, že se jednalo o školu zvanou normální, ze které v té době žáci přecházeli do gymnázia. Purkyně byl přijat do druhé třídy do letního semestru, jeho třídním se stal Alexandr Julisch. Letní běh končil v srpnu, v září a v říjnu byly hlavní prázdniny. V listopadu pak začínal nový školní rok, ve kterém Jan chodil do třetí třídy. Jeho třídním byl Bernhard Berka. Prospěch měl od počátku velmi dobrý, i když mu dělala v první době potíže němčina.

Na rozdíl od svých spolužáků vyznal se již ve čtení latinských textů. Těm asi připadalo obtížné latinské písmo, rozdílné od běžného švabachu. Bylo mezi nimi mnoho synků místních vinařů.

Tamější piaristická škola měla už značnou tradici. Byla založena v r. 1631.^{18/} V době třicetileté války dostala od svého zakladatele, kardinála Dietrichsteina, zřejmě protireformační úkoly. V době Purkyňových studií, po vyhlášení tolerančního patentu, byla již v otázkách církevní snášenlivosti situace značně jiná.

Gymnázia byla tehdy obvykle pětitřídní. První tři třídy se nazývaly

^{15/} Vzpomínky, s. 41.

^{16/} Vzpomínky, s. 47.

^{17/} J. Sajner, Purkyně a Morava, Lékařské listy 7, 1952, s. 117—120.

^{18/} J. Sajner, tamtéž, s. 84—88.

gramatikální (parva, gramatica a syntax), další dvě byly humanitní (rethorica a poetica). Při některých piaristických gymnáziích byla ještě šestá třída pro ty, kteří se nepřipravovali na další studia. Na gymnáziích se učilo náboženství, latina, řečtina, matematika, dějepis, zeměpis, trochu málo i fyzika a botanika. Za zaznamenání stojí, že se probíral Komenského Orbis pictus.^{19/} Vyučování probíhalo dopoledne i odpoledne, ale jen po dvou hodinách. V úterý a ve čtvrtek odpoledne bylo prázdné. Žáci, kteří vstupovali do gymnázia, musili být alespoň desetiletí. Někteří byli ovšem i o několik let starší, protože je ve školním postupu zdržovaly zejména finanční nesnáze jejich rodičů. Také Jan byl při vstupu do gymnázia už skoro dvanáctiletý.

Na gymnáziu prospíval výborně. Ze všech předmětů se vždy známkovalo chování, nadání, schopnosti a výsledný prospěch. V prvním roce byl Purkyně z celkového počtu 36 žáků prospěchem na sedmém místě, ve třetím z 30 žáků na osmém místě a v pátém dokonce na prvním místě.^{20/} Tehdy byl podle obyčeje vyznamenán za zvuků fanfár a trub.

Ve svých mikulovských letech bydlil v semináři. Ty byly v Mikulově dva: jeden při svatováclavském kostele, druhý při starší loretánské kapli. „Lauretánci“ nosili ústavní modrý oblek, „václavisté“ červený. K těm patřil mladší bratr Jana Purkyně Josef.^{21/} Jan vzpomínal později,^{22/} že nebyl ve stejném semináři se svým bratrem. Byl tedy pravděpodobně „modráčkem“ — „lauretánkem“.

Podle zachovaných záznamů^{23/} neměl ve škole žádné absence, ačkoliv se zdravotně necítil dobře. Jako mnoho chudých českých studentů neměl daleko k tuberkulóze, tím spíše, že špatně snášel klášterní stravu.^{24/}

Už v Mikulově ho zaujali jeho učitelé — piaristé svou vzdělaností. Bylo do jisté míry ironií osudu, že piaristické koleje, které byly v 17. století zakládány jako bašty protireformace, se staly jedněmi z prvních středisek, ze kterých se šířilo osvícenství.^{25/} Piaristický řád měl mezi svými členy některé velmi významné osobnosti, které můžeme počítat mezi zakladatele novodobého vývoje věd v našich zemích. Veliký význam mělo např. dílo Gelasia Dobnera (1719—1790), který vytvořil základy českého kritického dějepisectví. Dobnerův žák M. A. Voigt (1733—1787), který položil základy české numismatiky, zemřel uprostřed svého díla právě v mikulovském klášteře. S jejich spisy měl Purkyně možnost se-

^{19/} J. Šafránek, Školy české — obraz jejich vývoje a osudů, I., Praha 1913, s. 114, 144.

^{20/} M. Zemek a kol., Gymnázium Mikulov 1631—1981, Brno 1981, s. 25 a 26.

^{21/} J. Sajner, c. d., s. 85.

^{22/} Vzpomínky, s. 23.

^{23/} J. Sajner, Purkyňova moravská léta, Jan Evangelista badatel a národní buditel, Praha 1955, s. 23.

^{24/} R. Pokorná — Purkyňová, c. d., s. 11.

^{25/} Z. Nejedlý, Litomyšl, tisíc let života českého města I., Praha 1954, s. 134.

známit se v klášterní knihovně. Podobně i se spisy dalších, jako byl věhlasný polský pedagog Stanislav Konarski (1700—1773).

Z jeho přímých učitelů na něj pravděpodobně zapůsobil Dominik Kinský, který měl zájem o výtvarné umění, znal několik cizích jazyků a byl velkým obdivovatelem Schillerových básní. Svůj obdiv přenesl i na své žáky. Také Purkyňův blízký vztah k Schillerovu dílu mohl tu mít své základy. Ve svých učitelích viděl tehdy Purkyně, plný touhy po vědeckém poznání, vzor pro svůj další život. Jiné lidi zabývající se vědeckou prací neznal, a chtěl proto své učitele následovat. To bylo hlavním důvodem jeho rozhodnutí stát se piaristou.

Jeho matka, jak Purkyně sám později psal, schvalovala toto rozhodnutí. Byla ráda, že bude její syn v řádu zaopatřen pro další život. Bylo to ovšem živobytí velmi skrovné. Piaristé vyučovali celý život na různých školách řádu a o prázdninách putovali obvykle od jedné školy ke druhé, často pěšky a bosí. Dostávali k tomu tak skrovné cestovné, že musili dosadit skoro vše, co si za rok našetřili.^{26/} Purkyně byl zvyklý na chudobný život a nelekal se ho. Proto po prázdninách roku 1804 zažádal o přijetí do řádu. Dostal doporučení svých učitelů a odešel jako budoucí novic do pobočky řádového domu ve Staré resp. Dobré Vodě u Libavy na sever od Olomouce. Purkyně tam přišel r. 1804 nebo začátkem r. 1805.^{27/} Po několika dnech na rozmyšlenou dostal společně s jinými nastávajícími novici při slavnostním obřadu zvaném obláčka řádový šat. Přijal přitom místo svého křestního jména Jan řádové jméno Silverius.

Piarističtí novici měli za úkol opakovat si dříve nabyté vědomosti a rozšiřovat své vzdělání. Učili se dále latině, řečtině, matematice, zeměpisu, dějepisu, básnictví a řečnictví. Mimo to studovali další řeči, nejčastěji franštinu a italštinu. Byli při tom též uváděni do metodiky vyučování a sami už prakticky vyučovali. Po ukončeném noviciátě je čekala učitelská praxe na nižších školách, později na gymnáziu. Paralelně studovali sami, a to nejprve kurs filozofie, později se věnovali obvykle studiu teologie nebo práva, někteří studiu matematiky, případně dalších vědních oborů.^{28/}

Tato pravidla určovala také Purkyňův denní program ve Staré Vodě. Noviciát měl trvat dva roky, ale protože řád potřeboval v té době rozmnožit řady učitelů, zkracoval jej na jeden rok zejména u těch noviců, kteří jako Purkyně zvládli snadno předepsanou látku. Znamky při zkouškách byly tzv. zlaté, stříbrné a olověné. Dostal při obou zkouškách od všech členů komisí zlaté známky.

^{26/} Vzpomínky, s. 6, 8, 11.

^{27/} E. Wondrák, Piaristický novic Silverius Purkyně ve Staré Vodě u Olomouce, Časopis lékařů českých 103, 1964, s. 162—4.

^{28/} J. Schaller, Gedanken über die Ordnungsverfassung der Piaristen, Prag 1805, s. 41—50.

Po zkouškách v září roku 1805 se Purkyně odebral do Strážnice na Moravském Slovácku. V tištěném katalogu piaristů pro r. 1806 je uveden Silverius Purkyně jako profesor gramatikální třídy^{29/} a současně už také student filozofie. To je zpráva poněkud odlišná od zápisu v kronice koleje (Historia domus Strasnicensis),^{30/} kterému jako bezprostřednějšímu musíme přikládat větší váhu; sděluje, že Purkyně byl profesorem gramatikální třídy a studentem filologie. Zápis je také bližší podrobnější zprávě o tom, že se věnoval ve Strážnici studiu franštiny a italštiny. Po roce učitelování ve Strážnici odešel do Litomyšle. Tamější pobyt se pro něj stal významným životním mezníkem.

3. POSLUCHAČ FILOZOFIE

Litomyšlská škola byla nejstarší piaristickou školou v Čechách, i když byla novější než školy na Moravě. Byla založena na základě smlouvy z r. 1640 a začala se v ní vyučovat 2. listopadu 1644.^{31/} Při nižší škole a gymnáziu byl r. 1733 zřízen také veřejný filozofický ústav. V padesátých letech 18. století byl sice pro veřejnost uzavřen, ale na přelomu století studovali tu zase vedle mladých piaristů i laici.

Ve školním roce 1806-7 studoval Jan Purkyně s třemi jinými piaristy a s šedesáti sedmi^{32/} laickými posluchači první ročník filozofie. Vedle toho učil na normální škole. Mezi studijními obory na filozofickém učilišti bylo na prvním místě náboženství, pak matematika, historie a řečtina. Ze všech předmětů, v nichž se známkovaly zvlášť mravy, píle a prospěch, měl po třech eminenter, vyjma prospěchu v matematice v prvním semestru, kdy měl pouhou jedničku bez vyznamenání. (Měli ji ale i další dva z kleriků a z laiků měli mnozí horší prospěch.)

Litomyšlská klášterní knihovna dávala studentům mnoho možností k rozšíření vzdělání. Purkyně sám píše,^{33/} že se zabýval dříve filologickými a historickými spisy. Nyní se začal zajímat o poezii, a to i o tehdy ještě velmi vzácnou českou básnickou tvorbu. V jiné ze svých autobiografických prací^{34/} však zaznamenal, že v r. 1807 přišel do Prahy „co

^{29/} Familia domorum Piarum Scholarum provinciae Bohemiae et Moraviae, inv. č. 134, fond Gymnasium Litomyšl II, OA Svitavy se sídlem v Litomyšli; podle laskavého sdělení s. řed. dr. J. Růžičky, CSc. a s. dr. M. Skřivánka, CSc.

^{30/} J. Sajner, Purkyňova moravská léta, s. 30—32.

^{31/} Z. Nejedlý, Litomyšl, tisíc let života českého města I, Praha 1954, s. 72, 74, 95.

^{32/} Zápis o studiu a dosažených znamkách Purkyňových v I. roč. filozofie, Liber calculorum Institutii philosophici Litomislensis 1803—27, s. 388, a zápis o jeho odchodu z kláštera 17. 9. 1807, Adnotationes domesticae, jsem získala v r. 1954 od tehdejšího městského archiváře v Litomyšli a byl mi potvrzen s. řed. J. Růžičkou, CSc. a s. dr. M. Skřivánkem, CSc.; uveřejnila jsem jej v knize Život a dílo Jana Ev. Purkyně, Praha 1956.

^{33/} Vzpomínky, s. 6.

^{34/} Joannis Evangelistae Purkyně, Opera omnia — Jan Evangelista Purkyně, Sebrané spisy [dále jen O. o.] IX, Praha 1965, s. 226; O. o. XI, Praha 1968, s. 7.

mladík a básník německý“ a teprve v Praze se probudilo jeho národní uvědomění. Také nejstarší jím složená báseň z r. 1807, nalezená v jeho pozůstalosti, je německá. Bylo to tedy asi přece teprve pražské prostředí, které jej zachránilo pro rozvoj české kultury.

V Litomyšli se Purkyně seznámil mimo jiné i se spisy klasických německých filozofů Kanta, Fichteho, Schellinga, jejichž myšlenky měly zejména pro mladé lidi velkou přitažlivost. Na jejich základě vznikaly ideje revolučního nacionalismu, který bouřil v první polovině 19. století Německem a měl nemalý vliv také na české národní obrození.

Purkyně nezaujala Kantova filozofie. Immanuel Kant byl jeho „názornému myšlení“^{35/} i později vzdálený. Zaujaly jej zejména spisy J. G. Fichteho „Několik přednášek o poslání učence“ (I. vyd. r. 1794) a „O pravém učenci a jeho zjevení v oblasti svobody“ (I. vyd. r. 1804).^{36/} Z této druhé zapůsobila na něj pravděpodobně nejvíce třetí část resp. přednáška „O budoucím učenci vůbec, zvláště o talentu a pílí“. Fichte v ní radil svým posluchačům či čtenářům, aby planě neuvažovali o talentu. Vybízeli je k práci a studiu, které jim nejlépe ukáží, zda mají talent nebo ne.

Purkyně pochopil, že jeho ideál učence — piaristy, uzavřeného v klášteře a mnohdy předčasně zestárlého, není jedinou možností, jak se věnovat celoživotně studiu. Uvědomil si, že vědecký pracovník může žít svobodně mimo klášterní zdi a daleko účinněji pracovat pro společnost než ten, kdo se uzavírá do ústraní kláštera.

Jeho hluboké touze po poznání a pokrokově zaměřené víře v možnost poznání nemohl vyhovovat život klerika a zaslepenost církve. Nebylo proto divu, že nezůstal stát v polovině cesty, ale rozhodl se jít dál za věděním. Nutila ho k tomu touha po vzdělání, která byla jednou z jeho vůdčích myšlenek po celý život. Stejně jako ho přiměla kdysi touha po vzdělání ke vstupu do piaristického řádu, přiměla jej nyní, aby z řádu vystoupil a šel svou vlastní cestou.

Rozhodnout se k vystoupení z řádu nebylo jistě lehké. Z vyšlapané cesty, která mu zajišťovala živobytí, byť i skrovné, vydal se do života, který mu byl po řadu let vzdálený, ale který ho lákal svou zdánlivou neomezeností. Zatoužil po studiu přírodních věd, i když z nich tehdy ještě velmi málo znal,^{37/} a rozhodl se vykonat velikou práci. Snad znal již tehdy i některé spisy francouzských encyklopedistů a materialistů. Nejdůležitější byla ovšem jeho snaha po získání zkušeností z materiálního světa, která se brzy projevila v jeho řešení vědeckých problémů.

Když ukončil rok filozofického studia v Litomyšli, vyžádal si od řádového provinciála propuštění a odešel navždy od piaristů. V kronice

^{35/} O. o. VII., Praha 1958, s. 402.

^{36/} J. Beneš, Purkyňův odkaz ve vědě a filozofii, Praha 1957, s. 15 a d.

^{37/} Vzpomínky, s. 6.

litomyšlského kláštera je v roce 1807 zaznamenáno: „Cl. Silverius Purkinie deserto Instituto nostro ad parentes Libochovicium migravit“.

Opustil Litomyšl koncem září a vydal se na cestu domů. Ze skrovných úspor si pořídil civilní šaty a nové boty; ty mu však byly příliš volné a těžké. Na cestu povozem mu ovšem nezbylo, a tak musil jít pěšky. Cesta vedla přes Vysoké Mýto a Přelouč do Prahy a odtud přes Slaný a Budyni do jeho rodiště Libochovic. Cesta pěšky v tvrdých botách nebyla snadná. Už asi za hodinu měl rozedřené nohy a nebýt neznámého spolucestujícího, který mu poradil zout se a jít v punčochách, byl by zkusil ještě více. I tak měl nohy rozbodané od šterku, a když pak k večeru dorazil k městu a musil boty znovu obout, bylo mu krušno. Nocoval zčásti na farách, zčásti v různých hospodách a u přátel. Faráři jej jako bývalého klerika rádi přivítali a vedli s ním besedy v latině, kterou dobře ovládal.

Po dvou dnech přišel k večeru do Prahy. Ačkoliv byl unaven cestou, neodolal a šel do divadla. Navštívil tehdy divadlo v životě potřetí, počítáme-li i loutkové divadlo a divadlo kočovné společnosti v jeho dětských letech. Toho večera v roce 1807 navštívil tehdejší největší pražské divadlo Stavovské na Ovocném trhu.

Večer, který tehdy Purkyně v divadle strávil, se hrálo představení Schillerova Fiesca. Ještě ve stáří vzpomínal na to, jakým dojmem na něj divadlo a provedení kusu zapůsobilo. Obdivoval osvětlení divadla i krásnou výslovnost herců, i když se mu zdála trochu strojená proti rakouské výslovnosti, kterou byl zvyklý poslouchat na jižní Moravě. Vzpomínal rád na ten večer, byť i musil pak přespat na zemi na slámě v šenkovně jakési hospody na Poříčí. Druhý den pochodoval opět bos do Slaného. Tam přenocoval u bývalého spolužáka a odtud vcházel už do svého rodného kraje.

Z dálky jej vítaly Říp, Hazmburk, Milešovka a ostatní kopce Českého středohoří, které znal už z dob svého dětství. Všechno mu bylo blízké a připomínalo bezstarostná dětská léta, kdy jezdíval s otcem nebo chodil s ním a s matkou po okolí. Konečně došel do Budyně, na kterou měl zvláště živé vzpomínky. K jeho velikému překvapení, zdály se mu teď tamější domy, ulice a náměstí malé, ačkoliv je měl zaznamenány z dětství v paměti jako velké. Bylo to však jen zdání; brzy se přizpůsobil, a pak už vnímal velikosti a vzdálenosti přiměřeně. Teď už neměl domů do Libochovic daleko. Chýlilo se však k večeru a nechtěl přijít k matce jako utrmácený tulák. Přenocoval proto u známých v Radovesicích, což byla vesnice, kterou musil projít, a ráno se vydal do Libochovic.

Svým příchodem nepřipravil matce radostnou chvíli. Našel ji nemocnou na lůžku. Přivítala před třemi lety s uspokojením jeho vstup do řádu. Byla ráda, že je syn zaopatřen. Nyní se obávala o jeho další život. Nemohla ve svém stáří sdílet jeho nadšení pro budoucnost, vůli

učit se a poznávat, zájem o život a společnost, odvalu a chuť do práce a konečně i přesvědčení o vlastních schopnostech. Jen málo se mu dařilo rozptýlit matčiny starosti ujišťováním o tom, že se uživí sám, že jí nebude na obtíž. To splnil, když si jako jiní chudí studenti vydělával na živobytí v Praze kondicemi.

V Libochovicích, kde zůstal přes prázdniny, nenašel mnoho známých z dětství. Rád se však procházel po místech, kde si jako dítě hrával a odkud čerpal první zkušenosti. Zámecký park, bažantnice, okolí řeky — vše ho znovu těšilo. Z bývalých spolužáků byl mu nejmilejší Janda, jenž se stal učitelským pomocníkem. Byl to vlastenecky smýšlející Čech, který psal básně ve své mateřštině. To Jana zaujalo. Není ovšem vyloučeno, že Jandovy české verše vzbudily Purkyňův zájem, teprve když přijel na prázdniny z pražské filozofické fakulty. Jejich přátelský vztah trval až do Jandovy předčasné smrti. Jandův principál učitel Just byl Němec. Český sice uměl, ale rád si pohovořil s Purkyněm německy. Franštinu měl možnost uplatnit u libochovického měšťana Leníka „ze školy francouzské revoluce“. U něj nacházel i spisy Voltairovy a Rousseauovy a měl možnost rozšířit své filozofické vzdělání.^{38/} U občana Leníka se Purkyně o mnohém poučil. Neodradilo ho od jeho společnosti ani to, že Leník byl zřejmě protináboženského smýšlení, nechodil do kostela a byl v neshodách s libochovickým panem děkanem, u kterého býval Jan také hostem.^{39/} I ten se však projevoval často proticírkevně a protistátně, takže to našeho „vyklouzence“ z piaristického řádu někdy až zarazilo. I později v Praze opatroval děkanu Böhmovi zakázané knížky a dopisoval si s ním ještě z Vratislavi. Tito muži a nemnozí další byli jeho přáteli v Libochovicích, když tam trávil prázdniny před odchodem na univerzitu a pak se tam vracel v době dalších studentských let.

Pražská univerzita, na kterou tehdy po prázdninách roku 1807 vstoupil, byla spravována podle studijního řádu z roku 1804. Univerzitní reformy z doby osvícenského absolutismu, i když byly z velké části zaměřeny na výchovu úředníků a státního aparátu, přinesly univerzitě mnoho kladného. Oprostily ji od zastaralého způsobu jezuitské výchovy, zavedly pravidelné přednášky a zkoušky, zavedly také nové studijní obory. Na univerzitě začala působit řada významných profesorů. Až do josefínských reforem byly přednášky konány výhradně latinsky. Josefínská snaha o centralizaci státu a jí v patách jdoucí germanizace se projevila i na univerzitě zaváděním němčiny. Od školního roku 1784/5^{40/} jen některé přednášky měly být latinské a přednášky z pastorální teologie a porodnictví pro porodní báby paralelně také české. V témž roce

^{38/} Vzpomínky, s. 8—15; J. Beneš, Purkyňův odkaz ve vědě a filozofii, Praha 1957, s. 11.

^{39/} Vzpomínky, s. 12, 13.

^{40/} V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy univerzity, Praha 1946, s. 60.

vyšel první soustavný studijní řád. Vědecký rozvoj univerzity ani nadále neustrnul. Teprve období františkovské reakce, definitivní zpátečnické odezvy na Velkou francouzskou revoluci, se i zde projevilo nepříznivě. V r. 1802 byla zrušena dočasná samospráva školství — studijní konces — a byly obnoveny úřady direktorů fakult. Zatímco v tereziánském období zasáhli direktori úspěšně ve prospěch zvýšení úrovně studia, bylo nyní toto opatření vyloženo zpátečnické. Také nový studijní řád zavedený v r. 1804^{41/} nepřinesl tvůrčích podnětů.

Studium na filozofické fakultě bylo od josefínských dob, až do zavedení tzv. Powondrovy reformy z r. 1824, tříleté.^{42/} Skládalo se z předmětů povinných pro postup na jiné fakulty a mimo to z předmětů nepovinných, ze kterých si posluchači mohli vybrat a doplnit své vzdělání.

Podle seznamů přednášek^{43/} z dob Purkyňových studií filozofie, tj. před r. 1810, bylo předmětů nepovinných více než povinných. V prvním ročníku bylo povinných pět, ve druhém též pět, ve třetím čtyři. Nepovinných bylo sedmnáct. Nepovinně přednášel např. češtinu Jan Nejedlý (1776—1834), vyšší matematiku František Josef Gerstner (1756—1832), praktickou astronomii Alois David (1757—1836), pedagogiku Jiří Meinert (1775—1844).

Pokud tomu tak nebylo už dříve, začal se Purkyně po příchodu do Prahy zabývat českou literaturou. Sám také později uveřejňoval české básně. Je proto nanejvýš pravděpodobné, že poslouchal přednášky profesora Nejedlého, které byly každé pondělí, středu a sobotu od 10 do 11 hodin, v prvních měsících semestru. V dalších měsících přednášel J. Nejedlý o české literatuře a předčítal z českých klasiků. Jeho hodiny byly i jakýmsi seminářem, kde se sami posluchači pokoušeli o vlastní literární tvorbu. I Purkyně zde asi předčítal své první české básně; tiskem vyšla jeho první báseň Obrázení obrazu bez konce v roce 1814 v časopise Prvotiny pěkných umění,^{44/} redigovaném ve Vídni J. N. N. Hromádkou, profesorem českého jazyka a literatury na tamější univerzitě. Tato báseň bývá jistě právem uváděna v souvislost s Purkyňovou o málo pozdější vědeckou prací, se studiem o vidění, o barvách. Mimo to se v ní poprvé objevuje motiv zrcadlení, kterého v naší poezii užíval později hlavně K. H. Mácha.^{45/}

Jiné přednášky, které Purkyně poslouchal na filozofické fakultě, byly asi z pedagogiky, která byla již z dob jeho působení u piaristů

^{41/} Stručné dějiny Univerzity Karlovy, Praha 1964, s. 157, 167, 168.

^{42/} W. W. Tomek, Geschichte der Prager Universität, Prag 1849, s. 346.

^{43/} E. Rozsivalová, Studia Jana Ev. Purkyňe na filozofické a lékařské fakultě v Praze, AUC 1954, 8; Medica, s. 24—33; Verzeichniss der ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an der k. k. Universität vom Anfange November 1807 bis Ende August 1808 gehalten worden; Verzeichniss... vom Anfange November 1808 bis Ende August 1809... Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK).

^{44/} J. Thon, Básnický glosář Jana Evangelisty Purkyňe, Praha 1959, s. 33.

^{45/} O. o. XI., Praha 1968, s. 12, 13.

v popředí jeho zájmu. Mimo to se věnoval také matematice^{46/} a poslouchal tedy pravděpodobně přednášky u profesora Gerstnera, tehdejšího ředitele matematického studia a profesora na univerzitě i polytechnice. Vyšší matematiku přednášel jako nepovinný předmět ve všech třech ročnících, zatímco profesor J. L. Jandera (1775—1844), nástupce Stanislava Vydry, vyučoval matematiku, která byla povinná v prvním ročníku. Vyšší matematika obsahovala v prvním ročníku úvod do analýzy rovnic, ve druhém integrální, diferenciální počet a mechaniku a ve třetím teoretickou astronomii, úvod do nautiky, geografie, chronologie a gnomonie. Zda Purkyně poslouchal tyto přednášky nebo jiné označené jako nepovinné, např. fyzikální chemii u profesora Františka Schmidta (1752—1814), nebo cvičení o shromažďování a ukládání přírodnin u profesora Jana Kristiána Mikana (1769—1844), můžeme jenom předpokládat. Záznamy v hlavním katalogu se totiž^{47/} vztahují na nepovinné přednášky jen výjimečně, obvykle jen u posluchačů třetího ročníku. V r. 1808/9, kdy byl Purkyně ve třetím ročníku, nejsou v katalogu žádné záznamy o nepovinných přednáškách, ačkoliv byly i pro tento rok v seznamech ohlášeny. O zvláštních katalozích, které existovaly pro každý jednotlivý předmět (např. Katalog vom Schuljahre 1817 über die Hörer der böhm. Literatur...), není pro Purkyňovy ročníky dosud nic známo.

Zato si můžeme udělat dost přesný obraz o tom, jak vypadal týdenní Purkyňův program jako studenta filozofie a jeho prospěch v povinných přednáškách. Musíme si připomenout, že vstoupil po prázdninách, tedy v listopadu 1807 na filozofické fakultě hned do druhého ročníku. Jeho týdenní program byl: v pondělí měl od 8 do 9 a od 15 do 16 hodin fyziku u profesora F. Schmidta, ředitele fyzikálního kabinetu. Od 9 do 10 náboženství u profesora B. Bolzana (1781—1848), známého osvícenského filozofa a matematika. V úterý od 8 do 9 poslouchal řečtinu u profesora A. Klara (1763—1833), spoluzakladatele po něm pojmenovaného ústavu slepců. Ve středu, v pátek a v sobotu od 9 do 10 měli posluchači přednášku ze všeobecných dějin u profesora N. Titzeho (1769—1850) a v pondělí, ve středu a v pátek od 16 do 17 byla tzv. praktická filozofie a morálka; tyto obory přednášel F. X. Němeček (zemřel 1820), jeden z mála profesorů českého původu na tehdejší filozofické fakultě.

Druhý ročník absolvoval Purkyně se samými eminenter. Snad už z tohoto ročníku jeho filozofických studií pocházel rukopis práce o Chladniho zvukových obrazcích, který odevzdal svému profesoru fyziky. Purkyně později psal, že jeho první milenkou byla fyzika.^{48/} Tématem

^{46/} J. Thon, Básnický glosář Jana Evangelisty Purkyně, Praha 1959, s. 33—4.

^{47/} Hörer der Philosophie 1807—8, AUK, inv. č. 394—5, kart. 123 a 124.

^{48/} E. Skramlík, Eine vergessene Handschrift Purkinjes, Jenaische Zeitschrift für Medizin und Naturwissenschaften 78, 1945, s. 114; E. Skramlík, M. Kopecký, Purkyňův pokus o analýzu zvuku Čs. fyziologie 5, 1956, s. 401—8; Opera selecta Joannis Evangelistae Purkyně, Praha 1948, str. 173.

Chladniho obrazců se ostatně počátkem dvacátých let zabýval znovu, jak se o tom ještě zmíníme.

Prázdniny po prvním roce svých pražských studií trávil v Libochovicích. Odtud si udělal výlet do Litoměřic k Josefu Jungmannovi. Purkyně, o čtrnáct let mladší, znal Jungmanna jako spisovatele, překladatele a uvědomělého vlastence a přišel do Litoměřic, aby se s ním osobně seznámil. Na toto první setkání navázali pak oba v Praze, když tam Jungmann přišel po r. 1815 a postavil se do čela druhé obrozenecké generace, k níž náležel i Jan Purkyně.

Po prázdninách vstoupil do třetího ročníku filozofického studia. Poslouchal opět přednášky z náboženství u profesora B. Bolzana v pátek a v sobotu od 8 do 9 hodin, čtení latinských klasiků denně od 9 do 10 [ve středu též od 8 do 9], řečtinu určenou zvlášť pro budoucí mediky a teology, ve středu a v pátek od 10 do 11, oboje u profesora Klara. V pondělí od 8 do 9 a od 16 do 17 a v úterý od 8 do 9 byly přednášky profesora N. Titzeho o dějinách německých a rakouských států, určené pro budoucí právníky. Těch se Purkyně nezúčastnil. Zato chodil na přednášky ze všeobecné přírodovědy, které byly určeny pro budoucí lékaře. Přednášky byly denně od 16 do 17. Účastnilo se jich 12 ze 100 posluchačů v ročníku, který měl mimo to ještě 20 privatistů. To, že chodil na přírodovědné přednášky, ukazuje, že byl již tehdy rozhodnut ke studiu na lékařské fakultě, resp. ke studiu přírodních věd. Odpovídá tomu též jeho poznámka při líčení odchodu z piaristického řádu, kterou později prozradil své tehdejší tušení, „že v přírodovědě cos znamenitého vyvedu“.^{49/} Naproti tomu v jeho životopisném hesle ve Slovníku naučném, které není jeho vlastním dílem, ale pro které byly od něho čerpány podklady, se uvádí, že v době svých filozofických studií chtěl život „pouze co literát trávit“.^{50/}

Přednášky ze všeobecné přírodovědy poslouchali filozofové u doktora medicíny E. Pohla (1782—1836), pozdějšího kustoda přírodovědných sbírek ve Vídni. Pohl tehdy přednášel jako suplující profesor^{51/} za Jana Kristiána Mikana (1764—1844), významného botanika a entomologa, k jehož počtě nazval A. Humboldt rod úborovitých rostlin Mikania. Purkyně píše místo Mikana Mayera.^{52/} Měl zřejmě na mysli jiného významného přírodovědce J. Mayera, profesora speciální přírodovědy na pražské lékařské fakultě. Ten v r. 1812 ukončil svoji učitelskou činnost a odešel do Vídně, kde byl 30. 11. 1813 zvolen rektorem tamější univerzity. Zemřel však ještě před ukončením svého rektorského roku.^{53/} Purkyně se s ním tedy již ani na pražské lékařské fakultě nesetkal.

^{49/} Vzpomínky, s. 6.

^{50/} Riegrův Slovník naučný viz. O. o. XIII., Praha 1985, s. 31.

^{51/} Hörer der Philosophie 1808—9, AUK, inv. č. 395, kart. 124.

^{52/} J. Thon, c. d., s. 290.

^{53/} Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften 5,

Také ve třetím ročníku měl samé eminenter.^{54/} Přesto nezískal v té době ještě žádné stipendium. Ve druhém ročníku musil platit i školné a živil se proto vychovatelstvím. Dával ve druhém ročníku kondice synu barona Schuttersteina a ve třetím se stal vychovatelem v rodině poštovního úředníka Weitenwebera na Hradčanech. Tam byl jeho žákem R. W. Weitenweber (1804—1870), který byl 10. 2. 1830^{55/} na pražské univerzitě promován na doktora medicíny; později byl historiografem lékařské fakulty a vydavatelem prvního pražského lékařského časopisu. Stal se také vedle odborných lékařských prací autorem zajímavé knížky o lékařské a přírodovědecké Praze z poloviny minulého století, „Die Medicinalanstalten, die naturwissenschaftlichen und Humanitäts Institute zu Prag“, která vyšla poprvé v r. 1845 a podruhé o pět let později.^{56/} Purkyně svou láskou k přírodovědě vzbudil snad již tehdy o ní zájem u svého žáka, který byl ještě malým dítětem. Stýkal se s ním pak po celý život. Svědčí o tom korespondence z Purkyněových vřatislavských let^{57/} i to, že Weitenweber publikoval v časopisech Purkyněm založených a redigovaných — Kroku a Živě.

Emanuel Pohl si všiml Purkyně mezi posluchači jako „snaživého jinocha“^{58/} a rád mu půjčoval odbornou literaturu. Půjčil mu snad i knihu, na kterou Purkyně zejména rád vzpomínal — Novalisův spisek Učedníci saští. Někteří Purkyněovi životopisci^{59/} soudí, že četl tuto knihu již v době svých gymnaziálních studií v Mikulově. V r. 1861 v Živě napsal však Purkyně, že se s tímto spisem seznámil v r. 1809, tedy ve třetím ročníku svých filozofických studií. Ať už to bylo jakkoli, práce „mohutně zapůsobila na jeho obrazotvornost“, jak sám psal, povzbudila jej jak ke studiu přírodních věd, tak i ke snahám o pedagogické reformy.

Purkyně pomáhal však Pohlovi také při zoologických a botanických sběratelských a konzervátorských pracích. Spoluprací s ním sílil jeho zájem o přírodní vědy. Pohl byl nadšeným přírodovědcem a vzdělavcem své doby, „naturfilozofického“ zaměření. Byl pln romantického nadšení pro přírodu a její poznání. Toto nadšení přenášel také na své posluchače, mezi nimi i na mladého Purkyně. Ten chodil již za svých filozofických studií do přírody; sbíral květiny, brouky a kameny. Nevadilo mu přitom zlézat např. skály v Divoké Šárce. S výsledkem této práce však nebýval spokojen.

1814—1817, str. 19—23; Ústřední archiv ČSAV, kartotéka členů Královské české společnosti nauk, sign. 214, č. 352.

^{51/} Hörer der Philosophie 1807—8, AUK, inv. č. 394—5, kart. 123 a 124.

^{52/} AUK, sign. M 64, s. 34.

^{56/} E. Rozsivalová, Topografie lékařské Prahy v době návratu Jana Ev. Purkyně do vlasti v roce 1850, Čs. nemocnice 18, 1950, s. 105—9.

^{57/} J. Jedlička, Jana Ev. Purkyně korespondence I., Praha 1920, s. 164, 180.

^{58/} J. Thon, c. d., s. 290.

^{59/} J. Sajner, c. d., s. 30.

Po úspěšně ukončených filozofických studiích následoval svého učitele také v tom, že se stal vychovatelem v šlechtické rodině. Pohl byl ve svých mladých letech vychovatelem v rodině hraběte Colloredo — Mansfelda a měl již od té doby styky se šlechtou. Purkyně, který z finančních důvodů nemohl hned po skončení filozofické fakulty pokračovat ve vysokoškolských studiích, doporučil do rodiny barona Hildprandta v Blatné v jižních Čechách.

Tam bylo jeho povinností učit baronova syna zejména matematice a přírodním vědám pro budoucí studium na hornické akademii ve Štiavnicích.^{60/} Měli se na akademii odebrat oba, Ferdinand Hildprandt i Purkyně, aby tam vystudovali. Pak měli jezdit po různých hornických městech, aby získali zkušenosti. Baron chtěl založit doly. Naskýtala se tu pro Purkyněova zvědavého ducha lákavá příležitost dávat i přijímat vědomosti. Šel do Blatné rád a nebyl zklamán.

Prožil tam příjemné roky, na které po celý život vzpomínal. V rodině Hildprandtů čekalo jej po přísné středoškolské výchově, osamělém klášterním životě a krušných dnech chudého studenta filozofické fakulty vlídné přijetí a příjemné prostředí.

Hildprandtové nebyli původně českým šlechtickým rodem. Pocházeli z Tyrolska a do naší země přišli v době třicetileté války. Blatná patřila k jejich panství teprve od konce 18. století (1798). Hlavou rodiny byl František baron Hildprandt von und zu Ottenhausen, otec Purkyněova žáka Ferdinanda. Byl to vážný a moudrý muž. Měl zájem nejen o politické, ale i o ekonomické změny, které nastávaly, a snažil se v souzvuku s pokrokovými tendencemi spravovat hospodářství na svém rodovém majetku.

V době, kdy na evropském kontinentě vlivem anglické průmyslové revoluce začala mladá buržoazie budovat průmysl a tím upevňovat svou moc na úkor šlechty, snažili se i někteří šlechtici, kteří nechtěli zůstat pozadu, rozvíjet průmyslové podnikání. I baron Hildprandt se staral o hospodářskou budoucnost svého rodu. Zdá se, že chápal důležitost přírodních věd ve vztahu k budoucímu vývoji ekonomie, nebo byl alespoň ochoten uposlechnout rad svých přátel z řad vědeckých kruhů, mezi které patřil i doktor Pohl. Rozhodl se proto poskytnout svému synovi patřičné vzdělání, zejména v přírodních vědách. Přivítal s radostí nového vychovatele, který se měl stát později snad i odborným spolupracovníkem jeho syna.

V Blatné měl Purkyně možnost číst jak přírodovědeckou, tak filozofickou literaturu, nevyjímaje římské klasiky. Zejména jej však upoutaly spisy Pestalozziho. Nezapomínal ani na Novalisovy Učedníky saiské a zabýval se myšlenkami na zřízení internátní školy pro výchovu příro-

^{60/} J. Thon, c. d., s. 290.

dovědců. Měl v úmyslu vybrat si k tomu zprvu asi pět českých dětí předškolního věku z chudších rodin. Chtěl je učit nejen všem teoretickým předmětům, ale i manuálními pracím. „Měly se učit všelikým pracím rukodělným, řemeslnickým, uměleckým, experimentálním a zacházeti s příslušnými nástroji, ba je i sami zhotovovati“.^{61/} Představoval si dokonce, že by se ústav mohl vydržovat sám „svými pracemi a výrobky“. Byl nadšen těmito představami a nebylo divu, že je sděloval svému okolí. Členové rodiny Hildprandtovy a další přátelé snad s překvapením, ale nepochybně se zájmem poslouchali o takových neobvyklých plánech do budoucna. Zejména baron Hildprandt se zajímal o Purkyňovy novátorské plány a názory na vychovatelství. Purkyně jej velmi zaujal brzy po příchodu svými znalostmi ve vědních oborech nevyjímaje pedagogiku. Starý baron měl živý zájem o Purkyňovy představy budoucí práce. Také později, když se mladý muž musil s rodinou Hildprandtů rozloučit, zůstal mu nakloněn.

Dříve však, než se mohl uskutečnit plán starého barona, či spíše doktora Pohla, odešel mladý baron Hildprandt k vojsku a Purkyně ztratil svého žáka. Musil se znovu rozhodovat o svém budoucím zaměstnání. Rozhodl se pro studium na lékařské fakultě. Bylo to v té době nejvyšší možné studium přírodních věd. Finanční otázka nebyla pro něj již tak palčivá, jako když vstupoval před několika lety na filozofickou fakultu. Baron Hildprandt souhlasil živě s jeho volbou studia a poskytl mu podle jeho vlastních slov značnou pomoc. Důležité bylo, že měl možnost věnovat se studiu. Přesto zakusil bídy dost.^{62/}

4. STUDIUM NA PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ

Když přišel Jan Purkyně na podzim r. 1812 do Prahy, ubytoval se na Malé Straně. Bylo to ve druhém patře ve dvoře domu čp. 495, který stojí na Kampě a má řadové číslo 5.^{63/} Purkyně tam bydlel po nějakou dobu se svým bratrem Josefem a synem libochovického pekaře Hartmanna Františkem. Ti dva studovali na pražské polytechnice. Josef se stal později profesorem na polytechnickém ústavu ve Vídni. Jeho choroba a snad i nesnášenlivá povaha zaviniily jeho předčasný odchod do důchodu už v r. 1833.^{64/} S Hartmannem, který se stal inženýrem v Zadaru, si Jan po nějaký čas dopisoval. Později se s ním sešel i osobně, ale jejich velmi rozdílné povahy i názory vylučovaly trvalé přátelství.

Zde na Kampě bydlel Jan Purkyně od r. 1812 do r. 1815. Odtud přes

^{61/} Tamtéž, s. 291 a d.

^{62/} V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy J. E. Purkyně, Brno 1964, s. 12 a j.

^{63/} Hörer der Medicin 1812—1816, AUK, inv. č. 271—9, kart. 83—4; E. Rozsivalová, Studia, s. 28—32; M. z Purkyní, Vzpomínky na Jana Ev. Purkyní, Praha 1910, s. 4.

^{64/} J. Psoňčková, O rodě Purkyňů, Praha 1939, s. 1—2; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 11—14.

Karlův most chodil jednak do Karolina a Klementina na přednášky z teoretických oborů,^{65/} jednak do botanické zahrady, která byla na smíchovské straně Vltavy v místech vyústění dnešního Jiráskova mostu, jednak na Dobyččí trh (nynější Karlovo náměstí) do tehdejší všeobecné nemocnice, kde se konaly klinické přednášky. Zda byl zimní semestr školního roku 1812 až 1813 skutečně prvním Purkyňovým semestrem na medicíně, uváděly některé zprávy v pochybnost.^{66/} Purkyně sám píše jednou, že byl u Hildprandtů do r. 1813, podruhé že medicínu studoval od roku 1814. E. Skramlík poznamenává, že se Purkyně věnoval medicíně od r. 1813. B. Matoušková uvádí, že studia začal r. 1811, přerušil je a v příštím roce pokračoval. Nahlédnutím do katalogů však zjišťujeme, že nebyl v roce 1811 zapsán. Jeho jméno se objevuje teprve v prvním, t.j. zimním semestru školního roku 1812-13 či, jak se tehdy obvykle psalo, ve školním roce 1813. Jen pro školní rok 1815 až 1816 je nadepsán katalog tímto dnes běžným způsobem. Tehdy byl Purkyně ve čtvrtém ročníku a postupujeme-li rok od roku zpět, přesvědčujeme se, že svá lékařská studia začal skutečně v listopadu r. 1812.

V prvním roce Purkyňova studia medicíny bylo na pražské lékařské fakultě v jeho ročníku pouze deset posluchačů, zatímco v tomtéž roce posluchačů chirurgie, nižšího studia dvouletého, bylo 58. Všech deset mělo samé eminenter. Tři z nich byli stipendisté a šest stejně jako on bylo osvobozeno od školného. Způsob klasifikace byl stejný jako na filozofické fakultě. Od zmíněných josefínských reforem byly též na lékařské fakultě přednášky německé kromě přednášek z klinické medicíny, patologie a „materia medica“.

Lékařské studium začínalo teoretickými předměty. První semestr zahrnoval úvod do studia, anatomii a speciální přírodovědu. Úvod spojený s anatomii přednášel profesor J. G. Ilg (1771—1836). Ilgovy přednášky byly pětikrát týdně od 16 do 17 hodin. Nemůžeme zatím s určitostí říci, co bylo tehdy obsahem přednášek z úvodu do studia. Ačkoliv seznamy uvádějí v první polovině 19. století obvykle i literaturu k jednotlivým přednáškám, v tomto případě mlčí. Můžeme pouze předpokládat, že se profesor Ilg zabýval předpisy platnými pro lékařskou fakultu, protože později vydal jejich sbírku.

Pro výuku anatomie našel v Praze poměrně dobré podmínky. Jeho předchůdci J. Rottenberger (1760—1836) jako profesor a J. Oechy (1770?—1813) jako prosektor v době, kdy byla anatomie ještě spojena v jedné katedře s fyziologií a očním lékařstvím, se přičinili o zřízení

^{65/} Hörer der Medicin 1811—1818, AUK, inv. č. 271—9, kart. 83—84; B. Večerek, J. Taizich, Josef G. Mikan, Českolipsko literární, Č. Lípa 1979/III, s. 126.

^{66/} J. Thon, c. d., s. 290, 291, 292; E. Skramlík, Eine vergessene Handschrift, s. 114; B. Matoušková, Purkyňova studentská léta na lékařské fakultě, Jan Evangelista Purkyně badatel a národní buditel, Praha 1955, s. 36, 37; Hörer der Medicin 1811 až 1816, AUK, inv. č. 271—9, kart. 83 až 84.

samostatné pitevny vedle posluchárny v Karolinu. Navázali také na práci dřívějších profesorů Dutoye (1722—84), Klinkoše (1734—1778) a Procházky (1749—1820) přípravou anatomických a patologicko-anatomických preparátů. Zejména Rottenbergerova snaha o osamostatnění oborů anatomie a fyziologie už r. 1792 stojí za zaznamenání.^{67/} Již za svých studentských let, od r. 1786, byl Rottenberger prosektorem a spolupracovníkem profesora Jiřího Procházky. V případě potřeby za něj úspěšně suploval, po Procházkově odchodu do Vídně, kdy se stal profesorem I. H. Matuška, poklesla kvalita demonstrací zejména při přednáškách z tzv. vyšší anatomie resp. histologie. Profesor Matuška neměl také zkušenosti s výukou očního lékařství. Rottenberger poukazyval na jeho zastaralý způsob výuky. Navrhl současně profesorskému sboru i vídeňským nadřízeným orgánům rozdělení dosavadní katedry na dvě zastávané dvěma profesory. V jedné měla být pěstována anatomie a oční lékařství, ve druhé fyziologie. S tím souhlasil i profesor Matuška. Vídeň však rozdělení nepovolila. Rottenberger byl jmenován profesorem anatomie, očního lékařství a fyziologie, Matuškově byl dán pokyn, aby čekal na některou uvolněnou profesuru. V r. 1799 se stal profesorem klinické medicíny. Rottenberger měl i pro výuku očního lékařství plnou kvalifikaci. Již dne 12. 11. 1791^{68/} dosáhl titulu magistra tohoto oboru jako druhý na pražské lékařské fakultě. Z jeho žádosti o místo protomedika českého království z r. 1805^{69/} se dozvídáme, že založil a po několik let vedl v Praze soukromý ústav pro léčení očních nemocí nemajetných pacientů. Vyržoval je z vlastních prostředků a používal jako doplňku pro klinickou výuku svých univerzitních přednášek. V době finančních potíží, které s sebou přinesly napoleonské války, musil ústav zrušit.

Vraťme se však raději k Purkyňovu profesoru anatomie J. G. Ilgovi. Hned na počátku svého působení v Praze napsal učebnici anatomie „Grundlinien der Zergliederungskunst des Menschen“ (Prag 1811). Byl sice v mnohém samoukem, ale přednášel anatomii zajímavě a skvěle ovládal pitvu. Svoji přirozenou zručnost zdokonalil zejména za prosektorské praxe na vídeňské vojenské akademii — Josefinu, kde působil od roku 1804. Nebylo proto divu, že mladého Purkyně zaujal.

Přednášky ze speciální přírodovědy se konaly v přírodovědném kabinetu v Klementinu pětkrát týdně od 10 do 11 hodin. Pro Purkyňův ročník suplovali tento obor doktoři medicíny Ondřej Duchek (zemřel 1831) v zimním a Emanuel Pohl v letním semestru. Přednášeli podle knihy Wiedemannovy „Handbuch der Mineralogie mit einer illuminierten Farbtafel und einem Kupfer“ z r. 1794, N. G. Leskeho „Anfangsgründe der Naturgeschichte und des Tierreiches“, vydané v Lipsku poprvé v roce

^{67/} SÚA, ČG Publ. 1786—95, 113/160.

^{68/} AUK, sign. M 64, s. 356, 360.

^{69/} SÚA, ČG Publ. 1796—1805, 100/58.

1779, podruhé roku 1784, v následujícím roce italsky v Miláně a v roce 1790 rusky v Moskvě, podle novějších doplňků. Při těchto přednáškách se tedy Purkyně opět sešel s E. Pohlem, se kterým se seznámil už jako posluchač filozofie. Doktor Pohl už v následujícím roce na pražské univerzitě nepřednášel a profesorem speciální přírodovědy resp. mineralogie a zoologie se stal F. Berger. (1782—1819). E. Pohl odejel r. 1817 na výzkumnou a sběratelskou cestu do Brazílie. Téže cesty se zúčastnil i další Purkyňův učitel z letního semestru prvního ročníku Jan Kristián Mikan (1769—1844), který na základě svých brazilských výzkumů napsal práci „Delectus florae et faunae Braziliensis“ (Wien 1820-25). Od roku 1812, kdy byly osamostatněny obory chemie a botaniky, převzal výuku botaniky po svém otci Josefu Bohumíru Mikanovi (1743—1814). J. K. Mikan přednášel v botanické zahradě pětkrát týdně od 7 do 8 hodin, podle Linnéova systému a výtahů z nejnovějších učebnic. V pátém vydání Linnéova spisu „Species plantarum“ (Berlin 1795—1830) byly uveřejněny také Mikanovy původní botanické a entomologické nálezy.

Ve druhém ročníku poslouchal Purkyně v obou semestrech pětkrát týdně od 10 do 11 hodin přednášky z vyšší anatomie a fyziologie. Profesor J. Rottenberger (1760—1834) přednášel podle obou dílů knihy svého slavného předchůdce J. Procházky „Institutiones physiologiae humanae“ (Viennae 1805). Rottenberger býval asi lepším učitelem anatomie než fyziologie; zejména v pozdějších letech byly jeho přednášky značně kritizovány např. Josefem Rybou (1795—1856), od r. 1828 stavovským očním lékařem.^{70/} Za úvahu však stojí domněnka B. Matouškové,^{71/} že byly spolu s Rottenbergerovými přednáškami o očních nemocích ve třetím ročníku inspirací pro Purkyňovu volbu tématu doktor-ské disertace o příspěvcích ke znalostem vidění.

Od 11 do 12 hodin se v laboratoři Josefa Kristiána Freyzzmutha (1736—1819) konaly přednášky ze všeobecné chemie. Profesor Freyzzmuth přednášel podle Jacquiny knihy „Lehrbuch der Chemie“, vydané ve Vídni r. 1810 ve IV. vydání. V letním semestru byla všeobecná chemie vystřídána farmaceutickou chemií a tzv. „Tierchemie“. Tolik nám říkají seznamy přednášek.

O Purkyňově prospěchu a prospěchu jeho spolužáků máme z druhého ročníku zprávy jen pro druhý semestr, protože katalog pro první semestr chybí. V letním semestru je zaznamenáno,^{72/} že měl opět samé eminenter. Počet jeho spolužáků se zvýšil o dva, kteří opakovali. Právě tyto dva zhoršili prospěch ročníku, protože neměli vyznamenání z chemie a jeden z nich ani z vyšší anatomie a fyziologie. Počet stipendistů se zvýšil.

^{70/} V. Kadlecová, O. Matoušek, Deník Dr. Med. Josefa Ryby, Čs. oftalmologie 37, 1981, s. 217.

^{71/} B. Matoušková, Purkyňova studentská léta, s. 41.

^{72/} Hörer der Medicin 1811—1818, AUK, inv. č. 271—9, kart. 83—84.

Purkyně však stipendium ještě nezískal. Také byt nezměnil a nezměnil jej ani v příštím semestru, kdy pravděpodobně jen přepsáním je zaznamenán dům čp. 490 místo 495; hned v následujícím semestru se zase opakuje číslo původní. Měl stále samé eminenter a byl osvobozen od školného. Stipendium tzv. lobkovické ve výši 40 zl. 12 kr. získal ve třetím roce.

Ve třetím roce studia poslouchali pražští medicové od 9 do 10 hodin všeobecnou patologii a semiotiku u profesora Ondřeje Wawrucha (1773 až 1842). Přednášel latinsky podle knih K. Sprengla „Institutiones pathologiae generalis“, vydané v Amsterdamu r. 1813 a „Handbuch der Semiotik“, vydané ve Vídni r. 1804. Wawruchovy přednášky obsahovaly také dietetiku, farmakokatagrafologii a tzv. „materia medica“. V letním semestru přednášel profesor Wawruch dále patologii, pak hygienu podle knihy Consbruchovy a všeobecnou terapii podle knihy Hufelandovy. „Materia medica“ a nauka o jedech byly přednášeny odpoledne od 16 do 17 hodin.

Purkyně byl Wawruchovým oblíbeným žákem,^{73/} postrádal však v jeho přednáškách podstatnou část toho, co očekával od farmakologie, totiž „aby se přirozené účinky léků na zdravém těle poznaly“.^{74/} Doplnoval si dychtivě to, co nebylo v přednáškách, vlastním studiem i pokusy. Snad získal možnost seznámit se s cizí literaturou a věděl, že v cizině někteří lékaři jako F. Magendie (1783—1855), A. Raffeneau Delille (1778—1850) začali uplatňovat podobné snahy, jako byly jeho vlastní, totiž zkoušky na živých organismech.^{75/} Protože neměl jiný pokusný objekt, použil svůj vlastní organismus. Neváhal nasadit zdraví a vystavit se mnohdy i nebezpečí života, aby vyzkoušel na sobě různé účinky různých léků.

Seznámil se se synem majitele lékárny u Zlaté koruny (tehdy čp. 455, nyní 457 na Malém rynečku), Karlem Hellym.^{76/} Ten studoval v letech 1812—1814 na pražské lékařské fakultě farmacii^{77/} a 18. srpna 1814 se stal magistrem farmacie. Pro Purkyně bylo velmi důležité, že mu umožnil přístup do lékárny, dokonce do její „materiální komory“, kde měl příležitost seznámit se s nejrůznějšími látkami. Některé si odnášel domů, učil se rozeznávat je i potmě a zkoušel na sobě jejich účinky.

Myšlenkou zkoušení drog na zdravém organismu odpovídala jeho snahám i tehdy módní homeopatie, i když některé jiné její stránky mu ne-

^{73/} V. Zapletal, Med. Dr. Jan Ondřej Wawruch — poslední lékař Beethovenův, Vnitřní lékařství 1, 1955, s. 468.

^{74/} Opera selecta Joannis Evangelistae Purkyně, Praha 1948, s. 157.

^{75/} O. o. VII., s. 273; V. Kruta, Přínos Prahy k vývoji farmakologie, Časopis lékařů českých 102, 1963, s. 1116.

^{76/} R. Zadina, V. Kruta, Jan Ev. Purkyně, Karel Helly a lékárna u Zlaté koruny, Čs. farmacie 11, 1972, s. 216.

^{77/} Hörer der Medicin 1812—13, AUK, inv. č. 171—9, kart. 83.

připadaly vhodné. Příležitost číst spisy zakladatele homeopatie S. F. Ch. Hannemanna (1755—1843) měl zejména ve čtvrtém ročníku. Půjčoval mu je profesor Fritz, u kterého praktikoval na chirurgické klinice, ale již jako posluchač třetího ročníku zkoušel na sobě účinky některých léčiv. Byla to různá dávidla, léky povzbuzující a ve větším množství požití omamující a způsobující otravu jako éter, líh nebo opium. Také projímadla — různé soli, rebarbora, manna, šťáva z listu aloe, sena, pryskyřice z kořene mexické rostliny jalapy.

Před vánoci r. 1815 poznal na sobě nedobrovolně také fyziologický proces počínajícího zmrznutí. Šel tehdy na vánoční svátky do Libochovic z Prahy pěšky za velkého mrazu a ubránil se zmrznutí jen silou vůle. Sám to později popisoval: „Počínalo mi být velmi příjemně teplo, k tomu se přidala sladká ospalost, která mne zvala, abych se do sněhu uložil a trochu sobě pospal. Znaje ale tato znamení nastávajícího zmrznutí, překonal jsem tuto touhu a šel dále. Na to rozleza se mi po celém těle tuhá zima, která však od pilné chůze zase přestala. Načež následovala doba obyčejného pocitu. Potom zase přišlo teplo s podobnou ospalostí. To se po třikráte opakovalo, až jsem dorazil do Turska, kde jsem u Panoše, sedláka filozofa, pokojnou noc strávil“.^{78/} Jindy tři dny hladověl, aby mohl pozorovat fyziologické změny, které při tom nastávají.

Ve zkoumání účinků některých látek pokračoval také ve čtvrtém roce svých studií. Tak 5 gr. (1 gr. — 1 grán — 0,061 gramu) hyosciaminu způsobilo u něj veliký hlad. Po požití 10 gr. kafru pozoroval značné zvětšení svalových sil a mírnou závrať, po delší době pak horko a mdloby až do bezvědomí, které trvalo asi půl hodiny. Jindy užíval kalomel až do počátku slinění nebo pil výhradně slanou vodu. Zkusil se též celý týden živit výhradně syrovými vejci.

Obsahem výuky ve třetím i čtvrtém ročníku byly však ještě další obory. Tak od 10 do 11 hodin přednášel pětkrát týdně pro mediky ve třetím roce J. V. Krombholz (1782—1842) úvod do chirurgie a teoretickou chirurgii. Od 1. června přidával odpoledne od 15 do 16 nauku o chirurgických nástrojích a obvazech podle knihy Arnemannovy „Übersicht der berühmtesten und gebräulichsten Instrumente“ (Göttingen 1796) a knihy Bernsteinovy „Lehre des chirurgischen Verbandes“ (Jena 1805). Od 1. června přednášel také J. Rottenberger o očním lékařství od 8 do 9 hodin podle knihy J. Plenka „Lehre von Augenkrankheiten“, přeložené z latinského originálu a vydané podruhé ve Vídni r. 1788.

Porodnictví přednášel profesor Antonín Jungmann (1775—1854) pětkrát týdně od 11 do 12 pro mediky, chirurgy a kandidátky babictví dohromady. Česky přednášel pro kandidátky babictví od 15 do 16 lekce téhož obsahu jako dopoledne německé. Pro české i německé přednášky

^{78/} O. o. VII., s. 272—4, 453.

byly mu vodítkem jeho vlastní spisy. Byl to jednak „Úvod k babení“ z roku 1804, jednak „Lehrbuch der Geburtshilfe“ z roku 1812. Výuku doplňoval demonstracemi na fantomu. Suploval profesuru porodnictví v Praze už od r. 1807. Profesorem se stal r. 1811. Už několik let předtím (r. 1804) vydal první původní českou učebnici porodnictví „Úvod k babení“.^{79/} Jeho čeština v odborných spisech je někdy kritizována, ale jeho zásluhy o tvorbu českého lékařského názvosloví jsou nesporné. Nepřestával být aktivním pracovníkem při vytváření české medicínské terminologie, ať už to bylo v dalších vydáních jeho české učebnice porodnictví, z nichž poslední vyšlo v r. 1842, nebo ve spolupráci s bratrem Josefem Jungmannem na pětidílném česko-německém slovníku z let 1835 až 1839. Brzy se s bratry Jungmanny znovu sejdeme při zakládání časopisu Krok, kde se Antonín stýkal s Purkyněm již ne jako učitel, ale jako spolupracovník.

Kandidátů medicíny bylo ve třetím roce třináct a mimo to poslouchali s nimi oční lékařství tři kandidáti chirurgie a jeden zahraniční posluchač (host) původem z Lipska, který se zúčastnil též přednášek z nauky o receptech a z obecné patologie. Ve čtvrtém roce bylo jedenáct kandidátů a dva mimořádní posluchači. Mezi nimi byl již uvedený student z Lipska, který měl jak ze speciální terapie, tak z kliniky vyznamenání a pokračoval i v následujícím ročníku se stejným prospěchem. Druhý se zkoušek nezúčastnil a v pátém ročníku už není zaznamenán. Také řádných posluchačů bylo v pátém ročníku o jednoho méně. Purkyně byl jedním ze sedmi stipendistů.

Hlavními přednášenými obory ve čtvrtém a pátém roce byla speciální patologie a terapie od 8 do 9 a od 9 do 10 hodin praktické vyučování na klinice. Oboje přednášel Jan Baptista Höger (zemřel 1823). Přišel do Prahy roku 1809 ze svého asistentkého místa na vídeňské klinice.^{80/} Jan Theobald Held zaznamenává ve svých pamětech jeho nadutost, lakotu a neomalenost k chudým pacientům. Přednášel podle knihy „Aphorismi de cognoscendis et curandis febris“, jejíž autor M. Stoll zemřel sice již rok po jejím prvním vydání, ale která vycházela opakovaně ještě v r. 1821 a ve francouzském překladu dokonce v r. 1855. Starší byla druhá učebnice uváděná v seznamu přednášek, která nesla jméno Boerhaaveho. Můžeme předpokládat, že to byly G. van Swietenovy „Commentaria in H. Boerhaavii aphorismos de cognoscendis et curandis morbis“, vydané naposledy v Tübingen roku 1791.

K tomu přistupovalo v letním semestru čtvrtého ročníku ještě zvěrolékařství u profesora Martina Alberta Tögla (1753—1830) od 6 do 7

^{79/} K. Klaus, Antonín Jungmann a jeho škola, Časopis lékařů českých 81, 1942, s. 1007—8.

^{80/} A. Jungmann, Skizzirte Geschichte der medicinischen Anstalten, Wien 1840, s. 60; J. T. Held, Data k mému budoucímu nekrologu, Lidové noviny 9. 2. 1936.

hodin (pravděpodobně ráno) podle knihy J. G. Wohlsteina. V pátém roce přednášel I. Nádherný (1789—1867), za několik let potom protomedik českého království, v zimním semestru od 16 do 17 soudní lékařství podle knihy J. Bernta „Systematisches Handbuch der gerichtlichen Arzneikunde“, vydané v Praze r. 1813. Autor provedl již v r. 1800, kdy byl továrním lékařem na kosmonoském panství, první úspěšné očkování chrániček proti neštovicím v Čechách, ještě dřív, než je oficiálně podporoval tehdejší zemský protomedik T. Bayer a než bylo úředně zaváděno.^{81/} Bernt byl od r. 1808 profesorem soudního lékařství v Praze a od r. 1813 ve Vídni.

Pro Purkyňův pátý ročník přednášel v letním semestru I. Nádherný medicínskou policii resp. státní lékařství.

V seznamech přednášek je uvedena ještě učebnice E. B. Hebenstreita z r. 1791. Nová učebnice Berntova vyšla v letech 1816 a 1817 a je zřejmé, že byla v době Purkyňových studií v Praze používána.

Již ve třetím ročníku se Purkyně setkal s chirurgií, v přednáškách J. V. Krombholze (1782—1843), který, ačkoliv byl teprve suplujícím profesorem, měl už za sebou studium medicíny na několika univerzitách a doktorskou promoci v Erlangen, „sub auspiciis Napoleonis“. Ve čtvrtém ročníku, kdy už nebyla chirurgie pro budoucí doktory medicíny povinná, zapsal si ji Purkyně znovu. Nacházíme ho mezi posluchači dvouletého studia chirurgie ve druhém ročníku. Zúčastnil se výuky speciální chirurgické terapie a praktické chirurgie u profesora I. Fritze. V témž ročníku se Purkyně stal u něj také praktikantem na chirurgické klinice. I. Fritz (1778—1841) byl rodák z chorvatského Králevce. Jako zručný a obratný chirurg provedl v Praze některé operace dosud tady neuskutečněné. Založil také na své klinice školní chirurgickou knihovnu a akologický kabinet.^{82/} Oblíbil si Purkyně, který měl zřejmě vlohy jak pro anatomické, tak chirurgické operace. Ten pak získal na chirurgické klinice dobrou průpravu a uplatnil své chirurgické zkušenosti i později jako badatel ve fyziologii. S profesorem Fritzem zůstal po léta v přátelských stycích, jak o tom svědčí jejich vzájemná korespondence, ve které jsou zprávy o pražských univerzitních poměrech a odborné literatuře.^{83/} Čerpal od něj odborné rady i při svém studiu ke konkursním zkouškám pro získání profesury.

Obvykle se traduje, že jím byl také doporučen tehdy slavnému profesoru J. N. Rustovi (1775—1840), generálnímu chirurgovi pruského voj-

^{81/} E. Rozsivalová, Začátky očkování chrániček proti neštovicím u nás, Časopis lékařů českých 93, 1954, s. 26.

^{82/} AUK, sign. C 101.

^{83/} V. Kruta, Vztahy Jana Evangelisty Purkyně k chirurgii, Rozhledy v chirurgii 41, 1962, s. 780; též, K počátkům vědecké dráhy, s. 18—19; R. Pelíšek, Profesor Ignatz Franz Fritz — přítel Jana Purkyně, Časopis lékařů českých 98, 1959, s. 217.

ška a berlínskému univerzitnímu profesorovi. Rust byl rodákem ze slezského Javorníka, studoval ve Vídni, ale též v Praze a přednášel r. 1800 na lékařském lyceu v Olomouci. Z pražských profesorů znal blíže vyjma I. Fritze i J. V. Krombholze, I. Bischofa (1784—1850) a O. Wawrucha. Není vyloučeno, že i tento poslední měl vliv na Purkyňův styk s Rustem,^{84/} což mělo pro další životní dráhu našeho slavného fyziologa velký význam.

Za svých lékařských studií trávil Purkyně prázdniny v Blatné. Tam se seznámil s mnoha hosty rodiny Hildprandtů. Mezi nimi byla i hraběnka Desfoursová s oběma svými dcerami Fany a Adélou i jejich vychovatelem a plnomocníkem Matyášem Benjaminským Koslerem. S nimi se všemi navázal Purkyně srdečné přátelství. Navštěvoval je i v Praze a dopisoval si s nimi. Přátelský okruh se rozpadl ve dvacátých letech nepřízní osudu. V písemných stycích zůstal Purkyně po řadu let s Adélou Desfoursovou. Starší z obou sester zemřela velmi mladá.^{85/}

Do Blatné dostal také Purkyně dopis od profesora Fritze,^{86/} ve kterém jej upozorňoval na cestovní stipendium. Nabízela je pruská vláda pro vystudovaného mladého muže, který si měl rozšířit znalosti v přírodních vědách, zejména v „Tierchemie“. Měl se pak stát profesorem zvěrolékařství v Berlíně. Purkyně lákala nabídka zasláná pro něj I. Fritze J. N. Rustem. Slibovala možnost dostat se do Švýcar, kde by byl rád navštívil výchovné ústavy, které po Pestalozzím řídil Fellenberg, a seznámil se s praxí vyučování, kterou dříve studoval z knih.

Starý baron Hildprandt, jako již dříve, sledoval i nyní se zájmem Purkyňovy pedagogické plány. Nabádal ho však k tomu, aby dřív, než se vydá na studijní cesty, podal disertaci a získal doktorský titul. Poskytl mu i hmotné prostředky k vydání disertace a zaplacení tax; jejich nedostatek byl asi hlavní příčinou toho, že Purkyně se získáním titulu otálel. Nyní se rozhodl odřící lákavé stipendium, ke kterému nebylo třeba doktorátu. Profesor Rust, kterému o tom napsal, slíbil, že mu i později pomůže, a dostal svému slibu.

Nestává se každému, aby jeho doktorská disertace byla pozoruhodným vědeckým dílem. Stalo se tak s Purkyňovou disertací „Beiträge zur Kenntniss des Sehens in subjektiver Hinsicht“. Dvacet osm kapitol na 176 stranách malého formátu, dokonce menšího, než mají disertace v tomtéž svazku v pražské Státní knihovně, obsahovalo skutečnou fyziologickou studii, která vycházela z velmi důkladných pozorování a pokusů. Byla doplněna 28 obrázky na přiložené tabulce.

Fyziologie v době Purkyňových studií byla převážně spekulativní,

^{84/} V. Zapletal, Med. Dr. Jan Ondřej Wawruch, s. 468.

^{85/} J. Jedlička, Jana Ev. Purkyně korespondence I, Praha 1920, s. 137—8; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 19—23, 86, 118, 124, 129—131, 137—138.

^{86/} J. Thon, c. d., s. 293.

popřípadě ovlivněna „naturfilozofií“. On sám, ačkoliv byl také tímto filozofickým směrem zaujat, ve své vědecké práci vycházel z empirického pozorování. Z nedostatku jiných objektů používal k pokusům, jako při zkoumání účinků léků, svého vlastního organismu.

Purkyně měl už od dětství velmi vyvinutou schopnost pozorování^{87/} a všímal si různých zvláštností ve smyslovém, hlavně zrakovém vnímání. Studium fyziologie jej přivedlo na myšlenku, že pozorované zvláštnosti nejsou zcela náhodné, naopak, že mají své fyziologické příčiny. Hned na počátku své disertace popisoval např. obrazec vyvolaný v zorném poli silným přerušovaným světelným drážděním, zvaným světlostinná figura. Popisoval i další jevy jako galvanický obrazec, tlakový obrazec — způsobené elektrickým proudem nebo tlakem přes zavřené víčko. K popisovaným patří i Purkyňův cévní obrazec — stínová cévní sítnicová figura — subjektivně vnímané stíny cév zadní stěny vlastního oka při neobvyklém osvětlení např., když se paprsky svíčky soustředí spojnou čočkou na normálně neprůhlednou sklíru. Na několika místech popsal světelnou cévní figuru. Zaznamenal ji zprvu jen fragmentárně, když studoval tlakový obrazec. Po mnohonásobném pozorování ji vnímal jako jasně zářící cévní obrazec, zpočátku v místě vstupu očního nervu, objevující se při mírném a náhlém tlaku na oko. Po běhu, po větší tělesné námaze, při kašli pozoroval pulzující cévní figuru jako světlé nebo šedé a bílé mramorované, poloprůhledné obrazy cév, svítící matně při zatemněném zorném poli. Tato poslední byla pravděpodobně zaznamenána dříve F. Lacroix Boissierem de Sauvages. První dvě jsou však nesporně Purkyňovými prioritami a nesou plným právem jeho jméno.

Purkyně ve své práci přirozeně navazoval v tomto směru bádání např. na J. P. V. Troxlera, J. W. Goetha, F. P. Gruithuisena. Osvědčil při tom nejen vynikající pozorovací talent, ale i nesmírnou píli a systematickosti v pozorování. Jeho doktorská disertace je také považována za první výzkumnou práci, která se zabývá vypracováním „umělého podmíněného reflexu“, jak o tom píše C. Dostálek.^{88/} Svě zjištění v tomto směru popsal Purkyně v XVIII. kapitole: „Dívám-li se dvojitým oknem střídavě na dvě zrnka stojící v přímce za sebou ve skleněné hmotě, pozoroval jsem, že pokaždé jedno zrnko se stalo pro druhé nezřetelné, vzdálenější při pohledu na bližší a bližší při pohledu na vzdálenější. Abych při tom mohl pozorovat pohyby oka vzal jsem skleněnou destičku se zrnkem

^{87/} J. Kurz, O zraku Jana Evangelisty Purkyně, Čs. oftalmologie 11, 1955, s. 110; V. Kruta, K Purkyňově pražské disertaci, J. E. Purkyně. Sborník k 100. výročí jeho úmrtí a k 150. výročí jeho doktorské disertace. Brno 1969, s. 81—97; V. Kadlecová, Kolik je Purkyňových cévních figur, Čs. oftalmologie 32, 1976, s. 347—9; též, Je označení Purkyňova cévní figura oprávněné, Čs. oftalmologie 32, 1976, s. 350—3.

^{88/} C. Dostálek, K predistorii uslovného reflexu, Žurnal vyššej nervnoj dějatelnosti 30, 1980, s. 1099; též, Časové a silové vztahy podnětů při tvorbě podmíněného spoje, Praha 1976, s. 23, 24.

a podržel ji před zrcadlem, na kterém jsem rovněž označil jedno místo bodem. Když jsem posunul zrnko, bod a obraz zřítelnice v zrcadle tak, aby byly v přímce za sebou, ale tak že každé o sobě zůstalo viditelné, a pohlížel z jednoho k druhému, rozšířila se zornice při pohledu na vzdálenější a zúžila se při pohledu na bližší. Když jsem tyto pohyby dlouho opakoval, pokoušel jsem se je vyvolat bez mezipředmětu a podařilo se mi to dokonale, takže jsem nyní i bez určitého předmětu pouhým pohledem do prázdna mohl vyvolat tyto pohyby.^{89/}

Tuto pasáž Purkyňovy disertace Dostálek výstižně komentuje a původním způsobem vykládá: „V podstatě šlo o podmíněný reflex představový, kde nepodmíněným podnětem byla fixace bližšího nebo vzdálenějšího bodu a nepodmíněným reflexem příslušná pupilomotorická reakce. Podmíněným podnětem byla představa... Purkyňův pokus lze pokládat i za první experimentální výzkum učení vůbec... Geniální Purkyně se zhostil celé záležitosti touto krátkou zmínkou; při nepřeherném množství dalších nápadů a pokusů nebylo ani pomyslení na to, aby v uvedených pokusech pokračoval a vytvořil z nich ucelený systém. To učinil až Pavlov a jeho škola — Bechtěrev a další... Zajímavé je, že další použití představy jakožto podmíněného podnětu připadlo opět české fyziologii, a to prací Laufbergrovou.“

Je nepochybné, že Purkyně sepsal svoji disertaci na základě pokusů, které konal už během svého lékařského studia, ne až na podzim r. 1818. Pokusná příprava vyžadovala jistě velmi mnoho času. Některé z pokusů byly velmi obtížné, ba nebezpečné. To potvrdili zejména badatelé, kteří později Purkyňovy pokusy opakovali. Belgický lékař A. F. J. Plateau si jimi trvale poškodil zrak. Skandinávský lékař E. Thomsen ve své práci z r. 1919 poukazyval na to, že se musil zabývat pokusy celý rok denně, aby mohl pravidelně vyvolávat a rozeznávat Purkyněm popsané jevy.^{90/} Jeho pokusy, jimiž se Purkyně zabýval ve své doktorské disertaci, nepřestávají zajímat fyziology ani oftalmology.

Pro dosažení doktorátu musil Purkyně navrhnout písemně také teze pro obhajobu. Teze byly latinské z fyziologie, patologie, materia medica, nosologie a terapie; německé z anatomie, chemie, přírodovědy, soudního lékařství a z lékařské propedeutiky. Odpovídalo to jazyku, kterým byly obory přednášeny. O lékařské propedeutice, ač je uvedena na konci, se snad můžeme domnívat, že odpovídala úvodu do studia lékařství a že se tedy v něm profesor Ilg přece jen nezabýval pouze studijními předpisy. Teze z tohoto oboru zněly: „1. Die Medizin ist ihrem Wesen nach ein Zweig der Erziehungskunst überhaupt. 2. Die Hilfskenn-

tnisse des Arztes stehen mit allen Zweigen des menschlichen Wissens in Berührung.“

Profesoři teze schvalovali, případně opravovali; některé škrtili.^{91/} Purkyně navrhoval 22 tezí. Vytištěno jich bylo 18. Profesor Ilg škrtil dvě teze: „1. Es wäre nicht unzweckmässig in der Speziellen Anatomie die Sehnen und Bänder unter den System der fibrösen Gebilde zu fassen. 2. Die Anatomie ist ihrem technischen Teile nach mit der bildenden Kunst verwandt.“ Následkem toho není v tištěném exempláři nic z anatomie. Další tezi škrtil profesor Wawruch: „Medicaminum volatillum actio potissimum est in cutem et pulmones“. Profesor Freysmuth škrtil tezi: „Der Charakter einer echten Kunst — (terminus?) ist Specificität“.

Teze byly připojeny k disertaci vytištěné v arcibiskupské tiskárně, jak bylo zvykem. Purkyně měl na těchto výtiscích titul kandidáta medicíny. Disertace byla vydána v dalších výtiscích u pražského knihkupce Calveho. Tam už byl Purkyně uveden jako doktor medicíny. Podal svoji disertaci a teze 13. listopadu 1818 a obhajoval je 30. téhož měsíce, jak je uvedeno ve výtisku disertace, který vlastní Státní knihovna v Praze.^{92/} V univerzitním archivu byla disertace uložena 2. prosince.^{93/} Promoval 9. prosince. Současně s ním promoval jiný slavný český přírodovědec, se kterým se Purkyně brzy nato setkal při vydávání časopisu Krok, Karel Presl, ačkoliv byl na medicíně zapsán o rok dříve. Promotorem byl Ondřej Wawruch, který v případě Purkyňově zastupoval J. K. Freysmutha. Z Purkyňových kolegů, kteří s ním byli zapsáni v témž roce, dosáhli doktorátu medicíny dříve než on: v lednu Petr Bolzano, v květnu Hermann Wehle a Josef Georg Köhler.

Bylo zvykem rozesílat výtisky disertačních prací přátelům a představit se pomocí této publikace vědeckému světu. Purkyně se svou disertační prací představil vědeckému světu velmi čestně. Jeho studie prozrazovala, že pisatel má nejen vysoké vzdělání, ale i vzácné nadání, a že je od něho možno čekat mnoho cenného přínosu vědě.

5. HLEDÁNÍ DALŠÍ CESTY

Brzy po doktorátu, už 19. prosince 1818 navrhl profesor Ilg Purkyně na místo odcházejícího doktora Konráda za prosektora anatomie.^{94/} Návrh byl přijat a Purkyně se stal prosektorem a asistentem anatoma profesora Ilga a fyziologa profesora Rottenbergera, podle de-

^{91/} B. Matoušková, Purkyňova studentská léta, s. 42—4.

^{92/} Státní knihovna v Praze, sign. Diss. vol. 732/5.

^{93/} Medicinisches Einreichungsprotokol für das Schuljahr 1818/19, Nr. 22, 23, AUK; sign. M 64, s. 26, AUK; Hörer der Medicin 1812—1818, inv. č. 272—9, kart. 83—4, AUK.

^{94/} Medicinisches Einreichungsprotokol für das Schuljahr 1818/19, Nr. 60, 108; 1821, Nr. 245, AUK.

^{89/} J. Purkyně, Příspěvky k poznání zraku ze subjektivního hlediska, J. E. Purkyně. Sborník k 100. výročí jeho úmrtí a k 150. výročí jeho doktorské disertace, Brno 1969, s. 61.

^{90/} V. Kruta, Jan Evangelista Purkyně, Praha 1962, s. 29.

kretu z 15. 1. 1819 číslo 60081. Jeho plat byl 300 zl. ročně. Dekretem z 24. 5. 1821 mu byl zvýšen na 400 zl.

Zmínili jsme se už o vzácných vychovatelských schopnostech J. G. Ilga.^{95/} Na Purkyně nezůstala zajisté bez vlivu jeho pozorovatelská přesnost, manuální dovednost i bystrý úsudek a názornost výkladu.

Úsudky na Purkyňovo pedagogické působení jako asistenta se poněkud liší. Podle známého vyjádření slavného patologického anatoma K. Rokitsanského (1804—1878) bylo prosektora Purkyně v pitevně ztěžívět, a i když přišel, nevšímal si studentů.^{96/} Naproti tomu vzpomínal venkovský chirurg C. Bohacz ve své gratulaci k Purkyňovým 80. narozeninám^{97/} na „otcovské povšimnutí“, kterého se mu dostalo od něj v dobách, kdy byl prosektorem. Bývá ovšem rozdíl mezi tím, co lidé píšou v autobiografiích a co v blahopřáních.

Je pravda, že v Purkyňově korespondenci z těchto let se našel mnohý doklad o tom, že měl velký vliv na své přátele, které podněcoval v jejich snahách po poznání a vzdělání, a že tedy pravděpodobně v mnohém se projevoval obdobně i jako učitel.

Byl to již jeho mladší krajan F. Hartmann (1792—cca 1860), který mu byl vděčný za pobídky ke studiu. Jiným byl malíř Martin Tejček (1781—1849), který výslovně děkoval za „povznesení k lepšímu“,^{98/} neméně potřeboval jeho přátelství medik a později doktor filozofie J. Lhotský (1795—1852). Studoval na pražské lékařské fakultě o rok později než Purkyně, ale nedostudoval. V r. 1819 získal pak doktorát filozofie na univerzitě v Jeně. Zcestoval různé evropské země, byl na přírodovědeckých cestách za výzkumy v Brazílii, Austrálii i Tasmánii, měl velké nadání a velmi neklidný životní osud. Po získání doktorátu se zdržoval delší dobu v Praze a v té době též spolupracoval s Janem Svatoplukem a Karlem Bořivojem Preslem na prvním úplném soupisu české květeny. Dálo se tak ve vlasteneckém kruhu, do kterého chodil i Jan Evangelista Purkyně.

Český národní život v tomto období po napoleonských válkách se rozvíjel za velmi těžkých podmínek. Strach vlády před jakýmkoli revolučním hnutím vedl k pronásledování i nejnevinnějších pokrokových projevů.^{99/} Nad školami, úřady i soukromým životem občanů provádělo dohled vídeňské policejní ministerstvo, které vedl v letech 1817 až

^{95/} O. V. Hykeš, Purkyňova studentská léta na pražské lékařské fakultě. Časopis lékařů českých, 95, 1956, s. 24—7.

^{96/} C. v. Rokitsansky, Selbstbiographie u. Antrittsrede, Eingeleitet, herausgegeben u. mit Erläuterungen versehen von E. Lesky, Sitzungsberichte Oesterreichischer Akademie d. Wissenschaften, Phil. hist. Kl. 234/3, 1960, s. 47.

^{97/} V. Kruta, Žáci a spolupracovníci Jana Ev. Purkyně II, Učitelské začátky v Praze 1818 až 1823. C. Bohacz a K. Rokitsansky, Časopis lékařů českých 109, 1970, s. 1098 až 1100.

^{98/} V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 5—7, 11, 100 a d.

^{99/} J. Kočí, c. d., s. 257 a d., 299.

1848 pověstný hrabě Sedlnický. Veškerý svobodnější politický a kulturní život byl umrtvován absolutistickým policejním režimem. I za takových těžkých podmínek dosahovali však čeští vlastenci některých úspěchů v práci na rozvoji národního hnutí.

Roku 1815 přišel do Prahy, jako profesor na akademické gymnázium, tehdy dvaadvacetiletý Josef Jungmann, plný energie a víry v obrození českého národa. Již před svým příchodem do Prahy byl znám mezi vlastenci jako uvědomělý pracovník. Rychle pochopil, že česky mluvící venkovské obyvatelstvo je základem českého národa. Neopíral se proto v národně osvobozené práci o odnárodnělou nebo národně vlašnou šlechtu, které důvěřoval ještě Josef Dobrovský.

Jungmann se orientoval na široké masy českého venkovského lidu. Byl přesvědčen, že český národ je schopen života stejně jako ostatní evropské národy. Z tohoto přesvědčení pak vyplývalo, že zastával a sám pomáhal tvořit kulturu a vědu v rodném jazyku. Stal se přímo zakladatelem novodobé české řeči. Podněcováním i organizováním práce ostatních vlastenecky smýšlejících vědeckých pracovníků přispíval významně i k vytvoření české vědecké terminologie řady oborů.

Český národní život se rozvíjel v době Purkyňových studií a asistentury krok za krokem. Purkyně sám měl na tom zejména po ukončení lékařských studií živou účast. Nejpozději při své promoci v prosinci r. 1818 se seznámil s Karlem Bořivojem Preslem. S jeho bratrem Janem Svatoplukem (1791—1849) se seznámil pravděpodobně o něco později. Navázal pak styky s kroužkem mladých vědců, kteří se stali spolupracovníky J. Jungmanna.^{100/} Že se hlásil s plným přesvědčením k jejich snahám, je vidět z příběhu, který sám zaznamenal. „Nevím bylo-li to jen zdánlivě a nebo opravdově, že Jungmann tehdejší, na jedné ze schůzek vlasteneckých pracovníků, náš jazyk k vyslovení abstraktního ponětí, k vytvoření vědecké mluvy nezpůsobným býti vyhlásil, tvrdě, že toliko sprostnému obcování, a nanejvýš básnictví modernímu sloužití může. Jestliže tím tvrzením našeho odporu vzbuditi žádal, podařilo se mu to výborně. Já cizí učenosti nabažen ukazoval na příklady jiných národů...“^{101/}

Vzmáhající se národní uvědomění povzbuzovalo jej a jeho přátele k tomu, aby se snažili nejen o tvoření samostatné české krásné literatury, ale i o první vědecké práce psané českým jazykem. Bratři Preslové a hr. Bedřich Všemír Berchtold se scházeli při společné práci na soupisu české květeny. Sem přicházel pravděpodobně i nám už známý Purkyňův přítel Jan Lhotský, který se také zúčastnil práce na rostináři. Sestry Preslové pomáhaly svým malířským uměním. Hostem tohoto kroužku býval i Jan Purkyně a básník Svoboda, kterému přezdí-

^{100/} O. o. IX., s. 122, 126.

^{101/} Opera selecta Joannis Evangelistae Purkyně, Praha 1948, s. 123.

vali Malostranský. Josef Jungmann sem přiváděl i svého bratra Antonína, profesora porodnictví.^{102/}

Jazykovým rádcem těchto prvních česky vedených vědeckých debat býval ovšem předně Josef Jungmann, který se s přírodovědci přátelil mimo jiné snad i vlivem svého bratra lékaře. Snad též zčásti jeho zásluhou pamatoval plnou měrou na přírodní vědy a lékařství jak ve své Historii literatury české, tak i ve svém Česko-německém slovníku.

V této době okolo r. 1820 se opakovaly i návrhy na zřízení společnosti či ústavu ku zvelebování a na podporu vydávání české literatury. Po snaze F. M. Pelcla z r. 1791 a pokusech Jungmannových z let 1809 a 1815 následoval Berchtoldův plán z r. 1818 na zřízení ústavu „ku vzdělání českého jazyka a vytvoření vědecké literatury“,^{103/} v r. 1821 pak návrh V. Pešiny na založení spolku na podporu českých spisovatelů.

V r. 1818 bylo šlechtou založeno v Praze muzeum. To však bylo zpočátku zcela prodchnuto šlechtickým konzervativním zemským patriotismem.

Jungmannovci pozorovali jeho vznik s obavami. Purkyně se pokusil, jak známo ze zachovaného konceptu, navrhnout nejvyššímu českému purkrabímu F. A. Kolovratovi v roce 1822,^{104/} aby povolil v rámci muzea ústav ku zvelebování české literatury. Jeho návrh, byl-li vůbec podán, zůstal bez odezvy. Muzeum nepodporovalo v prvních letech své existence české národní snahy. Teprve silící české hnutí, zejména díky úsilí mladého Františka Palackého (1798—1876), dalo předpoklady pro přeměnu muzea v národní ústav.^{105/}

Některí členové z Jungmannova kruhu, předně Josef Jungmann sám, se zabývali myšlenkou vydávat českou encyklopedii nauk. K tomu nedošlo. Zato byl uskutečněn jiný návrh — vydávat český vědecký časopis. Návrhy na název časopisu byly různé. Purkyně navrhoval zprvu název „Slovanská akademie“, později „Krok“. Tento návrh zvítězil. Autor mu předeslal „mytologický význam jmen pravěkých osob našeho dějinstva“.^{106/} Jeho námět proměnil Josef Jungmann v úvodní báseň prvního svazku. Název časopisu byl doplněn podtitulem „veřejný list všenaučný“. Redaktorem měl být podle první úmluvy Purkyně, ale ten se asi pro přílišný nával jiné práce redigování nemohl věnovat. Redakce se ujal Jan Sv. Presl a vykonával ji obětavě a vytrvale. Purkyně se stal autorem úvodního článku, který obsahuje program a úkoly časopisu. Začínal přehledem jednotlivých vědních oborů. Předpokládalo se v něm, že časopis bude pojednávat o umění, živnostech a řemeslech.

^{102/} O. o. IX., s. 122, 126; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 15.

^{103/} O. o. IX., s. 127.

^{104/} Tamtéž.

^{105/} J. Kočí, České národní obrození, Praha 1978, s. 282 a d.; O. o. IX., s. 127.

^{106/} O. o. IX., s. 123.

Krok vycházel nepravidelně. Roku 1821 vyšlo první a druhé číslo, r. 1822 třetí a r. 1823 čtvrté číslo prvního dílu. Druhý díl vyšel po částech v letech 1824, 1827, 1828 a 1831. Třetí v letech 1833, 1834, 1836 a 1837. První a jediná část čtvrtého dílu vyšla v r. 1841. Založením časopisu byla uskutečněna významně pokroková a odvážná myšlenka. Odbyt byl pochopitelně malý, při tehdy ještě malém okruhu čtenářstva s přírodovědnými zájmy.

Purkyně sám ve svých vzpomínkách přiznává,^{107/} že jeho příspěvků bylo málo. Vyjma úvodní stati byly to v prvním svazku tři básně, z nichž jedna byla překladem (F. Schiller — „Štěstí“). Teprve v r. 1836/1837 objevily se tam jeho další příspěvky „O ústrojnosti zubů člověčích“ a „Pojednání přírodoslovné o mluvě lidské“. Z jeho prací, pokud je nám známo, byla recenzována v Kroku^{108/} jen studie o stálém pohybu míhavi od známého lékaře K. S. Amerlinga.

Pisatelem největší části článků byl J. S. Presl. Jeho práce stejně jako práce jeho bratra Karla Bořivoje i Antonína Jungmanna, později V. Staňka, J. Krejčího a dalších přispívaly k převážně přírodovědeckému obsahu časopisu. Ale byly tam i články ze společenských věd od J. Jungmanna, A. Marka (1785—1877), tvůrce českého filozofického názvosloví i dalších spolupracovníků: F. Palackého, P. J. Šafaříka, F. L. Čelakovského, J. Kollára. Jejich přičiněním zejména sílilo nadšení jungmannovské generace pro slovanskou vzájemnost.^{109/} S myšlenkami slovanské vzájemnosti i nezbytnosti vědecké práce pro bytí národa, které jeho přátelé proklamovali, se Purkyně zcela ztotožňoval. Účast na obrozeneckém dění jej nezdržovala ve vědecké činnosti, naopak, posilovala jeho pevnou víru v pokrok vědy, která jej neopustila, stejně jako víra v pokrok národa a lidstva, až do konce života.

Ve vědecké práci navázal Purkyně na pokusy, které prováděl už v době lékařského studia. V době od 18. srpna do 12. září 1819 dělal na sobě na výzvu A. M. Pleischla (1787—1867), který tehdy v Praze suploval a později se stal profesorem chemie, srovnávací fyziologické pokusy s preparátem dávivého kořene ipekakuany (Radix ipecacuanhae) emetinem. Pleischl izoloval tehdy emetin, jako už před ním r. 1817 F. Magendie (1783—1855) a J. Pelletier (1788—1842), a konal pokusy na sobě samém. Purkyně požádal, aby vykonal další. Ten provedl šest pokusů s užitím různých forem a dávek kořene ipekakuany, prášku z kůry, dřevě, vodného a lihového roztoku i s preparáty emetinu a popsal účinky, které zjistil, se svou obvyklou pečlivostí. Také při těchto zkouškách pozoroval Purkyně podmíněný reflex, na který ještě po le-

^{107/} O. o. IX., s. 125; O. o. IX., s. 75—6.

^{108/} Krok 3, 1836, s. 624—7.

^{109/} Dějiny české literatury II., Praha 1960, s. 137, 257, 283; J. Dolanský, Kollárův odkaz, Lidové noviny 20. 1. 1952.

tech vzpomínal: „...že každé spatření barvy hnědé, preparátu emetivního podobné, po několik dní cit hnusnosti ve mně vzbuzovalo“.^{110/} Jeho pozorování byla uveřejněna v knize „Das chemische Laboratorium an der Universität zu Prag“, jejímž autorem byl A. M. Pleischl a která vyšla v Praze r. 1820. Pleischl podával v knize zprávu o laboratoři, zřízené v osmdesátých letech 18. století profesorem J. B. Mikanem, dokumentoval zásluhy svého učitele a předchůdce J. Freyszmutha o její rozšíření a vybavení, psal v ní o soudobé výuce chemie a o pracích, které tam byly konány.

Další Purkyňova práce, popisující pokusy na sobě samém, měla název „Beiträge zur näheren Kenntnis des Schwindels aus heautognostischen Daten“.^{111/} Vyšla roku 1820 v časopise „Medicinische Jahrbücher des k. k. österreichischen Staates“. Po „Medicinisches-chirurgische Zeitung“, vycházející od sedmdesátých let 18. století v Salzburku, to byl druhý lékařský časopis, který vycházel v habsburském soustátí, a to od roku 1811. Purkyně sám uváděl tuto svou práci v souvislost se snahou o získání vysokoškolské profesury.^{112/} Popsal v ní mistrně velké množství pozorování. Vylíčil klasickým způsobem závrať z pohybu; nová byla jeho pozorování o závratí galvanické; popsal i příznaky ze zastavení oběhu krevního v mozku. Vedle závratí v prostoru rozlišoval časovou závrať. Definoval závrať jako zdánlivý pohyb smyslových jevů, podmíněných subjektivními stavy, který bývá omylem přenášen na objektivno. Později se k tomuto tématu ještě několikrát vrátil.

Vedle těchto prací uveřejnil v době své asistentury ještě drobnější publikace „Über die Wichtigkeit der Muttersprache“ a „Auch etwas über die Traumwelt“ v r. 1820 a 1821 v časopise Hesperus redigovaném Ch. K. Andrém.^{113/} V prvním z nich vyjadřuje svůj názor, který pak hájil mnohokrát, o důležitosti výuky v mateřtině. Ve druhé navazoval na články, které byly v Hesperu publikovány k tomuto tématu v předchozím roce.

R. 1819 se pokusil získat tzv. Montyonovu cenu francouzské akademie věd.^{114/} Na možnost získání ceny jej upozornil Jan Lhotský, který mu též pravděpodobně pomohl svou vynikající znalostí franštiny při korespondenci s pařížskou akademií a při přípravě francouzského asi de-

^{110/} C. Dostálek, Časové a silové vztahy, s. 24; týž, K predistorii uslovnogo reflexa, s. 1099, 1101; Opera selecta Joannis Evangelistae Purkyně, Praha 1948, s. 138; O. o. II., s. 7—12.

^{111/} O. o. II., s. 13—37.

^{112/} A. Přecechtěl, Purkyňovy příspěvky ku poznání závratí, Jan Ev. Purkyně 1787 až 1937, Praha 1937, s. 84—90.

^{113/} O. o. II., s. 3—6.

^{114/} V. Kruta, J. E. Purkyně, Deux Lettres a l'Académie des Sciences 1819—1969, nestr.; týž, První pokus J. E. Purkyně o mezinárodní uznání. Žádost o cenu Académie des Sciences 1819, Časopis lékařů českých 103, 1964, s. 721—6; týž, K počátkům vědecké dráhy, s. 34—8.

setistránkového souhrnu jeho pražské doktorské disertace. Práce však nebyla v Paříži příznivě přijata. K neúspěchu asi zejména přispělo, že byla disertace psána německy a vynikající vojenský chirurg Pierre F. Percy, který se stal v akademii jejím recenzentem, měl odpor ke všemu německému. Toto jeho stanovisko prý vycházelo z jeho nechuti vůči filozofii I. Kanta; byla to určitá ironie osudu, vždyť ani Purkyňovi nebylo učení tohoto německého filozofa blízké. Neméně závažnou příčinou zřejmě bylo, že Percy jako výkonný chirurg měl málo porozumění pro subjektivní pozorování, byť i byla exaktně provedena.

Nebylo to jediné zklamání, které potkalo Purkyně v těchto letech. Měl zdravou ctižádost a šel vždy za nejvyšším cílem, který si ve svém oboru dovedl představit. Stavěla se mu však do cesty řada překážek.

Už v r. 1819 odešel z Prahy do Vídně na ranlékařskou kliniku profesor patologie a „materia medica“ Ondřej Wawruch. Naskýtala se tu naděje, že by se Purkyně mohl stát v Praze Wawruchovým nástupcem. Pokusil se o získání profesury tohoto oboru, který jej už za studií velmi zaujal a ve kterém pokusy s léčivými na sobě samém získal řadu průkopnických zkušeností ve fyziologické farmakologii. Pražská farmakologie by byla jistě jeho profesurou mnoho získala. Žádost však nebyla příznivě vyřízena. Do Prahy byl jmenován 3. listopadu 1820 na Wawruchovo místo J. P. Jokliczke (zem. 31. 12. 1825), až do té doby asistent na ranlékařské klinice ve Vídni. Již v r. 1824 zanechal však profesury farmakologie a přešel na kliniku, kterou už předtím od smrti profesora Högera téměř rok suploval. Po jeho odchodu byla farmakologie v Praze suplována A. Wünschem, několikrát násobným děkanem pražské lékařské fakulty. Teprve 28. února 1834 byl profesorem farmakologie v Praze jmenován J. Ruchinger z Padovy.^{115/}

Tento neúspěch pokusu o profesuru neodradil Purkyně od dalších kroků. Když se v r. 1820 uvolnila v Pešti profesura vyšší anatomie a fyziologie po M. Lenhossékovi (1773—1840), který odešel jako nástupce J. Procházky do Vídně, žádal o tuto profesuru. Když se pak naskytl možnost stát se profesorem anatomie a fyziologie ve Štýrském Hradci a profesorem anatomie v Lublani, žádal i o tyto profesury.^{116/}

Pro získání profesorského místa bylo tehdy v Rakousku třeba zúčastnit se konkursních zkoušek. Je až s podivem, že tak nadaný a svými profesory z lékařské fakulty vysoce oceňovaný kandidát, který se s výborným prospěchem účastnil konkursů, místo nezískal. Vysvětlení tu snad může dát skutečnost, že Purkyně byl členem tajné společnosti.^{117/} Členství v tajné společnosti nebo styky s ní byly pro rakouské

^{115/} A. Jungmann, Skizzirte Geschichte, s. 52—3, 60—61.

^{116/} J. Havránek, Projekt Jana Purkyně na vybudování fyziologického ústavu na pražské univerzitě, HUCP 16, 1976, 1, s. 40; V. Kruta, K počátkům věd. dráhy, s. 40.

^{117/} B. Matoušková, Purkyňova studentská léta, s. 44—5.

centrální úřady v tehdejší době reakce a strachu z revoluce nejméně vítaným doporučením pro kandidáta na vysokoškolskou profesuru. V řadě případů byly důvodem ke zbavení úřadu, ba i k uvěznění.

Vysokoškolská profesura, po níž toužil, zdála se Purkyňovi při stávajících neúspěších někdy marným přáním. Doléhaly na něj hmotné starosti. Cítil se povinen pečovat o svoji starou a nemocnou matku, která tehdy bydlela v zahradním domku v knížecí zahradě ve vesnici Poplzcích u Libochovic. Uvažoval vážně i o tom, zda nemá opustit vysokoškolskou dráhu a stát se praktickým lékařem na venkově.

Doufal, že přitom uskuteční jiné své přání. Představoval si, že založí výchovný ústav pro hochy, které bude vyučovat přírodním vědám. Jak jsme se zmínili, již v době svého vychovatelského působení v Blatné přemýšlel o podobném ústavu. Sliboval si od této odborné přírodovědecké výchovy od raného mládí velké úspěchy, podobně jako to poznal na pražské konzervatoři, kde byli od dětských let vychováváni příští umělci. Sám si chtěl pro svůj ústav vychovávat učitele. Starosti s ústavem a práce venkovského lékaře by jej však zcela odvedly od bádání v přírodních vědách, ve kterých i později vykonal mnoho objevů.

Bylo tedy skutečně velkým štěstím, jak pro samotného Purkyně, tak neméně pro rozvoj přírodních lékařských věd, že jej J. N. Rust^{118/} upozornil na místo profesora fyziologie ve Vratislavi, které se uvolnilo odchodem Ernesta Bartelse (1778—1838) do Marburku. Rust plnil tím slib, který dal Purkyňovi před doktorátem. Vybízela ho, aby se o místo ucházel, a sliboval mu svoji všemožnou podporu.

To, co bylo Purkyňovi v habsburském soustátí překážkou pro získání vysokoškolské profesury, ukázalo se v Prusku spíše vítaným. Sám J. N. Rust byl „staničním mistrem“ berlínské zednářské lóže a „velkým mistrem“ byl pruský princ. Nebyla to společnost tajná, ale jen uzavřená s rozsáhlými styky mezi vlivnými činiteli.^{119/} Nebyla však z počátku velká naděje na vratslavskou profesuru i při osobní Rustově pomoci. V Německu resp. v Prusku se nepodrobovali žadatelé o profesorská místa konkursním zkouškám. Bylo tam už obvyklé, že se vědečtí pracovníci habilitovali a o profesorská místa žádali obvykle už habilitovaní docenti, i když ne vždy z oboru, o jehož profesuru se ucházeli. Purkyně měl mezi kandidáty na profesuru ve Vratislavi, která tehdy patřila k Prusku, několik nevýhod. Byl z katolického Rakouska a nebyl habilitovaným docentem.

O vratslavskou profesuru se ucházelo několik kandidátů a byli to

vesměs závažní konkurenti. Tak to byl např. Carl Gustav Carus (1779 až 1868), od r. 1811 docent srovnávací anatomie na lipské univerzitě a později profesor porodnictví a lékař panovnického domu v Drážďanech. Jiným kandidátem byl G. W. Eck (1795—1848), štábní lékař na berlínské Charité, který se habilitoval v r. 1821 a byl průvodcem pruských princů na cestách do ciziny. Dalším byl C. W. U. Wagner (1793 až 1846), habilitovaný r. 1819 v Berlíně, pak C. F. Heusinger (1792 až 1883), žák Okenův a Blumenbachův, od r. 1821 profesor anatomie a fyziologie v Jeně, J. Ch. G. Jörg (1779—1856), profesor porodnictví v Lipsku a konečně F. P. Gruithuisen (1774—1852), profesor přírodních věd na lékařsko-chirurgické škole v Mnichově.^{120/}

Jednání se začala v roce 1821 a v první fázi byl nejvážnějším konkurentem C. G. Carus. Měl velmi vlivné přímluvčí. Ale ani když od úsilí o vratslavskou profesuru upustil, nezlepšilo se o mnoho Purkyňovo postavení. Lékařská fakulta ve Vratislavi by byla velmi ráda přivítala F. P. Gruithuisena. Byl mužem mimořádných schopností. Stal se autorem mnoha zajímavých prací a dal podnět k provádění litotripsie tím, že sestrojil k uchopení kamene přístroj zaváděný do močového měchýře. Byl také původcem heautagnostické metody fyziologického sebepozorování, kterému věnoval Purkyně velkou pozornost zejména ve své práci o závratí z r. 1820. V r. 1826 opustil Gruithuisen lékařskou vědu a stal se profesorem astronomie. Vynikl také jako astronom a napsal z tohoto oboru mnohá vědecká pojednání.

Purkyňova korespondence s přáteli z té doby ukazuje, že někteří z nich velmi bedlivě sledovali celé jednání a snažili se mu pomoci, pokud jejich síly stačily.^{121/} Nejzávažnějším protektorem byl ovšem profesor J. N. Rust. Velmi důležité bylo, že se Purkyně na radu svých přátel rozhodl v září r. 1822 odcestovat do Německa. Navštívil nejprve s bratry Presly první sjezd německých přírodovědců a lékařů v Lipsku. První popud ke svolávání takových sjezdů dal už v roce 1814 Kašpar Šternberk. Lipský sjezd byl svolán známým přírodovědcem a naturfilozofem L. Okenem a jeho přáteli. Další se pak konaly v různých městech. Rakouská vláda, která se snažila brzdit vše nové a pokrokové, zprvu těmto sjezdům nepřála a zakazovala účast na nich obyvatelům svých zemí. Teprve v r. 1830 se konal jeden z těchto sjezdů na rakouském území, a to ve Vídni, v r. 1837 pak v Praze. Lipského sjezdu se zúčastnili Purkyně a bratři Preslové tajně.^{122/} Purkyně sám později vzpomínal, že překročil hranice bez pasu.

^{118/} J. Thon, c. d., s. 294; E. Wondrák, Johann Nepomuk Rust (1775—1840) der Lebensweg des Chirurgen und Förderers des jungen J. E. Purkyně, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultatis medicae 83, 1977, s. 169—176.

^{119/} R. Políšek, Jan Ev. Purkyně a Karel Asmus Rudolphi, Zprávy komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV 13, 1963, s. 44.

^{120/} V. Zapletal, Purkyně ve Vratislavi, Jan Evangelista Purkyně badatel a národní buditel, Praha 1955, str. 49; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 41 a d.

^{121/} O. o. IX., s. 131; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 5, 6, 11, 14, 23—6, 41 a d.; J. Hanuš, Národní muzeum a naše obrození I., Praha 1921, s. 245.

^{122/} V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 46—7.

Po sjezdu cestoval dál do Berlína, aby se osobně představil těm, kdo měli rozhodnout o jeho vratislavské profesuře. Profesor Rust jej tam představil svým vědeckým přátelům. Kouzlo Purkyňovy osobnosti a jeho vynikající vědomosti se tu uplatnily významnou měrou. O jeho odbornou práci měl velký zájem např. státní rada Ch. F. Schultz, který se zabýval již několik let naukou o barvách a korespondoval o tom živě s Goethem. V jejich vzájemné korespondenci nechyběly ani zmínky o Purkyňově práci. Je přirozené, že jeho vědecký zájem a Goethova pochvalná slova činily Schultzovi Purkyně atraktivním.

I na jiných místech našel ovšem Purkyně porozumění. Tak na univerzitě v Berlíně přednášel nauku o barvách Goethův chráněnc Leopold Henning (1791—1866), právník a stoupenec G. W. F. Hegela (1770 až 1831). Seznámení s Henningem vedlo k přátelskému vztahu, který Purkyně ještě po letech připomínal.^{123/} Jsou určité pochybnosti o tom, zda se při této návštěvě Berlína seznámil také s Hegelem, nebo až později. Jisté je, že si jej velmi vážil a vysoce cenil Hegelovu dialektiku. Přispíval také později do časopisu „Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik“, založeného z Hegelovy iniciativy a redigovaného Henningem. Časopisu se říkalo, i když ne zcela oprávněně, „Hegelzeitung“. Nepřispívali do něj jen ortodoxní hegelovci, jeho přispěvateli byli např. i J. W. Goethe, A. Humboldt, A. W. Schlegel.

Nejdůležitějšími osobnostmi, které rozhodly o Purkyňově jmenování do Vratislavi, byli K. A. Rudolphi (1771—1832), profesor anatomie a fyziologie na berlínské univerzitě, K. Altenstein (1770—1840), pruský ministr a J. Schultze (1786—1869), tajný vrchní rada a referent pro vysoké školy.

K. A. Rudolphi byl od r. 1810 profesorem na nově založené univerzitě v Berlíně. Vytvořil tam na tehdejší dobu rozsáhlé sbírky anatomických a histologických preparátů. Ve svých publikacích se zabýval nejen anatomii, histologií a fyziologií, ale i patologickou anatomii, botanikou, antropologií a zoologií. Byl znám svou láskou k pravdě, nadšením pro vědu, kritičností a řadou dalších vlastností, které k němu poutaly žáky a získávaly mu velký respekt v berlínském vědeckém světě. Jemu pradávně představil J. N. Rust svého svěřence koncem září. Snad věděl nebo správně předpokládal, že si ministerstvo vyžádá posudek Rudolphiho na Purkyňova konkurenta C. F. Heusingera.

Rudolphi, který již znal Purkyňovy publikace, poznal nyní při několikaletém setkání a z rozhovorů s ním, že je skutečně vhodnějším kandidátem než Heusinger. Ve svém vyjádření ministerstvu (23. 10. 1822), a také v osobním dopise ministru Altensteinovi (25. 10. 1822) vyslovil

^{123/} Opera selecta Joannis Evangelistae Purkyně, Praha 1948, str. 159; O. o. IX., s. 68; I. Dubský, Hegel a Československo, Filozofický časopis 12, 1964, s. 455; M. Teich, Hegel a Purkyně, Filozofický časopis 12, 1964, s. 592.

své mínění velmi jasně. Vyjádřil se dokonce, „že by se mohl zdát až trochu pedantický, ale je to jen projev jeho živé horlivosti. Kéž by všichni učenci byli v tomto smyslu pedantičtí“.^{124/}

Za necelý měsíc nato, 2. listopadu, byl Purkyně „povolán“ za řádného profesora fyziologie na univerzitu ve Vratislavi, „s výminkou, nebude-li proti němu námitek ze strany královského policejního ministerstva“. V lednu následujícího roku byl pak pruským králem podepsán pro Purkyně jmenovací dekret na tuto profesuru.

Na zpáteční cestě z Berlína do Prahy se zastavil ve Výmaru, aby navštívil J. W. Goetha. Návštěvu zprostředkoval pravděpodobně státní rada Schultz. Zmínili jsme se již o tom, že Purkyně navazoval ve své doktorské disertaci mimo jiné též na práce slavného básníka, který se zabýval s velkým zájmem barevným viděním a vytvořil vlastní nauku o barvách. Výsledky svého studia shrnul do prací *Farbenerscheinungen* (1795) a *Farbenlehre* (1810). Goethe dospěl k pozoruhodným a zajímavým představám v subjektivním studiu barev, ale nepochopil fyzikální stránku problému. Dostal se do rozporu s Newtonovým učením a brzy i s názory současných vědeckých pracovníků. Purkyně, který měl zájem o fyziku a měl také dobré fyzikální znalosti, nenásledoval Goetha v jeho tažení proti Newtonovu učení. Nezabýval se ve své disertaci problémy fyzikální optiky, zkoumal problémy vidění z hlediska fyziologie; necitoval Newtona ani Goetha. Slavný básník se brzy s disertací seznámil. Cítil se dotčen tím, že v ní nejsou jeho práce citovány. Prostudoval ji však se zájmem, dělal si k ní kritické poznámky a korespondoval o ní se svými přáteli.^{125/} Později, v r. 1824, referoval o ní ve svých sešitech o morfologii. Mezitím došlo už k osobnímu seznámení obou vynikajících mužů r. 1822 a k novému vydání Purkyňovy práce r. 1823.

Purkyně se představil u Goetha odpoledne 11. prosince. Byl pozván k večeři a nejen tento večer, ale ještě během dvou návštěv druhého dne trávil spolu básník a vědec v čilých rozhovorech. Goethe byl v té době churav a nevycházal z domu. Po Výmaru provázela Purkyně Goethova mladá snacha. Před odjezdem do Jeny dostal Purkyně od Goetha doporučující dopis, adresovaný jeho příteli K. L. Knebelovi. Pochvalně se vyjadřoval i v listech dalším ze svých přátel. Velmi jej zaujalo Pur-

^{124/} E. Witte, Beitrag zur Kenntnis der Bildung von Purkinije, *Südhofts Archiv* 35, 1942, s. 354; týž, Die Berufung Purkinijes nach Breslau, *Anatomischer Anzeiger* 92, 1941 až 2, s. 72—4; O. V. Hykeš, jak se stal Jan Evangelista Purkyně profesorem vratislavské univerzity, *Věstník Čes. lékařů* 54, 1942, s. 326; V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy, s. 51—2.

^{125/} J. Urzidil, Goethe in Böhmen, Wien-Leipzig 1932, s. 187—8; J. Adámek, K vzájemným osobním vztahům mezi Goethem a Purkyněm, *Časopis lékařů českých* 96, 1957, s. 1179—1181; V. Kruta, *Básník a vědec*, Praha 1968, s. 11 a. d.; J. W. Goethe, *Zur Naturwissenschaft überhaupt besonders zur Morphologie*, Stuttgart u. Tübingen 2, 1824, s. 102—117; E. Skramlík, *Eine vergessene Handschrift*, str. 101; A. Kraus, *Goethe a Čechy*, Praha 1896, s. 54; O. V. Hykeš, E. D. Hykešová, *Goethe a Purkyně*, Goethův sborník, Praha 1932, s. 21; O. o. I., Praha 1918, s. 1—55.

kyňovo vyprávění o raném mládí. Obdivoval se odvaze, se kterou opustil církevní řád, aby se mohl věnovat přírodním vědám jako životnímu povolání. Purkyně, jak ani jinak nemohlo být, byl jistě vysoce poctěn přízní slavného a geniálního muže.

Rozhovory s Goethem byly pro něj dokonce podnětem, aby se vrátil ke své fyzikální studii, na které jako posluchač filozofické fakulty pracoval — pozorování obrazců vyvolaných zvukem. Nazýval je „primární zvukové obrazce“; byl to důležitý doplněk Chladniho obrazců, které Purkyně uváděl jako sekundární obrazce. Jak psal ve studii zaslané J. W. Goethovi, „Fyzikální vyšetřování zvukových vln“, znal „fenomen zvukových vln, objevujících se na skleněných deskách rozkmitaných smyčcem už od r. 1808“. Pokračuje: „Napsal jsem o tom článek a předal jej svému učiteli zesnulému profesoru Schmidtovi“. O osudu tohoto článku není nic známo.^{126/}

Po svém návratu z Výmaru do Prahy se k těmto otázkám vrátil a své pojednání o tom poslal Goethovi i s destičkami, které obsahovaly fixované „primární zvukové obrazce“. V básnickově muzeu ve Výmaru byly až do čtyřicátých let našeho století považovány za doklady k jeho optickým pokusům. Teprve E. Skramlík vystihl v letech 1944 a 1945 na základě studia korespondence mezi Goethem a Purkyněm správný původ a význam destiček. Později se rozšířila zpráva, že při leteckém bombardování Jeny byly zničeny. Podle novějších zpráv byly však zachráněny a znovu uloženy v Goethově muzeu ve Výmaru.^{127/} Jak velice si Purkyně Goethova příznivého přijetí vážil, je vidět i z toho, že mu věnoval svoji další práci o přispěvcích k znalostem vidění z r. 1825, a konečně i z pozdějších překladů Goethových básní.

Práce z oboru akustiky byla jedna z posledních, nebo vůbec poslední, na které pracoval před svým odchodem z Prahy. Ve Vratislavi se pak k tomuto tématu ještě vrátil v několika přednáškách.^{128/}

První pražské období Purkyňovy učitelské a badatelské činnosti skončilo pro něj úspěšně — získáním univerzitní profesury. Následovala pak řada let, kdy vědecky i pedagogicky pracoval v cizině a dospíval k mnoha novým objevům. Pražská lékařská fakulta a zejména pražská fyziologie ztrácela ovšem jeho odchodem velmi mnoho.

^{126/} E. Skramlík, M. Kopecký, Purkyňův pokus o analýzu zvuku, s. 404.

^{127/} O. o. XII., Praha 1973, s. 143—8; A. Kraus, Goethe a Čechy, s. 53; J. Thon, c. d., s. 208—221; O. o. XII., s. 151; v Goethově muzeu ve Výmaru jsou destičky uloženy pod sign. GN 538; za sdělení této signatury děkuji dr. Handrickovi, zást. ředitele muzea a doc. dr. J. Adamcovi, CSc., z. ved. Ústavu dějin lékařství v Praze, který můj dotaz do Goethova muzea laskavě zprostředkoval.

^{128/} O. o. II., Praha 1937, s. 48—9, 41, 56—8; O. o. III. Praha 1939, s. 243.

EVA ROZSÍVALOVÁ

Die Jugendjahre von Jan Evangelista Purkyně

ZUSAMMENFASSUNG

Jan Evangelista Purkyně wurde am 18. Dezember 1787 auf der Dietrichsteinischen Herrschaft Libochovice als Sohn eines Steuereintnehmers geboren. Nachrichten über die Familie Purkyně können in Hoštěnice, Litoměřice und dem Flußgebiet der Ohře bis ins 16. Jh., in Libochovice seit der Mitte des 18. Jh. verfolgt werden. Da Purkyně's Vater früh starb, wurde er von seiner Mutter allein erzogen. In seinem Heimatdorf erhielt er die ersten Eindrücke für seine zukünftige Bildung, hier beeinflusste ihn der erste ärztliche Eingriff und hier erhielt er auch die Grundlagen seiner Musikbildung. Als zehnjähriger wurde er in Mikulov in die Schule des Piaristenordens als Choralist aufgenommen. Die Piaristen waren die ersten Lehrer und Wissenschaftler, mit welchen der junge Purkyně zusammentraf und bei denen er eine Belehrung fand, er trat deshalb in den Orden ein. Besonders durch das Studium der Werke Fichtes kam er zur Erkenntnis, ausserhalb des Ordens, weit mehr in der Wissenschaft erreichen zu können. Er verlies den Orden, um an der philosophischen Fakultät der Prager Universität weiter zu studieren und sich tiefer mit den Naturwissenschaften zu befassen. Nach der Beendigung des Studiums erhielt er durch die Fürsprache seines Lehrers, des Naturwissenschaftlers Dr. E. Pohl eine Stelle als Erzieher in der Familie des Baron Hildprandt in Blatná, dessen reiche Bibliothek ihm unter anderem auch ermöglichte die Schriften Pestalozzi's zu studieren. In Blatná umgab ihn auch ein guter Freundekreis. Seit dem Jahre 1812 studierte er in Prag Medizin, wobei er der Anatomie, Physiologie und Pharmakologie besondere Aufmerksamkeit widmete. Seine ersten wissenschaftlichen Versuche, führte er als armer Student oft an sich selbst durch. Später wurde er Praktikant an der chirurgischen Klinik bei Prof. Fritz. Purkyně lehnte ein Angebot eines wissenschaftlichen Stipendiums in Berlin ab und entschied sich, in Prag seine Dissertation (Beiträge zur Kenntnis des Sehens in subjektiver Hinsicht) zu verteidigen, die schon eine Reihe wissenschaftlicher Ergebnisse enthielt. Nach der Promotion wurde er Prosektor bei Prof. Ilg (Anatomie) und Prof. Rottenberger (Physiologie).

J. E. Purkyně war mit vielen Vertretern der tschechischen Wiedergeburt befreundet, durch deren Zusammenarbeit die erste tschechische wissenschaftliche Zeitschrift „Krok“ erscheinen konnte. Obwohl er intensiv wissenschaftlich arbeitete und hervorragende Arbeiten publiziert hatte, konnte er im Habsburger Reich keine Berufung erhalten. Einen Grund dafür bildete seine Mitgliedschaft in einem Geheimbund. Purkyně begann schon eine Tätigkeit als Landarzt und Erzieher armer Jungen in den Naturwissenschaften zu erwägen, als er von Dr. Rust den Vorschlag erhielt, sich um eine Professur im damals preußischen Vratislav zu bemühen, die er auch erhielt. Auf der Reise von Berlin besuchte Purkyně in Weimar Goethe, der sich schon vorher für seine Dissertation interessiert hatte. Der Verlust für die Prager Medizin, der durch den Abgang Purkyně's nach Vratislav verursacht wurde, war bedeutend.

**PŘÍCHOD
JANA EVANGELISTY PURKYNĚ
NA PRAŽSKOU UNIVERZITU**

OTAKAR BRÁZDA

Purkyňova snaha získat profesuru v Praze je úsilím dvou desetiletí jeho života. O jeho cestě na stoliči fyziologie v Praze jsme informováni z korespondence mezi Purkyněm a jeho přáteli, z úředních dokladů i z pamětí současníků. Tyto zprávy jsou roztroušeny v mnoha dílčích sděleních, časopisech, v edicích korespondence i knižních publikacích.

Jan Evangelista Purkyně promoval na doktora lékařství na pražské univerzitě 9. prosince 1818. Krátce poté jej profesor Ilg navrhl na místo právě uvolněné odchodem prosektora. Od 20. prosince, tedy 10 dní po promoci, se MDr. Jan Purkyně stává asistentem stolice anatomie lékařské fakulty pražské univerzity. Asistentské místo mu mělo sloužit jako stupeň, nutný k získání profesorského místa na pražské fakultě.

Bylo to v souladu s tehdejší praxí — většina uvolněných profesorských míst byla doplňována z řad zkušených asistentů, bylo to v souladu ostatně i s pokyny tehdejšího studijního řádu. Ty stanovily, že budoucí univerzitní profesori se mají získávat z adjunktů, asistentů, prosektorů, praktikantů, sekundárních lékařů a ranlékářů kateder a klinik lékařské fakulty, přičemž na uvedená místa měli být vybíráni kandidáti s výborným studijním prospěchem.^{1/} Tento předpis byl také v praxi skutečně dodržován a s většinou profesorů se setkáváme nejprve jako s asistenty příslušných oborů.

Představa, že Purkyně pomýšlel na profesorské místo na univerzitě hned po své promoci se snad zdá překvapující současnému čtenáři, avšak organizace vysokých škol v prvním čtvrtstoletí 19. století byla jiná než dnes. Srovnáme-li věk J. E. Purkyně, který promoval v 31 letech, s věkem jeho profesorů, nenacházíme velký rozdíl: stejně stár byl Nadherny, Freyszmuthovi bylo 32, Krombholzovi a Wawruchovi 36 let.

^{1/} L. Hlaváčková, E. Rozsivalová, Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690—1848. Praha 1984, s. 110.

Spolužáci s nimiž Purkyně studia zahájil, byli o pět let mladší. Tento nevelký věkový odstup však znamenal výrazný rozdíl v životní zralosti. Purkyně za svého pobytu v piaristických učilištích věnoval mnoho času studiu literatury a filozofie, které rozšířilo jeho obzor a formovalo jeho životní postoje. Později jako vychovatel na Blatné měl k dispozici nejen rozsáhlou knihovnu barona Hildprandta, ale pohyboval se i v prostředí, v němž získal zasvěcené představy o současném kulturním, společenském i politickém životě.

Purkyně tedy chápal zcela jasně, že chce-li se věnovat tvůrčí vědecké práci — a po té toužil, neboť v ní spatřoval své životní poslání — musí si především zajistit podmínky, které mu vědeckou práci umožní. Tím mohlo být jen získání profesury na některé univerzitě.

Lze se domnívat, že Purkyně pomýšlel především na pražskou univerzitu. Nejen proto, že profesori v Praze byli většinou jejími absolventy a že Purkyně již v letech svých studií mezi nimi získal přátele a příznivce; v Praze se Purkyně seznámil i s představiteli české vědy a kultury a stal se přesvědčeným stoupencem vlasteneckých ideálů.

Purkyňovo asistentké místo bylo limitováno dvouletou lhůtou. Pak mohlo být opět prodlouženo, ale nejvýše o další dva roky. V období těchto čtyř let musel tedy Purkyně získat profesuru nebo z pražské univerzity odejít.

Purkyně, zatím co čekal na svou příležitost, si pilně připravoval podklady, dokazující jeho kvalifikaci pro budoucí konkurzní řízení. Pokusil se o vydání své doktorské dizertace ve francouzském a anglickém překladu, účastnil se soutěže, vypsané francouzskou akademií. Experimentoval s různými léčivými, jejichž účinky pozoroval na vlastním těle a připravoval pojednání o závratích s úmyslem předložit je jako svou habilitační práci.

První příležitost se objevila v roce 1820, kdy z Prahy odchází do Vídně profesor Wawruch. O uvolněnou stolicí obecné patologie a materia medica se uchází i Purkyně. Je velmi pravděpodobné, že cílevědomý Purkyně o úmyslu Wawrucha odejít věděl a proto se již v roce po promoci zabýval farmakologickými studii. Tento první Purkyňův pokus o profesuru v Praze však neskončil šťastně. Uvolněná stolice byla koncem r. 1820 obsazena Wawruchovým asistentem z Vídně J. J. Jokliczkem.

Po neúspěchu v Praze se Purkyně rozhlíží i po jiných univerzitách v Rakousku. V roce 1820 se ucházel o stolicí anatomie a fyziologie v Pešti a v následujícím roce se pokusil o profesuru anatomie ve Štýrském Hradci.^{2/} Ani v těchto konkurzech Purkyně profesorské místo nezískal a konec jeho čtyřletého období prodloužené asistentury se neodvratně blížil.

^{2/} H. H. Eggelmaier, Das Medizinisch-chirurgische Studium in Graz. 1980 (= Diss. Univ. Graz 50), s. 135—137.

V této situaci dostává Purkyně od svého příznivce, berlínského profesora Rusta zprávu o uvolnění stolice fyziologie ve Vratislavi. Po marných pokusech v Rakousku se tedy Purkyně rozhodl ucházet se o místo v cizině a koncem roku 1822 konečně dosáhl příslibu jmenování.

Jak si profesorského místa cenil plyne z dopisu, v němž se svému příteli Koslerovi svěřil, že získání profesury v zamilovaném oboru považuje za zvláštní životní štěstí, předstihující mnohé naděje jeho mládí.^{3/} Purkyňova intenzivní badatelská i učitelská činnost ve Vratislavi mu nebránila soustavně sledovat události v Praze. Dokazuje to živá korespondence, zásilkou knih i časopisů a návštěvy přátel.

I když si Purkyně do Vratislavi přivezl svou matku a po několika letech uzavřel šťastné manželství s Julií, dcerou berlínského profesora Rudolphiho, nikdy neměl v úmyslu žít trvale v cizině. Naopak, svoji choť učí česky a česky vychovává i své děti. Styky s domovem se neoslabují, spíše rozvíjejí.

Purkyňovi přátelé v Praze o jeho touze vrátit se do vlasti vědí a v dopisech se o jeho možném návratu často zmiňují.

Jan Svatopluk Presl v dopise z 24. 10. 1829^{4/} Purkyňovi píše: „Přijdete do Prahy? Těšilo by nás to velice.“ A v jiném nedatovaném dopise^{5/} si Presl povzdychl: „...když pomyslím jak starý a vetčný muž místo vám přiměřené vyplňuje...“ Starým a vetčným mužem je míněn Rottenberger, profesor vyšší anatomie a fyziologie, který stejně jako další Purkyňův učitel anatom Ilg jsou stále ve svých funkcích.

V Praze lze však před rokem 1830 zaznamenat jen málo změn na profesorských místech. Purkyně by se jistě zajímal i o kterýkoliv jiný teoretický obor — nebylo nijak vzácné, že profesori během své univerzitní dráhy prošli postupně několik stolic — ale místa, pokud se uvolnila, nebyla po dlouhá léta znovu obsazována.

Jaká byla situace v Praze, dokládá dopis hraběte Chotka, nejvyššího pražského purkrabího, který roku 1831 píše císaři a připomíná, že již od roku 1824 opakovaně navrhuje obsazení šesti volných profesorských míst na vysokoškolských učilištích.^{6/} Po několika měsících přichází z Vídně odpověď, že bude postupně zjednána náprava.^{7/}

^{3/} V. Kruta, K počátkům vědecké dráhy J. E. Purkyně. Korespondence s přáteli z pražských let 1815—1822. Brno 1964, s. 135—136.

^{4/} J. Jedlička, Jana Ev. Purkyně korespondence (dále cit. jako „Korespondence“) II., Praha 1925, s. 13.

^{5/} Tamtéž, s. 9.

^{6/} SÚA Praha, PG 1831—1835 fasc. 22/20, folio 4—6, č.j. 1779, ai 1831. Příslušná část dopisu, týkající se stolic lékařské fakulty zní:

An Seine k.k. apostolische Majestät!

Karl Graf Chotek

böhmischer Oberstburggraf

bittet allerunterthänigst
um Besetzung der an der
prager Universität erledigten Professorstellen.
Euere Majestät!

15. června 1834 umírá profesor Rottenberger. Hned druhého dne oznámil profesor Fritz tuto zprávu Purkyňovi. Ignác Fritz byl profesorem praktické chirurgie a právě u něho byl Purkyně poslední dva roky svého studia praktikantem v chirurgii. Mezi Fritzem a Purkyněm vzniklo upřímné přátelství. Fritz o Purkyňově touze vrátit se do Prahy věděl a proto rychle odeslal dopis s výzvou, aby se hlásil na uvolněné místo.^{8/}

Za necelý měsíc, 10. července 1834, píše Fritz Purkyňovi znovu.^{9/} Tento druhý, osobitě psaný list, obsahuje cenné rady a důvěrné informace. Fritz své řádky stylizuje opatrně, avšak pro adresáta srozumitelně. Žádá, aby Purkyně upozornil berlínského „Böhma“ (jímž je ovšem míněn sám Purkyně), že kdyby byl před měsícem Fritz věděl to, co ví nyní, nebyl by radil ucházet se o volnou stolicí. Nabízené podmínky nejsou příliš dobré — 1200 zlatých ročního platu a volný byt. Nadherny, ačkoliv dříve opakovaně mluvil o tom, jak rád by berlínského „Böhma“ získal do Prahy, náhle o něm mlčí a na uvolněné místo prosazuje Krombholze. Fritz v dopise pokračuje vlastní úvahou: mohou být jen dva důvody pro toto jednání u velmi chytrého a nanejvýš opatrného Nadherného — buď chce Böhma překvapit lepší nabídkou a nebo se úmyslu dostat jej do Prahy vzdal. Krombholze chce odstranit z místa primáře nemocnice, neboť mu nevyhovuje jeho přístup k povinnostem i jeho komplikované a drahé léčebné metody.

Uvolnění stolice fyziologie se týká i dopis J. S. Presla. Byl napsán až 24. října 1834, tedy téměř čtyři měsíce po Rottenbergerově smrti.^{10/} Presl píše: „Jaká to krásná příležitost, příteli drahý, vy nemáte příčinu žádati k nám, my ale máme mnohonásobnou Vás žádati k nám.“ Celý dopis je prodchnut obdivem k úspěchům Purkyňovy práce a o vratslavském vědci hovoří jako o „naší hvězdě, která uskutečnila objevy, nad nimiž svět žasnouti bude.“ Ani Presl se nevyhnul úvahám o dalších zájemcích o uvolněnou stolicí. Pochybuje, zda Krombholz, ač dobrý anatom, by byl i dobrý fyziolog a vyjadřuje velkou zdrženlivost k odborným kvalitám dalšího kandidáta Reisicha, o němž však ví, že má vlivné přímluvce.

An der prager Universität werden bereits durch längere Zeit mehrere Lehrkanzeln durch Supplementen versehen als 1 tens Die Lehrkanzel der allgemeinen Pathologie, Therapie und Pharmakologie,

2te Die Lehrkanzel der medizinischen Klinik und speziellen Therapie für Wundärzte, 3^{ens} Die Lehrkanzel der Staatsarzneiwissenschaft,...

^{7/} Tamtéž. Jako odpověď na citovanou Chotkovu žádost z 30. listopadu 1831 (v textu tohoto podání jsou připomenuty předchozí bezvýsledné žádosti na Studijní dvorní komisi z let 1824, 1827, 1829, 1829, 1830, 1830) je připsáno tamtéž nejvyšší rozhodnutí císaře Františka I.: „Die Lehrkanzeln der Staatsarzneikunde, der Naturgeschichte und Technologie der Welt- und Staatengeschichte, dann der Landwirtschaft habe ich bereits besetzt; die Besetzung der nochübrigen erledigten wird folgen. Wien den 19. März 832. Franz m.p.“

^{8/} Viz příloha 1.

^{9/} Viz příloha 2.

^{10/} Korespondence II., s. 14—15.

Následující rok přinesl Purkyňovi nečekaně krutou ránu: jeho choť Julie 12. února 1835 po krátké nemoci umírá. Po nepříliš dávné ztrátě obou dcerušek Haničky a Rozárky (obě zemřely 29. srpna 1832) zůstává Purkyně sám s dvěma syny.

V tomto tísnivém ovzduší se touha po návratu znovu naléhavě ozývá. Purkyně hledá pomoc u zbylých členů rodiny a svěruje se svému bratru. Josef Purkyně, emeritní profesor pozemního a vodního stavitelství na vídeňské polytechnice, mu doporučil hledat přímluvu ve vlivných kruzích a sám mu zajistil prostřednictvím knížete Lobkovice doporučení na hraběte Kašpara Šternberka, spoluzakladatele muzea a váženého přírodovědce s rozsáhlými styky.^{11/} Purkyně napsal v krátké době Šternberkovi dlouhý dopis, jehož osobní předání slíbil zajistit Václav Hanka, bibliotekář muzea. Ten chtěl žádat Šternberka o pomoc v obdobné záležitosti, ucházel se totiž rovněž o profesorské místo, uvolněné smrtí Jana Nejedlého.

Purkyně ve svém dopise z 23. března 1835,^{12/} když se odvolal na přiložené doporučení, uvádí, že na adresáta se obrací jako na nejdůstojnějšího představitele vědy s prosbou o podporu své žádosti o získání stolice fyziologie a anatomie na pražské univerzitě. Vysvětluje, že svou vlast kdysi opustil nejvýš nerad, jen proto, aby zajistil péči o svoji starou nemocnou matku.^{13/} Rozepisuje se dále o svém původním působení na vratslavské univerzitě, kde přednáší fyziologii a patologii a připomíná úspěchy vědecké práce vlastní i svých žáků. V této činnosti by rád pokračoval v Praze. Rozvádí i svůj dávný plán na zřízení vzorného ústavu, určeného pro mladé talentované adepty přírodních věd. Po zmínce o dopisu odeslaném v létě minulého roku Stifftovi^{14/} ještě vyslovuje své finanční požadavky. Jeho vratslavskému příjmu by v Praze odpovídalo asi 1500 zlatých, očekává rovněž, že pro penzi mu bude

^{11/} Purkyňova pozůstalost LA PNP, 29 — I — 48. Část dopisu Josefa Purkyně bratru Janovi datovaného ve Vídni 5. března 1835 zní: „In der Anlage bekomst du einen Zettel, den Fürst Lobkowitz selbst geschrieben hat, er u. Kolowrat achten durch Klebelsberg und glauben du solltest in der festgesetzten Angelegenheit an Se Excellenz den Grafen Caspar Sternberg schreiben,..."

^{12/} J. Tywoniak, Neznámý dopis Jana Ev. Purkyně K. Šternberkovi z roku 1835. Sborník pro děj. přír. věd. a techn. 6, 1961, s. 258—264.

^{13/} Tamtéž. „Höchst ungerne verliess ich im Jahre 1823 mein Vaterland Böhmen, an das mich die halbe Lebenszeit, so viele gute liebe Menschen, Erinnerungen der Vergangenheit, Interessen, der Gegenwart und Zukunft geknüpft hatten; doch die eigene und besonders die Versorgung und bessere Pflege einer alten kränklichen Mutter drängten mich zu diesem Schritte. Ich gab die Hoffnung nicht auf einst wieder zurückkehren zu können.“

^{14/} Za koncept dopisu Stifftovi považuje F. X. Halas list zařazený dotud v Purkyňově pozůstalosti LA PNP ve skupině neznámých adresátů, který začíná slovy: „Im Vertrauen zu dem vaterlichen Wohlwollen Eu. Excellenz...“ Tento dopis publikoval J. Havránek, Projekt Jana Purkyně na vybudování fyziologického ústavu na pražské univerzitě [dále Havránek], AUC-HUC XVI/1, 1976, s. 39, který jako pravděpodobného adresáta určil Kolovrata. Halasova atribuce adresáta v osobě A. J. Stiffta se opírá o zmínku v Purkyňově dopisu K. Šternberkovi z r. 1835 (viz str. 6). Nelze ovšem vyloučit ani Havránkovo určení.

započítána nejen doba jeho profesury ve Vratislavi, ale i období od roku 1816 do roku 1822, tedy od vstupu do služby v pražské nemocnici až po skončení čtyřletého asistentského úřadu na lékařské fakultě.

O předání dopisu i přiložených výtisků publikací vydaných ve Vratislavi jsme informováni z Hankova dopisu.^{15/} List byl předán hraběti před jeho odjezdem do Vídně a Šternberk slíbil oběma přátelům podporu při jejich úsilí o získání profesury.

Po návratu z Vídně do Březiny (30. května 1835) děkuje Šternberk Purkyňovi za dopis i za zasláné publikace, z nichž zejména poslední — de motu vibratorio — upoutala ve Vídni pozornost mnoha odborníků.^{16/} Šternberk je dobře informován o pražských poměrech: ví, že Krombholz není jediným uchazečem o fyziologii a že penzionováním Ilga se brzy uvolní i anatomie. Pomůže rád, pokud jeho síly stačí — je jen soukromou osobou — Purkyňovu návratu do vlasti.^{17/}

Ani tentokrát však Purkyně neuspěl — nástupcem Rottenbergera se stává Krombholz, stolicí po Ilgovi získal Hyrtl.

O marném úsilí a zklamání nadějích Purkyňových svědčí dopis Palackému, psaný 11. února 1836, v předvečer prvního výročí ztráty milované Julie.^{18/}

Purkyně ve svém listě líčí výsledky svého jednání u Kolovrata, s nímž se setkal během čtrnáctidenního pobytu ve Vídni. Kolovrat přijal Purkyňovu nabídku pracovat v Rakousku velmi vlídně a přislíbil, ovšem značně neurčitě, svou pomoc. Dopis je zajímavý tím, že se v něm poprvé objevuje zmínka o Purkyňově zájmu uplatnit se v právě vytvářené rakouské akademii.

Vrcholná vědecká organizace typu akademií, jaké jinde v Evropě již existovaly, ve Vídni dosud chyběla. Podle původních představ měli být členové akademie honorováni, obdobně jak tomu bylo například v petrohradské akademii věd. Protože názory o organizaci a působnosti akademie se velmi různily, formovala se tato instituce jen velmi zvolna.^{19/} Proto také v korespondenci i jiných dokladech nastává po této zmínce přestávka a snaha o Purkyňově uplatnění v akademii se znovu objevuje až po deseti letech.

^{15/} Korespondence II, s. 84—85.

^{16/} Korespondence I, Praha 1920, s. 170.

^{17/} Tamtéž. „... in jedem Fall, wenn ich in etwas dienen kann, werde ich mir ein Vergnügen daraus machen, nur reichen meine Kräfte nicht weiter, als das officium boni viri auszuüben, da ich nicht angestellt bin, folglich auch keinen bestimmten Wirkungskreis besitze... Es würde mich selbst sehr erfreuen einen so kenntnisreichen Landsmann in unser Vaterland zurück zu führen.“

^{18/} Korespondence I, s. 7—8: „Byl jsem u Kolovrata i podával mou službu a on s velkou vlídností mne vzítí jestli by se něco pro mne v Rakousku hodilo. Je arci velmi neurčitě, však ale s přičiněním se dále určití může. Mně přející myslí mne tam dostati za Akademika, kdyby se konečně Rakouská Akademie zřídila. Byl bych tomu rád. Do Prahy přijítí dokud to tak stojí jak jsem viděl již se více třítí nebudu.“

^{19/} J. Janko, K Purkyňovu členství ve vídeňské akademii věd, DVT 4, 85, 18, s. 210 až 220.

Krombholz na stolicí vyšší anatomie a fyziologie dlouho nevyučoval. Po několika letech vážně onemocněl a od roku 1840 za něho téměř soustavně supluje Hyrtl. Je tedy zřejmé, že v dohledné době bude třeba hledat pro tuto stolicí v Praze nového kandidáta.

Opět ožívuje iniciativa Purkyně a jeho přátel v Praze i ve Vídni. Vyplývá to z dopisu Palackého Purkyňovi z 18. března 1842. Palacký vede v těchto letech s Purkyněm živou korespondenci v souvislosti s nálezy cenných rukopisů v polských archivech ve snaze získat památky po Komenském pro muzeum. V jeho dopise nacházíme následující odstavce: „Hrabě Klebelsberg, jenž nyní v Praze za příčinou hraběte Hildprandta (pomalu se lepšícího) mešká, pravil mi, že o vás s hrab. Kolovratem ještě jednati nemohl, jelikož tento pro dlouhou, trvalou těžkou nemoc manželky své k jednání o takových věcech nejemný a neschopný jest; psaní jeho i Vaše nyní prý se ztratilo i zapomenulo by se a potřebí jest dočkati chvíle příhodnější.“^{20/}

O novinkách v Praze byl Purkyně spolehlivě zpravován. Palacký mu píše znovu 31. prosince 1842:^{21/} „Oznamuji vám také nešťastný pád našeho Krombholza, jež před několika dny opět dvakrát mrtvicí raněn byl a malou nadějí dává, aby živ zůstal, ovšem pak žádnou, aby kdy více profesorovati mohl. Jest na levou ruku a nohu dokonale ochromen, ležel pak 24 hodin bez sebe, pak, když ho násilnými prostředky zase k citu vzbudili po nedlouhé chvíli dostal zanícení mozku, v němž dnes trvá i fantazíruje. Učiňte nyní, čeho potřebí, abychom vás bohdá na jeho místo sem dostali. Velkou bych z toho radost měl.“

Těžce nemocný profesor Krombholz umírá v Praze 2. listopadu 1843. Jan Presl oznamuje do Vratislavi 5. listopadu 1843:^{22/} „Zkrátka Vám povím, že Krombholz dne 4 t. m. pochován byl, a že tedy učitelská stolice fyziologie uprázdněna jest. Jestli jste tedy nezměnil svůj oumysl s námi pod jednou střešou bojovati, nemeškejte a rozhejte všeliké stroje k uskutečnění té žádosti. Přípovědi máte hojnost, a nyní se okáže, jsou-li přípovědi velkých pánů platny čili nic. Já kdybych tu moc měl, hned bych vám poslal povolání na tu stolicí učitelskou a děkoval bych Bohu, kdybyste jím nepohrdnul. Nadutost buraukratů, ale jinak soudí: jejich heslo jest forma, uniforma. Ona ani nemá pomyšlení jakou by jste Vy obět přinesl, kdybyste na povolání přišel. Tam obsypán ctí a důchody jste, u nás od nich byste toho se nemohl nadíti. Za to byste ale měl od nás každodenně důkazy lásky, uctivosti a vděčnosti, kterými naše srdce pořád hoří. Jestli posledních sobě více vážíte než-li prvních, pospíchejte k nám. Jak bychom Vás rádi měli mezi námi, o tom jste přesvědčen.“

^{20/} Korespondence I, s. 25—26.

^{21/} Tamtéž, s. 27—28.

^{22/} V. Šebesta, Několik dopisů Janu Ev. Purkyňovi z let 1837—1848, Zvon 10, 1910, s. 228—229.

Oddaný Presl oznamuje několik dní po konkurzu dopisem z 5. března 1844 Purkyňovi:^{23/} „Minulou sobotu byl konkurz pro stolicí fyziologickou. V Praze podrobili se dva Reis a Günther, jména Vám neznámá. Ve Vídni též byli dva. Dispensi od konkurzu písemného dostal K—^{24/} a Patruban v Innsbrucku.“ Dále seznamuje Purkyňeho s třemi otázkami písemného konkurzu a pokračuje: „Mluvil jsem včera s Nádherným u konkurzu ústního. On se divil, že dosavad nic neslyšel, že byste Vy měl ještě omysl o tu stolicí se ucházeti. Já mu ale řekl, že tomu tak, že jste psal Türkheimovi. On soudí, že to nedostatečné, a radil, abyste přímo na samého císaře svou prosbu napsal, a jí prostředkem Kolovrata předložil. Musel byste Kolovratovi psátí anebo po Vašich přátelích, hraběti Klebelsbergovi, baronovi Hildprandtovi a j. prosbu na něj a na císaře, aby ji císaři předložil a Vás jemu poroučel. Jestli jste to tak neudělal, nemeškejte podle té rady všecko udělati, neboť zdá se mi, že jest dobrá a důvodná.“

O dopisu Türkheimovi se zmiňuje Purkyň svému bývalému žákovi na Blatné, baronu Ferdinandu Hildprandtovi. V listě z 6. ledna 1844 Purkyň píše: „Krombholz ist wie Ihnen bekannt sein wird in November v. J. gestorben. Ich habe nun an den Baron v. Türkheim als Chef des medicinischen Studienwesens in Österreich geschrieben und ihm meinen Wunsch der Besetzung jener vakanten Stelle vorgetragen. Die Zeit ist noch zu kurz, als daß ich hätte Antwort erhalten können, doch lang genug um mich negativ zu bescheiden voraus ich schliesse, daß etwas im Stande ist.“^{25/}

Zájem o Purkyňovo jednání je proječován i ze strany fakulty. Ředitel studií Nádherný využívá svého setkání s Palackým, aby se dozvěděl nové zprávy. „Gub. rada Nádherný onehdy potkav mě, mnoho se na Vás dotazoval, zvláště o žádosti Vaší k místu po nebožtíku Krombholzovi; já mu nic o tom pověditi nemohl, a to tuším také bylo dobře. Sám bych rád něco o tom od Vás se dověděl“, sděluje Palacký Purkyňovi 12. srpna 1844.^{26/}

Purkyň mu 29. srpna 1844 z Vratislavi odpovídá:^{27/} „Že od Vás, ač tělem, duchem odloučen nejsem, můžete uzavřít z toho, že rok tomu druhý, co se dle možnosti snažím, s Vámi i s Vašimi trudy sloučiti se konečně až do smrti. Prostředkováním P. H. Klebelsberka obdržel jsem

^{23/} Korespondence II, s. 16.

^{24/} Miněn je profesor František Kuržak, od školního roku 1846—1847 přednášel v Praze na chirurgickém studiu fyziologii, všeobecnou patologii a terapii.

^{25/} Tento dosud neznámý Purkyňův dopis našel autor tohoto sdělení v SOA Třeboní, kam byly shromážděny materiály z Blatné a z dalších objektů, které vlastnili Hildprandtové. Dopis je uložen v RA Hildprandtů, univ. č. 82, sign. III—i—2a (karton 13). Viz příloha 3.

^{26/} Korespondence I, s. 28—29.

^{27/} Korespondence I, s. 29—30.

vloni mnou zadané rakouské občanské právo,^{28/} a letos jsem tím samým panem prostředníkem podal prosbu Kolovratovi^{29/} o profesuru fyziologie v Praze. Nevím zdali radno, aby o tom Nádherný zpraven byl; zdá se mi, že se štítí mé svobodomyšlnosti. Ač však poslednímráte sám mne k tomu nabádal, abych se přenesl. To požádání občanstva stalo se jeho radou, a snad bez potřeby; druhá rada byla, abych prosbu podal císaři, ačkoliv v mém právu občanském již i výslovně obsaženo jest právo (což jsem vlastně požádal), hlásiti se k ouřadům učeným v Rakousích. Hlásil jsem se u Türkheima a později na radu K. u Kolovrata. Uhlídám, jak to Pánbůh rozstříhne.“

Situace se však nevyvíjela příznivě. A. J. Vřátko, který nastoupil na kdysi Purkyňovo místo vychovatele u Hildprandtů, oznamuje 28. dubna 1845 svému příteli do Vratislavi špatné zprávy.^{30/} „Řekl mi hrabě (Klebelsberk), že hned jak se o uprázdnění prof. fyziologie z dopisu nebožtíka bar. Ferdinanda dozvěděl, hned tenkrát s ministrem Kolovratem všemožně si na práci dal, aby svou a Vaší vroucí žádost uskutečnil — neboť z mladších již let Vašnosti znaje, velice prý také sobě přál — všecko ale vynasazení a vyjednávání s arciknížetem Ludvíkem^{31/} bylo prý nadarmo. Možná, pravil, kdyby prý jste byli se odhodlali výslovně o místo uprázdněné žádati, že prý by snad přičinění jejich se bylo povedlo, čehož prý jste se ale arci neodvážili, abyste vládu svoji neurazili. Dostav Vašnostin dopis znovu jsem s hrabětem o věci mluvil, pravě mu, že jste ještě naděje zúplna se neodřekli a možno-li, aby přece jen jedenkrát ještě o to se zasadil. Hrabě: že prý vše darmo by bylo;

^{28/} O rakouské občanské právo požádal Purkyň již v roce 1842 dopisem císaři Ferdinandu I. Koncept tohoto listu datovaný 10. září 1842 je uveden v příloze č. 4. Nádherný doporučil Purkyňovi tento krok prostřednictvím profesora Kuržaka. Nádherného rady, jak v této záležitosti postupovat jsou obsahem Kuržakova dopisu Purkyňovi z 5. 9. 1842. Jak je patrné z dat obou dopisů, Purkyň na doporučení Nádherného reagoval okamžitě podáním žádosti, již bylo vyhověno.

^{29/} Koncept dopisu Kolovratovi je zařazen v příloze č. 5. Je psán na přeloženém dvojlistu papíru, na jehož rubu je koncept dalšího Purkyňova listu Klebelsbergovi v téže záležitosti. Zmínka o smrti prof. Krombholze, který zemřel 2. listopadu 1843, je pro tento nedatovaný dvojkoncept terminus post quem. Přesnější dataci stanovil F. X. Halas na základě obsahu konceptu listu Klebelsbergovi. O předání Purkyňových listů Kolovratovi se totiž Klebelsberg zmiňuje ve dvou dopisech: z 20. srpna 1842 a z 12. července 1844. Vzhledem ke zmínce o Krombholzově smrti, souvisí Purkyňův dvojkoncept s druhým Klebelsbergovým dopisem, na který reaguje. Purkyň jej tedy napsal nejpravděpodobněji v druhé polovině června 1844. Zmínky o listech Kolovratovi se objevují v Purkyňově korespondenci opakovaně, všechny dopisy se však nezachovaly. Purkyň se obracel na Kolovrata jako na ministra vnitra, do jehož kompetence tehdy patřilo i školství. Připomeňme, že Purkyň byl v písemném styku s Kolovratem ještě před svým odchodem do Vratislavi; je zachován čtyřstránkový koncept Purkyňova listu Kolovratovi z 9. 3. 1822 (kdy Kolovrat ještě nebyl ministrem), věnovaný otázkám rozvoje české literatury.

^{30/} V. Šebesta, Několik dopisů Janu Ev. Purkyňovi z let 1837—1848. Zvon 10, 1910, s. 229.

^{31/} Miněn je arcikníže Ludvík Josef Antonín (1784—1864), syn Leopolda II., který od roku 1835 stál v čele tzv. státní konference a byl fakticky spoluvladař císaře Ferdinanda.

a právě tyto dny již návrh tří profesorů domácích do kabinetu císařova k potvrzení se podal. Pan Palacký, jež k 8. květnu do Prahy čekáme, přes Vídeň ani nepojede a jak hrabě ujišťoval, ničeho by nepořídil. Třeba prý znát neústupnost arciknížete Ludvíka. Tenkrát nás všech vroucí tužba tedy nazmar přivedena. Snadže budoucnost příznivá jinou cestou žádosti naše a Vašnostiny vyplní. Zoufati nesmíme.“ Koncem dubna tedy, podle zpráv, které přinesl Klebelsberk z Vídně, je již rozhodnuto.

Nedlouho poté — 10. května 1845 — píše Purkyňovi muž, o němž jsme v předešlých dopisech opakovaně slyšeli, a který je podle názoru profesora Fritze „velice chytrý a nanejvýš opatrný,“ člověk, který ve svých rukou soustředil moc a jehož podpis čteme na všech významných dokumentech, vycházejících z lékařské fakulty. Je to guberniální rada, ředitel lékařsko-chirurgických studií, trvalý příseďící akademického senátu a prezident lékařské fakulty — Ignaz Nadherny.^{32/}

Nadherny, který již zná výsledek konkurzu, nejprve vyjadřuje v dopise Purkyňovi své politování nad tím, že se s ním nesetkal mezi žadatelci o uvolněnou stolicí fyziologie.^{33/} Rozepisuje se pak o poměrech, v nichž žijí profesori na rakouských univerzitách a o plánovaných reformách. Volné místo na fyziologii obsadí mladý a příčinnivý Patruban.^{34/} Na lékařské fakultě v Praze probíhá mnoho změn při obsazování stolic. To však se bude již týkat nové generace.^{35/}

S jakými pocity četl asi Purkyně ve Vratislavi tyto řádky o mladém a příčinnivém Patrubanovi plném horlivosti i o tom, že v Praze na lékařské fakultě brzy nastoupí nová generace.

Patruban zahájil v Praze výuku a připravuje se i založit fyziologický ústav. O radu, jak nejlépe takový ústav vybudovat je žádán — Purkyně. Odpověděl na Bochdalkův dopis tak rychle a podrobně, že je zřejmé, že myšlenkou výstavby fyziologického ústavu se dlouho zabýval. Svě vlasti a nádherné Praze — napsal 22. května 1846^{36/} — zejména k blízkému se výročí univerzity přeje ten nejkrásnější fyziologický ústav.

Na stolicí fyziologie v Praze byl vybrán vědec mladší o 29 let než

^{32/} El. Hlaváčková, Ignác Nádherný. ČLČ, 108, 1969, s. 268—269.

^{33/} Korespondence I, s. 155—156: „Wir hatten gehofft, Sie in der Reihe der Bewerber um die physiologische Lehrkanzel zu sehen, auf diese Art Sie für immer und bleibend für unsere vaterländische Hochschule zu gewinnen. Bedauern müssen mir es, hierauf Versicht leisten zu müssen.“

^{34/} Tamtéž. „Die Kanzel der Physiologie in Prag dürfte dem Prof. der Anatomie in Innsbruck Patruban zufallen. Er ist ein junger, strebsamer Mann voll wissenschaftlichen Sinnes und Eifers.“

^{35/} Tamtéž. „Bald steht eine ganz neue Generation bei den mediz. Lehrkanzeln da.“

^{36/} Dopis Bochdalkovi uveřejnil R. Pelíšek, Fysiologické ústavy Purkyňovy v jeho představách a ve skutečnosti. V: Jan Evangelista Purkyně. Badatel — národní buditel, s. 176—179. Mylný údaj editora, který za adresáta Purkyňova dopisu považoval Patrubana, opravil V. Kruta [Jan Purkyně, pojem fyziologie. Vydal V. Kruta, Praha 1969]. Srovn. též J. Havránek, s. 44.

Purkyně. Představa návratu do Prahy — jak se zdá — zmizela navždycky. Purkyně se proto znovu vrací k možnosti uplatnění ve vídeňské akademii, která má konečně být ustavena a zahájit svou činnost. Palackému vysvětluje: „Hlásil jsem se o místo v akademii, vlastně moje děti abych vlasti vrátil, dokud se zcela neodcizí.“^{37/}

V dohledu byl rok 1848. Měl to být rok významný pětisetletým výročím pražské univerzity.^{38/} Březen tohoto roku se stal předělem dějin 19. století. Profesor Patruban svou energii věnuje organizaci studentských kohort, jejichž je tribunem a v jejichž čele stál i v červnových dnech v Karolinu při střetnutí s vojskem. Účast v této — ale i mnoha jiných akcích — učinila z pražského profesora fyziologie osobu u rakouských úřadů a policie vysoce politicky podezřelou. Toho si byl Patruban nepochybně vědom stejně jako složitosti svého dalšího působení v Praze.

S Patrubanovou osobou a s jeho vyhlídkami do budoucnosti souvisí zpráva, kterou z prostředí vídeňského sněmu zasílá do Vratislavi dr. Staněk, pražský lékař, spisovatel, český poslanec a zejména Purkyňův blízký osobní přítel.

Dr. Staněk píše 19. listopadu 1848 na výzvu dr. Jonáka, jenž právě jednal o Purkyňovi s Patrubanem, „který prý Prahu opustí“. Staněk žádá vyjádření, zda Purkyně má stále v úmyslu přijít do Prahy, o který předmět na fakultě se zajímá a jaké jsou jeho požadavky. Dopis končí: „Z listu Čelakovského více se dozvíte a nahlídnete, že psáti více nemohu...“^{39/} Staněk tak zahajuje, zatím neoficiální a zcela důvěrné jednání, o nečekané možnosti Purkyňova příchodu na pražskou univerzitu.

Mají být slova dopisu „Dr. Jonák o vás jednal s Patrubanem“ chápána tak, že vídeňských kuloárech se rozšířily pověsti o odchodu Patrubana z Prahy a český právník dr. Jonák se s ním sešel, aby v zájmu krajana z Vratislavi ujasnil situaci? Nebo iniciativa k této schůzce vyšla od Patrubana, který měl v úmyslu Prahu opustit a chtěl, aby informace o brzkém uvolnění stolice prostřednictvím spolehlivých přátel byla co nejdříve tlumočena Purkyňovi?

Zdá se, že vztahy Purkyně a Patrubana, kteří ač se osobně blíže neznali, byly založeny na vzájemném respektování. Vzpomeňme, s jakou ochotou odpověděl Purkyně na Bochdalkův list a poskytl své rady na vybudování fyziologického ústavu, určené vlastně Patrubanovi.^{40/}

Z podzimu roku 1848 nejsou žádné doložené zprávy o nátlaku na Pa-

^{37/} Korespondence I, s. 31.

^{38/} Pražská univerzita udělila k této příležitosti J. E. Purkyňovi diplom, podepsaný děkanem lékařské fakulty profesorem Rybou. Viz příloha 6.

^{39/} V. Šebesta, Několik dopisů Janu Ev. Purkyňovi z let 1837—1848, Zvon 10, 1910, s. 228—230.

^{40/} V Purkyňově pozůstalosti v LA PNP je uložen jediný dopis od Patrubana (z 23. 3. 1869) a s ním leták z r. 1848. Jsou to ve dvou sloupcích vytištěné dvojjazyčné stánovy studentských kohort s datem 1848 podepsané jejich tribunem, rovněž dvojjazyčně — Karel z Patrubanu, Karl von Patruban.

trubana, aby odstoupil. K Patrubanovu rozhodnutí odejít z místa, pro něho perspektivně krajně nejistého, mohly přispět i jiné okolnosti v souvislosti s tehdejší situací na rakouských univerzitách.^{41/}

Poslední věta Staňkova dopisu: „Z listu Čelakovského více se dozvíte a nahlídnete, že psátí více nemohu...“ dává tomuto neoficiálnímu jednání s Purkyněm příchut' až konspirativní. Tím spíše, že dopis — v podstatě několikrát přeložený dvojlist papíru, který byl na rubu zapečetěn — byl adresován jen: „Vážený profesor Purkyně“ bez dalšího určení. Musel být tedy doručen osobně.

Purkyně odpovídá Staňkovi, který mezi tím s přesídleným sněmem je v Kroměříži, až 19. listopadu 1848.^{42/} Potvrzuje svůj trvalý zájem o pražskou univerzitu; vrátit domů se chce i proto, aby vrátil vlasti své dva syny. Zajímá se pochopitelně o fyziologii. Pokud jde o jeho platové požadavky, vzhledem ke svým příjmům ve Vratislavi, nemůže žádati méně než 2000 zlatých.

Závěr tohoto dopisu dokazuje, s jak pozorným zájmem sledoval Purkyně život v Praze. Je to jeho reakce na zprávu nalezenou v novinách o českých přednáškách fyziologie,^{43/} které ohlásil profesor Kuržak: „Bojím se, že v tom vězí ruka Nad. — jež při vši jeho ouliskosti za svého přítele nedržím.“ Citovaná věta vystihuje Purkyňův názor na údajné přátelství Nadherného více než výstižně.

Události dostávají spád na jaře následujícího roku. Profesor Patruban se znovu exponoval v zájmu svých studentů v souvislosti s represáliemi po nezdařeném pokusu o květnové povstání a střetnul se tak znovu s představiteli moci. Věděl, že na vyšších místech se připravují akce proti němu a proto sám v létě 1849 podal demisi.^{44/} Obsazení uvolněné stolice se náhle stává aktuální otázkou.

Krátce před Patrubanovou demisí, 28. července 1849 stanul v čele ministerstva kultu a vyučování Lev Thun. Nový ministr byl povolán na toto místo, aby vystřídal onemocnělého Stadionu, který opět převzal funkci za nedlouho úřadujícího Sommaruga. Hrabě Thun přijal své jmenování a ujal se úřadu, v němž chtěl uskutečnit dalekosáhlé plány.

^{41/} Není bez zajímavosti poznámka J. A. Helferta (Velká reforma studií. Vlastní zkušenosti a paměti. Osvěta 1885, s. 307), který uvádí, že lékařská fakulta ve Vídni propouštěla koncem září a začátkem října 1848 vědecky málo aktivní profesory. Mezi nimi je uveden i fyziolog Josef Julius Čermák. Měl snad Patrubanův odchod vztah k personálním posunům na rakouských univerzitách?

^{42/} Dosud neznámý dopis J. E. Purkyně dr. Staňkovi objevil autor článku v pozůstatosti ing. I. Šetlíka, potomka Dr. Staňka. Dopis je v Praze v soukromém majetku.

^{43/} Ze soudobých periodik uvádí lékařskou fakultou v Praze vydávaný časopis Forum für Medicinalangelegenheiten, red. J. Halla, I. Jahrgang, April 1848 — Marz 1849, na str. 257: Vorlesungen an der medicinischen Facultät in Prag während des Jahres 1849. Höhere Anatomie und Physiologie mit mikroskopischen Uebungen und physiol. Versuchen. Physiologie und Mikroskop. Untersuchungen f. Chirurgen (W). Prof. v. Patruban — Všeobecné životosloví (W). Prof. Kuržak.

^{44/} O Patrubanovi blíže O. Matoušek, Lékaři a přírodovědci doby Purkyňovy, Praha 1954, s. 157.

V. V. Tomek píše ve svých pamětech, že Thun se rozhodl hned po svém nastoupení ve snaze zvýšit úroveň rakouských univerzit povolávat profesory ze zahraničí, tam kde nebyli k dispozici odborníci domácí.^{45/} Nelze rozhodnout, zda se Purkyně o tomto plánu dozvěděl, nebo zda se jen pokusil o štěstí u nového ministra tak, jako opakovaně již v minulosti. Napsal Thunovi dopis v němž mu vyjevil své přání pracovat ve vlasti.^{46/} Osobní předání dopisu měl zajistit Šafařík.

P. J. Šafařík působil totiž ve Vídni, kam byl povolán právě na popud Lva Thuna, aby předsedal komisi pro vypracování právní slovenské terminologie. Nebylo to první pověření Šafaříka v tomto rezortu, již bavorsý Sommaruga jej v dubnu 1848 pozval do Vídně jako člena nově vytvářené komise pro reformu rakouského školství.

Pro Purkyňovu záležitost byl Šafařík prostředník více než vhodný.^{47/} Předání Purkyňova dopisu hraběti Thunovi a okolnosti, za nichž k tomu došlo, podrobně vylíčil Šafařík Purkyňovi v listu ze 30. srpna 1849:^{48/} „Velectěný Příteli!

Dle žádosti Vaší nemeškal jsem odevzdati psaní Vaše osobně Jeho Exc. panu ministru vyučování. Třetího dne nato byl jsem od něho povolán, kdež mi oznámil, že má v úmysl, předložit Jeho Veličenstvu Císaři, abyste do Prahy povolán byl a poručil mi, abych Vám to předběžně oznámil, dříve než-li Vám on sám v té věci bude psátí moci. Myslel on, abych se Vás otázel v ohledu výminek: tu jsem vytáhl Vaše psaní a přečetl mu to, co v něm o tom stojí, totiž, že na výminky pp. Englovi a Čelakovskému vyměřené přistati hotov jste, načež on odpověděl: že tím věc je usnadněna a zkrácena. Vidíte tedy, že věc dobře stojí. Dalších zpráv očekávejte z ministerstva samého.“

Thun již 12. srpna 1849 napsal šéfovi českého gubernia Mecserymu do Prahy, že považuje za nezbytně nutné přijmout demisi profesora Patrubana a co nejdříve zajistit nové obsazení uvolněné stolice.^{49/}

Po jednání se Šafaříkem píše ihned 31. srpna 1849 znovu Mecserymu

^{45/} V. V. Tomek, Paměti z mého života I—II, Praha 1904/1905, s. 335: „Lev Thun ministrem vyučování povolán k tomu dne 28. 7. 1849 následkem onemocnění hraběte Stadionu. Povznesení universit povoláním čelnějších sil pro rozličné odvětví vědy dílem posud nedosti hleděné bylo od počátku jedno z hlavních předmětů jeho péče. Bylo k tomu cíli uznáno zapotřebí, pro některé obory povolati profesory z universit cizozemských, ale za zásadu vytkl si hrabě Lev Thun domácím za schopné uznaným dávatí přednost.“

^{46/} Tento dopis byl uložený LA PNP jako dopis neznámému ministrovi. Podle souvislosti jej určil F. X. Halas jako dopis L. Thunovi ze srpna 1849. Viz příloha 4.

^{47/} O vztahu Purkyně a Šafaříka podrobněji F. X. Halas, K podílu J. E. Purkyně na českém národním obrození. Korespondence J. Purkyně s V. Hankou a P. J. Šafaříkem, v tomto čísle časopisu.

^{48/} B. Čermák, Šafaříkovo vyjednávání ve Vídni 1849 o profesuru J. E. Purkyně v Praze. Čas. muzea Král. čes. 83, 1909, s. 449—450.

^{49/} Příloha 9. Jednání mezi ministerstvem, guberniem a fakultou o příchodu J. E. Purkyně do Prahy viz SUA: ČG 1841—1855, fasc. 24/8/13. Srovnej též O. Matoušek, Purkyně v Čechách, v: B. Němec — O. Matoušek, J. E. Purkyně, badatel — národní buditel, Praha 1955 (dále O. Matoušek), s. 61—62.

mu:^{50/} Na místo uvolněné rezignací profesora Patrubána nemůže navrhnout nikoho důstojnějšího než profesora Purkyně z Vratislavi. Nechce však v této záležitosti činit žádná opatření, aniž by dříve znal mínění pražského sboru profesorů. Žádá proto o jeho vyjádření a to co nejdříve, bez zbytečných průtahů.^{51/} Gubernium se stanoviskem Thuna seznámilo fakultu a žádá vyjádření do 15. září.

10. září odpovídají Nadherny a Jungmann, senior profesorského sboru. Posledního zasedání sboru dne 8. září se účastnilo jen sedm členů, ostatní již odjeli na prázdniny. Při jednání o obsazení stolice fyziologie je naléhavě nutné, aby byl přítomen co největší počet odborníků, zejména profesori Bochdalek, anatom, a Engel, patologický anatom.^{52/} Thun proto stále marně čeká na vyžádané vyjádření o povolání profesora Purkyně a netrpělivě žádá gubernium, aby bylo urychleně předloženo.

Purkyně, který o jednání mezi ministerstvem, guberniem a fakultou v jeho záležitosti nemá ani ponětí, dostává dopis od Josefa Čermáka, datovaný v Praze 12. září 1849.^{53/} Čermák mu oznamuje, že Thun požádal profesora Hamerníka, aby se soukromě neoficiální cestou dotázal, zda Purkyně by si přál vrátit do vlasti. Jestliže ano, co by mělo ministerstvo a profesorský sbor učinit, aby jeho postavení v Praze bylo co možná nejpříjemnější. Na příštím zasedání sboru bude totiž tato důležitá otázka projednávána a profesor Hamerník, sdělil-li mu Purkyně do té doby své mínění, zajistí vše dle jeho přání. Purkyně se obrátil na Hamerníka listem z 16. září 1849^{54/} a s odvoláním na Čermákovu výzvu sdělil svá přání a požadavky. Jeho vratislavské příjmy činí 2 000 tolarů. O svém přání vrátit se do vlasti jednal již minulého roku se Staňkem a prostřednictvím Šafaříka je sdělil ministru Thunovi. Vyslovil konečně i své přání vybudovat v Praze fyziologický ústav.^{55/}

Mezitím v Praze se 19. září opět ozývá gubernium a urguje vyjádření fakulty. Naléhavost záležitosti je vyjádřena čtyřikrát podtrženou poznámkou „Dringend“. Nádherný odpovídá guberniu 23. září přípisem,^{56/} na němž v levém horním rohu rovněž připisuje „Sehr dringend“ a oznamuje, že sbor profesorů bude zasedat 27. září. Gubernium zprávu ihned sděluje ministerstvu.

Dne 27. září 1849 se konečně konalo dlouho očekávané zasedání sbo-

^{50/} Příloha 10.

^{51/} Příloha 11, 31. 8. 1849 tedy Thun psal v Purkyňově záležitosti do Prahy dvakrát!

^{52/} Příloha 12.

^{53/} Korespondence I, s. 113, srovn. Havránek, s. 41.

^{54/} Havránek, s. 41—42.

^{55/} Havránek, s. 42. V listě Hamerníkovi se Purkyně odvolává mimo jiné i na svůj dopis Staňkovi, v němž potvrdil svůj zájem o stoličce fyziologie v Praze a uvedl i své platové požadavky. Dopis, odeslaný z Vratislavi do Kroměříže, kde se Staněk účastnil zasedání sněmu, jehož byl poslancem, nebyl dosud znám. Tento nově objevený Purkyňův list je uveden v příloze č. 7.

^{56/} Příloha 13.

ru profesorů. Ještě týž den píše Hamerník Purkyňovi o jeho jednomyslné volbě sborem profesorů. Zároveň ho vyzývá, aby Thunovi přednesl své požadavky. „Není pochyb, že vše potvrzeno bude“ dodává závěrem.^{57/}

Dnem 27. září 1849 je datováno i podání ministerstvu.^{58/} Nadherny a Bochdalek, jako zástupci fakulty oznamují, že podníceni výzvou ministerstva povolati na uvolněnou stoličce profesora Purkyně z Vratislavi, jednomyslně ho dnes zvolili profesorem fyziologie. Podání obsahuje obšírný přehled dosavadní Purkyňovi činnosti vědecké i literární, včetně jeho česky publikovaných prací. Doporučuje vybudování fyziologického ústavu v Praze. O Purkyňově světové vědecké proslulosti se vyjadřuje s velkým uznáním.

Thun tedy může připravit návrh na Purkyňovo jmenování profesorem.^{59/} V textu tohoto návrhu se opakuje, často téměř doslova, mnoho údajů z podání, které Thun tak naléhavě vyžadoval z Prahy. Zatím Purkyně ve Vratislavi vybičnuto Hamerníkovým povzbudivým dopisem, který mu byl doručen začátkem října, vypracoval pro Thuna obšírný rozklad. Rozepisuje se v něm podrobně o významu fyziologie, ale především o svých představách na nový fyziologický ústav.^{60/} Dopis datovaný 22. října 1849 byl doručen Thunovi po třech dnech, právě když odeslal návrh na Purkyňovo jmenování císaři.

To samozřejmě Purkyňovi rád oznamuje a vítá jej zpátky do jeho vlasti. V německy psaném dopisu z 25. října 1849^{61/} Thun náhle přejde do češtiny při ocenění Purkyňových zásluh o vlast: „Toť jsou vlastenci, jakých velice potřebujeme, kéž bych mohl mnoho takových nacházeti! — Však není-li počet jich ještě tak veliký, jak bychom sobě přáli — doufám, že se brzo a pořád utěšeněji množiti bude.“

Projekt fyziologického ústavu vypracoval Purkyně v desetistránkovém dopisu Thunovi do nejmenších podrobností, včetně platových položek všech pracovníků — kromě platu profesora fyziologie. Thunova odpověď z 25. října 1849 měla v podstatě společenský ráz a Purkyňovy návrhy zdvořile přešla: za podrobný návrh fyziologického „kabinetu“ ministr děkuje, v jakém rozsahu bude uskutečnění požadavku možné, se nemůže v tomto okamžiku vyjádřit; dosavadní jednání bude základem dalších návrhů.

Neurčitostí některých formulací byl nepochybně Purkyně uveden do nejistoty. V této chvíli zaváhal, zda má do Prahy opravdu odejít, má-li

^{57/} Korespondence I, s. 137, srovn. Havránek, s. 43.

^{58/} E. Lesky, Purkyně Weg, Wissenschaft, Bildung und Nation. Wien 1970 (dále jen Lesky) s. 51—57, srovn. Havránek, s. 43, O. Matoušek, s. 63—64.

^{59/} Lesky, s. 58—62.

^{60/} Je to jediný Purkyňův dopis Thunovi, uložený v jinak na Thunovu korespondenci bohatém a již v minulém století pečlivě uspořádaném děčínském archivu. Viz Havránek, s. 50—58.

^{61/} Korespondence I, s. 171—172, srovn. Lesky, s. 25—26.

— jak se za nedlouho vyjádřil v dopise Šafaříkovi — „měnit jednu jistotu reální za druhou ideální“. Rozpačité váhání je zřejmé z dopisu bývalému žákovi, dr. Martinu Barrymu, jemuž Purkyně děkuje za nabídku pomoci v Praze při činnosti, o níž sám ještě neví, zda ji nastoupí.^{62/}

V nesnadném rozhodování nezbývá než navázat na předchozí jednání s pražskými přáteli. Purkyně se obrací 16. listopadu 1849 na Josefa Čermáka s dotazem na promoční taxy a kolejně, ale především se zajímá, zda Hamerník seznámil Thuna s jeho platem a dalšími požitky ve Vratislavi. Pokud se tak nestalo, mohlo by to ještě učinit.^{63/}

Čermák obratem odpověděl, že většině studentů v Praze se poplatky promíjejí, nejdůležitější však byla poslední věta dopisu: Profesor Hamerník přednesl Purkyňovy údaje na zasedání sboru profesorů, Thunovi je však ještě nesdělil.^{64/}

Purkyně tedy musí znovu jednat přímo s ministrem Thunem. Purkyňův dopis z 5. prosince 1849 se nezachoval, známe však Thunovu odpověď z 8. prosince 1849.^{65/} Thun vyjadřuje své překvapení nad tím, že Purkyně váhá se svým nástupem. Ministr byl přece informován Šafaříkem o Purkyňově přání přijít do Prahy a to za týchž podmínek, jako byl ustanoven Čelakovský, jinou zprávu od nikoho nikdy nedostal. Ani ve vzájemné korespondenci mezi Thunem a Purkyněm se o jiných podmínkách nikdy nejednalo. Ať Purkyně však nastoupí, ministr zajistí, aby v Praze mu byl plat zvýšen.

Několik dní poté, 13. prosince 1849 píše z Vídně Purkyňovi Šafařík.^{66/} Je téměř zděšen z toho, že Purkyně do Prahy nechce nastoupit. Rekapituluje své vyjednávání s Thunem, při němž vždy jednal jen tak, jak si Purkyně přál. I když platové požadavky nedopadly k jeho spokojenosti, doufá, že Purkyně přeci do Prahy nastoupí a ujišťuje ho, že Thun své slovo zlepšit platové podmínky jistě dodrží. „Jak dávno milý příteli, jsme všichni po té době toužili, i Vy sám, a nyní, když nám nastala, se zdráháte a rozpakujete!... Proboha Vás prosím, zmužte se a nerozpakujte se, poslední to příznivá doba. Pan Čelakovský byl pro vlast obětí schopný, Vy byste jí byl neschopný?“

Naléhavý dopis Šafaříkův četl ve Vratislavi Purkyně, který již byl rozhodnut. Předchozího dne odeslal dopisy Thunovi i pruskému ministerstvu do Berlína. Na Šafaříkovu výtku neochoty přinést oběť vlasti mu v listě z 18. prosince 1849^{67/} odpovídá: „Činnost ve vlasti budiž mi dávno přána, aniž ji za oběť nepovažuji, nýbrž za radostný dar, dokud Bůh síly popřeje.“

^{62/} Příloha 14.

^{63/} Příloha 15, srov. Havránek, s. 47.

^{64/} Korespondence I, s. 114, srov. Havránek, s. 47.

^{65/} Korespondence I, s. 172.

^{66/} Korespondence I, s. 48, srov. Havránek, s. 48.

^{67/} Havránek, s. 48—49.

Pokud jde o nejasnosti v záležitosti „výminek“, Purkyně vše v uvedeném dopisu vysvětluje: „...moje výminky [psalť jsem: Očekávám podobný plat jako se p. Č. [t.j. Čelakovskému] nebo Englovi naskytuje, nevěda ani dosud s jistotou čeho dosáhli], ani dost určitý, ani obyčejnému v podobných záležitostech vyjednávání příslušné nebyly. Protož jsem, vybízen od p. prof. Hamerníka ve jménu pražské fakulty vyřknouti, zda-li žádám profesuru a pod jakými výminky, neopominul obšírně položití moje nynější jisté příjmy, i nadál jsem se, že tím moje první udání a požadavky napraveny budou, nevěda, že ta volba byla pouhá formalita a že jeho Exc. ani se nedověděla o tom mém pozdějším připsu. Protož jsem byl velice překvapen, obdržev 5ho listop. ouřední oznámení mého císařským dekretem potvrzeného posazení pod výminky mnou prvně, v mé skromnosti položenými, i nebylo divno, že jsem po dost dlouhém rozvážení v dopisu panu hraběti proti způsobu vyjednávání tomu protestoval i zdráhal se přijmouti. Na to mne p. hrabě svým slovem i milostí císaře pána potěšil, i po krátkém ještě rozpaku, odhodlal jsem se, puzen více svým srdcem než-li rozumem, jednu jistotu reální za druhou ideální změnit. Tu máte celou historii toho tajného příběhu.“

Purkyně ve svých 62 letech konečně tedy získává profesuru na pražské univerzitě.

Jestliže jsme sledovali na předchozích stranách plány, naděje i zklamání, rady věrných přátel i pomoc vlivných příznivců, nemůžeme si závěrem nepoložit otázku — proč Purkyně dosáhl splnění své touhy až po tak úporném úsilí?

K vysvětlení je patrně nutno se vrátit o mnoho let zpět, až do roku 1822, do doby, kdy se Purkyně ucházel o volnou stolicí ve Štýrském Hradci. Matoušek objevil v univerzitním archivu, že Nadherny, který vypracoval posudek na Purkyně, jednu z předložených otázek: „Je nebo byl členem tajné organizace?“ zodpověděl: „Náležel dříve k jedné tajné organizaci a dosud je s ní ve spojení.“^{68/}

Jakou tajnou společnost měl Nadherny na mysli? Je známo, že Purkyně byl členem zednářské lóže „Zum Pilgrim“ v Berlíně. To však bylo až po roce 1826; o Purkyňově zednářství před tímto datem nejsou žádné doklady. Matoušek vyslovil domněnku, že tajnou organizací by mohly být míněni „Ilumináti“ sdružení kolem časopisu Krok.^{69/} Novák při studiu archivních materiálů našel ve spisech rakouské policie zprávy z roku 1821, že pátrání po „Iluminátech“ bylo bezvýsledné.^{70/}

^{68/} O. Matoušek, Purkyně-Symposium der Deutschen Akademie der Naturforscher Leopoldina, vydal R. Zaunick, Nova Acta Leopoldina N. F. Nr. 151, Bd. 29, Lipsko 1961, s. 112. Srovn. Lesky, s. 11.

^{69/} Tamtéž.

^{70/} M. Novák, Rakouská policie a politický vývoj v Čechách před rokem 1848, Sb. archivních prací III/1—2, 1953, s. 45.

Věděl tedy Nadherny více než rakouská policie? Vnucuje se jistě otázka, proč Nadherny — důkladný administrátor a systematický byrokrat — neuvedl o jakou tajnou organizaci se jedná. Pokud byla Purkyňova příslušnost k tajnému sdružení prozrazena, nebylo co tajit. Jestliže Purkyňův vztah k takové společnosti nebyl obecněji znám, Nadherny — tak často zdůrazňující své přátelství k Purkyňovi — mohl o věci „nevědět“.

Příslušnost k tajné společnosti byla pro rakouského občana záležitost velmi závažná, pro budoucího profesora zcela nepřijatelná. Nadhernému muselo být jasné, že žadatel s takovýmto posudkem se v Rakousku nikdy nemůže stát profesorem.

Tím jsme dospěli k otázce vzájemného osobního vztahu mezi Nadherným a Purkyňem. V literatuře se opakovaně setkáváme s názorem o přátelství Nadherného a podpoře, kterou vždy Purkyňovi poskytoval. To je však omyl. Z citovaných dopisů vyplývá, že Nadherny — přes formálně proklamované přátelství — ve skutečnosti nikdy Purkyňem v lásce neměl. Purkyňě to věděl a věděli či tušili to i jeho blízcí přátelé.

Vzpomeňme dopisu Palackého,^{71/} kde vypráví o setkání s Nadherným, který se mnoho dotazoval o Purkyňově žádosti na místo po Krombholzovi. „Já mu nic o tom povědět nemohl, a to tuším také bylo dobře“ píše Palacký. Purkyňě mu v odpovědi líčí kroky, které podnikl, aby se mohl vrátit a poznamenává: „Nevím, zda-li rádno, aby o tom Nadherný zpraven byl; zdá se mi, že se štítí mé svobodomyšlnosti.“^{72/}

Známe i Fritzovu zprávu o Nadherném, který stále zdůrazňoval, jak rád by získal Purkyňem, ale v rozhodnou chvíli po smrti Rottenbergera prosazuje Krombholze.^{73/} Připomeňme si Nadherného dopis, v němž oznamuje marně čekajícímu a stárnoucímu Purkyňovi, že stolicí fyziologie získal mladý a horlivý Patruban i to, že v Praze na fakultě brzy nastoupí zcela nová generace.^{74/} Konečně v dopise Staňkovi napsal Purkyňě jednoznačně: „Bojím se, že v tom vězí ruka Nad. — ježž při vši jeho oulisnosti za svého přítele nedržím.“^{75/} Bývalý Purkyňův žák Ferdinand Hildprandt, o všech Purkyňových nesnázích dobře a pravidelně informovaný, svůj názor na ředitele studií vyjádřil lapidárně.^{76/}

Nadherného zprávu o Purkyňově členství v tajné organizaci se nutně dozvěděl Joseph Andreas Stifft, císařův osobní lékař a ředitel lékařských studií ve Vídni, všemocný muž ve všech zdravotnických záleži-

^{71/} Srovn. pozn. 27.

^{72/} Srovn. pozn. 28.

^{73/} Srovn. pozn. 9.

^{74/} Srovn. pozn. 31.

^{75/} Srovn. pozn. 42.

^{76/} Ferdinand Hildprandt ve svém dopise Purkyňovi napsal (23. 8. 1842): „Es ist mir sehr leid, dass der alte Krombholz für unseren Bedarf eigentlich etwas zu früher abtritt — indessens hoffe ich, wird nicht alles nach Wunsch machen lässt, wenn nur Ihr ami Nadherny kein Lump ist.“

tostech v Rakousku, jehož vliv se rozhodujícím způsobem uplatňoval i při obsazování profesorských míst na lékařských fakultách. Nadherny byl se Stiffem — který je líčen jako úzkoprsý byrokrat a zpátečník, nepřející mladým talentům — ve velmi dobrých vztazích, Stifftovi věnoval své první dvě knižní publikace. Jestliže měl Purkyň v osobě Stiffta svého nepřítele,^{77/} neměl opravdu na žádné rakouské univerzitě naději. Připomeňme, že Purkyň v roce 1835 Stifftovi psal, nedočkal se však od něho nikdy odpovědi.

Situace se změnila, když se ministrem školství stal Lev Thun, čelný představitel austroslavismu. Purkyňě přivítal s velkými sympatiemi Thunův spisek „Über den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ vydaný v roce 1842 a s názory tam vyslovenými se zcela ztotožnil. Kudělka^{78/} vysvětlil podrobně kořeny i cíle Thunovy koncepce austroslavismu i důvody, proč se Purkyňě názorově včlenil do světa českého liberárního měšťanstva a spolupracoval s buržoasně šlechtickou koalici. Když se Purkyňě v srpnu 1849 rozhodl Thunovi napsat, jistě předpokládal, že ministr nezapomněl na nadšeného recenzenta jeho publikace z roku 1842.^{79/} Purkyňě se ostatně sešel s Thunem při přípravách slovanského sjezdu v Praze, kdy pracovali spolu v téže komisi.^{80/}

Thun po nástupu do ministerského úřadu uskutečňuje svou dávno promyšlenou koncepci. Revoluční rok na jeho politickém programu nic zásadního nezměnil. Thun dokonce v roce 1849 vydává další spisek: „Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám,“^{81/} tentokrát v češtině. Rozborem událostí roku 1848 rozvíjí a obhajuje svůj austroslavismus.^{82/}

Purkyňě, muž s velkou vědeckou autoritou a rozsáhlými kulturními zájmy, respektovaný v cizině a populární ve vlasti, který navíc souhlasil s Thunovými názory, to byl opravdu vlastenec, jehož Thun v Praze potřeboval.

^{77/} Se jménem Stiffta je spojeno i odvolání Bolzana z učitelské stolice v Praze v roce 1820. Byl to Stifft, jehož závěrečné votum bylo schváleno státní radou a jehož důsledkem byl Bolzanův odchod z univerzity. Blíže E. Winter, Der Bolzanoprozess. Dokumente zur Geschichte der Prager Karls-Universität, Brno 1944, s. 36 a násl., Stifftovo votum s. 139—150. Srovn. M. Pavlíková, Bolzanovo působení na pražské univerzitě. Praha 1985, s. 96.

^{78/} M. Kudělka, Slavistické práce Jana Ev. Purkyňe, v: J. E. Purkyňe Sebrané spisy X, Praha 1968, s. 64.

^{79/} Tamtéž, s. 58.

^{80/} J. Záček, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Praha 1959, s. 42.

^{81/} Předmluva k této publikaci je datována 29. července 1849 v Praze. Thun se stal ministrem kultury a vyučování 28. července 1849. Návaznost těchto dat jistě není náhodná.

^{82/} V uvedeném spisku Thun mimo jiné píše: „Politika národnosti německé i maďarské hrozila roztrhnouti Rakousko na dvě polovice. V obojí polovici byloby pak bývalo veta po Slovanech. Nepřátelé Rakouska byli také nepřátelé jejích ... Nedá se zapřít, že Slovanství r. 1848 zachovalo říši rakouskou, ...“ (s. 28).

Ujištěn Šafaříkovým jednáním a jím předaným dopisem z Vratislavi, že Purkyně má o Prahu stále zájem, jedná rychle a rozhodně: dal Mecserymu a tím i fakultě jednoznačně najevo své přání obsadit uvolněnou stolicí Purkyněm. Jeho slova o tom, že na místo uvolněné Patrubanovou demisí nemůže navrhnout nikoho důstojnějšího než profesora Purkyně, byl jednoznačný pokyn, koho má fakulta volit. Tak to ostatně pochopil i Nadherny a v tomto duchu probíhala i „volba“ v profesorském sboru.

Thun v dopise Purkyňovi z 25. října 1849 zcela jasně říká — zdůrazňuje to při citaci Thunova listu i Lesky^{83/} — proč žádal mínění fakulty v Praze. „Die Einvernehmung der medizinischen Fakultät in Prag, die ich aus einer Rücksicht des Anstandes mehr als aus irgendeiner anderen einzuleiten mich veranlaßt fühlte, ...“ Dozvěděl se to i Purkyně ve Vratislavi, který píše v listě Šafaříkovi: „...nevěda, že ta volba byla pouhá formalita...“

Cíle bylo konečně dosaženo — splnila se Purkyňova životní touha, splnilo se i přání české veřejnosti mít ve svém středu vratislavského vlastence. Profesorem pražské univerzity se stal jeden z největších badatelů 19. století.

^{83/} Lesky, s. 25.

PŘÍLOHA

1. 16. 6. 1834, Praha
Ignaz Fritz Janu Purkyňovi; originál, LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 5).

Hochverehrter Freund!

Soeben sagt man mir, daß vergangene Nacht Herr Professor Rottenberger vom Schlag getroffen sei und gestorben ist. Sein Tod wird mir leicht zu ertragen, wenn Sie die nun erledigte Kanzel der Physiologie verlangen und bekommen.

Ich und mein Sohn sind gesund. Gott bringe Sie bald zu Ihrem alten Verehrer

Fritz

18 $\frac{16}{6}$ 34

neun Uhr vormittags

2. 10. 7. 1834, Praha
Ignaz Fritz Janu Purkyňovi; originál LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 5).

Prag, am 10. Juli 1834 früh drei Uhr bei etwas Schweißausschlag, doch ungewöhnlicher Seligkeit im Bette liegend geschrieben:

Mein Hochverehrter Freund!

Mit Vergnügen eile ich Ihnen Ihren Doppelbrief zu beantworten.

Ganz recht taten Sie, die wichtige Beilage *nicht unmittelbar*, sondern an mich abgeschickt zu haben; denn im Gegenfalle würden Sie bei dem superklugen S. Ihren wahren Wert zu gering durch Ihre zu schnelle Zuvorkommenheit angesetzt haben, in Ihrem Orte leicht Aufsehen und Mißtrauen erregen, auch sonst sich schaden können.

Wenn Sie wieder einmal nach Berlin reisen, so sagen Sie dem Böhme, daß er in P. an R[ottenberger]s Stelle nichts gewinnen würde, denn sie hat nur 1 200 Fl. C.M. Vielleicht auch freies Quartier, wie es R[ottenberger] genoß, dann jährlich ein Durchschnitt von Taxen und Bierdeputat kaum hundert Gulden. Wenn man ihm die in B. zugebrachten Dienstjahre für P. *nicht* fortgelten ließe, so dürfte et dann schwerlich 25 Jahre noch dienen können, um für sich den *halben* Gehalt zur Pension, oder nach drei Dienstjahren seiner Frau und Familie doch den drit-

ten Teil seines Gehaltes, als 400 Fl. gesichert zu wissen, er und seine Familie würden dann augenscheinlich verlieren, weil er in B. noch so alt fortvegetieren, seiner hinterlassenen Witwe und Familie mehr als 400 Fl. Pension hoffen darf. — Sagen Sie ihm, daß wenn ich das früher gewußt hätte, was ich jetzt schon weiß, ich ihn *nie* zu einer Änderung aufgefordert haben würde, denn:

1. dachte ich, ihn zu Berlin gar nicht so gut besoldet;
2. Hat Nadherny seit vier Jahren öfters gegen mich *zuvorkommend* seinen Wunsch geäußert den Böhm durch R[ottenberger]s Stelle zu sehen; doch jetzt schweigt er, obschon ich wöchentlich zwei auch drei mal zu zwei drei Stunden mit ihm auf dem Karolin zubringe, und er von mancherlei Sachen spricht, doch von dem Böhme *nichts* erwähnt. Zwei Umstände mögen den *äußerst* klugen und vorsichtigen Nadherny zu dieser mir auffallenden Veränderung bestimmen:

a; entweder will er von Wien etwas ausforschen und im günstigen Falle, den Böhm mit einer *zuvorkommenden* Einladung überraschen, oder

b; Nadherny hat seinen jahrelang gehegten Wunsch plötzlich aufgegeben, weil Krombholz selbst auf R[ottenberger]s Stelle wünscht, und N[adherny] ihn *gern* dahin begünstigen wird, weil ihm K[rombholz] als Primararzt wegen Nachlässigkeit, als Kliniker wegen zu komplizierter und sehr kostspieliger Heilart nicht gefällt. — Ich bitte Sie also, dem Böhm nach Berlin zu schreiben, daß ich seine Beilage noch sehr geheim halten, und im ungünstigen Falle wieder zu seiner Beruhigung zurückschicken werde, die er dann selbst vernichten soll; denn ich wünsche darüber volle Verschwiegenheit, um ihm nicht zu schaden.

Ich danke Ihnen für Ihre freundliche Erinnerung an meinen Sohn und dessen Kindeszeit, mögen Sie noch länger und für noch grössere Freude an der Seite Ihres lieben Karl Asmund leben, und, wenn Sie ihn an der Mutterbrust schlummern sehen, Körners Trostlied eben so gerührt im Gedanken durchgehen, wie ich es seit einem Jahre singe:

Schlummere sanft, noch an dem Mutterherzen,

Fühlst du nicht des Lebens Qual und Lust u.s.w.

Überbringen Sie Ihrer Frau einen Handkuß von

Ihrem

alter Schätzer

Fritz

3.

6. 1. 1844, Vratislav

J. E. Purkyně Ferdinandu Hildprandtovi; originál, SOA Třeboň, rodiný archiv Hildprandtů, III — I-2a (karton 13).

Lieber Freund!

Breslau, den 6ten Januar 1844

Wenn es in Venedig so ist, wie man von Rom schreibt, und in Böhmen so gelinde wie bei uns, so haben sich die Klimate ausgewechselt und Sie hätten können ruhig zu Hause bleiben und abwarten, was der eigene Genius der Gesundheit Ihnen bestimmt hat; doch da es nun einmal so ist, so mag es so am besten sein, und der Adria (mare aequor) mag sein Möglichstes dazu tun, Ihnen die alte gute Gesundheit wieder zurückzubringen. Sie haben nun alle die Ihrigen bei sich, bis auf Robert (der sich zum Leben vorbereitet), und die werden schon, was an Ihnen ist tun. So ist nur nicht zu kränken, sondern die Krankheit von Ihnen zu scheuchen, wozu Ihnen Gott die beste selbsteigene Gesundheit gewähren möge. Frederike möge, was sie durch die vorjährige Krankheit an jugendlichen Rosenfarben [...] eingebüßt durch ihre und Ihre Gesundheit weiter gewinnen. Ihre liebe Karoline möge noch lange nicht die Zeit dazu finden ordentlich krank zu sein im Schlimmen, um auf dem Fleck zu sein, im Guten, um das Gute nicht zu versäumen. Was mich betrifft, an mir zehrt das Leben zufriedenstellend langsam, auch meine Buben scheinen die Kinderkrankheitsjahre glücklich hinter sich zu haben. Wenn man so in der Höhe des Lebens mit leidlichster Gesundheit sich bewegt, hat man das Gefühl, wie wenn es immer so gewesen wäre, und ewig so bleiben sollte, und die Zeit scheint stille stehenbleiben zu wollen. Das ist das wahre Unsterblichkeitsgefühl an dem alle Gegenwart in alle Zukunft vorübergehen wird als bloßes Spiel des Scheins der dazu gut ist, um wie ein Traum vom Geiste gedeutet zu werden. Sie werden nun in Ihrem Venedig das dort im vorigen Jahr gewonnene heimische Gefühl wieder gefunden haben, um es weiter zu kultivieren. Möge es Sie nicht uns allzusehr entfremden. Ich kann eins recht wohl denken, daß wir Böhmen uns in Italien bald heimisch fühlen. Hoffentlich werden wir von dem Vorurteil, was die Italiener von jeher gegen die Tedeschi hatten nicht mehr so viel zu leiden haben, wie es früher der Fall war, da wir doch auch allmählich wieder unsere alte Farbe gewinnen. Unser buntes Österreich fängt an immer mehr interessant zu werden, schade nur, daß man über alles, was dort vorgeht, so wenig Nachrichten erhält. Es hat den Anschein wie wenn die polyethische [!] Regierung sich dort immer fester und entschiedener entwickeln wollte, wenn sie nicht an der magyarischen Klippe von der Zeit scheitert. Wir gehen einer interessanten Zeit entgegen. Ich habe heute meinen Kindern an der Karte von Europa die Bahnnetze vorgezeigt mit denen Böhmen und Schlesien und andere Nachbarländer in nicht gar langer Zukunft durchwirkt sein wird. Böh-

men wird sich dabei wie ein Stern ausnehmen. Nun noch etwas, was mich betrifft. Krombholz ist, wie Ihnen bekannt sein, wird im November v.J. gestorben. Ich habe nun an den Baron v[on] Türkheim als Chef des medicinischen Studienwesens in Österreich geschrieben und ihm meinen Wunsch der Besetzung jener vakanten Stelle vorgetragen. Die Zeit ist noch zu kurz, als daß ich hätte Antwort erhalten können, doch lang genug, um mich negativ zu bescheiden, woraus ich schließe, daß etwas im Stande ist. Gebe Gott, daß wir uns schon im nächsten Jahr gesund wiedersehen und noch recht lange die schöne Gewohnheit des irdischen Daseins genießen mögen.

Meine freundlichsten Grüße an Mutter und Kind.

Ihr

ergebener

J. Purkinje

4. 19. 9. 1842, Vratislav
J. E. Purkyně císaři Ferdinandu I.; koncept, LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 14).

Allerdurchlauchtigster Großmächtigster Kaiser!
Allergnädigster Kaiser und Herr!

Der allergehorsamst Unterzeichnete hat vor neunzehn Jahren bei Gelegenheit der Übernahme einer Professur der Physiologie in Breslau die Erlaubnis des Übersiedlung aus den Staaten Eurer k.k. Majestät gehorsamst erbeten und erhalten. Der allergehorsamst Unterzeichnete hatte jedoch obgleich er bei sich selbst die Hoffnung einstmaliger Rückkehr nie aufgegeben hatte, aus Ankunde der Umstände unterlassen sich den möglichen Rücktritt in die k. k. Österreichischen Staaten von der Gnade des hochseligen Kaisers und Herrn im voraus zu erbitten. Da nun der allergehorsamst Unterzeichnete durch Gesinnung und Anhänglichkeit an seinen angestammten Landesherrn und sein Vaterland in seinem Innern nie aufgehört hat den früheren Verband zu unterhalten, und auch für seine Kinder sein ehemaliges Vaterland wieder zu gewinnen den eifrigsten Wunsch hegt: So wagt derselbe bei Eurer k.k. Majestät die allerunterthänigste Bitte ihm die Wiederverleihung der k.k. Österreichischen Staatsbürgerschaft allergnädigst erteilen zu wollen.

Da es ferner des allergehorsamst Unterzeichneten innigster Wunsch ist die [(im Ausland erlangten)] seine vorigen erworbenen Erfahrungen und Kenntnisse im Dienste Eurer k.k. Majestät nützlich verwenden zu können, so kann derselbe nicht unterlassen auch noch die allerunterthänigste Bitte anzuschließen, daß Euere k.k. Majestät geruhen möge zu

erlauben, daß auf den allergehorsamst Unterzeichneten bei Erteilung eines wissenschaftlichen Amtes in den Staaten Eurer k.k. Majestät Rücksicht genommen werden dürfte.

Mit dem Ausdrücke der innigsten Anhänglichkeit und treuesten Ergebenheit.

zeichnet sich

Eurer k.k. Majestät

allergehorsamst unterthänigster Diener

Johann Purkinje

Professor der Physiologie

an der Universität zu Breslau

Breslau den 10ten September 1842

5. [červen 1844, Vratislav]
J. E. Purkyně Františku Kolovratovi; koncept, LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 14); na rubu nedatovaný koncept Purkyňova dopisu F. J. Klebelsbergovi.

An den Grafen Kollowrath

Hochgeborenen Herrn Graf
Hochgebietenden Herrn Minister

Eure Excellenz haben die Gnade gehabt dem gehorsamst Unterzeichneten Grafen Sternberg seligen Andenkens schriftlich empfohlen, im Oktober des Jahres 1836 eine Audienz zu bewilligen, wo ich meinen Wunsch aus, dem Auslande ins Vaterland zurückzukehren vortragen dürfte, Euere Excellenz äußerte damals, daß es demselben geruhen wäre nach dem Vaterlande wieder zurückzugehen, ich sollte nun die Gelegenheit nicht annehmen, wenn sich Kollegen fänden, die meinen Leitungskräften angemessen wären.

Schon damals hatte sich eine solche Gelegenheit dargeboten: die Professur der Physiologie zu Prag war erledigt. Es befand sich jedoch unter den Kompetenten mein ehemaliger hochverehrter Lehrer Prof. Krombholz, so daß aus [?] ein Gefühl der Pietät mir nicht erlaubte, meinen Wünschen in dieser Hinsicht zu folgen [(vorzutragen)]. Gegenwärtig ist dieselbe Stelle durch den Tod des Prof. K[rombholz] erledigt. Ich habe seit einem Jahre durch die Intercession des Herrn G[rafen] K[lebelsberg] die früher [(seit)] mit meinem Austritt ins Ausland aufgegebene österreichische Staatsbürgerschaft [(und Anstellungsbe-fügung)] von der Gnade Sr. Kais. K. Majestät wieder erlangt, so daß [(auch)] in dieser Hinsicht meinen Wiedereintritt nichts im Wege steht.

Ich wage daher hiemit E[uerer] E[xcellenz] die ergebenste Bitte

vorzulegen, mich in die Liste der Kandidaten eintragen zu lassen vol
lest sich für Erlangung der Professur der Physiologie in Prag in Kom-
petenz gesetzt haben und erlehe Zuversehung E[uerer] E[xcellenz]
gnädige Protektion.

In tiefster Ehrfurcht verharrend
E[uerer] E[xcellenz] gehorsamst
ergebener D[iener].
J. Purkine

6. 19. 3. 1849, Praha
J. A. Ryba J. E. Purkyňovi; originál, LA PNP, fond J. E. Purkyně
(karton 10).

Vir illustrissime ac celeberrime!

Caes. reg. Universitas Carolo-Ferdinanda Pragensis foundationis suae
Iubilaeum quinquesaeculare anno elapso temporum injuria suppressum
nunc demum recolens hocce Diploma, summae Tui admirationis symbo-
lum, Tibi, vir illustrissime per Facultatem medicam deferendum curavit.

Pragae die 19 Martii 1849

Dor. Ryba m.p.

fac. med. Decanus

7. 19. 11. 1848, Vratislav
J. E. Purkyně Václavu Staňkovi; originál, z pozůstalosti po ing. I. Še-
tlíkovi, v soukromém majetku v Praze.

Z Vratislavi 19. listopadu 1848

Milý příteli!

Očekávaje že Vás ve Vašem novém sněmovišti v Kroměříži jistě za-
stihnu, píšu Vám odpověď na Váš přátelský list od 29/9, a na tam klade-
né otázky.

1. Že odjakživa toužím po návratu do vlasti, je Vám ovšem známo, nejen
pro mou osobu, též a hlavně pro moje děti, jež bych od srdce nerád
v germánském moři utonouti spatřil.

2. Rozumí se, že bych nejraději v Praze zase předmět fisiologii [!] za-
ujal, zvláště s vyhlídkou zřízení physiologického tam ústavu.

3. Co se týče výminek, nahlížím, že to v nynějších okolnostech velmi
trudná věc. Zde mám 1200 tolarů ročního platu, honoráry vynášejí
v prostředním čísle 250 r.tl. Za promoce, co jeden ze seniorů, připadá
mi prostředně 300 r.tl. Považuje, že vlastního jmění tolik nemám, abych
mohl lhostejně na řádný plat hleděti, pak, že ve vlasti mnohých výdatků

se nabídně, jichžto zde nepoznávám, soudě též, že slušno, aby muži
vlastenecky smýšlejícímu vlast sama podala prostředky ku větší oučin-
nosti: méně než 2 000 zl.c.m. žádati nemohu.

Myslím, že by to ani Čechům ke cti nesloužilo, mne, jenž jsem v obo-
ru vědeckém nemálo přispěl k slávě vlasti mé, na mé staré [!] léta
žebráckým platem odbýti. V novinách čtu, že již Dr. Kuřák čtení o Phy-
siologii ohlásil. Bojím se, že v tom vězí ruka Nád—, jež při vší jeho
oulistnosti za mého přítele nedržím.

Pozdravte všech známých na sněmě, zláště [!] mého Jana Presla.

Váš

upřímný Jan Purkyně

8. [srpen 1849, Vratislav]
J. E. Purkyně Lvu Thunovi; koncept, LA PNP, fond J. E. Purkyně
(karton 15).

Hochwohlgeborener Herrn Graf

Hochwohlgeborener Herrn Minister Excellenz

Excellenz, werden [(mir)] nicht als Unbescheidenheit anrechnen,
wenn ich mir einbilde, daß Sie sich meiner Person erinnern werden
und wenn dies der Fall ist, weiß ich auch schon, in welche Kategorie
der Ihnen näher bekannteren Männern unseres Vaterlandes Sie mich
setzen werden. Die Veranlassung meines gegenwärtigen Schreibens ist,
an E[uerer] Excellenz die Bitte zu wegen, mich für die Professur der
Physiologie nach Prag zu berufen.

Ich versehe [(über)] ein gleiches [(dieses)] Lehramt in Breslau seit
dem Jahre 1823 und ich darf [(ohne daß)] sagen, daß ich darin nicht
nur in jeder Art nützlich gewirkt, sondern auch in diesem Fach einen
guten Ruf dem Vaterlande und mir erworben habe. Durch alle diese
Zeit war aber immer mein innigster Wunsch noch die [(Zeit)] Tage
zu erleben, wo ich wieder in meine Heimat wieder [!] zurückkehren,
und im Sinne meiner vaterlandisch[en] Genossen noch am Abend mei-
nes Lebens wirksam sein [(zu können)] könnte. Ich habe auch zweimal
Versuche zur Rückkehr gemacht, sie scheiterten an den damaligen Ver-
hältnissen. Ich glaube, daß die Zeit gegenwärtig günstiger ist, daß jetzt
in Österreich [(eine)] andere [(Sonne leuchtet)] Sterne aufgegangen
sind, welche die Geschichte der Völker und der Einzelnen leiten, und
daß Einer unter diesen an mir freundlicher ist.

Ich bin zwar alt (über die 60), aber noch rüstig und fühle noch in
mir viel geistige und leibliche Lebenskraft. E[xcellenz] würde mich
glücklich machen, ich würde eine ganz neue Entwicklungsperiode mei-
nes Lebens beginnen, indem ich neben deutschen Vortragen für die

Bestellung meiner Wissenschaft in der vaterländischen Sprache mit-
tätig sein könnte. Außer meiner Person würde ich noch zwei Söhne
hinzubringen, davon der eine der Naturwissenschaft, der andere der
bildenden Kunst sich widmen werden [(und davon ich den)] und ich in
Richtung meiner Hoffnung zu ergehen [(älteren E.E. im Karlsbad vor-
stellen)] mich bestrebe.

Indem ich somit diese Angelegenheit Ihrer Einsicht und der wohl-
wollenden Gesinnung E[uerer] E[xcellenz] empfehle, zeichne ich mich
in tiefster Verehrung E[uerer] E[xcellenz]

unterthänigster Diener
J. Purkine

9. 12. 8. 1849, Vídeň
Lev Thun Karlovi Mecsery de Tschor; originál, SÚA: ČG 1841—1855;
24/8/13; čj. 47946 ai 1849.

Hochwohlgeborener Freiherr!

Der Professor der Physiologie zu Prag Dr. Karl v. Patruban hat auf
Grundlage eines mit ihm mit der dortigen Stadthauptmannschaft vorge-
kommenen seine Ehre verletzenden Vorfalles, der Eur Hochwohlge-
boren wohl hinreichend bekannt sein muß, bei dem Ministerium des
Cultus und des Unterrichtes ein Gesuch um Enthebung von seinem
Lehramte eingereicht.

Ich finde diesem auf das Gebot der Nothwendigkeit sich gründen-
den Wunsche des Prof. v. Patruban nicht entgegen zu treten, daher ich
Euer Hochwohlgeboren ersuche demselben zu eröffnen, daß ich seine
Dimission annehme und zugleich wegen Wiederbesetzung der durch
seinen Austritt erledigten Lehrkanzel das Nöthige zu veranlasse.

Genehmigen, Euer Hochwohlgeboren, die Versicherung meiner voll-
kommensten Hochachtung.

Wien, den 12. August 1849.
Thun m.p.

An Seine
des Herrn Vicepräsidenten des k. k. Gubernium
in Böhmen Karl Freiherrn v. Mecsery de Tschor Hochwohlgeboren

10. 31. 8. 1849, Vídeň
Lev Thun Karlovi Mecsery de Tschor; originál, SÚA: ČG 1841—1855;
24/8/13; čj. 50671 ai 1849.

Hochwohlgeborener Freiherr!

Für die durch die Resignation des Professors von Patruban erledigte
Lehrkanzel der Physiologie in Prag glaube ich Seiner Majestät keinen
würdigeren Mann vorschlagen zu können, als den Professor Purkynje
in Breslau.

Da ich aber in dieser Angelegenheit doch nicht eine Verfügung tref-
fen will, ohne früher die Wohlmeinung des prager medizinischen Lehr-
körpers vernommen zu haben, so ersuche ich Euer Hochwohlgeboren
über den fraglichen Gegenstand die Äußerung desselben einzuholen
und sie mir mit möglicher Beschleunigung vorzulegen.

Genehmigen, Euer Hochwohlgeboren, die Versicherung meiner voll-
kommensten Hochachtung.

Wien am 31. August 1849.
Thun m.p.

An Seine des Herrn Vize-Präsidenten des k. k. Landes-Guberniums von
Böhmen, Karl Freiherrn von Mecsery de Tschor,
Hochwohlgeboren

11. 31. 8. 1849, Vídeň
Lev Thun Karlovi Mecsery de Tschor; originál, SÚA: ČG 1841—1855;
24/8/13; čj. 54363 ai 1849.

Hochwohlgeborener Freyherr!

Mit Bezug auf meinen Erlaß vom 31. v.M. ersuche ich Euer Hochwohl-
geboren die Äußerung des Lehrkörpers der med. chirurgischen Studien
in Prag über die Berufung des Professors Purkinje an die dortige phy-
siologische Lehrkanzel mit Beschleunigung vorzulegen.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren die Versicherung meiner voll-
kommensten Hochachtung.

Wien am 31. August 1849.
Thun m.p.

An Seine
des Herrn Vize-Präsidenten des Guberniums von Böhmen
Karl Freiherrn Mecsery de Tschor
Hochwohlgeboren

12. 10. 9. 1849, Praha
I. Nadherny a A. Jungmann Zemskému guberniu; originál, SÚA: ČG
1841—1855; 24/8/13; čj. 53155 ai 1849.

Hochlöbliches k.k. Landesgubernium!

Die Mehrzahl der Glieder des mediz. Lehkörpers hat der Ferien wegen Prag verlassen und bei der letzten am 8. September d.J. abgehaltenen Lehrkörpersitzung haben sich bloß sieben Mitgglieder betheiligt.

Selbst Professor Popel, der an dieser Sitzung noch Theil nahm, hat mittlerweile auf das Land sich begeben.

Bei der Lösung des h. Orts gemäß des Erlasses vom 3. d.M. Z. 50671 wegen Besetzung der physiologischen Lehrkanzel aufgeworfenen Frage erscheint es überdies dringend notwendig, daß hiebei möglichst Fachmänner intervenieren.

Als diese stellten sich der Professor der Anatomie Dor. Bochdalek und der Professor der pathologischen Anatomie Dor. Engel, welcher in Zürich auch die Kanzel der Physiologie versah, insbesondere heraus.

Bei diesem Sachverhalte wird die hohe Ermächtigung sich erbeten das Gutachen über jene Aufgabe, die eine Lebensfrage der medizinischen Studienabtheilung bildet, so wie einer möglichst vielseitigen und umsichtigen Beratung bedarf, erst nach der Rückkunft mehrerer, insbesondere aber nach dem Eintreffen der eben erwähnten zwei Professoren erstatten zu dürfen.

Die Gewährung dürfte übrigens um so weniger einem Anstande unterliegen, als die definitive Besetzung der fraglichen Lehrkanzel bis zum 1. Oktober d.J. selbst dann kaum zu realisieren sein dürfte, wenn die zur Erstattung des abgeforderten Gutachtens gegebene Frist genau eingehalten werden könnte.

Prag am 10. September 849.

Nadherny m. p.
Jungmann m.p.

13.

23. 9. 1849, Praha

I. Nadherny Zemskému guberniu; originál, SÚA: ČG 1841—1855; 24/8/13; čj. 54611 ai 1849.

Hochlöbliches k.k. Landesgubernium!

Mittlerweile sind einige medizinische Professoren von ihrer Ferialreise zurückgekehrt, in dessen Folge bei der letzten am 21ten d.M. abgehaltenen Lehrkörpersitzung sich [et]wa elf Glieder erschienen. Nächster Tage ist die Rückkunft einiger Professoren zuversichtlich zu erwarten.

Ebendeshalb wurde auch an jenem Tage beschlossen, dem 27ten d.Mts. die Besetzungsangelegenheit der physiologischen Lehrkanzel in Berathung zu nehmen.

Das Resultat der letzteren wird unverweilt zur Hohen Kenntnis gebracht werden.

Hiervon wird mit Rücksicht auf das h. Dekret vom 19ten/23 d.M.Z. 53155 die gehorsamste Anzeige erstattet.

Prag, am 23ten September 1849.

Nadherny m.p.

14.

11. 11. 1849, Vratislav

J. E. Purkyně Martinu Barrymu; koncept, LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 14).

Lieber Freund Dr. M. Barry! Bresl[au] 11. Nov[ember] 1849

Lieder hab ich im Verlaufe des Sommers aus den Zeitschriften erfahren, daß die Stelle in Edinbrough Ihnen nicht zugefallen ist. Nun finde ich Sie wieder in den bekannten Kreisen unserer böhmischen Herren.

Sie bieten mir Ihre wissenschaftliche Hilfe an bei einer Aktivität, von der ich selber noch nicht weiß, ob ich sie je antreten werde. Auf jeden Fall bleibt Ihnen unbenommen sich für ein Lehramt bei der Prager Universität zu habilitieren, und bei der gegenwärtigen Lehrfreiheit über jeden beliebigen Gegenstand Vorträge zu halten. Das können Sie sogleich tun, indes wird sich vielleicht mein Schicksal entscheiden. Sollte ich nach Prag kommen, wird es mir angenehm sein, Ihre Bekanntschaft und Ihren wissenschaftlichen Umgang wieder zu erneuen.

Freundliche Grüße von Emmanuel und Karl.

Ihr freundlich ergebener

J. Purkinje

15.

11. 11. 1849, Vratislav

J. E. Purkyně Josefu Čermákovi; koncept, LA PNP, fond J. E. Purkyně (karton 14).

Bresl[au], 11. Novemb[er] 1849

An den Herrn Dr. Med. Jos. Czermak in Prag

Lieber Freund und College!

Sie werden mir wohl erlauben Sie mit einigen Fragen und einem Auftrage zu belästigen. Der Auftrag betrifft beiliegenden Brief, den ich an Dr. Martin Barry bei Graf Franz K. Thun jun. zu expedieren bitte. Die Fragen betreffen einige prager Universitätsverhältnisse, worüber ich gerne für meine finanzielle Berechnungen einige Daten erlangen möchte.

1° Wie hoch mögen für einen Prof. Ordinarius der Physiologie die Prüfungs— und Promotionseinnahmen sich stellen?

2° Wie hoch sind die Honorarrgruppen der Studierenden für die Anatomie und die Kliniken gewöhnlich gestellt?

Sie werden am besten beurteilen können, wo Sie darüber die beste Auskunft erlangen können. Vielleicht bei Dr. Engel, bei Professoren, beim Oberpedell Zimmermann. Es wäre mich wichtig, wenn ich darüber schon im Laufe dieser Woche Auskunft erlangen könnte.

Ihr Purkinje

[P.S.]

Fragen Sie doch gelegentlich Prof. Dr. Hamernik, ob er meine Angaben über meine hiesige Stellung und Besoldung dem Herrn Minister mitgeteilt hat. Er könnte es noch tun.

P.

[Na rubu dvojlistu konceptu je koncept dopisu Martinu Barrymu z 11. 11. 1849, uvedený pod č. 14.]

Vydávané pramenné materiály byly zpracovány podle zásad, jak je uvádí Archivní příručka (Praha 1965, s. 170—176) a Pravidla pro vydávání novodobých historických pramenů, zpracoval autorský kolektiv pod vedením O. Kodedové, Studie ČSAV č. 12, 1978, s. 58—62 a další.

Při přepisu německých textů autor přihlédl i ke způsobu edice pramenů, s nímž se setkal v publikacích německy píšících autorů. Znamená to tedy, že pravopis byl přiblížen současným pravidlům, přičemž byly respektovány a zachovány některé zvláštnosti, které snad pomáhají dokreslit pisatelovu individualitu. U jediného česky psaného dopisu byl přepis upraven podle vžitého úzu (v přepise uvedeno i, j, v, ou místo j, g, w, au); nedůslednosti psaní slov (fyziologie) a chyby psaní některých slov vědomě ponechány. Koncepty zkratek byly doplněny celými slovy v hranatých závorkách, aby tak bylo usnadněno plynulé čtení textu. Běžně užívané a srozumitelné zkratky (např. označení měny nebo data) nebyly doplňovány. V textu konceptů dopisů jsou ve dvojitých hranatých závorkách uvedeny četné škrty a opravy — vesměs krajně obtížně čitelné — které tak přibližují pisatelovo hledání výstižné formulace myšlenky.

V hranatých závorkách jsou editorem doplněné údaje o místu a datech odeslání dopisů. Nejistě čtená slova jsou následována označením [?], slova nečitelná [...]. Záměrně neopravené chyby jsou následovány [!].

Poznámky v příloze nejsou uváděny. Je to proto, že vlastní pojednání se snaží text přílohy vysvětlit a podrobně se jím zabývá. Z těchto důvodů bylo opuštěno od zařazení registů k vydávaným dokumentům. Charakteristiky osob jsou pak podány v připojeném jmenném rejstříku.

U dopisů uložených v Purkyňově fondu nejsou uváděny signatury, ale jen čísla kartonů. V novém uspořádání tohoto fondu se staly původní signatury bezpředmětné a v době vydání této studie bude mít čtenář k dispozici nově vydaný soupis Purkyňova fondu v přehledném uspořádání.

Je mou milou povinností, poděkovat na tomto místě všem, jež mi byli nápomocni při zpracování této studie: dr. L. Hlaváčkové, CSc., která mě uvedla do problematiky univerzitního života minulého století, dále dr. F. X. Halasovi, který mi usnadnil orientaci v rozsáhlé Purkyňově korespondenci a dal mi i cenné rady při interpretaci textu dopisů a dr. K. Beránkovi za jeho obětavou pomoc při zpracování v příloze vydávaných dokumentů.

JMENNÝ REJSTŘÍK

BARRY Martin (1802—1855) anglický fyziolog, Purkyňův žák
BOCHDALEK Vincenc Alexander (1801—1883) profesor anatomie a pathologie v Praze
BOLZANO Bernard (1781—1848) profesor filozofické fakulty v Praze
CZERMAK viz Čermák
ČELAKOVSKÝ František Ladislav (1799—1852) básník, profesor slavistiky ve Vratislavi a v Praze
ČERMÁK Jan Nepomuk (1823—1873) profesor fyziologie v Pešti a Jeně
ČERMÁK Josef Julius (1799—1855) profesor fyziologie ve Vídni
ENGEL Josef (1816—1899) patologický anatom, profesor v Praze
FREYSZMUTH Josef (1786—1819) profesor chemie v Praze
FRITZ Ignác František (1778—1841) profesor chirurgie v Praze
HALLA Josef (1814—1887) profesor vnitřního lékařství v Praze
HAMERNÍK Josef (1810—1887) profesor vnitřního lékařství v Praze
HANKA Václav (1791—1861) slavista, knihovník Národního muzea
HELFFERT Josef Alexander (1820—1910) rakouský politik a historik
HILDPRANDT Ferdinand (1797—1845) majitel Blatné, Purkyňův žák
HYRTL Josef (1810—1894) profesor anatomie v Praze a ve Vídni
CHOTEK Karel (1783—1868) nejvyšší pražský purkrabí
ILG Johann Georg (1771—1836) profesor anatomie v Praze
JOKLICZKE Josef Johann (1791—1825) profesor farmakologie v Praze
JONÁK Eberhard Antonín (1820—1879) profesor statistiky v Praze
JUNGMANN Antonín (1775—1854) profesor porodnictví v Praze, bratr Josefa Jungmanna
KLEBELSBERG František Josef (1774—1857) tajný rada, president komory
KOLOVRAT František Antonín (1778—1861) státní ministr, spoluzakladatel muzea
KOSLER Matěj Benjamín (1788—1869) Purkyňův přítel z filozofických studií
KROMBOLZ Julius Vincenc (1782—1843) profesor anatomie v Praze
KURŽÁK František (1801—1868) profesor fyziologie v Praze
LOBKOVIC Augustin Longin Josef (1797—1842) rakouský politik
MECSÉRY Karel de Tschor (1804—1885) český místodržitel
NADHERNÝ Ignaz (1789—1867) profesor a ředitel lékařských studií v Praze
NEJEDLÝ Jan (1776—1834) spisovatel, profesor filozofické fakulty
PALACKÝ František (1798—1876) český historik a politik
PRESL Jan Svatopluk (1791—1849) profesor lékařské fakulty
PURKYNĚ Josef Jindřich (1793—?) profesor na polytechnickém institutu ve Vídni, Purkyňův bratr
PURKYŇOVÁ Julie (1798—1835) Purkyňova manželka, dcera profesora Rudolphiho
REISICH Josef (1795—1865) pražský lékař, později profesor fakulty
ROTTENBERGER Josef (1760—1834) profesor fyziologie v Praze
RUDOLPHI Karel Asmund (1771—1832) profesor anatomie a fyziologie v Berlíně, od r. 1827 Purkyňův tchán
RUST Johan Nepomuk (1775—1840) profesor lékařství v Berlíně, generální lékař pruský
RYBA Josef Arnošt (1795—1856) profesor očního lékařství
SOMMARUGA František Vincenc Emanuel (1780—1860) rakouský politik a státník
STADION Rudolf (1808—1862) rakouský politik a státník
STANĚK Václav (1804—1871) pražský lékař, spisovatel a poslanec
STIFFT Andreas Josef (1760—1836) osobní lékař císaře, ředitel lékařských studií ve Vídni

ŠAFAŘÍK Pavel Josef (1795—1861) český jazykovědec, historik, politik
ŠTERNBERG Kašpar Maria (1761—1838) přírodovědec, spoluzakladatel muzea
THUN Leopold Lev (1811—1888) rakouský politik, v l. 1849—1860 ministr kultury a vyučování
THUN František jun. (1809—1870) bratr předešlého
TOMEK Václav Vladivoj (1848—1905) český historik, pedagog a politik
TÜRCKHEIM Ludvík (1777—1846) člen dvorní studijní komise
VRĚTÁTKO Antonín Jaroslav (1815—1892) spisovatel, bibliotekář muzea
WAWRUCH Jan Ondřej (1773—1842) profesor farmakologie v Praze
ZIMMERMANN pedel univerzity, blíže neznám

OTAKAR BRÁZDA

Die Berufung J. E. Purkyně's an die Prager Universität

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie umfaßt die bisher in der Literatur veröffentlichten Tatsachen über die Versuche Purkyně's schon als Assistent der Anatomie und Physiologie eine Professur an der Prager Universität zu erhalten. Ebenfalls von Vratislav aus versuchte er den Prager Lehrstuhl seines Faches zu gewinnen, er erhielt aber erst im Frühjahr 1850 eine Berufung. Die Umstände dieser Berufung werden durch neue Quellen ergänzt, die neben den amtlichen Dokumenten und Memoiren besonders aus der erhaltenen Korrespondenz bestehen, wobei sich der Autor auf bisher nicht publizierte Briefe stützt, von denen er zwei — Purkyně's Brief an den Prager Arzt V. Staněk und ein Schreiben an seinen ehemaligen Schüler Baron F. Hildprandt — unlängst selbst entdeckte. Durch eine Analyse der bestehenden Quellen ist es gelungen diesen Lebensabschnitt Purkyně's, dem immer von den Historikern ein Interesse gewidmet wurde, teilweise neu darzulegen. Widerlegt wird die in der Literatur mehrmals angeführte Ansicht über die freundschaftlichen Beziehungen Prof. Nadherný's zu Purkyně. Gerade im Gegenteil war die heimliche Ungunst, dieses an der Fakultät allmächtigen Mannes, mit guten Beziehungen zu den höchsten Stellen in Wien, wie zum einflussreichen Unterstaatssekretär Stifft, für Purkyně eine nur sehr schwer überwindbare Barriere. Für Nadherný und Stifft war Purkyně wegen seinen modernen und freidenkerischen Ansichten eine persona non grata, und diese Tatsache bildet vielleicht eine Erklärung dafür, warum die Versuche Purkyně's, trotz der Unterstützung zahlreicher Freunde, so lange erfolglos blieben und nach der Berufung Patruban's auf den Lehrstuhl der Prager Physiologie ganz aussichtslos schienen. Eine unerwartete Änderung brachten erst die Ereignisse des Jahres 1848 und ihre Folgen. Prof. Patruban verläßt Prag und der neue Minister Graf Thun, ein Vertreter des Austroslavismus, der nahe Beziehungen zu vielen tschechischen Politikern und Kulturarbeitern unterhält ist auch gut mit Purkyně bekannt, der eine Rezension seiner bekannten Schrift über die Bedeutung der tschechischen Literatur schrieb und vielleicht auch bei ihrer Konzipierung behilflich war; ausserdem trafen sich Purkyně und Thun auch in dem Tagen des Slawischen Kongresses in Prag. Thun unterstützte die Rückkehr Purkyně's nach Prag, er anerkannte seine Bedeutung für die Wissenschaft und das nationale Leben, wobei sich auch damals ihre politischen Konzeptionen sehr nahe standen. Der langjährige Wunsch Purkyně's Professor an der Prager Universität zu werden, wurde so endlich erfüllt.

**VÝZNAM DRUHÉHO PRAŽSKÉHO OBDOBÍ
JANA EVANGELISTY PURKYNĚ
PRO DĚJINY ČESKÉ VĚDY**

LADISLAV NIKLÍČEK

Návratem do Prahy dne 9. dubna 1850, po sedmadvacetiletém působení na lékařské fakultě vratislavské univerzity, začalo v Purkyňově vědecké práci, společenském působení a osobním životě nové období.^{1/} Purkyňův návrat do Prahy jako by předznamenával nástup kvalitativně nové etapy ve vývoji novověké české přírodovědy a medicíny, etapy dovršující proces formování novodobého českého národa také v oblasti vědy a kultury.

Je pravda, že druhé pražské období J. E. Purkyně — jak jsme si zvykli označovat poslední dvě desetiletí života tohoto největšího z českých přírodovědců a lékařů — není charakterizováno událostmi, kterými se vyznačovala převážná část jeho vratislavského období. Totiž základními přírodovědeckými objevy a otevíráním nových směrů výzkumu obecně platných v hlavním proudu světového vědeckého poznání. V padesátých a šedesátých letech 19. století však „královna biologických věd“ fyziologie využívala postavení samostatné experimentální přírodní a základní teoretické lékařské vědy, které jí svým dílem vytvořili především F. Magendie, J. Müller a J. E. Purkyně. Bez tohoto díla by nebyly možné

^{1/} Z bohaté literatury o životě a díle J. E. Purkyně se jeho druhým pražským obdobím souhrnně a zatím v největším rozsahu zabývaly tyto monografie a studie: J. Chodounský, Jan Evangelista Purkyně. Působení jeho pro rozvoj české kultury, Praha 1927; E. Rozsivalová, Život a dílo J. E. Purkyně, Praha 1956; J. Beneš, Purkyňův odkaz ve vědě a filozofii, Praha 1957; V. Kruta — M. Teich, Jan Evangelista Purkyně, Praha 1962; V. Kruta, Úsilí o zajištění české vědy, in: J. E. Purkyně, Sborník k 100. výročí jeho úmrtí a k 150. výročí jeho doktorské disertace, uspořádal a průvodní stati napsal V. Kruta, Brno 1969, s. 103—112; E. Lesky, Purkyněs Weg. Wissenschaft, Bildung und Nation, Wien 1970; L. Niklíček — V. Kotek, Jan Evangelista Purkyně a jeho místo v dějinách medicíny a přírodovědy 19. století, ILF, Praha 1986. Mimořádný přínos k poznání Purkyňova významu pro českou společnost, její vědu a kulturu znamenaly četné práce O. Matouška. Z nich je třeba především připomenout studii Jan Purkyně v Čechách (in: Jan Evangelista Purkyně badatel a národní buditel, Soubor příspěvků o jeho životě a práci, redigovali B. Němec a O. Matoušek, Praha 1955, s. 56—93) a monografii Lékaři a přírodovědci doby Purkyňovy, Praha 1954.

velké objevy a metodologické přístupy Helmholtzovy, Bernardovy, Ludwigovy, Bowmanovy, Sečenovovy a mnoha jiných.

Někteří povrchní pozorovatelé historie přírodních věd a medicíny dospěli k poněkud podivnému názoru, že Praha ve srovnání s Vratislaví, a především pražská společnost a někdy i samo Purkyňovo údajné podlehnutí „českému nacionalismu a šovinismu“ prý nebyly vhodným klimatem pro rozvoj původní vědecké práce, a to ani v případě vědce Purkyňova formátu. Pomineme-li nenepodstatnou skutečnost posledních let Purkyňova v Bratislavě, která také nepatřila v původní experimentální práci k nejpłodnějším, a fakt, že Purkyně se navrátil do Prahy ve svých téměř třiašedesáti letech, potom zřejmě nejzávažnější vysvětlení nalezneme v logice Purkyňovy vědecké práce a v přesnějším vymezení jejího místa a významu v dějinách světové přírodovědy a medicíny.

Roku 1957 na tento fakt zajímavým způsobem upozornil filozof J. Beneš. Zdůraznil, že Purkyně „... nebyl pouhým empirikem, neobjevoval náhodně a jen pro objev, nýbrž postup jeho objevů byl veden metodicky a v jeho postupu... byl určitý systém, který byl dán logikou rozvíjející se vědy. A tento systém byl pro Purkyňovu práci uzavřen položením základů biologie a fyziologie, vyslovením buněčné teorie a požadavkem, aby vztah vědomí a mozku byl zkoumán fyziologicky.“^{2/}

Dále je třeba vidět, že Purkyňovo pojetí fyziologie jako obecné biologické teorie bylo v padesátých a šedesátých letech 19. století nahrazeno mechanistickou koncepcí a že aktuálními se stávala nová základní témata výzkumu. Přes vzájemnou korektnost narůstaly metodologické rozdíly mezi Purkyněm a těmi, kteří na počátku druhé poloviny 19. století představovali novou nastupující generaci profilujících fyziologů.^{3/}

Ono „uzavření“ systému Purkyňovy vědecké práce však ani zdaleka nelze chápat absolutně. Purkyně totiž za svého druhého pražského pobytu neopustil původní experimentální práci a pokračoval v řadě směrů výzkumu, které otevřel a v nichž nejvýznamnějších výsledků dosahoval v období, které můžeme ohraničit jeho pražskou doktorskou disertací z roku 1818 na jedné a přelomem třicátých a čtyřicátých let 19. století na druhé straně. A především je třeba uvážit, že po Purkyňově návratu do Prahy se jeho mezinárodně významná vědecká práce nově zhodnocovala. A to tím, že se postupně a stále výrazněji stávala jedním z východisek úsilí o vytváření jazykově české přírodovědy a medicíny, nutné

^{2/} J. Beneš, c. d., s. 236.

^{3/} Blíže viz: V. Kruta, J. E. Purkyně (1787—1869) Physiologist, Praha 1969, s. 39 n.; V. Kruta, Ke sklonku Purkyňova působení na univerzitě, AUC — HUCP 11/1—2, 1970, s. 68—69; J. Janko, Vznik a rozklad mechanistické koncepce ve fyziologii, Práce z dějin přírodních věd 5, Praha 1975, s. 40 n.; J. Janko, Vznik experimentální biologie v Čechách, Praha 1982, s. 61; J. Janko, K Purkyňovu členství ve vídeňské akademii věd, Dějiny věd a techniky 18, 1985, č. 4, s. 216.

součástí emancipace moderního českého národa a podmínky dokončení procesu jeho formování.

V první fázi tohoto složitého a rozporuplného procesu,^{4/} kterou můžeme vymezit počátky vydávání časopisu Krok a shodou okolností smrtí jejího nejvýraznějšího a nejobětavějšího představitele Jana Svatopluka Presla roku 1849, šlo především o to, aby základní poznatky světového vědeckého poznání byly širšímu českému národnímu společenství interpretovány jeho jazykem. Už zde se Purkyně výrazně angažoval a považoval tuto činnost za správnou, vědecky zdůvodněnou a nutnou. Avšak ani v první polovině 19. století nenacházíme v Purkyňově pojetí společenské funkce vědy rozpor mezi její poznávací a národně obrozeneckou funkcí, mezi vědou světovou a národní a obětování úrovně vědeckého poznání jeho — jinak potřebné — popularizací. V tom se Purkyně odlišoval od některých členů Jungmannovy skupiny české obrozenecké inteligence období romantismu, skupiny, u jejíhož zrodu působil, vždy se k ní hlásil, ale zároveň uměl v nových podmínkách rychle překonat to, co dalšímu rozvoji národní vědy bránilo. V další fázi vývoje české přírodovědy a medicíny se Purkyně stal ústřední, profilující a doslova programovou osobností uvedeného procesu.

V padesátých letech 19. století a v desetiletích následujících bylo nutné v tomto úsilí nejenom prostě pokračovat a kvantitativně je rozvíjet, ale zároveň vytvářet předpoklady pro jeho nový kvalitativní zvrát. Bylo zapotřebí vybudovat pevné institucionální, organizační a také filologické základy rozvoje české přírodovědy a medicíny, probíjet jejich existenci v nepříznivých celospolečenských podmínkách habsburské monarchie, prohloubit kontakt české vědy s procesem světového vědeckého poznání, vychovat generaci vědců pevně spojených jak s tímto poznáním, tak také se zájmy vlastního národního společenství. A zároveň vybudovat předpoklady pro to, aby se jazykově česká věda v historicky krátké době stala aktivní součástí světového vědeckého pokroku.

Jestliže si uvědomíme, že Purkyně tuto novou skutečnost české přírodovědy a medicíny doslova probíjoval, a to s plným pochopením potřeb české společnosti druhé poloviny 19. století a s vědomím úrovně a stavu světové vědy, že se stal nejenom organizátorem české vědy a kultury v nejširším slova smyslu, ale přímo její personifikací a vzorem pro celé generace českých vědců a lékařů, potom teprve pochopíme význam Purkyňova druhého pražského období. A to jak pro českou vědu, tak také pro obecnou problematiku dějin novověké vědy vůbec, pro

^{4/} S. Štrbáňová, Konference světová a národní věda a technika — historické aspekty, Dějiny věd a techniky 15, 1982, č. 1, s. 33—45; B. Hájek — L. Niklíček, Průmyslová revoluce jako jedna ze základních determinantů prvního období vzniku a vývoje české chemie, Práce z dějin přírodních věd 6, Praha 1978, s. 187—192; L. Niklíček — I. Manová — B. Hájek, Profesor Vojtěch Šafařík a počátky výuky chemie na české univerzitě v Praze, AUC — HUCP 22/1, 1982, s. 71—74.

řešení otázek vývoje vztahu mezi vědou rozvíjející se uvnitř určitého národního společenství a vědou světovou. Tedy otázek, které zdaleka neztratily na bezprostřední aktuálnosti ani v současné době.

Touto úvahou jsme přešli vlastní detailnější popis a výklad Purkyňovy činnosti ve vědě a české společnosti v padesátých a šedesátých letech 19. století. Použitý postup byl možný a nutný. Především proto, že v dosavadní bohaté literatuře o J. E. Purkyňovi, jež jinak sama o sobě poskytuje pro naše souhrnné úvahy dostatek zdůvodněných argumentů, se mnohdy v popisu podstatných i méně podstatných a epizodických událostí, faktů a dat z posledních dvou desetiletí Purkyňova života ztrácel hlavní smysl, cíl a význam jeho usilování. A to, nezávisle na představách a snahách jednotlivých autorů, opět vedlo nejenom k ahistorické a ve své podstatě nesprávné tendenci striktně stavět proti sobě vratislavské a pražské období Purkyňovy činnosti, ale také k tomu, že Purkyně byl a dosud je v převážné části literatury o českých politických a sociálních dějinách druhé poloviny 19. století a v obecném historickém povědomí buď vůbec opomíjen nebo pouze okrajově připomínán (většinou v souvislosti se vznikem Národních listů nebo jako poslanec českého zemského sněmu), případně nesprávně přiřazován k těm směřům v české politice a kultuře, k nimž sám měl vztah více než kritický.

Je totiž objektivní skutečností, že od revoluce let 1848—1849 se zásadně změnil vztah J. E. Purkyně k českým liberálním politikům, především k Františku Palackému. Ne politickými proklamacemi, ale osobními sympatiemi, přátelstvím a nezištnou podporou se přikláněl k těm z mladé české inteligence, kteří za revoluce vystupovali nejradikálněji. Na tom nic nemění ani — zdánlivě poněkud paradoxní — faktický průběh Purkyňova návratu do Prahy.

Purkyně, po mnohaletém usilování o tento návrat, nakonec zaujal místo profesora K. Patrubana, jenž roku 1849 musel z pražské lékařské fakulty odejít. Stalo se tak proto, že Patruban se ve dnech svatodušních bouří roku 1848 postavil na stranu revolučních studentů a spolu s nimi, jako jediný z profesorů, hájil Karolinum před útokem Windischgrätzových vojáků.

Hlavní zájem a iniciativu v Purkyňově jmenování profesorem v Praze vyvinul ministr školství hrabě Lev Thun, s jehož jménem je spojeno úsilí přizpůsobit vysoké a střední školství přeměně habsburské feudální monarchie v kapitalistický stát.^{5/} Součástí Thunovy školské politiky byla snaha získat pro vysoké školy v rakouské monarchii profesory a docenty, kteří by zaručili rozvoj hlavně přírodních, lékařských a technických

věd. Především z tohoto hlediska — i když nepodceňujeme roli přímlovčích z kruhů české inteligence blízkých Thunovi — je možné pochopit Thunovu ochotu splnit Purkyňovy podmínky, mezi nimiž prvé místo zaujímal zřízení fyziologického ústavu v Praze,^{6/} a také jeho později mnohdy až špatně zakrývanou laxnost k různým policejním stížnostem na Purkyňovu veřejnou činnost.

Purkyně se navrátil do Prahy v době, kdy se vytvářel, upevňoval a rozšiřoval reakční vojenskopolicejní režim, nejčastěji spojovaný se jménem ministra vnitra Alexandra Bacha, a kdy v habsburské monarchii sílilo pronásledování každého svobodnějšího politického nebo vědeckého myšlení, rostla moc katolické církve ve všech oblastech života společnosti a důsledný policejní dohled znemožňoval každý pokus o pokrokový projev české politiky, národní kultury a vědy. Byl to režim, který zničil Karla Havlíčka, uštvál Augustina Smetanu, zbavil univerzitní profesury filozofa Ignáce Jana Hanuše stejně jako lékaře a vynikajícího Škodova žáka a Purkyňova přítele Josefa Hamerníka. A nejenom to. Uplynulo několik měsíců po Purkyňově návratu do Prahy a pražský vojenský soud začal vynášet rozsudky dlouholetého pevnostního vězení nad představiteli českých radikálních demokratů, mladými intelektuály, kteří v poražené revoluci nejdůsledněji bojovali za její demokratické ideály.

Purkyně k těmto událostem zaujal jednoznačné stanovisko. Po svém příchodu do Prahy si většinu mladých spolupracovníků vybíral z okruhu stoupců radikálních demokratů, z lidí, kteří v nedávné revoluci prokázali odvahu, smysl pro společenský pokrok a byli ochotni k aktivitě na kterémkoliv úseku života české společnosti. To mu neprospělo ani u vládních kruhů, ani nepřidalo na oblibě mezi těmi českými politiky, kteří buď s režimem přímo spolupracovali nebo opatrně vyčkávali, až se politické poměry změní a oni opět budou moci vystoupit se svou liberální politickou koncepcí federalizace habsburské monarchie.

S nevýhodnými celospolečenskými poměry v době Purkyňova návratu do Prahy kontrastovala vysoká vědecká a odborná úroveň pražské lékařské fakulty. Od počátku čtyřicátých let 19. století na ní docházelo k základním kvalitativním změnám v úrovni výuky, kterou zajišťovali stoupcem tzv. nové (druhé) vídeňské lékařské školy, profilované patologickým anatomem Karlem Rokitanským a skvělým diagnostikem Josefem Škodou. Rodila se první pražská lékařská škola soustředěná kolem časopisu Vierteljahrschrift für praktische Heilkunde.^{7/} Vedle tvůrce tohoto časopisu, internisty Josefa Hally, se hlavními osobnostmi první

^{5/} K. Kučera, *Univerzita v revoluci a cesta k české universitě*, in: *Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964*, s. 190 n.; V. Lomíč, *Dějiny ČVUT po r. 1848*, in: F. Jílek — V. Lomíč, *Dějiny Českého vysokého učení technického v Praze*, 1. díl, svazek 1, Praha 1973, s. 356—358.

^{6/} J. Havránek, *Projekt Jana Purkyně na vybudování fyziologického ústavu na pražské univerzitě*, AUC — HUCP 16/1, 1976, s. 39—58.

^{7/} L. Hlaváčková, *Pražská lékařská fakulta v letech 1802—1848 ve světle studijních řádů a seznamů přednášek*, in: L. Hlaváčková — E. Rozsivalová, *Studium na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690—1848*, Praha 1984, s. 122—125.

pražské lékařské školy stali fyziolog K. Patruban, chirurg F. Piřha, internisté A. Jaksch, J. Hamerník a J. Čejka, otolog a oftamolog F. Arlt, pediatr, balneolog a historik medicíny J. Loeschner, porodník a gynekolog F. A. V. Kiwisch a další. Časem někteří z nich přecházeli na lékařskou fakultu do Vídně, vídeňské Josefinum nebo na některou z četných německých univerzit. Přesto také v padesátých letech byla vysoká odborná a vědecká úroveň pražské lékařské fakulty zajištěna. Nenalou měrou k tomu přispěla činnost J. E. Purkyně a posílení fakulty dalšími odborníky, z nichž je třeba především připomenout významného českého patologického anatoma V. Treitze.

Purkyně záhy po svém příchodu do Prahy zahájil vysokoškolské přednášky. A to nejenom — jak bylo tehdy na pražské lékařské fakultě téměř obecným pravidlem — německé, ale také české. V povinných německých přednáškách (spočívajících v pětihodinovém kolegiu týdně) se zabýval obecnou a speciální fyziologií a v některých semestrech vypisoval také speciální přednášky z histologie a embryologie. Přednášky z fyziologie Purkyně doplňoval jedno až dvouhodinovým kolegiem, jehož obsahem byly fyziologické experimenty, demonstrace i rozhovory s posluchači.

Kromě toho Purkyně už začátkem května 1850 zahájil převážně populárně zaměřené české přednášky. Nebyl sice prvním, kdo na pražské lékařské fakultě přednášel česky (už v 18. století zde byly české přednášky pro porodní báby, české přednášky na přelomu čtyřicátých a padesátých let 19. století ohlásili a s rozdílnými úspěchy se snažili realizovat patolog F. Kuřák, soudní lékař F. M. Popel a balneolog J. Špott), ale ze všech, kteří se o ně pokoušeli, měl Purkyně rozhodně největší vědeckou autoritu a vytrvalost.^{8/} Avšak v době narůstající politické a národnostní perzekuce musel i on české přednášky v zimním semestru školního roku 1853—1854 náhle a na řadu let přerušit.^{9/}

V prvním roce svého opětného působení na pražské lékařské fakultě se Purkyně zaměřil na budování fyziologického ústavu. Navazoval na zkušenosti získané ve Vratislavi, kde 8. listopadu 1839 byl po jeho několikiletém úsilí otevřen univerzitní fyziologický ústav. Prosazení potřeby a zřízení prvního samostatného fyziologického ústavu se zvláštním statutem patří k Purkyňovým největším zásluhám o rozvoj světové fyziologie. Vratislavský příklad následovaly další univerzity, nejdříve v Německu. Záhy po vratislavském ústavu zřídil fyziologický ústav v Rostocku H. F. Stannius a roku 1842 R. Wagner v Göttingen, kterému Purkyně o svém ústavu poskytl, podobně jako některým dalším zájemcům, po-

^{8/} E. Rozsivalová, Život a dílo J. E. Purkyně, s. 84—85.

^{9/} Na tento fakt upozornila v citované práci (pozn. č. 1) E. Lesky a dala jej do souvislosti s germanizačními opatřeními Bachova režimu na krakovské univerzitě.

drobné informace.^{10/} V druhé polovině 19. století se uskutečňování této velké Purkyňovy myšlenky stalo samozřejmostí.

Otázkou zřízení fyziologického ústavu v Praze se Purkyně zabýval už ve Vratislavi a byl ochoten poradit každému, kdo se o splnění tohoto významného úkolu pokoušel. Koncepti fyziologického ústavu v Praze i základní požadavky na jeho umístění a vybavení mimo jiné obsahují Purkyňovy dopisy ministru Thunovi, v nichž Purkyně psal o podmínkách svého přechodu z Vratislavi do Prahy.^{11/}

Purkyně odmítal původní záměr vybudovat fyziologický ústav v Karolinu. Ve svém dopise profesoru V. Bochdalkovi z května 1846 označil „všechno stavění v Karolinu“ za „flikování“ a domníval se, že když už „...se chce jednou něco velkolepého pro lékařskou vědu postavit, pak vystavme přírodovědecký ústav na Dobytčím trhu ... a spojme v něm anatomii, fyziologii, zoologii, chemii, fyziku a všechno, co k řádnému teoretickému vzdělání lékaře náleží ... , což by živou medicínskou akademií nebo něco podobného vytvořilo... Odpusťte, že jsem své fantazii pustil úzdu, nemůžeme vědět k čemu to dobré. Pravděpodobnější je — jak se již za mé přítomnosti v posledním podzimu v Praze proslýchalo — že jestli vůbec ke zřízení fyziologického ústavu dojde, dostane místo v Karolinu. Nemohu proti tomu povšechně nic namítat, protože je mým pevným přesvědčením, že anatomie a fyziologie, pokud se týče používání prostředků a sil, nikdy nemohou být odděleny, i když jinak je ku prospěchu, že k vzdělávání vědeckých lékařů a k podpoře vědy vůbec každý z těchto oborů vlastním profesorem a vlastním oborem má být reprezentován.“^{12/}

Avšak po příchodu do Prahy Purkyně poznal, že bude nucen i on hledat „nouzové řešení“, v rakouské monarchii tak oblíbené. Dokonce první rok musel přednášet, podobně jako jeho předchůdce Patruban, v Karolinu, v anatomické posluchárně, která byla roku 1830 vybudována zásluhou Purkyňova učitele a příznivce profesora Ilga.

Purkyně navrhoval, aby fyziologický ústav byl umístěn buď v Klementinu nebo v bývalém františkánském klášteře na dnešním Jungmannově náměstí. I z toho však sešlo a ústav byl nakonec vybudován v soukromém domě čp. 74 ve Spálené ulici na Novém Městě pražském. Ústav

^{10/} V. Kruta — V. Zapletal, Fyziologický ústav ve Vratislavi (komentář, písemnictví, ediční poznámka), in: J. E. Purkyně, Opera omnia XII, Praha 1973, s. 309—335.

^{11/} J. Havránek, c. d.

^{12/} R. Pelíšek, Fyziologické ústavy Purkyňovy v jeho představách a ve skutečnosti, in: Jan Evangelista Purkyně badatel ... , s. 178—179. R. Pelíšek předpokládal, že adresátem Purkyňova dopisu byl profesor K. Patruban. Jeho omyl opravil V. Kruta v komentáři k Purkyňově přednášce Pojem fyziologie ... (J. E. Purkyně, Opera omnia VII, Praha 1958, s. 379—386), ve kterém shrnul své výzkumy i poznatky starší literatury (J. Gad, O. V. Hykeš a D. Hykešová, V. Laufberger, O. Matoušek) k počátkům pražského fyziologického ústavu. Nejnověji se touto problematikou zabývá práce S. Trojan — E. Trávníčková, Z historie Fyziologického ústavu fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1985.

zabíral přízemí a první patro tohoto domu. Druhé patro Purkyně pronajal jako svůj byt a bydlel zde se svými syny Emanuelem a Karlem (později také s rodinou malíře Karla).

Dne 6. října 1851 byl Purkyňův fyziologický ústav v Praze slavnostně otevřen. Tuto událost je možno považovat za nejvýznamnější ve vědeckém a kulturním životě Prahy počátku padesátých let 19. století. Purkyně při této příležitosti pronesl německou přednášku Pojem fyziologie, její poměr ku vědám přírodním a ku umění vůbec, a metody jejího teoretického a praktického učení, vychovávání fyziologů, zakládání fyziologických ústavů.^{13/} Přednáška ještě roku 1851 vyšla v české verzi v Časopisu Českého muzea^{14/} a roku 1852 německy ve Vierteljahrschrift für praktische Heilkunde s doslovem profesora J. Hally.

Tato přednáška je souhrnem Purkyňových názorů na fyziologii, završením koncepce, jejíž základ byl položen už roku 1827 v uspořádání Purkyňových přednášek na vratislavské univerzitě. Purkyně fyziologii chápal jako vědu o zákonech organické přírody, o zákonech života. Po hutném a výstižném historickém rozboru vývoje fyziologie vyzdvihl její význam pro další přírodní vědy i pro umění a zvláště pro lékařství. Připomněl na přelomu čtyřicátých a padesátých let vznikající a rozvíjející se směr fyziologického lékařství, představovaný A. C. Wunderlichem, J. Henlem, G. Pfeufferem a Purkyňovým bývalým asistentem A. Th. Middeldorpem.

Purkyně zdůraznil, že fyziologie je samostatným experimentálním vědním oborem a jako taková vede k novému racionálnímu lékařství. Především tím, že „... z patologie a terapie hromadu starých předsudků, falešných článků víry, zastaralých prostředků a metod, nepodstatných domněnek a všelijakého takového haraburdí samoklamného bludařství nemilosrdně vymýtí, přitom na pravou cestu k jednoduché a přesné fyzikální, mikroskopické, iatroleptické a farmakodynamické diagnostice ukazuje, nás moc a sílu přírody v její činnosti, kterou rušit hříchem jest, poznáváti učí, a lékaři, třeba při menším výdělku, u obecnstva a nemocných důstojnější a upřímnější postavení zjednává“.

Dále Purkyně hovořil o vzdělávání mladých fyziologů, tedy o problematice, při jejímž řešení už v počátcích svého působení ve Vratislavi dospěl k názorům a k pedagogické praxi doslova průkopnického charakteru. Byl proti způsobu výuky fyziologie, který ve dvacátých letech 19. století na lékařských fakultách jasně převládal a jenž zůstával u pouhých teoretických výkladů, „naturfilozofických“ spekulací a strnulých schémat. Už od podzimu roku 1824 Purkyně doplňoval své přednášky experimentálním kolegiem, při kterém prováděl pokusy na zvířatech,

^{13/} J. E. Purkyně, Opera omnia III, Praha 1939, s. 64—79.

^{14/} J. E. Purkyně, Opera omnia VII, Praha 1958, s. 13—27 (odtud jsou do této stati převzaty citace z Purkyňova projevu).

demonstraci na modelech i pokusy a měření na člověku. Praktická výuka a výchova mediků, doktorantů a asistentů — začínajících vědeckých pracovníků byla integrální součástí Purkyňovy vědecké práce. Výsledky mnoha výzkumů jsou uloženy v doktorských disertacích mediků,^{15/} kterým Purkyně nezištně poskytoval své objevy, znalosti a nápady.

V projevu k otevření pražského fyziologického ústavu Purkyně shrnul své názory o výchově fyziologů následujícím způsobem: „Fyziologie není již věda pouhých pojmů, která na základě historicko-literárního podání z mladíka učeného muže dělá. Ona jest věda reální, vedle teorie, k níž pracuje, otevírá se jí široké pole praktické činnosti, kde musí všechny síly těla i duše, obratnost ruky, bystrost smyslů s živým pochopením, hlubokým bádáním, vznešeným přemýšlením v jedno spojovati, aby se předmětu svého — života organického — plně a celistvě zmocnila.“ V závěru projevu Purkyně seznámil své posluchače se zařízením pražského fyziologického ústavu.

I když pražský fyziologický ústav byl podstatně vybavenější a prostornější než ústav vratislavský, Purkyně považoval jeho umístění ve Spálené ulici za provizorní. Především pro jeho vzdálenost od univerzitních center v Karolinu a Klementinu a od klinické základny fakulty — všeobecné nemocnice. Nicméně — přestože už roku 1853 podnikl první pokus tento stav změnit — zůstalo toto „provizorium“ Purkyňovým ústavem až do konce jeho života.

V ústavu, který se prolínal s Purkyňovým bytem, se od doby jeho otevření rozvíjela rozsáhlá vědecká práce. Purkyně sám v padesátých a šedesátých letech pokračoval v některých směrech výzkumu, které započal v minulosti. Z nich nejvíce ceněné jsou jeho práce o základních otázkách zoologie a o smyslové fyziologii (v Praze sledoval hlavně vnímání směru zvuku). Zároveň byly v ústavu založeny nové směry českého přírodovědeckého výzkumu. V Praze pod Purkyňovým vedením vyrostlo několik vynikajících přírodovědců a lékařů. K nim patřili především Purkyňovi asistenti.

Prvým Purkyňovým asistentem v Praze se na velice krátkou dobu stal německý medik H. F. Wallmann. Ten však byl na tomto místě už roku 1850 vystřídán jedním z Purkyňových chráněnců a studentů ve Vratislavi, pražským rodákem Janem (Johannem) Nepomukem Czermakem, který ve vědecké práci navazoval na řadu Purkyněm otevřených výzkumných směrů (histologie zubů, smyslová fyziologie aj.). Roku 1854 se Czermak habilitoval z fyziologie a mikroskopie a potom působil na řadě univerzit (nejprve ve Štýrském Hradci). V první polovině šedesátých let Czermak žil a pracoval v Praze, kde si zřídil soukromou fyziologickou laboratoř. V dějinách medicíny má trvalé místo svými vý-

^{15/} J. E. Purkyně, Opera omnia VI, Praha 1956.

zkumy fyziologického mechanismu tvoření hlásek, zdokonalením Garciaova laryngoskopu (1857) a aplikací laryngoskopie na fyziologické problémy. Také v tomto směru navazoval na výzkumy J. E. Purkyně. Czermak, na rozdíl od svého bratra, malíře Jaroslava Čermáka, nechápal smysl českého národního hnutí druhé poloviny 19. století. To možná byl jeden z důvodů jeho rozchodu s Purkyněm. Nemalou roli v tom nepochybně hrála Czermakova snaha stát se profesorem fyziologie na pražské univerzitě.^{16/} Nicméně ve své úspěšné a světově významné vědecké práci Czermak byl — ať už to přiznával nebo ne — jedním z Purkyňových žáků a pokračovatelů.

V letech 1855—1858 byl Purkyňovým asistentem Eduard Grégr, který se zabýval především antropologií a srovnávací fyziologií. Je zřejmé, že k antropologickým studiím byl Grégr motivován Purkyněm, který antropologii považoval za „vstupní vědu“ do veškeré fyziologie. Roku 1858 Grégr uveřejnil „první české kraniologické pojednání“^{17/} O lebkách člověčích vůbec a o slovanských zvláště.^{18/} Známy je Grégrův kladný vztah k Darwinově vývojové teorii, kterou určitým způsobem anticipoval už roku 1856, tři roky před vydáním Darwinovy knihy O vzniku druhů přírodním výběrem.^{19/} V polovině šedesátých let se Grégr stal vyznavčem sociálního darwinismu. To však nic nemění na objektivním hodnocení E. Grégra historiky české antropologie, kteří jej považují „... za prvního opravdu samostatně pracujícího antropologa v našich zemích, protože na základě vlastního výzkumu, inspirovaného pracemi švédského antropologa Retzia, zjistil převládající krátkolebost našeho obyvatelstva ...“^{20/}

Roku 1858 se Grégr na pražské univerzitě habilitoval z lékařské fyziky. Od roku 1861 se tento přírodovědec a lékař plně věnoval politické a novinářské činnosti a stal se jedním z představitelů mladočeského

^{16/} V. Kruta, Ke sklonku Purkyňova působení ... (pozn. č. 3), s. 52—73; V. Kruta, Fyziologický ústav J. N. Czermaka. K historii fyziologie v Praze 1860—1865, Československá fyziologie 22, 1973, s. 93—114.

^{17/} J. Matiegka, Dějiny nauky o člověku v Českých zemích, in: L. Viniklár (uspořádal), Vývoj České přírodovědy, Jubilejní sborník na paměť šedesátiletého trvání Přírodovědeckého klubu v Praze, Praha 1929, s. 64.

^{18/} Živa 6, 1858, č. 4, s. 223—242.

^{19/} E. Grégr, Člověk v poměru k živočišstvu, Živa 4, 1856, č. 2, s. 98—109. J. Matiegka — v práci uvedené v pozn. č. 17 — Grégra počítá „mezi předchůdce Darwinovy“ a jako doklad uvádí následující pasáž z citované Grégrovy stati: „A konečně, kdož může pověděti, dlouho-li nynějšímu tvorstvu vůbec popřáno na jevišti země této meškati? Kdož medle ví, daleko-li taženy jsou meze doby přítomné? Od prvního nálevníčka, jenž obýval rozlité vody prvního věku, až k velezvěřům doby předpotopní, pokračovala příroda k tvoření dokonalejších a vždy dokonalejších tvorů, až konečně k člověku dostoupila; kdož ale člověku za to ručí, že právě on jest poslední květ tvořivý na tomto světě mocnosti? Kdož může věděti, zda-li i on není pouze prvním článkem nové řady tvorů, řady to bytostí rozumných, jichžto stupně vyšší v neznámé říši duchové se ztrácejí?“

^{20/} K. Hajniš, Krátký nástin periodizace a vývoje české antropologie, Dějiny věd a techniky 1, č. 1, s. 27.

směru v české politice. Purkyně v šedesátých letech právě u tohoto svého bývalého asistenta často nalézal plné pochopení a účinnou pomoc ve snahách o institucionální zabezpečení dalšího rozvoje české vědy, lékařství a kultury.

Z dalších Purkyňových asistentů je třeba připomenout osobnost bratra českého radikálního demokrata Josefa Václava Friče Antonína Friče, který v Purkyňově ústavu pracoval v letech 1861—1863. U Purkyně se „... podrobněji seznámil se širší biologickou problematikou ...“^{21/} a roku 1863 se na pražské univerzitě habilitoval pro srovnávací anatomii a fyziologii. Frič se ve své vědecké činnosti věnoval hlavně zoologickému a paleontologickému výzkumu Čech. Stal se docentem zoologie na pražské technice a později profesorem na univerzitě. Z Muzea Království českého se mu podařilo vytvořit základní středisko české zoologické práce.

V podstatě od Fričovy smrti (už v nekrologu napsaném F. K. Studničkou roku 1913) je v části literatury o dějinách přírodních věd zdůrazňován, jinak jistě velký a reálně existující, rozdíl mezi zaměřením zoologického výzkumu, které prosazoval A. Frič, a nesporně progresivnější školou F. Vejdovského. Přitom bylo Fričovi vytýkáno, že — i když byl Purkyňovým žákem — zůstaly mu cizí Purkyňovy teoretické a experimentální přístupy.^{22/} K této strohé kritice zaujal roku 1929 stanovisko J. Wenig. Jako pamětník Fričových univerzitních přednášek ohradil se proti tvrzení, že Frič nebyl dobrý pedagog. Připustil, že Frič nereálně předpokládal mnoho znalostí u posluchačů, kteří sotva přišli ze střední školy, ale zároveň vyzdvihl, že měl „... výbornou vlastnost, že mnoho demonstroval“.^{23/} A především Wenig (který zároveň docenil význam Vejdovského, jenž „... zavedl u nás moderní metody pracovní, pochopil moderní vědecké proudy v cizině a zavedl je u nás“^{24/}) napsal, že výsledky Fričovy vědecké činnosti „... byly — zdůrazňuji na tehdejší dobu — jistě významné a čestné. Proto nezaslouží výtek, které byly jemu učiněny nedávno po jeho smrti... každý soudný badatel ví dle nesčetných jiných příkladů, že, jako ve všem, i ve vědě je vše vývoj, že jdeme od méně dokonalého k dokonalejšímu a že to, co dnes považujeme za vrchol, za nejmovější vymoženost, za řadu let bude se jevit zase nedokonalým, překonaným. Na tom však nenesou vinu pracovníci, nýbrž stálý vývoj a neúprosný běh času.“^{25/}

^{21/} W. Černý, Význam A. Friče jako zoologa, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd při ČSAV, 1964, č. 16, s. 15.

^{22/} J. Janko, Vznik experimentální biologie..., s. 48.

^{23/} J. Wenig, Nástin vývoje a dějin zoologie v Čechách, in: L. Viniklár, Vývoj české přírodovědy..., s. 76.

^{24/} Tamtéž, s. 79.

^{25/} Tamtéž, s. 77. Další zdůvodněnou obhajobu díla A. Friče napsal O. Matoušek: „Všichni dnešní pamětníci znali už jen Friče starého, přeživšího svou dobu, který stále chtěl pracovat, stále chtěl být v čele. Největší význam Friče spadá však do

V šedesátých letech Purkyňovi v pedagogické práci nejvíce pomáhal a často jej také zastupoval asistent František Novotný. Smutný osud tohoto talentovaného fyziologa a věrného strážce Purkyňova odkazu ve vědě i české společnosti byl mj. charakterizován tím, že po Purkyňově smrti byl pověřen likvidací jeho ústavu a že na pražské lékařské fakultě nezískal pevnější existenční postavení. V posledních letech Purkyňova života byl jeho asistentem, vedle Františka Novotného, Karel Choudounský, později přední český farmakolog a profesor na univerzitě v Praze a v Brně a jeden z významných znalců Purkyňova díla.

V padesátých letech minulého století začínali v Purkyňově blízkosti svou vědeckou kariéru tři významní botanici.^{26/} Na Purkyňovo pozvání přijel z Vratislavi do Prahy ani ne dvacetiletý Julius Sachs. Díky Purkyňovi v Praze dostudoval gymnázium, roku 1856 dokončil studium na filozofické fakultě a záhy nato se na pražské univerzitě habilitoval z fyziologie rostlin. Purkyně jej zaměstnával jako soukromého kresliče. Pod jeho vlivem Sachs napsal své první botanické práce publikované v časopisu Živa (z němčiny do češtiny je překládali L. Čelakovský a J. Krejčí). Brzy se však s Purkyněm rozešel. Později založil ústav pro fyziologii rostlin ve Würzburgu, první ústav tohoto druhu v Německu. Sachs po odchodu z Prahy s Purkyněm neudržel korespondenci a svým žákům a obdivovatelům naznačoval, že jej Purkyně příliš využíval. V soukromí prý uznával — jak v první polovině padesátých let zaznamenal akademik Bohumil Němec —, „... že ho Purkyně zachránil pro vědu a že mu on osobně i Praha dala mnoho pro jeho další život“.^{27/}

Je zajímavé, že vztah Sachse k Purkyňovi B. Němce zaujal už v době, kdy začínal svou vlastní vědeckou dráhu. Roku 1897 uveřejnil — tehdy čtyřiatdvacetiletý — v časopisu Česká revue Vzpomínku za Juliem Sachsem.^{28/} Obhajoval v ní Purkyně proti tvrzením Sachsova žáka a životopisce

jeho mládí, do mužných let, kdy zakládal slavnou českou školu a kdy svou paleontologií dobyl světa — a konečně i první hydrobiologií, která ho pak tak vysokou přerostla. Ty doby Fričovy velikosti nikdo z jeho odpůrců nepamatoval a v proudu nových vědeckých směrů je ani nechápal, a tak Friče neznalí...“ (O. Matoušek, Lékaři a přírodovědci..., s. 204.)

^{26/} Purkyně byl autorem více než třiceti botanických prací. Z nich za nejvýznamnější je považována práce De cellulis antherarum fibrosis nec non de granorum pollinarium formis (Opera omnia I, Praha 1918, s. 219—276), zveřejněná roku 1830 a oceněná francouzskou Akademií věd Montionovou cenou. Také v tomto případě Purkyně vytvořil novou výzkumnou koncepci, když při studiu mikroskopické skladby rostlin dospěl ke spojení anatomie a fyziologie rostlin a dále ke spojení fyziologie se srovnávací morfologií.

^{27/} B. Němec, Vzpomínky na Purkyňovy pamětníky, in: Jan Evangelista Purkyně badatel..., s. 16.

^{28/} Česká revue 1, 1897, s. 739—743. Časopis vycházel „pěčí Klubu Národní strany svobodomyšlné“ a jeho redakce Němcův článek opatřila trochu průhledně tendenční poznámkou, že článkem chce připomenout styky Sachse „... s naším přírodovědeckým velikánem J. E. Purkyněm, i máme za to, že vzpomínkou tou zavděčíme se čtenářstvu České revue, již z důvodu toho, neboť byl Purkyně nad jiné horlivým členem strany svobodomyšlné, kdy tak malý ještě počet členů čítala.“

pisce K. Goebela, který se snažil „... zmenšit i Purkyňovy zásluhy o samo zachování Sachsova života a přece sám Sachs pronesl, že bez Purkyňovy pomoci by zahynul hlad.“ Cenné na Němcově článku je však hlavně souhrnné připomenutí Purkyňova významu pro fyziologii rostlin vůbec: „Klasické práce Ingenhousza, Angličana Knighta a Francouze Saussurea dávno upadly v zapomenutí, na poli fyziologie rostlin rozložila se nekritická předpojatost botaniků odkojených famózní okenovskou přírodní filozofií. Spekuluující filozofové, chemikové neznalí organizace rostlin a nekritičtí botanikové z povolání, to byli učenci, kterým svěřena rostlinná fyziologie. Je zajímavé, že to byl Čech Purkyně, který dal první impuls a témata k exaktním pracím na tomto poli. První dva velcí fyziologové Sachs a Pringsheim i biolog a botanik vratislavský Cohn byli žáky Purkyňovými... Purkyně v Praze Sachsovi přímo dával vědecká témata ke zpracování.“

Vedle Sachse vyrůstal v Purkyňově rodině později největší český botanik 19. století Ladislav Čelakovský, kterého se Purkyně ujal roku 1852, po smrti jeho otce, básníka Františka Ladislava Čelakovského. Pod Purkyňovým vlivem a vedením uveřejňoval své první vědecké články v Živě. V druhé polovině padesátých let se zabýval také krásnou literaturou — do češtiny přeložil např. Shakespearova Krále Leara a Jindřicha IV. V šedesátých letech se Čelakovský stal kustodem sbírek Muzea Království českého, docentem botaniky na pražské polytechnice a na počátku sedmdesátých let profesorem na pražské univerzitě. Ve vědecké práci se soustředil na systematickou floristiku, fytofotografii a hlavně na srovnávací morfologii, kterou zakládal na vývojové teorii.^{29/} Velice cenné jsou také jeho publikace o dějinách botaniky. Patřil k těm Purkyňovým žákům, kteří rozvíjeli odkaz svého učitele jak ve vlastní vědecké činnosti, tak v plném pochopení jejího významu pro české národní společenství. A svého učitele Čelakovský následoval i v tom, že jako nebyl „... dogmatikem vůči vědeckému materiálu, jež různé obory výzkumné poskytují, tak nebyl dogmatikem vůči názorům, k nimž sám dříve došel. Dospěl-li na základě hlubšího rozboru nebo na základě nových fakt k novým výsledkům, přiznal se k tomu vždy a změnu svého názoru zdůvodnil. Toto jeho povýšené stanovisko patří k nejcennějším stránkám jeho vědeckého charakteru.“^{30/}

Třetím významným botanikem vyrůstajícím v Purkyňově blízkosti byl

^{29/} B. Němec, Botanika v Čechách, in: L. Vinikláš, Vývoj české přírodovědy..., s. 118—125; V. Eisnerová-Spuštilová, Naše morfologie v padesátých a počátkem šedesátých let 19. století, Zprávy Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV, 1965, č. 1 (21), s. 22—32; V. Eisnerová-Spuštilová, Plant Morphology and Ladislav Čelakovský (1834—1902), Acta historiae rerum naturalium nec non technicarum, Special Issue 1, Prague 1965, s. 103—123; Z. Slavíková, K významu L. J. Čelakovského pro vývoj rostlinné morfologie, Dějiny věd a techniky 2, 1969, č. 1, s. 32—38.

^{30/} B. Němec, c. d. (pozn. č. 29), s. 123—124.

Purkyňův syn Emanuel. Před Čelakovským byl kustodem sbírek botanického oddělení Muzea. Roku 1860 se stal profesorem přírodních věd na lesnické škole v Bělé pod Bezdězem. Emanuel Purkyně byl člověk s obrovským nadáním a vzděláním. Zabýval se anatomii rostlin, především sledováním mikroskopických rozdílů mezi druhy. Průkopnickou činnost rozvinul v bioklimatologii, zvláště v řešení problematiky významu „místního“ klimatu. Vlivem řady okolností se však jeho vynikající vlastnosti pro systematickou vědeckou práci nemohly plně uplatnit.^{31/}

Už tento stručný a zdaleka ne úplný výčet Purkyňových nejbližších spolupracovníků a žáků vyvrací domněnky o tom, že Purkyně neměl významnějších pokračovatelů ve vědecké činnosti. Přitom se však Purkyňova vědecká, organizátorská a kulturní činnost ani zdaleka neomezovala pouze na fyziologický ústav.

Na počátku padesátých let začal Purkyně pracovat v Akademickém čtenářském a řečnickém spolku, který byl založen v lednu roku 1849. Členy spolku nebyli pouze studenti, ale také absolventi vysokých škol a někteří univerzitní učitelé. Činnost spolku, který se zprvu na svých schůzích zabýval vedle vědeckých i politickými tématy, byla Bachovým režimem postupně omezována. Nescházely ani policejní příkazy k vyloučení některých členů ze spolku. Purkyně se roku 1853 stal předsedou spolku a předpokládal, že právě zde nalezl půdu pro uskutečňování své dávné myšlenky na vybudování české vědecké akademie. Jeho činnost však zde byla brzy přerušena. Stalo se tak proto, že roku 1853 policie univerzitním profesorům členství a činnost v Akademickém čtenářském spolku zakázala.^{32/}

Už dávno před svým návratem do Prahy byl Purkyně členem pražských vědeckých společností a psal do časopisu Krok a Časopisu Českého muzea. V padesátých letech uveřejnil v Časopisu Českého muzea řadu statí. Z nich je třeba připomenout, kromě přednášky k zahájení činnosti pražského fyziologického ústavu, článek o popularizaci přírodních věd z roku 1852 a několik prací o fyziologii smyslů uveřejněných v letech 1857—1858.^{33/}

Roku 1850 se Purkyně stal řádným členem Královské české společnosti nauk (členem přesporním byl od roku 1840), v roce 1854 dokonce ředitelem této nejstarší učené společnosti v Čechách. V přírodovědecko-matematické sekci společnosti mnohokrát přednášel — a to jak o vlastních výzkumech, tak také o významných objevech jiných vědců. Například roku 1855 zde předčítal úvod k většímu pojednání o fyziologii řeči a předváděl oční zrcátko zkonstruované H. L. F. Helmholtzem (na

^{31/} F. Zuman, Emanuel Purkyně, Věda přírodní 7, 1926, č. 1, s. 1—9.

^{32/} O. Matoušek, Jan Purkyně v Čechách ..., s. 77—78; E. Rozsivalová, Život a dílo J. E. Purkyně ..., s. 91.

^{33/} J. E. Purkyně, Opera omnia VII, Praha-1958.

principu, který Purkyně přesně vyjádřil už roku 1823). Účastnil se činnosti také dalších sekcí společnosti.^{34/}

V druhé polovině 19. století se však Královská učená společnost stále více stávala uzavřenou životou, problémům a zájmům českého národa. Ani ona se nemohla stát základem Purkyněm předpokládané národní akademie. V první polovině šedesátých let 19. století, v době vyhraněných národnostních a politických rozporů a v době, kdy se v nových politických poměrech Purkyně zaměřil na řešení řady základních otázek vývoje a perspektiv českého vědeckého a kulturního života, svou činnost v Královské české společnosti nauk téměř přerušil.

Největší naděje pro budoucí rozvoj české vědy, vzdělanosti a kultury Purkyně vkládal do činnosti Českého muzea (od poloviny padesátých let Muzea Království českého). Zde také v prvním desetiletí druhého pražského pobytu vrcholila jeho činnost mimo pražskou univerzitu. Purkyně byl členem Muzea od jeho založení a brzy po svém návratu do Prahy se stal jednou z jeho předních osobností. Začal intenzivně pracovat ve Sboru pro vzdělávání řeči a literatury a v letech 1852—1858 vykonával funkci kurátora Matice české. Jako člen muzejního výboru byl nesporně nejvýznamnějším z přírodovědců, kteří se na počátku druhé poloviny 19. století na činnosti Českého muzea podíleli. Bylo proto zcela přirozené, že se stal prvním starostou Přírodovědeckého sboru Českého muzea. Návrh na zřízení této společnosti, jejímž hlavním cílem bylo přejít od pouhého sběratelství k aktivní výzkumné činnosti, podal německý paleontolog profesor August E. Reuss. Jednání sboru se uskutečňovalo v českém jazyce (podle stanov nebyla jako jednacím řeč vyloučena ani němčina).

Prvá schůze sboru se konala 12. října 1852. Svě schůze sbor pořádal jednou za měsíc v Muzeu nebo v Purkyňově ústavu. Jejich hlavní náplň tvořily přednášky o různých oblastech přírodovědecké problematiky. Purkyně přednesl na schůzích Přírodovědeckého sboru přednášky na nejrůznější témata — od čistě odborných přes úvahy o „prostonárodním vzdělání přírodovědeckém“ až po předvádění nových přírodovědeckých přístrojů (mj. i mikroskopu, který podle jeho návrhu zhotovil pražský mechanik Durst).

Činnosti Přírodovědeckého sboru se aktivně účastnili geolog J. Krejčí, lékař R. W. Weitenweber, J. N. Czermak, V. Staněk, V. D. Lambl, K. Špott, botanici J. Sachs, L. Čelakovský a E. Purkyně, zoolog a paleontolog A. Frič, chemik V. Šafařík, geograf J. Palacký a mnoho dalších, většinou mladých vědců.^{35/} V polovině padesátých let, kdy byl nad

^{34/} Z. Šimeček, Jan Evangelista Purkyně a Česká společnost nauk, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd při ČSAV, 1965, č. 19, s. 15.

^{35/} J. Kořenský, Šedesát pět let Přírodovědeckého sboru muzejního, Časopis Muzea Království českého 92, 1918, č. 1, s. 1—8; E. Rozsivalová, c. d., s. 98—99.

Muzeem zostřen policejní dohled, byly vyslovovány o činnosti Přírodovědeckého sboru krajně znepokojivé reference. V jedné z policejních zpráv se konstatovalo, že „... činnost přírodovědecké sekce pod vedením profesora Purkyně dává příležitost k přemnohým obavám. Purkyně totiž prý zamýšlí připoutáním mladších sil, zvláště českých studentů, schůze přírodovědecké sekce rozšířit na formální univerzitní přednášky, při nichž — při jeho známém separatisticko-nacionálním smýšlení — se bude více pečovat o český jazyk, než to vyžaduje prostý zájem vědy ...“^{36/} Koncem roku 1858 byla činnost Přírodovědeckého sboru Muzea Království českého oficiálně zastavena. Fakticky však pokračovala na stránkách Purkyňova přírodovědeckého časopisu Živa.

Vydávání českého přírodovědeckého časopisu navrhl Purkyně už na prvé schůzi Přírodovědeckého sboru v říjnu 1852. Dne 23. listopadu 1852 podal žádost o povolení vydávat měsíčník přírodovědeckého obsahu a populární formy pražskému místodržitelství. Žádost byla kupodivu rychle a kladně vyřízena. Časopis začal vycházet nákladem Matice české roku 1853 pod názvem Živa.^{37/} Hlavním Purkyňovým pomocníkem při vydávání Živy se stal pozdější profesor pražské polytechniky a české univerzity Jan Krejčí, geolog, který „... první začal u nás pěstovat geologii jazykem českým a byl dlouho jediným hlavním představitelem tohoto vědního oboru v Čechách.“^{38/}

Při přípravě vydávání časopisu se Purkyně radil s mnoha českými přírodovědci a lékaři. Sám v Návěsti o časopise přírodovědeckém, které roku 1852 uveřejnil v Časopisu Českého muzea,^{39/} připomínal soukromé rozhovory „... s budoucími snad spolupracovníky (s Kodymem, Lamblem, Šafaříkem mladším, Staňkem atd.)“. Časopis měl čtenáře seznamovat s krásami vlasti a s její přírodou přetvářenou lidskou rukou, s výrobou, s řadou přírodovědeckých oborů, s člověkem po stránce anatomické, s jeho chorobami a léky, s dietetikou, tělocvikem apod. Dále se měl zabývat filozofií a historií přírodovědy a obracet se „... k sobě samým, k učeným, k domácím, vlasteneckým národním záležitostem, jak dalece s přírodovědou spojeny jsou...“ Purkyně už v „Návěsti“ časopisu upozorňoval: „Nechceme hned soustavným vědeckým způsobem rozkládati naše předměty, snad tomu později příhodnější čas nastane; našim vodítkem budiž jich zajímavost, užitečnost, způsobilost k poučení a rozšíření ponětí.“

Vedle J. E. Purkyně a J. Krejčího v Živě publikovali hlavně mladí přírodovědci, především ti, kteří vyrůstali v prostředí Purkyňova fyziolo-

^{36/} Z. Hornof, Schůzky přírodnického sboru Českého muzea (komentář), in: J. E. Purkyně, Opera omnia VIII, Praha 1960, s. 293.

^{37/} O. Matoušek, Purkyně jako redaktor Živy (komentář), in: J. E. Purkyně, Opera omnia VIII, Praha 1960, s. 276—292.

^{38/} R. Kettner, Geologické vědy na vysokých školách pražských, Praha 1967, s. 62.

^{39/} J. E. Purkyně, Opera omnia VIII, Praha 1960, s. 185—191.

logického ústavu a Přírodovědeckého sboru Českého muzea. Většina z nich byla o třicet až čtyřicet i více let mladší než Purkyně. Jako studenti prožili revoluční rok 1848 a mnozí z nich zjevně sympatizovali s radikálními demokraty. Například Jan Krejčí — v roce 1848 asistent na pražské polytechnice — byl blízkým přítelem a spolupracovníkem Emanuela Arnolda, spoluzakladatelem studentského bratrstva Slávie a bojovníkem na pražských barikádách za červnového svatodušního povstání.^{40/} Není nadsázkou tvrzení, že kolem Přírodovědeckého sboru a Živy „... se soustřeďovala první česká přírodovědecká generace se společným vědeckým zaměřením“.^{41/}

Purkyně v Živě publikoval cenné autobiografické články, z nichž rozhodně nejvýznamnějšími jsou Podrobné zprávy o mojích starších i novějších literárních, zvláště přírodních pracích,^{42/} mnoho statí populárně vědeckých, recenzí, české rozšířené a doplněné zpracování spisu z roku 1825 O vytvořování vajec uvnitř těla slepičího^{43/} a na počátku šedesátých let program budoucí české národní akademie.

Roku 1857 začaly vycházet přílohy Živy — technologický časopis Průmyslník zaměřený na potřeby českých řemeslníků a populárně psaný Domácí lékař. Redaktorem Průmyslníku byl profesor pražského akademického gymnázia Josef Balda a redaktorem Domácího lékaře pražský praktický lékař a Purkyňův přítel Josef Podlipský.

Ve své původní podobě vycházela Živa do roku 1864. V druhé polovině šedesátých let podnikli Purkyňovi žáci dva pokusy o její obnovení. Ty však neměly dlouhé trvání. Přesto se Purkyňovi Živou podařilo prohloubit zájem české veřejnosti o přírodní vědy, vytvořit kolem ní rozsáhlý okruh spolupracovníků, z nichž mnozí se potom stali představiteli české vědy na rozdělené pražské polytechnice a později také univerzitě, a vybudovat jednu ze základů, na nichž se rozvíjela česká přírodovědecká a lékařská terminologie.

Purkyňova snaha o popularizaci vědy a o její co nejširší demokratizaci se v padesátých letech uplatnila také v jeho činnosti v Jednotě pro povzbuzení průmyslu v Čechách.^{44/} V Jednotě, založené roku 1833, se postupně vedle šlechty uplatňoval český měšťanský živel. Ve třicátých letech 19. století jejím nákladem vydával J. S. Presl své spisy o technologii. Snahy o rozšíření činnosti Průmyslové jednoty na oblast vzdělávání českých řemeslníků byly koncem třicátých a ve čtyřicátých letech zvý-

^{40/} F. Jílek, Dějiny Českého vysokého učení technického do roku 1848, in: F. Jílek — V. Lomíč, c. d. (pozn. č. 5), s. 346—347; R. Kettner, c. d., s. 52.

^{41/} J. Beneš, c. d., s. 257.

^{42/} J. E. Purkyně, Opera omnia XIII, Praha 1985, s. 133—208.

^{43/} J. E. Purkyně, Opera omnia VII, Praha 1958, s. 50—88.

^{44/} J. Klepl, Jan Ev. Purkyně a Průmyslová jednota, in: Jan Evangelista Purkyně, 1787—1937, Sborník statí, Praha 1937, s. 158—181; A. Rosa, Vznik a vývoj pražské průmyslové školy, Praha 1937.

razněny literární a pedagogickou činností K. S. Amerlinga. Amerlingova celkově velice záslužná činnost však měla jednu velkou slabinu — purismus kombinovaný se svévolí v českém názvosloví, jež se snažil vytvářet pro řadu přírodních a technických věd. A právě mladá generace českých přírodovědců, která se v padesátých a šedesátých letech vyvíjela pod bezprostředním vlivem J. E. Purkyně, musela českou vědu ochránit před vyhraněným jazykovým purismem.

Purkyně vstoupil do Průmyslové jednoty na počátku roku 1854. Už v následujícím roce se stal předsedou jejího III. výboru „pro technické vědy pomocné a průmyslové vzdělání“ a tím i členem ředitelství Jednoty. Veškeré své úsilí v této organizaci zaměřil na vybudování české průmyslové školy, která by odpovídala potřebám českého průmyslu a řemeslníků a propagovala vědu na patřičné soudobé úrovni.

Bylo hlavně Purkyňovou zásluhou, že dne 8. března 1857 byla v Praze — v místnostech české reálky a hlavní školy v Panské ulici — slavnostně otevřena první česká průmyslová škola. Při slavnostním otevření školy promluvili německý profesor chemie na pražské polytechnice Karel Napoleon Balling a Jan Evangelista Purkyně. Ve svém projevu Purkyně zdůraznil, že v průmyslové škole vidí „přechod vědy na činnost průmyslovou“ a nové otevřené pole národního vzdělání.^{45/}

Purkyně byl v letech 1857—1859 ředitelem české průmyslové školy. Ve škole se vyučovalo ve všední dny večer a v neděli dopoledne; a to jak předmětům odborným (přehled řemeslnictví, účetnictví, základy obchodního a směnného práva, počty, měřičství, chemie, strojnictví, kreslení a rýsování), tak také všeobecně vzdělávacím (čeština, němčina, zeměpis) a náboženství. Pod pečlivým Purkyňovým dohledem navštěvovalo školu asi 500 žáků.

První rok zde učil tzv. technologickou encyklopedii K. S. Amerling, ale základ pedagogického sboru školy tvořili učitelé české reálky Jan Krejčí, Josef Niklas, Jan Staněk, Petr Mužák aj. a nejbližší z Purkyňových spolupracovníků — Eduard Grégr a Emanuel Purkyně. J. E. Purkyně se stal také redaktorem knižnice Průmyslová škola, která byla souborem českých středoškolských učebnic vydávaných v letech 1858—1862 v pražském Kobrově nakladatelství. Jednotlivé svazky knižnice, které vešměs měly dobrou úroveň, napsali J. Krejčí (Přírodopis kovů a jejich rud), E. Grégr (O zvířatech a látkách zvířecích v průmyslu a řemeslech upotřebných), J. Staněk (Chemie všeobecná), P. Mužák (Návod ku kreslení průmyslových obrazcův přímočarých) aj.

Není divu, že se Purkyňova veřejná činnost stále více stávala předmětem zájmu policejního aparátu, jenž sledoval každého „podezřelého“ a registroval vše, kromě nezadržitelně se blížící katastrofy, ke které

^{45/} J. E. Purkyně, Opera omnia IX, 1965, s. 220.

režim Bachova absolutismu spěl. Už na počátku padesátých let byl Purkyně uveden v úředním soupisu osob kompromitovaných „při stranických rejdech“ v letech 1848—1849 (byl mu vytýkán styk s Bakuninem a „matadory české strany“).^{46/}

V polovině padesátých let 19. století se Purkyně dostal pod policejní dohled. Bylo všeobecně známé jeho přátelství s Boženou Němcovou, Purkyňova domácnost byla střediskem českých umělců, koncem padesátých let se Purkyně sblížil s Vojtou Náprstkem a se společností, která se kolem jeho domu vytvářela,^{47/} a ani Purkyňovi nejbližší spolupracovníci a přátelé — lékaři Václav Staněk, Josef Podlipský a mnozí z mladých přírodovědců — nemohli vzbuzovat důvěru úzkostlivých úřadů. Přímo alergická byla policie na Purkyňovu činnost v Muzeu Království českého a do vleklé nepříjemnosti se dostal pro členství v berlínské zednářské lóži „Zum Pilgrim“ (od roku 1826), kterého se musel vzdát zvláštním písemným prohlášením.^{48/}

Na počátku šedesátých let, v období po pádu Bachova absolutismu, Purkyně dokázal, že pro českou společnost, její vědu a kulturu je stále ještě schopen vytvářet hodnoty, jejichž plný význam a rozsah si stále více uvědomujeme. Aktivně žil dobu, kdy se formovaly základní proudy v české politice a v těsné souvislosti s tím se vytvářely představy reprezentantů této politiky o řešení koncepčních a institucionálních otázek dalšího vývoje české vědy, školství a kultury.

V této situaci byl Jan Evangelista Purkyně osobností, která současníky — vzdor svému stáří — často překvapovala velkou aktivitou a celkem neočekávanými postoji. V politických a kulturních otázkách Purkyně sympatizoval s mladší generací, s jejím demokratismem i snahou dát českému národnímu hnutí širší mezinárodní dimenzi. Purkyně v šedesátých letech ani zdaleka nebyl starcem, který jenom vzpomínal na svou minulou činnost, člověkem, jenž by snad chtěl hrát v české společnosti roli zasloužilého vědce a jakési nutné pasivní relikvie četných národních slavností. Naopak. V šedesátých letech 19. století vyvrcholila jeho aktivní účast v české politice, vědě a kultuře, vystupňovalo se jeho úsilí o českou přírodovědu a medicínu a o její plné institucionální zabezpečení. Právě v této době dal české vědě široký perspektivní program, s nímž se vyrovnávaly a vyrovnávají celé generace českých přírodovědců a lékařů.

^{46/} L. Hlaváčková, Lékaři a ranlékaři v soupisech politicky kompromitovaných osob z let 1848—1849, Zprávy Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky při ČSAV, 1969, č. 11 (31), s. 32.

^{47/} J. Psovníčková, Styky Jana Ev. Purkyně s Vojtou Náprstkem, Praha 1954.

^{48/} J. Volf, Vyšetřování Jana Ev. Purkyně pro svobodné zednářství, in: Jan Evangelista Purkyně, 1787—1937, s. 302—308; R. Peříšek, Jan Evangelista Purkyně a Karel Asmund Rudolphi, Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd při ČSAV, 1963, č. 13, s. 44—45; O. Matoušek, Jan Purkyně v Čechách ..., s. 81 až 87.

Na počátku šedesátých let nechyběl Purkyně při žádném zásadním počínání české politiky. Jeho podpis nacházíme pod memorandem císaři z 18. června 1860 o povolení českých politických novin, byl členem vydavatelského družstva Národních listů a na jaře roku 1861 byl v okrese slánském, velvarském a libochovickém zvolen poslancem českého zemského sněmu. V dubnu 1861 se připojil k ohrazení českých poslanců proti únorové ústavě.

Dne 11. dubna 1863 pronesl Purkyně na zasedání zemského sněmu projev, v němž rozhodným způsobem zdůvodňoval adresu císaři, kterou on a dalších sedmdesát jedna českých poslanců žádali milost pro české novináře perzekvované za zveřejnění názorů o Schmerlingově centralistické politice. Základní myšlenkou Purkyňova projevu byl požadavek svobody veřejného mínění a svobody tisku. Dále Purkyně vyjádřil přesvědčení o potřebě vědeckého přístupu ke společenským problémům a o zákonitosti ve společenském vývoji. To vše vyplynulo ze způsobu Purkyňova myšlení, v němž se odrážela jednota mezi zkušeností experimentálně pracujícího přírodovědce a člověka, který se v širším rozsahu snažil pochopit význam Hegelovy dialektiky. Purkyně v projevu na zemském sněmu prohlásil: „Jako příroda všeobecná, hmotná má své zákony nutnosti, tak má i též národ, lidstvo, člověčenství i společnost zákony a to jest hlavní studium pravého státníka. Jest to neméně těžké studium jak ono přírodovědy — řekl bych ještě mnohem těžší; neb příroda poskytuje nám samé pokojné výjevy. Člověk jestli ji dnes nepronikl, ona mu počká, zůstane vždy v tomtéž stavu. To není ale v přírodě společenské. Tu je bez přetržení samé pohybování, samé vlnění. Jedna vlna postupuje, druhá zase padá.“^{49/}

Už v jednom z dobových komentářů k tomuto Purkyňovu projevu zdůraznil první český profesor chemie na pražské polytechnice, politik a novinář Jan Staněk, že Purkyně „... mluvil prostě a bez okras, ale z hlubokého přesvědčení zákonů přírodních. Pozorování jeho učiněné mezi zpytováním přírody a zpytováním výjevů, jaké jsou ve vlnobití dějin národů, bylo nejen mistrovské, ale nade všechno původní ... byl to výraz srovnávacího ducha, jenž vždy a všude sahá po jádru věci, slupkami nenuďe sněmovníky jako mnohý paragrafista.“^{50/}

Roku 1863, v době ohlasu polského povstání proti carismu a jeho nadvládě v tehdy ruské části Polska a následné další diferenciaci mezi staročeským a mladočeským směrem české liberální politiky, Purkyně patřil k „polské straně“, podobně jako jeho žáci a přátelé, Eduard Grégr, bývalí radikální demokrat Josef Podlipský a Jan Krejčí a řada dalších. Ve svém bytě přechovával polské uprchlíky.

^{49/} J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1965, s. 352.

^{50/} Pozor, z 12. února 1863.

Jednoznačně se postavil za mladočeskou redakci Národních listů, proti které Palacký s Riegreem zahájili rozsáhlou kampaň pro její sympatie s polskými povstalci. Koncem roku 1863 Purkyně odmítl pověst šířenou Ladislavem Riegreem, že vypověděl svou kauci 1000 zlatých Národním listům. Životopisec Julia Grégra zaznamenal v této souvislosti anekdotu, která kolovala po Praze: „Dr. Rieger se prý na slovu Purkyně nemálo rozhněval a v rozhorlení svém pravil: Kdyby si ten starý ... radš nechal spravit boty! Purkyně zvěděv o tom ... odvětil rozmarně: Tedy boty mám špatné? Boty? No, jen když ne hlavu!“^{51/}

Prohloubení Purkyňova rozchodu s Palackým a jeho politickými stoupenci — rozchodu, který můžeme pozorovat už od konce čtyřicátých let — se také projevovalo v Purkyňově činnosti v mnoha spolcích, jež byly na počátku šedesátých let zakládány. Zvláště významná byla Purkyňova činnost v Umělecké besedě, kterou v březnu roku 1863 založili mladí čeští spisovatelé — májovci, výtvarníci a hudebníci.^{52/} Jako místostarosta Umělecké besedy Purkyně spolupracoval s Vítězslavem Hálkem, Janem Nerudou, Karlem Sabinou, Ferdinandem Schulzem, Petrem Maixnerem a mnoha dalšími. Purkyňovy sympatie s generací májovců byly přirozené. Sbližovalo jej s nimi jejich programové přihlášení se k Máchovi a k jeho odporu proti konvenční představě o defenzivní funkci tzv. národního básnictví a úsilí dát české literatuře nejenom posláni národní, ale světové — všelidské. A také Purkyňovo pojetí funkce a charakteru české vědy, prolamující úzké hranice národního společenství a aktivně se podílející na světovém vědeckém poznání a dění, muselo generaci májovců v mnohém inspirovat. Z Purkyňovy iniciativy byla v Umělecké besedě založena vědecká komise. V ní a v literárním odboru Purkyně přednesl celou řadu přednášek. V Hálkových Květech v druhé polovině šedesátých let uveřejnil mnohé ze svých překladů krásné literatury.

V listopadu 1862 byla obnovena činnost Přírodovědeckého sboru Muzea Království českého. Roku 1863 Přírodovědecký sbor ustavil pod Purkyňovým předsednictvím komitét pro přírodovědecký výzkum Čech, do něhož byli přizváni i členové Vlastenecko-hospodářské společnosti. K nejvýznamnějším osobnostem v přírodovědeckém výzkumu Čech patřili Purkyňovi žáci a spolupracovníci Jan Krejčí, Antonín Frič a Ladislav Čelakovský.^{53/} „Práce vykonané komitétem se staly z velké části základem vlastivědného výzkumu a sebraly mnoho užitečného materiálu, týkajícího se přírodovědeckého poznání Čech.“^{54/}

^{51/} K. Tůma, Život Dra. Julia Grégra, slavného obránce svobody české, Praha 1896, s. 170.

^{52/} J. Vinař, Purkyně a Umělecká beseda, in: Jan Evangelista Purkyně, 1787—1937, s. 298—300; E. Rozsivalová, c. d., s. 112—113; R. Havel, Purkyňovy básně a básnické překlady, in: J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1968, s. 15.

^{53/} R. Kettner, O vývoji geologie v Čechách, in: L. Viníklář, Vývoj české přírodovědy ..., s. 138; E. Rozsivalová, c. d., s. 113—114; J. Beneš, c. d., s. 345 n.

^{54/} R. Kettner, Geologické vědy na vysokých školách ..., s. 56.

V letech 1861—1863 Purkyně uveřejnil, nejprve v Živě a potom v samostatné publikaci, spis nazvaný Akademia.^{55/} Jsou v něm shrnuty a dovořeny Purkyňovy představy a organizaci vědecké práce, výchově vědeckých pracovníků a především o místě vědy v moderním národním společenství. Purkyňova akademie jako „idea vědy v národy vtělená, ve skutek uvedená“ je významná a původní především zdůrazněním myšlenky, že v „nové epoše lidstva“ má věda zajišťovat nejenom „pěstění věd vůbec, jejich ustálení a udržování, jejich nekonečné rozmnožování“, ale musí obsahovat „všechny činnosti duchovní, naprosto vědecké i jiné s ohledem na potřeby životní, jež pomáhají blahobytu státnímu i domácímu aneb k oblažení mysli lidské výtvořeny krásnými“.

Purkyně se zabýval jak návrhem akademie v širším slova smyslu (akademický stát ve státě), tak také konkrétním návrhem na vědeckou akademii národní. Tato česká národní akademie se měla stát spolkem zřízeným „od národa českého, jehož účel je všestranné pěstování věd silami duševními i hmotnými národa českého, aby věda se stala bytostí národa, k jeho blahobytu, k povýšení vědy samé, k osvědčení se národa co vědecky činného naproti jiným národům kulturním, k dobytí slávy vědecké výtečnosti za nynějších dnů i pro časy budoucí“.

Akademie měla organizovat veškerou vědeckou práci, vyhledávat a vychovávat vědecké talenty, starat se o praktické využití vědy ve společnosti a v širším slova smyslu se měla starat o celkovou výchovu národa. Národní se musí stát také svým zaměřením. „Takový skutek nevycházej od velení mocnáře, nebudiž věcí vyšších stavů nebo boháčů nebo výsledkem privátní obliby vědecké, nýbrž ctností a statečností národa, jenž ve všech svých i nejmenších údech povolání cítí státi se nástrojem moci, která v lidstvu co věda působí a přese všechna pokolení k nejvyššímu uvědomění sebe a obkličující přírody přivádí.“

Pro plnění svých úkolů měla akademie vybudovat dobře vybavené vědecké ústavy — lingvistický, literární, historický, mineralogicko-geognostický, botanický, zoologický, matematický, fyzikální, astronomicko-meteorologický, chemický, fyzikálně geografický, fyziologický a antropologický. Akademie a její ústavy měly být dostatečně hmotně zajištěny, protože národ, „který tu skrblí, sám sebe k nižšímu stupni odsuzuje“. Už samou myšlenkou akademických výzkumných ústavů Purkyně o mnoho předešel vlastní dobu, její představy o poslání učených společností a o tom, kde vlastně se může a má věda pěstovat. O. V. Hykeš, jeden z nejzasvěcenějších znalců Purkyňova díla, před padesáti lety napsal,

^{55/} Purkyňova Akademia byla dále vydána ještě třikrát: J. Thon, Purkyňův básnický glosář, Praha 1959, s. 299—432; J. E. Purkyně, Akademia, K desátému výročí založení ČSAV, Praha 1962 (připravili R. Havel a Z. Hornof, předmluvu a poznámky napsal I. Málek); J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1965, s. 15—111 (komentář, vysvětlivky a písemnictví I. Málek, ediční poznámky R. Havel a Z. Hornof). Citace z Akademie uváděné v této studii jsou převzaty z vydání z r. 1965.

že „... Akademia je krédem kulturního budovatele a vědeckého organizátora. Její program pracovní je tak rozsáhlý, že dodnes nedošlo u nás k jeho uskutečnění, ale v jednotlivých úsecích blíží se mu vědecké badatelské ústavy ciziny a ne v poslední řadě tolik obdivované, velkolepě plánované a zařizované ústavy v SSSR; v nich jsou uskutečňovány myšlenky, jež pokládáme za výsledek moderního pokroku vědecké tvorby.“^{56/}

Základem české národní akademie se podle Purkyňova oprávněného přesvědčení nemohla stát Královská česká společnost nauk, protože v ní „... není žádné společné činnosti, jen nahodilé práce se naskytují“. Tu o roli přisoudil Purkyně Muzeu Království českého, o jehož přetvoření v akademii uvažoval, spolu s Preslem, už ve třicátých letech. Akademii, se všemi jejími ústavami, knihovnou, laboratořemi, zoologickou a botanickou zahradou, chtěl Purkyně vybudovat na pražském Karlově náměstí. Na rozdíl od většiny svých současníků považoval tento plán za zcela reálný a brzy uskutečnitelný. Ovšem v době — a tu nijak nezakrýval své politické přesvědčení — „až se státní právo stane pravdou“.

Purkyňův spis Akademia se stal pro české národní společenství a jeho vědu dlouhodobým, přesným a inspirujícím programem. Nic na této skutečnosti neměnilo to, že dlouho nebyl pochopen. V mnohém předcházel dobu svého vzniku, aby se na počátku padesátých let našeho století stal jedním ze základních ideových východisek pro založení a činnost Československé akademie věd.

V úsilí o institucionální a organizační zabezpečení rozvoje české vědy se Purkyně neomezoval „pouze“ na široké programové koncepcce. Svědčí o tom nejenom jeho již připomenutá činnost v Přírodovědeckém sboru Muzea Království českého, ale především jeho aktivní účast v organizování českého lékařského života a boj za zrovnoprávnění českého jazyka na pražské lékařské fakultě.

Do počátku šedesátých let minulého století nebyl v Čechách žádný spolek lékařů v moderním smyslu tohoto pojmu. Existoval pouze Sbor doktorů lékařské fakulty. Kritiku tohoto stavu a myšlenku založení spolku lékařů v Čechách Purkyně rozvíjel v rozhovorech se svými spolupracovníky už v padesátých letech. Tyto rozhovory přinesly na počátku šedesátých let své ovoce.

Roku 1860 přišel za Purkyněm s návrhem založit spolek, který by sdružoval české lékaře, internista Bohumil Eiselt, docent a později profesor pražské lékařské fakulty a zakladatel české interní kliniky. Na počátku ledna roku 1861 vypracovali Eiselt a Eduard Grégr návrh programu a stanov y spolku. Mezi českými lékaři zprvu nenašli potřebné

^{56/} O. V. Hykeš, Jan Evangelista Purkyně a moderní lékařství, Praha 1936, s. 17.

pochopení. Myšlenka lékařského spolku však nezapadla mezi německými lékaři v Čechách, kteří na podzim roku 1861 založili Verein praktischer Aerzte, do kterého začali vstupovat také někteří čeští lékaři.

Nakonec na podzim roku 1861 byla vypracována žádost o povolení Spolku českých lékařů v Praze. Podle prvního bodu návrhu stanov, které musely být k žádosti přiloženy, mělo být cílem Spolku vzájemné vzbuzování a oživování vědecké činnosti, pěstování vědy lékařské vůbec, zdokonalování a upotřebování jazyka českého v umění lékařském. Spolu s Purkyněm žádost podepsalo dalších třináct lékařů — mezi nimi E. Grégr, A. Frič, V. Staněk, B. Eiselt a J. Podlipský.^{57/}

Na počátku roku 1862 se především díky J. Podlipskému a B. Eiseltovi podařilo uskutečnit dávnou Purkyňovu myšlenku — založení českého lékařského časopisu. Dne 15. ledna 1862 vyšlo první číslo Časopisu lékařů českých. Připravovaný Spolek i časopis měly společné cíle: budovat českou lékařskou vědu a vytvořit pro její vývoj — v době, kdy se nemohla dostatečně rozvíjet na převážně německé pražské lékařské fakultě — institucionální základnu a centrum. Prvními redaktory časopisu byli Josef Podlipský a Bohumil Eiselt. V druhé polovině šedesátých let se o dobrou úroveň časopisu zasloužil především Václav Staněk.

Dne 16. července 1862 se sešla první valná hromada Spolku českých lékařů. Purkyně byl zvolen předsedou Spolku a v jeho ústavu se každé pondělí konaly schůzky této první organizace českých lékařů. K neaktivnějším členům Spolku patřili především B. Eiselt, V. Staněk, J. Špott, E. Grégr, J. Podlipský, A. Frič, praktický lékař J. Linhart a porodník F. Mazanec. Purkyně na schůzích Spolku přednesl mnoho přednášek o vědeckých problémech i o organizaci vědecké práce. Časopis lékařů českých ve svých prvních ročnících publikoval řadu Purkyňových statí a referátů.^{58/}

Zároveň už v šedesátých letech vykonali členové spolku a redaktoři Časopisu lékařů českých velkou práci v rozvíjení české lékařské terminologie. Vedle J. E. Purkyně měl v této činnosti mimořádné zásluhy Václav Staněk. Ten už ve čtyřicátých letech publikoval dvě české odborné monografie — Základové pitvy a Krátký přehled lebosloví. V šedesátých letech se spolupodílel na novém vydání dvou staročeských lékařských spisů — Rhazesova Ranného lékařství (spolu s lékařem A. Dubem) a Saličetových ranných lékařství (spolu s K. J. Erbenem). Ty se staly cenným zdrojem a podnětem při vytváření novodobé české lékařské terminologie. Nejvýznamnějším Staňkovým počinem se r. 1863

^{57/} M. Matoušek, České lékařstvo v druhé polovině 19. století, Praha 1947, s. 24—25.

^{58/} J. E. Purkyně, Opera omnia VII, Praha 1958, s. 296—376 (Časopis lékařů českých — zápisy ze schůzí Spolku českých lékařů a drobnosti), s. 432—438 (věcné poznámky V. Krutý); O. Matoušek, Založení Časopisu a Spolku lékařů českých, Časopis lékařů českých 90, 1951, s. 1480—1495; O. Matoušek, Purkyňovská léta Spolku a Časopisu lékařů českých, Časopis lékařů českých 91, 1952, s. 58—62, 87—93.

stalo vydání latinsko-německo-českého Slovníku názvosloví lékařského.

Záhy po svém založení se Spolek českých lékařů a jeho časopis staly hlavní Purkyňovou platformou boje za české přednášky a zrovnoprávnění češtiny na pražské lékařské fakultě.^{59/} V druhé polovině padesátých let tyto přednášky ze seznamů lékařské fakulty zcela vymizely. Od letního semestru roku 1860 začal Purkyně pravidelně přednášet fyziologii česky a německy. Za rok se k němu přidali jeho žáci, docenti Bohumil Eiselt (vnitřní lékařství) a Eduard Grégr (lékařská fyzika). Dalšími českými přednášejícími na pražské lékařské fakultě se až do jejího rozdělení v roce 1883 postupně stali: J. Špott (ortopedie a hydroterapie), A. Frič (srovnávací anatomie, fyziologie a histologie), F. Novotný (embryologie, histologie, fyziologie), F. M. Popel (soudní lékařství), J. Quadrát (porodnictví), E. Hoffmann (soudní lékařství), V. Peters (venerologie), J. Streng (porodnictví), V. Weiss (chirurgie), V. Janovský (dějiny lékařství a epidemiologie) a E. Maixner (vnitřní lékařství). Je třeba souhlasit s tvrzením L. Hlaváčkové, že všichni z uvedených učitelů různou měrou přispěli k rozvoji odborné lékařské terminologie a připravě české lékařské fakulty, „... které svojí obětavou činností bezprostředně pomáhali připravovat cestu, často za cenu osobních obětí a na úkor své odborné kariéry na nerozdělené univerzitě“.^{60/}

Purkyňův boj za zrovnoprávnění češtiny na pražské lékařské fakultě byl součástí a mnohdy i přesahoval úsilí oficiální české politiky, jejíž základní koncepce byla předurčena Riegrovou formulací v programu Národních listů. V programu se mimo jiné konstatovalo, že není možné se nadále spokojit s pouhým „holým, jalovým uznáním principu“ národní rovnoprávnosti, a žádalo se zde, aby tento princip byl realizován „... ve všem životě veřejném, na školách a úřadech bez rozdílu“. Požaduje se taková úprava školství, „... aby každý vzdělanec u nás znal druhý jazyk zemský ...“.^{61/} Z uvedené formulace potom vycházely snahy po praktickém uplatnění národnostní a jazykové rovnoprávnosti na pražských vysokých školách — univerzitě a polytechnice.

Už na počátku šedesátých let se v této oblasti rodila zdánlivě paradoxní situace. Političtí představitelé Němců v Čechách se obávali, že obě pražské vysoké školy ztratí svůj německý charakter. Postupem doby poznávali neperspektivnost svého zásadního odporu vůči češtině (nejprve v případě polytechniky) a sami začali propagovat myšlenku rozdělení pražských vysokých škol na českou a německou polytechniku

^{59/} Nejnověji se touto problematikou zevrubně zabývaly a mnoho nových poznatků přinesly studie L. Hlaváčkové (L. Hlaváčková, Vybudování teoretických ústavů české lékařské fakulty v letech 1883—1884, AUC — HUCP 22/1, 1982, s. 123—128; L. Hlaváčková, Budování klinických pracovišť české lékařské fakulty v době rozdělení pražské univerzity, Sborník lékařský 85, 1983, č. 2, s. 59—64; č. 4, s. 107—109).

^{60/} L. Hlaváčková, Budování klinických pracovišť ..., s. 64.

^{61/} Národní listy, z 1. ledna 1861.

a později také univerzitu. V této koncepci německé školské politiky v Čechách zdaleka ne na posledním místě vládla představa, že vytvoření samostatných českých vysokých škol povede k situaci, kterou česká věda nezvládne na patřičné úrovni. Ideálem české školské politiky — určované staročechy — nadále zůstávala parita stolic a dokonalá jazyková rovnoprávnost.^{62/}

K aktivizaci boje za jazykovou rovnoprávnost na pražské lékařské fakultě došlo na jaře roku 1863. Zřejmě k tomu přispělo přijetí tzv. Organického statutu Polytechnického ústavu Království českého zemským sněmem dne 11. dubna 1863. Zvláštní význam měl sedmý paragraf statutu, který určoval, že na pražském polytechnickém ústavu jsou oba „zemské jazyky“ rovnoprávné. Češtině se tak na polytechnice dostalo rovnoprávného postavení, a to nejen jako jazyku vyučovacímu, ale též jako jednacím řeči. Zároveň bylo určeno, že pro každý z vyjmenovaných devíti hlavních předmětů mají být ustanoveni dva řádní profesori, kteří jsou povinni vyučovat jeden německy a druhý v české řeči.^{63/}

Dne 9. května 1863 — tedy necelý měsíc potom, co zemský sněm odhlasoval Organický statut pražské polytechniky — se Spolek českých lékařů usnesl zaslat žádost Sboru doktorů pražské lékařské fakulty, aby se zabýval otázkou zavedení českých přednášek. K jednání Sboru doktorů o této žádosti došlo 14. července 1863. Purkyně na něm široce zdůvodnil žádost českých lékařů. Poukázal na přibývání kvalifikovaných českých vysokoškolských pedagogů, na existenci českého lékařského názvosloví a neopomenul poznamenat, že „... když v jiných zemích i v Turecku samém mají lékařské učení v mateřském jazyku, proč by jsme my toho nemohli také požadovati“. Zdůraznil, že čeští lékaři nechtějí celou univerzitu počestit, i když — na rozdíl od oficiální školské politiky staročeků — se nevzdal myšlenky, že „... celá univerzita česká vedle německé nebyla by ani pro vědu ani pro Prahu samu na škodu“.^{64/} Přesto sbor doktorů, který byl převážně v rukou pražských německých lékařů, odmítl poměrem hlasů 29:19 o žádosti českých lékařů jednat.

Ještě v červenci 1863 se Spolek českých lékařů obrátil se žádostí o zřízení českých stolic na pražské lékařské fakultě na vídeňské ministerstvo školství. Žádost byla rozsáhle a přesvědčivě zdůvodněna — česká výuka medicíny v ní byla prezentována jako jeden z nutných předpokladů jak pro dobrou komunikaci mezi českým lékařem a jeho pacientem, tak pro činnost lékaře ve státní správě.^{65/} S Purkyněm ji podepsalo více než 250 lékařů. Avšak vídeňské ministerstvo žádost nevyřídilo.

^{62/} K. Kučera, *Univerzita v revoluci a cesta k české universitě ...*, s. 200.

^{63/} V. Lomič, c. d., s. 463—472.

^{64/} J. E. Purkyně, *Opera omnia VII*, Praha 1958, s. 303.

^{65/} Tamtéž, s. 304—306.

V letech 1863—1864 se Purkyně zabýval problematikou jazykové rovnoprávnosti ve výchově a výuce lékařů také na stránkách Časopisu lékařů českých. Publikoval zde recenze na dvě brožury Karla Rokitského o organizaci univerzit v rakouské monarchii (*Zeitfragen betreffend die Universitäten mit besonderer Beziehung auf Medizin; Die Conformität der Universitäten mit Rücksicht auf gegenwärtige österreichische Zustände*).^{66/} Autor brožur — královéhradecký rodák a vídeňský profesor patologické anatomie — se roku 1863 stal medicínalním referentem na vídeňském ministerstvu kultu a vyučování. Už v recenzi na prvou z brožur Purkyně toto jeho postavení respektoval a napsal, že od Rokitského, tvůrce novověké patologické anatomie, se daly očekávat „snad i některé radikální reformy“, ale že jako státní úředník „... musel hlavně šetřiti poměry nyní stávající. Nicméně neomeškal zde a tam poukázati na reformy nynějšímu času odpovídající...“.

Purkyně však hlavně využil této příležitosti ke kritice rakouských univerzit a jejich podřízenosti absolutistickému státu. Tato podřízenost vedla k tomu, že univerzity „... sklesly na závody úřednické, čímž i pružnost ducha nemálo utrpěla, ačkoliv stát přitom získal zdatných pracovníkův u vyřizování svých účelův“. Uvedený stav byl pro Purkyně dalším důvodem k zdůraznění potřeby vědeckých akademií, „... jako hlavních ústavů pro pěstování čistých věd a vychování schopných vědeckých pracovníků“.

V recenzi na druhou brožuru přešel Purkyně od poznámek k Rokitského textu k otevřené polemice. Postavil se proti snaze centralizovat vědeckou práci na vídeňskou univerzitu, která měla mít — podle Rokitského představ — vůči ostatním univerzitám v monarchii výsadní postavení. Purkyně zdůraznil právo každého národa na národní vědu a Rokitskému připomenul, že „... nynější časové vystavili za právo neodvolatelné rovnoprávnost národův, a na té zakládají se novější hlasové směřující k upravení univerzit“. Rokitskému vytkl, že ve svých úvahách a návrzích přešel otázku rovnoprávnosti národů jako překonanou, a vyzval ho, aby své názory na tuto problematiku dodatečně vyložil, protože mu na tom, „jako studijnímu radovi“, musí záležet. Přitom Purkyně s jemnou ironií uznal, „... že jest to velmi trudná úloha; řadí se ona k úlohám, na jichžto rozluštění založena jest bytnost celého Rakouska, totiž na spojení rozumné centralizace, bez které by Rakousko velmocí býti přestalo, se zřízením rozumným federačním sedmera rakouských národů, z nichž každý právem lidskosti úplné své samosprávy se domáhá.“

^{66/} J. E. Purkyně, *Opera omnia VII*, Praha 1958, s. 289—295 (odtud jsou převzaty následující citace z Purkyňových recenzí), komentáře (s. 430—432) napsal Z. Hornof. Zevrubně se těmito Purkyňovými recenzemi zabýval B. Bouček ve stati Purkyně a Rokitský o rakouských univerzitách, *Časopis lékařů českých* 89, 1950, s. 1095 až 1097.

Purkyně se neomezil na časopiseckou polemiku a 18. dubna 1864 předložil zemskému sněmu petici Spolku českých lékařů a mediků, která požadovala úplné zrovnoprávnění češtiny a němčiny na pražské lékařské fakultě. Sněm žádost doporučil ministerstvu, ale její vyřízení bylo tristní byly pouze povoleny české přednášky ze soudního lékařství. Přednáškami byl pověřen profesor F. M. Popel, o jehož češtině byly vyslovovány oprávněné pochybnosti.

Zemský sněm se otázkou zrovnoprávnění češtiny a němčiny na pražské lékařské fakultě opět zabýval roku 1866. Výsledkem jednání bylo přijetí Thunova návrhu rezoluce, která požadovala uplatnit na celé pražské univerzitě zásadu jazykové rovnoprávnosti. Vláda požádala profesorské a doktorské sbory jednotlivých fakult o stanovisko k této rezoluci. Téměř osmdesátiletý Purkyně hájil zásadu jazykové rovnoprávnosti na zasedání profesorského sboru pražské lékařské fakulty dne 21. ledna 1867. Přitom uskutečnění jazykové rovnoprávnosti považoval za přechodné období univerzity, protože vývoj bude směřovat k samostatné univerzitě. Řekl, že existují dva možné způsoby organizace pražské univerzity: „Buďto se zřídí pro každou z obou národností zemských zvláštní univerzita se všemi náležitými fondy, místnostmi, učebními prostředky a učiteli. Bude mít svého rektora a svůj senát jako podnes. Obě univerzity, kde toho třeba sestoupí ve společnou poradu. Pojednání mohou se dít v jednom z jazykův zemských. Nemohlo-li by se to z finančních důvodův již nyní hned státi, lze se nadíti, že by se to provedlo co nejdříve.“ Byl přesvědčen, že rychle vzrůstající „českoslovanský národ“ bude brzy „... více než jedné univerzity mít zapotřebí. Aneb zatím musíme hleděti, kterak bychom se na jedné univerzitě směstnali.“^{67/}

Návrh na zrovnoprávnění němčiny a češtiny na lékařské fakultě na zasedání drsným a neurvalým způsobem odmítl německý profesor očního lékařství J. Hasner. Celá diskuse byla uzavřena prohlášením profesorského sboru, že „vedení rovného práva na univerzitu pražskou a zvláště na fakultu lékařskou není ani žádoucí, ani možno ...“^{68/}

Purkyňovy návrhy a argumenty byly potom použity — avšak s opomenutím perspektivy samostatné české univerzity — v obsáhlé Adrese lékařů českých o provedení rovného práva jazyka českého na univerzitě pražské, kterou Spolek českých lékařů poslal vídeňskému ministerstvu školství.^{69/} I když tato Adresa opět neměla ve Vídni úspěch, přesto

^{67/} J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1965, s. 143—144.

^{68/} Tamtéž, s. 158.

^{69/} Tamtéž, s. 148—155. Oproti Purkyňovu vystoupení na zasedání profesorského sboru je v Adrese možnost rozdělení pražské univerzity vylučována s tím, že by nebylo „... ani v interese vědy, ani posluchačstva, ani univerzity samé ...“ Bezperspektivnost tohoto stanoviska ukázaly osudy pražské „dvojazyčné“ polytechniky, která byla rozdělena už roku 1869 [Adresa právě polytechniku dávala za příklad, jak „... sbor profesorský i při rozdílných národnostech může být jednotný“].

se na dlouhou dobu stala zdrojem argumentace, kterou čeští lékaři používali ve svém vleklém a vytrvalém úsilí o českou výuku a výchovu mediků. Purkyňovy názory a myšlenky do tohoto boje zasahovaly — především díky B. Eiseltovi — ještě v sedmdesátých a na počátku osmdesátých let 19. století.

Ve svých snahách o jazykovou rovnoprávnost na lékařské fakultě, kterou chápal jako stupeň na cestě k české univerzitě, Purkyně nikdy nepodléhal nacionalismu, jenž se v šedesátých letech tak rychle rozmáhal na obou stranách německo-českého sporu. Přitom trpce prožíval zklamání z politického vývoje a s nevolí přijímal tristní výsledky české politiky „věrnosti monarchii“ v období prusko-rakouské války a těsně po jejím ukončení, když místo uskutečnění Palackého ideje federalizace Rakouska došlo roku 1867 k rakousko-uherskému vyrovnání.

V této době všeobecného politického rozčarování české veřejnosti vydal Purkyně česky a německy spisek Austria polyglotta.^{70/} Formou politické bajky v něm vyslovil řadu demokratických názorů. Pro národy v habsburské monarchii žádal stejné možnosti politického a kulturního vývoje, prosazení „politiky lásky, rozumu a snášenlivosti, politiky pravdy“. Chtěl docílit vzájemného sblížení a poznání národů habsburské monarchie. Cestu k tomu viděl ve vzdělanosti, ve vzájemné úctě národů a v rozšíření jazykových znalostí. Podobně jako v Akademii, tak i v tomto spisku Purkyně požadoval vytvoření mezinárodního kongresu, který by měl moc nad vládami a byl zárukou světového míru.

V kontrastu s politickou realitou doby, v níž Austria polyglotta vyšla, nemohly mít ideály „politiky lásky, rozumu a snášenlivosti“ jakýkoliv reálnější politický dosah a ohlas. Pravdu měl Jan Neruda, který v Národních listech z 18. září 1867 napsal: „V době té těžké, kdy se nám zdá, že každým již okamžikem slova se zalknou, aby činy na jich místo nastoupily, ... kdy již každý víry pozbyl v lásku a upřímnost, vystupuje z našeho středu muž, aby nanovo kázal politiku lásky, snášenlivosti, vůli upřímnou. Staříčkový Jan Purkyně, jenž v službě humanity zestár' a zešedivěl, jemuž ryzímu českému srdci humanita nikdy nebyla hříčkou a nikdy snem nezkalenému vášněmi jeho rozumu, Jan Purkyně, jenž má plné, svaté právo k názvu apoštola humanity, vystupuje na řečniště rakouských národů a přímým, vřelým a jasným slovem volá v rozhučené již vody, že není ještě pozdě na smír, že je třeba jen vzájemné spravedlnosti, abychom znovu srostli v pevný kruh, pak již nerozlomitelný, věčný.“

Vznešené slovo, jenže se bojíme, že vody je přehluší ... S protivnou nám střízlivostí díváme se v ledovou, svírající skutečnost ...“^{71/}

^{70/} J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1965, s. 231—299 [s komentářem M. Teicha a edičními poznámkami R. Havla a Z. Hornofa].

^{71/} Tamtéž, s. 287.

Poslední léta života byla Purkyňovi ztrpčována vleklou diskusí o jeho nástupci na univerzitě, případně o jeho penzionování. V této záležitosti projevil velký takt a trpělivost Karel Rokitský. Nepodlehli neurvalým tlakům ze strany nacionalistických německých mediků, ani stále vzrůstající netrpělivosti J. N. Czermaka, který před rokem 1865 chtěl zaujmout Purkyňovo místo na pražské lékařské fakultě.

V plnění pedagogických povinností byl s postupujícím věkem Purkyně stále více zastupován obětavým asistentem Františkem Novotným. Nakonec byl roku 1867 jmenován na pražskou lékařskou fakultu druhý profesor fyziologie. Stal se jím německý fyziolog Maxmilián Vintschgau, pro kterého byl zřízen v bývalých Svatováclavských lázních nový fyziologický ústav. Tato skutečnost předznamenala likvidaci prvního pražského fyziologického ústavu, která následovala krátce po Purkyňově smrti.

Nicméně i poslední léta Purkyňova života byla naplněna pozoruhodnou aktivitou — nadále udržoval styky s řadou zahraničních vědců a vědeckých společností, pokračovala jeho činnost v mnoha spolecích, překládal krásnou literaturu, zajímal se o všechny významnější události v české politice, kultuře a umění. Česká společnost mu prokazovala bezvýhradnou úctu. Události celonárodního významu se staly oslavy Purkyňových osmdesátin v roce 1867 a padesátého výročí jeho doktorátu v roce 1868. Profesor Jan Krejčí na slavnosti, jež byla k tomuto výročí uspořádána dne 10. prosince 1868, pronesl projev, který se stal jedním z prvních pokusů o formulaci závazného Purkyňova odkazu. Krejčí zdůraznil, že Purkyně své žáky vychovával k tomu, aby nabytých vědomostí použili „... k zvelebení vlasti a k rozšíření pravd, jimiž se urychlí bratrství mezi lidmi. Mistr vědy zahájil u nás směr humanitního přírodovědku, ve kterém mají pokračovat ti, kteří chtějí zůstat věrní vědě purkyňovské.“^{72/}

Od jara roku 1868 však Purkyňovi ubývaly síly. V dubnu 1868 jej postihla krutá osudová rána — náhle zemřel jeho mladší syn, malíř Karel. Přihlásilo se těžké onemocnění. Dne 28. července 1869 Jan Evangelista Purkyně zemřel.

S Purkyňovým dílem a odkazem se s různou mírou úspěšnosti vyrovnávaly, vyrovnávají a budou vyrovnávat celé generace českých přírodovědců, lékařů, filozofů a historiků. Díky tomu existuje rozsáhlý okruh vydaných pramenů a purkyňovské literatury,^{73/} který však ani zdaleka nemůže nahradit dosud nenapsanou „velkou“ monografii o životě a díle J. E. Purkyně. Do značné míry to „zavinil“ Purkyně sám — složitostí,

^{72/} J. Beneš, c. d., s. 415.

^{73/} J. E. Purkyně, Opera omnia XIII, Praha 1985, s. 276—299; H. Barvíková — M. Hrochová, Czechoslovak History of Science, Selected Bibliography 1970—1980, Acta historiae rerum naturalium nec non technicarum, Special Issue 15, Prague 1981, s. 35—36.

mnohostranností a zároveň, a to především, velikostí své osobnosti. Podílel se na pokroku přírodovědy a medicíny v době jejich pozoruhodného dynamického vývoje. Řadil se k takovým osobnostem, jakými byli F. Magendie, J. Müller, T. Schwann, K. Rokitský, R. Virchow, C. Bernard a další představitelé vědy v onom obdivuhodném „přírodovědeckém“ 19. století.

Plně žil dobu, v níž se rodila moderní evropská civilizace, její věda a kultura. Dobu velkých politických revolucí a změn, průmyslové revoluce, zrodu moderních filozofických a politických koncepcí a směrů. A zároveň dobu českého národního obrození — od skromných počátků v druhé polovině 18. století až po završení tohoto procesu v posledních letech Purkyňova života, kdy právě jeho rozhodující zásluhou vznikala jazykově česká věda jako aktivní součást světové kultury. Pouze tak výjimečná osobnost, jakou byl Purkyně, mohla v českém prostředí položit základy dialektické jednoty vědy světové a národní.

LADISLAV NIKLIČEK

Die Bedeutung der zweiten Prager Periode Jan Evangelista Purkyně's für die Geschichte der tschechischen Wissenschaft

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie befaßt sich mit den letzten zwanzig Lebensjahren J. E. Purkyně's, vom Antritt seiner Professur der Physiologie an der Prager medizinischen Fakultät im April 1850 bis zu seinem Tode im Juli 1869. In den fünfziger und sechziger Jahren des 19. Jh. wurde Purkyně zur zentralen, profilierten und wörtlich zur programm bildenden Persönlichkeit im Prozeß der Hervorbildung fester institutioneller, organisatorischer und gleichfalls philologischer Grundlagen der tschechischen Naturwissenschaften und Medizin der Neuzeit. Seine international bedeutende wissenschaftliche Arbeit wurde dadurch neu betont, daß sie einen Ausgangspunkt einer qualitativ neuen Etappe in der Historie der tschechischen Wissenschaft darstellte. Purkyně bemühte sich besonders, trotz ungünstiger gesellschaftlicher Bedingungen, um eine Vertiefung der Kontakte der tschechischen Wissenschaft mit dem Prozeß der Erkenntnisse der Weltwissenschaft und um die Erziehung einer mit diesen Erkenntnissen verbundenen Forschergeneration, die gleichfalls an einer eigenen nationalen Gemeinschaft und an den fortschrittlichen Richtungen ihrer Kultur und Politik interessiert ist.

Nach seiner Rückkehr aus Bratislav konzentrierte Purkyně seine Tätigkeit auf den Aufbau des physiologischen Institutes an der Prager medizinischen Fakultät, das auch am 6. Oktober 1851 eröffnet wurde. In der Tätigkeit des Institutes setzte er seine Auffassung, nicht nur über Inhalt und Sinn der Physiologie als theoretisches medizinisches Fach, sondern auch als allgemeine Wissenschaft über die Gesetze der organischen Natur, über die Gesetze des Lebens überhaupt durch. Unter der Leitung Purkyně's ist hier eine Reihe ausgezeichnete Naturwissenschaftler herangewachsen, unter

ihnen besonders seine Assistenten, wie der Physiologe J. N. Czermak, der Anthropologe und vergleichende Physiologe E. Grégr, später ein bedeutender tschechischer Politiker, der Zoologe und Paleontologe A. Frič, der Physiologe F. Novotný und der Pharmakologe K. Chodounský. Weiter begannen im Institut in den fünfziger Jahren ihre wissenschaftliche Karriere drei bedeutende Botaniker — J. Sachs, L. Čelakovský und Purkyně's Sohn Emanuel.

J. E. Purkyně beteiligte sich an der Tätigkeit einer Reihe wissenschaftlicher und kultureller Institutionen (Königl. böhmische Gesellschaft der Wissenschaften, Vereinigung für die Erhebung der Industrie in Böhmen u.a.). Große Hoffnungen für die zukünftige Entfaltung der tschechischen Bildung und Kultur legte er in die Tätigkeit des Böhmischen Museums und des Naturwissenschaftlichen Vereins. Seit 1853 erschien die naturwissenschaftliche Zeitschrift „Živa“, um die Purkyně einen weiten Kreis überwiegend junger tschechischer Naturwissenschaftler und Ärzte konzentrierte.

In den sechziger Jahren sympatisierte Purkyně mit der jüngeren Generation, mit ihrem Demokratismus und ihren Bemühungen für die tschechische nationale Bewegung eine breitere internationale Ausdehnung zu gewinnen. In den Jahren 1861—1863 veröffentlichte er die Schrift „Akademia“, die zu einem genauen, langjährigen und inspirierenden Programm der tschechischen Wissenschaft wurde. Es war das Verdienst Purkyně's, daß seit 1862 eine Zeitschrift der tschechischen Ärzte erschien (Časopis lékařů českých) und ein Verein der tschechischen Ärzte gegründet wurde. Die Zeitschrift und der Verein bildeten für die tschechische Medizin — zu einem Zeitpunkt, in welchem sie sich an der überwiegend mit deutschen Professoren besetzten Prager Fakultät nur ungenügend durchsetzen konnte — eine institutionelle Grundlage und ein Zentrum und wurden gleichzeitig zur Hauptplattform Purkyně's für seine Anstrengungen um eine tschechische Lehre und Erziehung der Ärzte.

J. E. Purkyně bildete in seinem wissenschaftlichen Werk und durch seinen Anteil an der Entfaltung der tschechischen Wissenschaft und Kultur eine Grundlage der fortschrittlichen Traditionen der tschechischen Naturwissenschaft und Medizin, die zu einem beständigen Bestandteil des historischen Bewusstseins der tschechischen Gesellschaft wurden. Nur eine so außergewöhnliche Persönlichkeit, wie sie J. E. Purkyně darstellte, konnte in tschechischen Milien die Grundsteine zu einer dialektischen Einheit zwischen der nationalen und Weltwissenschaft legen.

JEŠTĚ JEDNOU KAREL A JAN EVANGELISTA PURKYNĚ

ROMAN PRAHL

Následující poznámka se na pozadí tří obrazů z ateliéru Karla Purkyně snaží připomenout vztah umělce k osobnosti jeho otce, a to poněkud jiným způsobem, nežli bylo ve starší literatuře k tomuto tématu běžné. Obrazy, o nichž bude řeč, nejsou velkými malířskými díly (což je snad i důvodem toho, že jim dosud byla věnována pozornost jen okrajová). Chtěli bychom ale doložit, že přibližují duchovní prostředí rodiny Purkyňových a na tomto základě i vztah otce a syna, vědce a umělce přinejmenším stejně dobře jako dříve již publikovaná, i když jen torzálně dochovaná korespondence.^{1/} Osnovou diskuse mezi otcem a mladým malířem byla orientace v umění a úspěch na dráze umělecké. Poselství obrazů, jimiž se tu budeme zabývat, bychom rádi považovali za specifickou součást této diskuse, která jak známo přispěla k formování Karla Purkyně jako průkopníka českého malířského realismu i moderní výtvarné kritiky.

Jedná se o dvojí malovanou variantu *Koutu ateliéru Karla Purkyně*, dnes známou pouze ze staršího vyobrazení, a o *Malířovo zátiší* (obr. 1—3), ve sbírce Národní galerie. O prvních dvou malbách se dosud uvažovalo odděleně a za autory se považovali různí malíři (ačkoli

^{1/} Soupis korespondence Jana Evangelisty Purkyně pořízený Františkem X. Halasem (rukopis pro nakl. Academia) potvrzuje, že známé dopisy Karla Purkyně otcovi i dopis Jana Evangelisty Purkyně synovi byly již publikovány s výjimkou jednoho spíše zdvořilostního listu Karlova a jednoho konceptu Jana Evangelisty (v knize Růženy Pokorné-Purkyňové Život tří generací. Vzpomínky na velké Purkyně. Listy a články Karla Purkyně, Praha 1944, a u Jaroslava Jedličky, Korespondence J. E. Purkyně II, Praha 1925, s. 24—5), Protějškové dopisy zaslané otcem Karlovi se tedy nedochovaly a lze pouze rekonstruovat jejich smysl z odpovědí i z dopisů Karlova bratra Emanuela. Interpretací korespondence a obecněji vztahem obou se kromě zmíněné publikace Růženy Pokorné zabývala zejména uměnovědná literatura (podrobně zvl. Vojtěch Volavka, Karel Purkyně, Praha 1942 a Luděk Novák, Glosy k osobnosti a dílu Karla Purkyně, Umění 11, 1963, s. 50—64). Novější zpracování malířova díla přinesla souborná výstava Karel Purkyně 1834—1868, kat. výst. Národní galerie (Olga Macková), Praha 1962.

*Český malíř poloviny 19. století:
Kout v ateliéru Karla Purkyně,
(konec 50. let)*

i vzhledem k dobové praxi bychom je mohli pokládat za skicu a její o málo větší „provedení“ od téhož malíře).^{2/} Zatímco autorství zůstává nejasné, chceme potvrdit starší domněnku, že skutečně jde o vyobrazení tvůrčího prostředí Karla Purkyně, i domněnku, že busta uprostřed výjevu představuje Jana Evangelistu Purkyně. Ačkoli žádný z obrazů visících na zdi ateliéru nelze jednoznačně spojit s některým z dnes známých

^{2/} Menší varianta díla (olej, papír, 15x17,3 cm) byla reprodukována a Volavkou označena — celkem nepravděpodobně — za práci Josefa Navrátila (Galerie I. Sbírká uměleckých obrazů v knize, Kladno 1924—5, s. 29, repr. nestr.). Větší varianta (olej, plátno, 23x25,7 cm) byla na výstavě Čeští mistři malíři Pinkas, Purkyně, Barvítius, Chittussi, S.V.U. Mánes Praha 1925, č.k. 111); její snímek se zachoval v býv. Štencově archivu (dnes SÚPPOP). Byla tu pokládána za dílo Viktora Barvítia a stejně tak ještě v monografii umělce od Hany Volavkové (Praha 1938, s. 141). První zmínka o *Koutu ateliéru* pochází od F. X. Jiřičky z roku 1898, doby počátků uznávání Karla Purkyně jako malíře, poslední od Volavky (1942, op. cit., s. 35). Purkyňův na rok starý vrstevník Barvítius náležel průkazně k přátelskému okruhu našeho malíře v předpokládané době vzniku obrazu (Karlův dopis z Paříže roku 1857).

*Viktor Barvítius (?):
Kout v ateliéru Karla Purkyně,
(konec 50. let)*

umělcových obrazů, krajinomalba mezi nimi je blízká jeho drobné malbě *V údolí* z roku 1856 a obraz v ose kompozice některým jiným pracím Karlovým z téže doby. Tato příbuznost nás o totožnosti prostředí utvrzuje ve spojení s osobou portrétovaného. Porovnáním detailů busty na obou malbách ji totiž můžeme celkem jednoznačně určit jako dílo Karlova vrstevníka Antonína Herolda (1833—1867). Tento sochař patřil k užšímu okruhu přátel a Karel Purkyně jej také použil za model pro jeden ze svých obrazů spolu s otcem, dalšími členy rodiny a lidmi jí blízkými (1860). Heroldův realistický, ale velmi reprezentativně pojatý portrét Jana Evangelisty vznikl nejspíš mezi lety 1858 a 1860 a tím je i určena pravděpodobná doba vzniku *Koutu v ateliéru*.^{3/}

^{3/} Busta reprodukována v albu Jana Evangelisty Purkyně (sest. Bohumil Vavroušek, Praha 1937, s. 28) se dnes nachází ve sbírce Národního muzea (sádra, v. 63 cm, H2 33857 a H2 185664). K dalším bustám prominentních českých osobností patří u He-

Jednalo se tedy zřejmě o prostředí domu Purkyňových — tedy duchovního střediska, které bylo jednou z nejdůležitějších platforem umění a diskuse o něm v Praze během 50. let minulého století (tehdy i později zde rovněž pracovali někteří vůdčí umělci jako Václav Levý a Josef Mánes). Z obou maleb však chceme vyčíst něco více než jen holý záznam Karlova pracovního a životního prostředí, a to také v souvislosti s podobiznou jeho otce, představující dominantní obrazový motiv. Je to oprávněné, neboť malíři realisté poloviny minulého století z generace Karla Purkyně, Soběslava Pinkase či Viktora Barvitia (s nímž asi přes nedostatečnou znalost jeho raného *oeuvre* a ve shodě s tradičním podáním bude třeba tyto malby spojovat) využívali ateliérové téma mnohdy k výpovědi o svém uměleckém přesvědčení i postavení ve společnosti.^{4/} Zobrazení ateliéru v českém prostředí první poloviny století bylo poměrně vzácné, už vzhledem k pomalu se upevňujícímu postavení umělců ve formující se české veřejnosti. Právě až činnost generace nastoupivší v polovině století znamenala v tomto směru přelom, a to jak kvantitativně, tak i kvalitativně. První projevy rodícího se zaujetí veřejnosti umělcovým prostředím shledáváme tehdy i na pražské výroční výstavě umění, zprvu v zásilkách cizích malířů (1849—1850). Jinak ale měly obrazy s tímto tématem zvláště v našich podmínkách vesměs ráz neveřejného, i když ne zcela soukromého mementa, jako příkladně nejvýznačnější z nich, drobná malba Soběslava Pinkase *V ateliéru* (1854). Taktó vlastně v českých podmínkách až do nástupu generace 70. let chyběl oficiální obraz (současného) ateliéru; její nástup spolu s eskalací zájmu veřejnosti o umělcovo soukromí vedl v poslední třetině století ke zbanálnění ateliérového výjevu jako tématu malířství i literatury.

Kout ateliéru Karla Purkyně tedy patří době rozkvětu obrazu ateliéru v Praze a zaujímá v ní — spolu s *Malířovým zátiším*, o němž bude zanedlouho řeč — zvláštní postavení jako příklad realistického řešení tématu, které oživilo tradici „malířova zátiší“ přihlédnutím ke každodennosti umělcovy existence. Věcné prostředí vypovídá o uživateli ateliéru i o jeho snažení dokonce lépe nežli přímá podoba umělce. Rozmístění předmětů na obraze musíme chápat tak, že na zdi senacházejí výsledky „umělcova umění“ a na komodě před ní zátiší, zahrnující

rodila portrét F. L. Čelakovského (1857) a Václava Hanky (1860). Bustu zesnulého básníka a přítele Purkyňových již z doby vratislavského pobytu vystavil sochař v Praze 1858, spolu s portrétem „známé literární osobnosti“ [Die Prager Kunstausstellung, Bohemia 1858, č. 148, s. 1310]. Herold a další postavy se vyskytují na protějškových obrazech *První políbení* a *Poslední políbení*, dnes ve sbírce Národní galerie (ztotožnění osob viz Macková, op. cit., s. 25—26).

^{4/} Tato teze vyplývá mj. z dodnes nejčastěji citované syntetické a problémové studie o umění 19. století od Wernera Hofmanna [Das Irdische Paradies, München 1960, zvl. kap. Im Atelier des Künstlers]. Pro oblast českého umění jsem se tyto otázky pokusil sledovat v textu *Umělec, jeho ateliér a umění*. Téma české malby 19. století, předkládaném letos k obhajobě jako kandidátská disertační práce.

Karel Purkyně (?):
Malířovo zátiší,
(konec 50. let)

mimo bustu (v konečné podobě obrazu) džbán, kord, knihy, láhve a čajovou konvici — tedy předměty vztahující se jistě spíš k životu a zábavě nežli k „serióznímu uměleckému snažení“.^{5/} „Umělcovo umění“ vystupuje ve druhém plánu a přitom je jaksi ještě zlehčeno tím, že na obrazy je kromě palety zavěšen vlevo klobouk a šál, vpravo útržek nejspíš divadelního letáku.

Rozhodujícím motivem obrazu je ovšem busta. A to nejen proto, že ostatní předměty jsou drobnějšího měřítko nebo nejsou zachyceny s touž výrazností, ale také proto, že portrétovaný se zdá upírat svůj pohled přímo na diváka. K tomu je třeba připomenout tradici, v níž se malíři někdy portrétovali s bustou reprezentující jejich umělecký, morální či filozofický vzor.^{6/} Další specifický význam v kontextu malířova zátiší z poloviny minulého století měla busta už díky tomu, že se tu jedná zjevně o sádrový odlitek. I když nelze vyloučit, že také původní Heroldova socha vznikla právě v tomto prostoru, stojíme už před jedním z odlitků, které tvořily od 18. století základní pomůcku uměleckého studia, a tedy se ve větším počtu hromadily i v ateliérech umělců. Snad nejznámější „malířovo zátiší“ tvořil od poloviny století — a to dokonce v několika variantách — středoevropský průkopník realismu Adolf Menzel (1815—1905) tak, že zobrazil ateliérovou zeď se zavěšenými odlitky antických fragmentů a portrétních masek lidí slavných nebo umělců blízkých. Podrobnější studium ukázalo, že u Menzela šlo o „obrazový manifest“, týkající se situace základního rozporu umělecké orientace: sporu mezi „dokonalými“ díly staršího umění předkládanými akademismem v odlitcích za závazné vzory tvorbě, a životní realitou jako radikálně pochopenou sférou inspirace současného umění.^{7/}

Pointou řešící určitým způsobem napětí mezi bustou a předměty kolem ní v zátiší z Purkyňova ateliéru je jistě pokrývka na hlavě busty. I když varianty obrazu jsou odlišné v tom smyslu, že větší z nich dokresluje výjev hlavně o atributy bohémství, klobouk na soše je původní. Ať už

^{5/} Za výjimky v tomto uspořádání by mohly snad být považovány „dekorační látka“ na komodě v popředí a — i když víme, že i Karel Purkyně (a to ještě roku 1857 v Paříži) rovněž modeloval — soška na historizující konzole uprostřed zdi. Tuto sošku bychom asi mohli spojovat s Karlovým starším přítelem sochařem Levým, který měl sochařský ateliér u Purkyňů v 1. polovině 50. let.

^{6/} Rozbor příkladů obrazových kompozic s bustou ze staršího malířství i období minulého století viz např. Siegfried Gohr, *Der Kult des Künstlers und der Kunst. Zum Bildtyp des Hommage*, Köln-Wien 1975, zvl. s. 48 n. a Mario Praz, *Conversational Pieces*, London 1971, zvl. s. 209 n.

^{7/} Zvláště *Ateliérová zeď*, 1852, olej, National-Galerie Berlin a *Zeď v ateliéru*, 1872, olej, Hamburger Kunsthalle, obojí repr. v kat. výst. Menzel der Beobachter, Hamburger Kunsthalle 1982, s. 32—3. První z diskutovaných obrazů zpodobující zeď s odlitky, příp. se zavěšenou paletou je na základě starších Menzelových satirických kreseb vykládán jako vyjádření realistovy skepse vůči akademické nauce (případně jako stanovisko v tradiční diskusi o prvenství malířství nebo sochařství), zatímco pozdější zpracování tématu znamenalo zřejmě revizi původního postoje (srov. Werner Hofmann, *Menzels verschlüsselt Manifest*, kat. výst., s. 31).

tedy byl *Kout v ateliéru* spíše aranžován, nebo šlo o kompozici zčásti fiktivní, obdobný postup vůči portrétu osobnosti v tehdejší českém světě z nejváženějších a nejmilovanějších si mohl dovolit — navíc v jejím vlastním prostředí — stěží někdo jiný nežli majitel ateliéru. Nám ale nyní jde o vlastní smysl tohoto gesta.

Podobný žert ovšem zapadá do řádu ateliérové komiky i grotesky a tedy polohy, která byla právě pro český obraz ateliéru v polovině století dosti příznačná, dotýkajíc se prožívaného společenského odčizení umělce.^{8/} V případě *Koutu ateliéru Karla Purkyně* můžeme už na základě toho, co zde bylo řečeno, spatřovat hlubší motivaci takového uspořádání „malířova zátiší“, překračující běžné ateliérové žertování. Klobouk na hlavě busty poukazuje i k rubu ateliérového snažení (k rubu — Karlovými slovy — „tvoreni postavy živé a myslící“). Nikdo v Čechách té doby než právě Karel Purkyně v dopisech svému otci nevyjádřil lépe dialektiku uměleckého díla, jež zobrazuje a zároveň je věcí mezi věcmi: dialektiku, s níž se nově vypořádával realismus poloviny 19. století s důsledky pro celé moderní umění. Ale také ostatní zátiší v popředí *Koutu ateliéru* bychom mohli považovat za předzvěst uceleného a pozitivního programu, jež Karel Purkyně vyjadřoval později v posudcích pražské výroční výstavy a zdejšího uměleckého života vůbec, když například napsal: „Umělecké slavnosti, průvody, společenský život, stejná snaha, ušlechtilý zápas, vyznamenání až k slávě, hana — to jsou živly umělectva. Vezměte jim pohyblivý život, jedněte s nimi co byrokraty, a lesklý motýl proměnil se v šeredného mola.“^{9/}

Kdybychom nicméně hledali v české malbě doby názorový protějšek *Koutu ateliéru*, stěží bychom jej našli někde jinde než v zajímavém, dosti kvalitně malovaném *Malířově zátiší*, považovaném v původní sbírce za dílo mladého Purkyně. Původní připsání bylo ve sbírce Národní galerie právem zpochybňováno vzhledem k odlišnému malířskému pojetí, avšak nedávný restaurátorský průzkum úzkou souvislost s naším uměl-

^{8/} Patří sem na jedné straně nejrozměrnější zobrazení ateliéru v této generaci českých malířů, jaké zatím známe, obraz *V ateliéru* od Josefa Žáka (1822—1859) z roku 1852 (Muzeum Českého Ráje Turnov), představující figurínu před malířským stojanem se započatým obrazem, kamuflovanou za malíře. Na druhé straně se sem řadí karikaturní ateliérové anekdoty z nejdůležitějšího kolektivního dokumentu českého umělectví 50. let 19. století, tzv. *Knihy svatolukášské* (Národní galerie) od Františka Krause, Victora Schuberta, Václava Kroupy (*Výhled do budoucnosti*) a Soňslava Pinkase (*Stěhování z ateliéru*). Karel Purkyně přispěl ke zčásti dochovaným pracím tohoto alba příp. akademického časopisu ne sice přímo využitím ateliérového tématu, ale texty a kresbami parodujícími konvence zobrazování a snad i určitá umělecká díla, jakož i výzvou k odevzdání textových a kresebných příspěvků, humorně parafrázující styl oficiální řeči o umění.

^{9/} Pokorná-Purkyňová, op. cit., s. 356. Karel Purkyně ironicky popisuje stávající způsob školení a v protikladu k němu načrtává promyšlený program výchovy mladého umělce. Dodává, že „umělec musí se především svěřet a nově podívat na přírodu, musí být veselý a zdravý [...], musí být k tomu uzpůsoben, aby se v nejrozmanitějších životních situacích lehce orientoval [...]“. Tohle všechno ovšem budoucímu Rembrandtovi návštěva akademie nedá“. *Ibid.*, s. 368.

cem překvapivě vcelku potvrdil.^{10/} K této specifické argumentaci přistupuje rovněž obsahová skladba obrazu. V tomto zátiší totiž šlo o shromáždění prací z různých oborů malířství i dalších atributů malířského řemesla, jež měly zdůrazňovat všestranné snažení a schopnosti adepta umění. Právě takový obraz mohl být adresován rodině a zvláště hlavnímu podporovateli, otci Karla Purkyně, což by snad mohlo i vysvětlovat odlišnou, hladší malířskou techniku i větší stupeň popisnosti. Přitom také zdůraznění portrétu i zátiší nad ostatními obory v obraze naznačuje preference zralému Karlu Purkyňovi právě tak blízké, jako odporující konvenční hierarchii oborů malířství.^{11/}

Pokusme se závěrem shrnout, co lze k dosavadnímu poznání vztahu Karla Purkyně a jeho otce dodat na pozadí obrazů spojovaných s tvůrčím prostředím malíře. Co znamená poselství *Koutu v ateliéru*, kde busta umělcova vzoru je „upravena“ v symbol jeho nezávislého postoje, v souvislosti s poselstvím *Malířova zátiší*, sugerujícího naopak spíše obraz — slovy výtvarných kritiků Karla Purkyně — „pilného studenta umění“, otci jistě žádoucí? Můžeme-li chtít z našich obrazů vyčíst určité stanovisko Karla Purkyně, pak v těchto obrazech budeme shledávat zprvu jen značně protichůdné vyjádření umělcových ambicí. Stanovisko rychle zrajícího pětadvacetiletého malíře však nemůže být chápáno jako prosté kolísání mezi vzpourou a loajalitou už proto, že Purkyně našel cestu mezi alternativami bohéma a školometa, jakou se většině jeho uměleckých vrstevníků tehdejší Prahy nalézt nepodařilo.

V kontextu běžného rodinného hodnocení, jaké bezpochyby i u Purkyňových existovalo, se mohou *Kout ateliéru* a *Malířovo zátiší* jevit prostě

^{10/} *Malířovo zátiší*, olej, plátno, 45x57 cm, Národní galerie O 9270. Pod malbou tento průzkum (1983) totiž odhalil dokončený ženský portrét s charakteristickými znaky Purkyňovy malby. Pro příklon k domněnce, že autorem *Malířova zátiší* je přece jen náš malíř, svědčí předpoklad, že stěžejí kdo jiný tehdy přemaloval dokončený portrét než zase jeho autor, dále to, že právě u Karla Purkyně známe jiný případ tohoto neobvyklého postupu, a konečně právě způsob portrétování osoby. Oním dalším známým příkladem úplného přemalování podobizny je Purkyňovo *Zátiší s koroptví a cibulí*, pod nímž se nachází podobizna starce či Jana Evangelisty Purkyně (Volavka 1942, op. cit., s. 108) nebo mnohem spíše — podle rodinné tradice — portrét švagrové Karla Purkyně Emilie, „který malíř pro neshodu s modelem nedokončil a přemaloval“ (Pokorná, op. cit., s. 70). Nový rentgenový snímek podobizny ze *Zátiší s koroptví a cibulí* se zdá vykazovat jistou podobnost se (zřetelnějším) snímek podobizny pod *Malířovým zátiším*, která kromě shod v malířské technice vykazuje i stylové shody s ženskými podobiznami od K. Purkyně z doby před r. 1860 a kolem tohoto roku.

^{11/} *Malířovo zátiší* je sestaveno podobně „emblematicky“ jako *Kout ateliéru*, po stranách vlevo paleta a štětce, vpravo sádrová replika antické sochy. „Purkyňovský“ portrét ve středu obrazu je blíž neurčitelný. Jednalo se asi o staromístrovskou kopii, jaké tvořily běžnou součást školení umění v 19. století a jež známe i z díla Karla Purkyně; podněty portrétu starých mistrů prostupují strukturou umělcových podobizen. — Záměr zátiší jako manifestace autorových schopností potvrzuje možná i motiv zátiší s hroznem vína, překrývající plátno snad s figurálně dekorativní malbou. Hrozen vína byl podle anekdoty spojované s Tizianem počítán k nejtěžším úkolům malířského zobrazení (srov. Peter Hecht, *Candlelight and dirty Singers, or royal virtue in disguise: Some Thoughts on Weyerman and Godfried Schälcken*, *Simiolus* 11, 1980—1, s. 23—38, zvl. 34).

jako manifest bohémství a naopak vážné píle. Tyto obrazy ale patří k těm dílům, u nichž je kalkulace s porozuměním adresáta neméně důležitá než vyjádření vlastního postoje, a můžeme-li je spojovat s Karlem Purkyněm, byly tak či onak malovány vzhledem k očekávání nejužšího publika, tj. rodiny a zejména umělcova otce. Texty a také obrazy jako součást diskuse mezi mladým umělcem a jeho nejbližšími měly více vrstev, na něž bylo před lety již upozorněno v souvislosti s posudky pražského uměleckého života psanými Karlem Purkyněm^{12/} a jež se musíme i v tomto případě pokoušet odlišit. Proto jsme nad prvním z obrazů připomněli, že tu lze spatřovat i budoucí program umělce, čerpajícího důvod své činnosti z plného prožitku života, a nad druhým zase jeho osobní orientaci uměleckou, jdoucí vstříc senzualismu moderního umění. Z tohoto hlediska lze poselství *Koutu ateliéru* a *Malířova zátiší* vnímat ve smyslu dvojčinné snahy (vyplývající i z umělcovy korespondence Janu Evangelistovi jako základní): úsilí o duchovní samostatnost a o dosažení výsledků souměřitelných velkému umění minulosti.

Vnitřní zápasy, s nimiž nás seznamují Karlovy dopisy otci, bychom rádi nahlíželi jako skutečnou diskusi, jež se mohla rozvíjet a mít smysl pouze ve svobodomyšlném klimatu rodiny, znamenajícím vše jiné než blahovolnou protekci nebo zase holé neporozumění (o tomto klimatu svědčí i na svou dobu jistě neobvyklý tón oněch dopisů stejně jako třeba *Kout v ateliéru*). A konečně: to co se v rámci rodinného vztahu může jevit jako spor, pak vně tohoto vztahu — v české veřejnosti — prozrazuje dílo malíře, kritika i organizátora už univerzalistickým spojením různých činností znamená purkyňovského rodu.

Poznání vztahu otce a syna, vědce a umělce bylo — počínaje svědeckým vzpomínkou, psaných dokumentů a jejich rodinným výkladem — přece jen poněkud zatíženo představou dvou polemizujících stran. Dosavadní literatura věnovaná vztahu Karla Purkyně k jeho velkému otci a rodinnému prostředí dostatečně zdůraznila rozmanitost a specifické vlohy a podněty poskytované umělci tímto mimořádným prostředím. Na druhé straně někdy jakoby je ztotožňovala s hlasem pražských uměleckých poměrů a konvencí doby — všeho toho, čemu se Karel Purkyně jako malíř i výtvarný kritik vzepřel. Naším cílem naproti tomu bylo poukázat na to, že právě také základní kvality svobodomyšlnosti a odhodlání, v nichž předčil Karel Purkyně i své přední domácí umělecké souputníky, byly věnem poskytnutým rodinou Jana Evangelisty Purkyně tomuto z nejméně chápaných a zároveň největších českých malířů nové doby.

^{12/} Hana Volavková, *Výtvarná kritika Jana Nerudy a Karla Purkyně*, *Umění* 15, 1967, s. 66—82, 177—201.

**Noch einmal zu Karel
und Jan Evangelista Purkyně**

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie befaßt sich mit drei Gemälden die allem Anschein nach mit den Beziehungen von Jan Ev. Purkyně zu seinem Sohn Karel (1834—1868), einem Vertreter des modernen Realismus und Bahnbrecher der tschechischen Kritik der bildenden Künste, in Zusammenhang stehen. Den Grund für die Diskussion zwischen Vater und Sohn, zwischen dem Wissenschaftler und Künstler, bildeten die Fragen der Orientation und der Erfolg auf der Bahn des Künstlers. Die drei publizierten Bilder können als spezifischer Bestandteil dieser Diskussion betrachtet werden.

Die ersten zwei Bilder stellen Varianten oder die Skizze und die Ausführung desselben Stillebens — Eine Ecke aus dem Atelier Karel Purkyně's — dar. Der Text ergänzt ältere Feststellungen und die anscheinenden Umstände der Entstehung des Werkes im Kreis der Freunde des Malers, die in die Purkyně-Familie, als in einen der Mittelpunkte des Kunstlebens in Prag kamen. Ein Zentralmotiv des Bildes stellt die Büste von J. E. Purkyně, ein Werk des Bildhauers A. Herold aus dem Ende der fünfziger Jahre dar (heute im Nationalmuseum). Es besteht ein bewußter Kontrast zwischen der Büste einer wissenschaftlichen Autorität und den anderen überwiegenden Requisiten der Boheme, welcher Karel von seiner Familie beschuldigt wurde. Das dritte Bild — Stilleben eines Malers, stellt im Gegenteil nur den Anschein eines Manifestes der Fleißigkeit eines Adepten der Kunst dar. Dieses Bild kann enger mit der Urheberschaft Karels verbunden werden und enthält die Anzeichen einer selbständigen, gegen die offizielle Hierarchie der Kunstzweige geführte Wahl (Porträte und Stilleben bilden den Hauptzweig der Gemälde Karel P.) Wir können die Bilder am Hintergrund der Ikonographie des Ateliers im Gemälde der Hälfte des 19. Jh. und des tschechischen Milieus, besonders auch als ein Gegenstück zur bekannten Korrespondenz Karels an seinen Vater beurteilen (die von J. E. Purkyně an seinen Sohn Karel adressierte Post blieb nicht erhalten).

Die Erkenntnisse der älteren Literatur über den Maler, die die verschiedenen Anregungen durch das Familienmilieu betont, kann so um weitere Formen einer freien Diskussion mit dem Vater und der Familie erweitert werden. Gerade diese Diskussion hat grundlegend zur Formierung dieses so wenig verstandenen und dabei einem der besten tschechischen Maler der Neuzeit beigetragen.

**JAN EVANGELISTA PURKYNĚ
A RUSKO**

L. P. LAPTĚVOVÁ

Mezi činiteli českého národního obrození, kteří v první polovině devatenáctého století navázali kontakt s ruskými vědci, zaujímá nesporně své místo přírodovědec a český vlastenec J. E. Purkyně (1787 až 1869). Zatímco styky představitelů humanitních oborů vědy ze slovanských zemí s Ruskem byly nezřídka široké, dlouhotrvající, souvislé, Purkyně se stýkal pouze s úzkým kruhem ruských vědců, a to spíše epizodicky než soustavně. Podle našeho mínění lze tento fakt vysvětlit především tím, že Purkyně jako fyziolog mohl celkově přispívat k formování národního sebeuvědomění Čechů a obrození svého národa pouze svou hlavní specializací, kdežto představitelé humanitních oborů vychovávali k sebeuvědomění a vlastenectví bezprostředně svou základní činností, svým dílem. Kromě toho strávil Purkyně větší část svého života mimo Čechy, v německém prostředí, což také omezovalo vliv jeho obrozenských idejí na český národ. Těmito okolnostmi lze vysvětlit i malé množství prací ruských autorů o Purkyňovi, jakož i pramenů obsahujících informace o jeho činnosti, které v Rusku existují. Materiály použité v tomto článku představují objektivní obraz; na jejich základě je možné posuzovat, jaký ohlas vyvolala v Rusku jeho tvorba a myšlenka slovanské jednoty, jaké byly jeho osobní styky s ruskými slavisty, jak byl v Rusku hodnocen Purkyňův přínos rozvoji přírodních věd a jeho význam pro obrození českého národa.

Poprvé byl Purkyně představen ruské čtenářské veřejnosti na stránkách periodické publikace „Dennica“ r. 1842.^{1/} V článku, který napsal redaktor a zároveň vydavatel P. P. Dubrovskij, byla stručně osvětlena Purkyňova životní i tvůrčí dráha. Psalo se tu, že se narodil 17. prosince 1787 v Libochovicích, r. 1805 vstoupil do piaristického řádu, z něhož ale vystoupil, aniž byl vysvěcen na kněze. Poté absolvoval filozofický

^{1/} Dennica 1842, č. 9, s. 122—123. Podrobněji o této publikaci viz níže.

kurs na pražské univerzitě a působil tři roky jako učitel v jednom soukromém domě, přitom ale věnoval volný čas medicíně, jejíž kurs ukončil rovněž v Praze, „bezplatně zaměstnán při tamějším špitále“. Podle mínění autora článku upevnila Purkyňovu literární slávu doktorská disertace, vydaná v Praze r. 1819. Životopisec informuje, že od r. 1819 do r. 1823 byl vědec asistentem anatomie a psychologie na pražské univerzitě, v r. 1823 je povolán do „Vratislavi“, t.j. Wrocławu, kde také s úspěchem pracuje „v oboru anatomie, fyziologie a slovanství“. Dubrovskij se v hrubých rysech zmiňuje o Purkyňových úspěších na poli přírodních věd a jmenuje některé jeho spisy.

Tyto informace o Purkyňovi jsou v Rusku nejen nejranější, ale i nejvěrohodnější. Dubrovskij se s Purkyněm osobně znal, mnoho let s ním byl v těsném kontaktu a životopisná data získal pravděpodobně od samotného vědce. Později se v ruském tisku přidávaly k Purkyňovu životopisu některé podrobnosti. Tak třeba v časopise „Vsemirnaja illjustracija“ za rok 1869 je ve stati „Jan Purkyně“ uvedeno, že se učenec narodil v „patriarchální české rodině, jejíž předkové jsou připomínáni v řadách bojovníků za svobodu v hnutích českého národa, k nimž došlo před bělohorskou bitvou“. „Již tyto historické tradice,“ pokračuje autor, „vzbudily v mladém Purkyňovi touhu být hoden památky svých otců a užitečný svému národu.“^{2/} V článku je rovněž zaznamenáno, že se Purkyňovi dostalo dobré výchovy a vzdělání, „kromě češtiny znal i jiné slovanské jazyky“, psal polsky a spolupracoval v mnohých německých časopisech. Jakmile autor stati zhodnotil význam Purkyňovy činnosti ve Vratislavi, sděluje dále, že r. 1849 převzal Purkyně katedru fyziologie pražské univerzity. Zatímco pokračoval ve vědecké a literární práci, zapojil se aktivně také do politického života a „živě se podílel na úsilí svého národa o svobodu“. Zastával funkci poslance v českém sněmu a byl neobyčejně činnorodým členem jak vědeckých, tak politických spolků své vlasti.

Tento článek se objevil v souvislosti s vědcovou smrtí. Druhý nekrolog byl zveřejněn v novinách „Sankt-Petersburger Zeitung“, které vycházely v hlavním městě Ruska v němčině. Ve stručné zprávě se zdůrazňuje, že Purkyně „ist aus niederen Verhältnissen hervorgegangen und durch eigene Kraft berühmt geworden“. Tady se pisatel dopouští zřejmého omylu: „Er war von 1848 bis 1849 Professor in Breslau, vorher und nachher in Prag.“ Vcelku pak je pro tento nekrolog charakteristická teze, že „mit Deutschland verband ihn... seine Wissenschaft und die Poesie“.^{3/}

^{2/} Vsemirnaja illjustracija 1869, č. 32, 2.8., s. 85—86. Článek není podepsán, ale v literatuře se traduje názor, že ho napsal český publicista a překladatel Em. Vávra, který se přestěhoval do Ruska. Upozorňujeme, že uvedené číslo časopisu přináší Purkyňův portrét, jediný v ruské literatuře.

^{3/} St. Petersburg. Zeitung 1869, Nr. 204, Sonntag 3.-[15.] August.

Existuje ještě jedna práce obsahující životopisné informace o českém učenci, která byla napsána v Rusku v 19. století.^{4/} 9. září 1890 se na kazaňské univerzitě otevírala nová budova s řadou laboratoří. Při této příležitosti pronesl prof. N. Kovalevskij řeč, věnovanou „praotci myšlenky a zakladateli první biologické laboratoře, velkému Slovanu“ Purkyňovi. Je přirozené, že v proslovu je hlavní pozornost věnována Purkyňovi jakožto fyziologovi, obsahuje ale i obecné informace včetně biografických. Zatímco však v oboru lékařské vědy hodnotil Kovalevskij Purkyňovo dílo s velkou znalostí věci, v jiných otázkách se kazaňský profesor dopustil řady chyb.

Tak třeba tvrdí, že se Purkyně „narodil 17. prosince 1787 v nebohaté rolnické rodině“.^{5/} To je ovšem nesprávné. Ve studii našeho současníka, českého profesora Vl. Kruty se uvádí: „Purkyně se narodil 18. prosince 1787 jako starší syn správce statku Dietrichsteinů, jednoho z nejbohatších rodů v českých zemích... a vyrůstal v klidném ovzduší svorné zámožné rodiny.“^{6/} Dle svědectví jiného současného českého autora prožíval Purkyně dětská léta v kruhu rodiny, „která si jasně uvědomovala, že je její společenské postavení těsně spjata se šlechtou.“^{7/} Kazaňský profesor byl možná prostě nedostatečně informován o Purkyňově sociálním původu, není však vyloučeno, že chtěl podepřít jednu ze svých tezí, a sice: „Tak vyrostl venkovský chlapec ve slavného německého učenice,“^{8/} a dát tak najevo slovanský patriotismus. „Purkyně už jako deseti-letý,“ píše dále Kovalevskij, „ztratil otce.“^{9/} U V. Kruty čteme: když skonal otec, budoucímu vědci „bylo šest let“.^{10/} Velmi jednostranná a vcelku nesprávná je Kovalevského charakteristika Purkyňovy vědecké a společenské činnosti po jeho přesídlení do Prahy v r. 1850.^{11/} Kazaň-

^{4/} N. Kovalevskij, Pamjati Purkině. Učenyje zapiski imp. Kazanskogo universitěta, god LVII, kn. 6, nojabr' — dek. 1890, razd. „Univěrsitětskaja letopis“, s. 1—8.

^{5/} N. Kovalevskij, c.d., s. 1.

^{6/} Vladislav Kruta, Ja. E. Purkině — učenyj sozidatěl'. V: Jan Evangelista Purkině. Praha 1962 (v ruštině), s. 19.

^{7/} Mikuláš Teich, Mirovozzrenije Ja. E. Purkině. Tamtéž, s. 123.

^{8/} N. Kovalevskij, c.d., s. 3.

^{9/} Tamtéž, s. 2.

^{10/} V. Kruta, c.d., s. 20.

^{11/} Zároveň poznamenáváme, že datum Purkyňova příjezdu do Prahy je v řadě jak ruských, tak zahraničních prací uvedeno nesprávně. B. Eiselt v r. 1908 podotkl, že Purkyně „byl povolán z Vratislavi do Prahy r. 1851“ (cit. dle: V. Kruta, c.d., s. 15). V. A. Francev tvrdil, že se Purkyně stal profesorem pražské univerzity „od r. 1848“ (Russkij filologičeskij věstnik, sv. LXXI, Varšava 1914, č. 1, s. 27). Na oficiální dokumenty o příjezdu jsme nenarazili, a v některých nám dostupných dopisech se data rovněž neshodují. Tak třeba P. P. Dubrovskij již 6. (18.) prosince 1849 psal českému vědci: „S potěšením jsem se dověděl, že jste přesídlil do své milé Prahy“ (LA PNP, Pozůst. Purkyně, otištěno in: V. Francev, Očerki po istorii češskogo vozrožděnija, Varšava 1902, přílohy. s. LIV). Jenže Dubrovskij žil ve Varšavě a přejímal zjevně nespolehlivé pověsti. P. J. Šafařík, který žil v Praze, oznamoval ještě o měsíc později — 15. 1. 1850 — M. P. Pogodinovi: „Purkyněje kommt zu Ostern“ (Korespondence P. J. Šafaříka I, vyd. V. Francev, č. II, Praha 1928, s. 727). Konečně ve zmíněné práci V. Kruty (s. 111) čteme: „Rozhodnutí o Purkyňově jmenování (na pražskou univerzitu

ský profesor poznamenává: „Na sklonku svých dnů převzal Purkyně katedru fyziologie v Praze a přesídlil do rodných Čech. Prostředí ho strhává do proudu národních zájmů a probouzí v něm lásku k vlasti a Slovanstvu. Všechny své duchovní síly plně věnuje osvětové práci pro blaho politicky se probouzejícího rodného národa. Platí za to daň — aureola jeho světové slávy hasne. Literatura německá a po ní bezděčně i jiné zamlčují jeho jméno natolik úspěšně, že v době, kdy jsem byl v Praze rok po jeho úmrtí. . . když jsem si u univerzitního knihkupce vyžádal Purkyňův portrét a některé spisy, dostal jsem odpověď, že takového vědce v obchodě neznají.“^{12/}

Toto prohlášení vypadá dost podivně. Především je v širokém měřítku znám fakt, že láska k vlasti a Slovanstvu byla Purkyňovi vlastní od samého počátku jeho činnosti, projevovala se aktivně i v údobí jeho života ve Vratislavi, nejen po učenově návratu do vlasti. Chybný je i názor, že byl málem zapomenut vlastním národem, když tak říkajíc vyměnil vědu za politiku (což je už ve své podstatě nesprávné). Činit takový závěr z náhodného rozhovoru s knihkupcem bylo ovšem neoprávněné. Můžeme alespoň připomenout, že v r. 1862 oslavila nejširší česká veřejnost Purkyňovo 75-leté jubileum. Toto datum nebylo opomenuto ani ruskými vědci. 18. prosince 1862 psal Dubrovskij věhlasnému fyziologovi: „Bývalý redaktor Dennice (Dubrovskij má na mysli sám sebe — L.L.) se pokládá za šťastného, že Vám může blahopřát k Vaším 75. narozeninám. Přijměte projev nejupřímnějšího přání, aby Bůh dlouho držel ochrannou ruku nad Vašimi drahocennými dny. Dovolte mi tedy, abych dle ruského, církevně slovanského zvyku z celého srdce tisíckrát zvolal: Mnogaja ljeta!“^{13/} Dávný ruský přítel českého vědce se neomezil na osobní blahopřání, ale napsal zprávu i pro ruský tisk. 8. ledna 1863 jubilantovi sděloval: „V těchto dnech jsem do jedněch petrohradských novin odeslal líčením oslavy, konané v Praze v den Vašich narozenin. Jako materiál mi posloužily Národní listy.“^{14/}

O tom, že Purkyňova sláva v 60. letech zcela nepohasla, svědčí i fakt, že byl v souvislosti s „tisíciletím Ruska“ (1862) vyznamenán ruským řádem sv. Vladimíra. Když ruský legační rada ve Vídni V. Balabin předkládal petrohradským úřadům seznam Čechů hodných vyznamenání, uvádí Purkyňovo jméno mezi těmi, kteří jsou nejznámější a zaslouží si největší úctu. V návrhu se praví: „Ivan Purkyně (nar. 1788), profesor fyziologie na pražské univerzitě, se těší evropskému věhlasu, je redaktorem přírodovědného časopisu Žiwa a činně přispívá do jiných publi-

— L.L.) bylo učiněno koncem r. 1849 a na jaře se vrátil do Prahy.“ Přestěhování se tedy uskutečnilo právě na jaře r. 1850.

^{12/} N. Kovalevskij, c.d., s. 3.

^{13/} LA PNP, Pozůst. Purkyně, 29 k 53, 15/e/10.

^{14/} Tamtéž. Dosud se nepodařilo zjistit, do kterých petrohradských novin poslal Dubrovskij svoji zprávu.

kací z tohoto oboru.“^{15/} V definitivním seznamu těch, kdo byli navrženi k vyznamenání, se uvádí: „Doktor Johann Purkyně, profesor fyziologie v Praze, v Evropě jeden z nejstarších a nejvýznamnějších představitelů vyšší vědy, redaktor přírodovědného časopisu Žiwa.“^{16/}

V r. 1868, půl roku před smrtí, volí moskevská univerzita Purkyně svým čestným členem. V hlášení lékařské fakulty ze 7. prosince 1868 čteme: „27. listopadu uplynulo padesát let od doktorátu významného fyziologa, profesora pražské univerzity Purkyně. Fakulta ve snaze ocenit velké vědecké zásluhy tohoto fyziologa si pokládá za čest, že může co nejuctivěji požádat univerzitní radu, aby ho zvolila mezi čestné členy univerzity.“^{17/} V dopise podávajícím Purkyňovi zprávu o uskutečněné volbě se praví: „Imperátorská Moskevská univerzita ve snaze vyjádřit hlubokou úctu Vaším vědeckým zásluhám, zvolila Vás mezi své čestné členy a prosí Vás co nejuctivěji, abyste přijal tento titul. Uvádějíce ve skutek usnesení univerzitní rady, je nám ctí zaslati Vám diplom čestného člena Moskevské univerzity.“^{18/}

Z toho je jasné, že v Rusku byly Purkyňovy vědecké zásluhy vysoce oceňovány do konce jeho dnů. Není důvodu předpokládat, že byl ještě za života zapomenut, a navíc ve své vlasti. Nehledě na pokročilý věk, Purkyně neustával pracovat, byl předsedou Spolku českých lékařů a Matice české, místostarostou Umělecké besedy, čestným členem Českého muzea a občanského spolku Oul, členem České společnosti nauk a přírodovědného sdružení Lotos, spolků Svatobor, Hlahol, Beseda, Sokol, Stenografického sdružení, Sdružení řemeslníků.^{19/} Již pouhý výčet spolků a sdružení, jejichž členem (třeba ne vždy aktivním) Purkyně byl, svědčí jak o jeho proslulosti, tak o hluboké úctě širokých vrstev českého národa k němu.

Celkem vzato, výše uvedený soud ruského profesora o údajně „zapomenutém“ staříčkém učenci si můžeme, jak se zdá, vysvětlit Kovalevského špatnou informovaností. Ruský lékař, který prostudoval Purkyňovy speciální práce a pochopil jejich význam pro vědu, věděl málo o jiných stránkách učenovy činnosti, o jeho přínosu věci národního obrození. Aby získal informace o Purkyňovi, těžil Kovalevskij dle vlastního přiznání pouze z práce jednoho německého vědce,^{20/} z níž nebylo

^{15/} CGIAL, f. 733, op. 5, e.ch. 322 — O nagražděniiji russkich i slavjanskich učenyh po slučaju tysjačiletija Rossiji, l. 55.

^{16/} Tamtéž, l. 143.

^{17/} CGIAM, f. 418, op. 37, e. ch. 834, l. 1.

^{18/} Tamtéž, l. 9. O Purkyňově volbě přinášel zprávy také tisk, viz: Otčet o sostojaniji i dějstviah Imp. Moskovskogo universitěta v 1867—68 akad. godu i 1868 graždanskom godu. Moskva 1869, s. 26.

^{19/} AANL, razrjad U, op. P—33, e.ch. 1—4, 1.2 — oznámení o Purkyňově smrti, 28. července 1869 (v němčině).

^{20/} Heidenhains Gedächtnissrede zur Feier des hundertjährigen Geburtstages von J. E. Purkinje, in: Fünfundsechzigster Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für Vaterländische Cultur. Breslau 1888, s. 1—15.

možno načerpat alespoň pár mnohostrannějších informací o významném muži. Jiné materiály zůstaly pro Kovalevského neznámé; celkově se mu zdálo, že „literatura o Purkyňovi je značně chudá.“^{21/}

Jak v Rusku, tak v Čechách dlouho panovalo mínění, že ke slávě Purkyně — vědce přispěl velký Goethe, který prý mu dokonce pomohl získat katedru ve Vratislavi. M. P. Pogodin v dopise ruskému ministrovi národní osvěty S. S. Uvarovovi z r. 1839 podotkl, že „Goethe, který se zabýval tímž předmětem (jako Purkyně — L.L.), napomáhal značně jeho počáteční slávě.“^{22/} Dubrovskij rovněž zdůrazňoval, že Purkyně „na sebe upoutal pozornost všech vědců, zvláště Goetha.“^{23/} Mnohem podrobněji hovoří o téže věci Kovalevskij. Při charakteristice Purkyňovy disertace dodává: „Dokonce Olympan Goethe měl o ni zájem a zatoužil osobně se seznámit s autorem, kterého dokonce pozval k sobě do Výmaru. Po setkání si Goethe zapsal, že Purkyně na něho zapůsobil ohromným dojmem jako pozoruhodná osobnost neobyčejné duchovní síly a oddanosti... A za tři roky... byl (Purkyně); díky vlivu Goetha a Al. von Humboldta, jmenován řádným profesorem fyziologie a všeobecné anatomie ve Vratislavi.“^{24/} Toto tvrzení vypadá zčásti jaksi pravděpodobně, poněvadž sám Purkyně si patrně zakládal na známosti s Goethem a před Pogodinem i Dubrovským mluvil o významu Goethovy přízně pro další pokrok ve vědě; nejsou však žádné přímé důkazy, že by byl Goethe ovlivnil Purkyňovo jmenování do Vratislavi. Jak ukazují studie současných českých historiků, „k osobnímu seznámení Purkyně s Goethem došlo v době Purkyňova návratu do Prahy přes Výmar, již poté, kdy bylo v Berlíně rozhodnuto o jeho jmenování... Ostatně se dá těžko předpokládat, že by se Goethe jakožto státní ministr ve Výmaru vměšoval do záležitostí pruského ministerstva.“^{25/}

I kdyby toho nebylo, je jasné, že v Rusku byla Purkyňova vědecká práce ceněna vysoko. Projevilo se to i v jeho zvolení členem korespondentem petrohradské Akademie věd ve třídě věd přírodních.^{26/} Zachoval se dopis českého vědce stálému sekretáři akademie Fussovi z 1. února 1837, ve kterém Purkyně vypočítává své vědecké hodnosti, sděluje, v kterých vědeckých společnostech je členem, a děkuje akademii za zvolení.^{27/}

Ruští vědci humanitních oborů chápali rovněž význam Purkyňových

^{21/} N. Kovalevskij, c.d., s. 1.

^{22/} Výňatek z dopisu ř. prof. Pogodina ministrovi národní osvěty — ŽMNP, č. XXII, 1839, otd. III, s. 91; totéž Pogodin opakoval ve své knize God v čužich krajach, Moskva 1844, s. 85.

^{23/} Dennica 1842, č. 9, s. 122.

^{24/} N. Kovalevskij, c.d., s. 3.

^{25/} M. Teich, c.d., s. 134.

^{26/} AANL, I, 1, op. 1a, 1836, e.ch. 54 — Protokoly zasedanij Akademiji nauk. Protokol N° XLV, 23 Décembre 1836, l. 15700, § 614 [ve francouzštině].

^{27/} AANL, razr. U, op. P — 33, N° 1 [v němčině].

fyziologických objevů pro vědu a lidský pokrok, vysoce je hodnotili a podrobně o nich informovali veřejnost. Tak například když se profesor ruských dějin M. P. Pogodin seznámil v r. 1839 s Purkynem, napsal, že v přírodních vědách „si svými důležitými objevy již dávno zajistil evropskou proslulost“. Pogodin jmenuje Purkyňův spis O vidění ve smyslu subjektivním, úvahy o závratí, o analogii mezi skutečným životem a snem, o psychické důležitosti rodného jazyka. „Při příležitosti 50. výročí Blumenbachova doktorátu,“ pokračuje Pogodin, „vydal Purkyně pojednání Symbolae ad ovi avium historiam ante incubationem, kde se završuje důležitý objev zárodečného měchýřku ve slepičím vejci... Jeho spis z oboru anatomie rostlin De cellulis antherarum fibrosis, 1830, byl vyznamenán Montyonovou cenou pařížské Akademie věd.“ Ruský vědec dále sděluje, že množství Purkyňových článků je roztroušeno v publikacích učených společností — berlínské, vratislavské, pražské a dalších; jsou to práce „o farmakologických účincích kafry, muškátového ořechu, rulíku zlomocného; o fyziologii jazyka ap.“ „V posledních třech letech,“ uzavírá Pogodin, „se zabývá výzkumy o složení mozku.“^{28/}

Rovněž Dubrovskij zařazuje Purkyně k významným přírodovědcům, zvláště vysoce hodnotí jeho disertaci Beobachtungen und Versuche zur Psychologie der Sinne (sv. I — v Praze 1823, sv. II — v Bratislavě 1825). „Lékaři a přírodopytci,“ píše Dubrovskij, „obdivují jeho schopnosti ve výzkumech subjektu, se vyslovovali o této disertaci mimořádně pochvalně; měla důležitý vliv na předmět, o němž se v ní hovoří.“ „Avšak bez ohledu na to,“ stěžuje si ruský autor, „že je disertace p. Purkyně tak důležitá pro vědu, nenašel se dosud ani jeden kritik, který by vědecky zhodnotil její přednosti.“ Tak jako Pogodin jmenuje i Dubrovskij mezi Purkyňovými spisy Symbolae ad ovi avium a De cellulis...^{29/}

Velmi všeobecné, ale i velmi vysoké ocenění Purkyně — vědce obsahuje rovněž stať v časopise Vsemirnaja illjustracija. Je tu uvedeno, že „spolu s předními kulturními lidmi“ jak v Čechách, tak v Německu se Purkyně „ujal čestného úkolu očistit pravého ducha vědy od středověkých tradic a dogmatických okovů, kterými ji násilně spoutala mocná hierarchie,“ celou řádkou důležitých objevů Purkyně „pozvedl fyziologickou vědu na stupeň, na němž se nachází nyní...“ „stal se Nestorem důležité sféry poznání. Celý vědecký svět ho choval v úctě...“^{30/}

Ruští učenci věnovali zvláštní pozornost metodě fyziologických výzkumů, které Purkyně prováděl. Pogodin psal: „Pokusy — tady je Pur-

^{28/} M. Pogodin, God v čužich krajach (1839). Moskva 1844, s. 85. Poprvé tyto zprávy publikoval v r. 1839 [viz pozn. 22], ale text z r. 1844 zahrnuje v plném rozsahu publikaci z r. 1839 a obsahuje dodatečné informace; proto se dále odvoláváme právě na něj.

^{29/} Dennica 1842, č. 9, s. 122—123.

^{30/} Vsemirnaja illjustracija [citovaný článek], s. 85.

kyně ve svém živlu. Neúnavně dělá jeden za druhým a razí nové cesty.^{31/} Dubrovskij poznamenával, že je Purkyně „znám svým mistrným mikroskopickým pozorováním.“^{32/} Mnohem podrobněji a kvalifikovaněji hodnotil Purkyňovu vědeckou metodu Kovalevskij. Konstatoval, že Purkyně jako jeden z prvních pochopil význam fyzikálních a chemických jevů pro život organismu a že se „fyziologie může stát exaktní přírodní vědou, zaměří-li se na pravidelně prováděný experiment,“ dokázal obohatit vyučování fyziologie demonstrováním vysvětlovaných faktů a již od r. 1824 začal přednášky doprovázet experimentálním kursem. Ze zprávy Kovalevského dále vyplývá, že Purkyně nenalezl podporu na úřadech, a proto vybudoval laboratoř ve svém bytě a na vlastní náklady; ta v sobě „shromáždila plejádu talentovaných žáků a rychle i přesvědčivě dokázala plodnost Purkyňových idejí. Tato laboratoř chrnila objevy, které posloužily jako základy značné části soudobé fyziologie. Právě tady byly ještě před Schwannem položeny první základy histologie.“^{33/}

Ruští učenci i v dalších pracích oceňovali značnou Purkyňovu roli ve výchově mladých vědeckých kádrů. Tak například Pogodin poukazoval na to, že „některé z nejnovějších objevů v oboru mikroskopické anatomie jsou zveřejněny v disertacích mladých vratislavských lékařů.“^{34/} „Purkyně obzvláště přispívá k duchovnímu vzdělání svých posluchačů a mladých přírodovědců ve Vratislavi,“ sděluje Dubrovskij. „...Jeden z německých encyklopedických slovníků uvádí, že Valentin a Pappenheim jsou mu (Purkyňovi — L.L.) zavázáni za slávu svých děl.“^{35/} Pogodinovi zvláště imponovala Purkyňova myšlenka „zříditi školu pro přírodní vědy, kde by se děti od nejtěplejšího věku na všech stupních duševního rozvoje připravovaly na vědeckém základě, prakticky i teoreticky, k poznávání přírody za tím účelem, aby se z nich časem stali badatelé.“^{36/} Jak se zdá, Pogodin počítal s tím, že by bylo užitečné zavést učiliště tohoto druhu i v Rusku, v této souvislosti psal dokonce ministři národní osvěty.

V Rusku bylo rovněž známo, že se Purkyně stal budovatelem fyziologického ústavu, prvního na světě. Dle Pogodinova sdělení „předložil v r. 1836 pruskému ministerstvu plán samostatného praktického ústavu pro fyziologii, jaké již existují pro fyziku a chemii. Plán byl schválen a nyní je již stavba tohoto ústavu téměř dokončena. Vratislav bude mít tedy jedinečný ústav v celé Evropě.“^{37/}

Podrobněji a s větším pochopením významu Purkyňova úsilí o vybu-

^{31/} M. Pogodin, *God v čužich krajach*, s. 86.

^{32/} *Dennica* 1842, č. 9, s. 123.

^{33/} N. Kovalevskij, c.d., s. 4, 5.

^{34/} M. Pogodin, *God v čužich krajach*, s. 86.

^{35/} *Dennica* 1842, č. 9, s. 123.

^{36/} M. Pogodin, *God v čužich krajach*, s. 86.

^{37/} M. Pogodin, *God v čužich krajach*, s. 86.

dování fyziologického ústavu objasňuje tuto událost Kovalevskij. Počátek Purkyňových žádostí o zřízení zmíněného ústavu klade již do roku 1831 a tlumočí obsah vědeckého zdůvodnění, které český učenec přiložil k svým peticím. Avšak Purkyňova myšlenka, jak Kovalevskij připomíná, „se ukázala natolik novou, že nebyla pochopena a petice byla zamítnuta.“ Ústav byl pak otevřen až v r. 1839, po Purkyňových „vynikajících úspěších“ v improvizované laboratoři; a třebaže ústav obdržel „tmavou a vlhkou budovu,“ Purkyňova idea „prorazila cestu, i když jí chybělo dost k autorovu ideálu.“ Kovalevskij cituje Purkyňův projev při otevření fyziologického ústavu, v němž se dokazovala nevyhnutelnost existence podobných zařízení a objasňovalo mínění o směru a náplni jejich činnosti. Když kazaňský profesor hodnotil význam Purkyňova odvážného činu pro vědu, zdůraznil, že ačkoli mohutný rozvoj odvětví původně spjatých s fyziologií ve svých důsledcích dokonce narušil celistvost plánů práce fyziologických ústavů, vypracovaných Purkyněm, přesto tyto plány v existujících fyziologických laboratořích i koncem 19. století zásadně platí.^{38/} Kovalevskij uzavírá, že Purkyně dosáhl díky nezmírněnému namaze, energickému boji s překážkami, přirozenému talentu a samorostlému myšlení vcelku vynikajících úspěchů a světové slávy.^{39/}

Purkyňovým vědeckým úspěchům v oboru přírodovědy se v Rusku dostalo plného uznání jak za Purkyňova života, tak i v pozdějších letech. Výše jsme se již zmiňovali o vědcově zvolení čestným členem moskevské univerzity; k tomu třeba dodat, že týmž titulem vyznamenala Purkyně také univerzita charkovská.^{40/}

A přece byl Purkyně znám v Rusku spíše jako slovanský patriot a obrozenecký činitel českého národa než jako přírodovědec. Právě na tomto poli vstoupil do těsného kontaktu s jistými kruhy ruské inteligence zajímající se o Slovanstvo, s těmi, pro něž se studium Slovanů stalo povoláním.

O Purkyňovi — slovanském patriotu a obrozeneckém činiteli psal časopis *Vsemirnaja illjustracija* takto: „Jan Purkyně náležel k takzvané staré gardě. Tímto velmi důstojným názvem byli v Čechách označováni ti literáti a vědci, kteří celý život věnovali své nadání tomu či onomu vědnímu oboru a trvalou prací dosahovali znamenitých úspěchů, obohatili českou literaturu a proslavili české jméno.“^{41/}

V ruské literatuře podal V. Francev r. 1914 nejpodrobnější charakteristiku Purkyně jako činitele českého obrození: „Význačný činitel českého národního obrození (Purkyně — L.L.) sloužil popularizaci vědec-

^{38/} N. Kovalevskij, c.d., s. 4—7.

^{39/} *Tamtéž*, s. 2—3.

^{40/} Zmínka o tom existuje v citovaném oznámení o Purkyňově smrti a rovněž v literatuře o něm. Přesnější údaje o tomto faktu se nám nepodařilo zjistit.

^{41/} *Vsemirnaja illjustracija* (cit. článek), s. 85.

kých poznatků v české společnosti v duchu kroužku, který se v čele s Jungmannem soustřeďoval kolem časopisu Krok. Ve své literární práci byl Purkyně mnohostranný. Je básník, převážně překladatel, i publicista, kritik a literární referent. Své stati otiskuje v Dennici, Tygodniku literackem, v Ost und West, Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik aj.^{42/} Ruští autoři oceňovali, že Purkyňův dům ve Vratislavi byl „jedinečným střediskem slovanské literatury.“ a samotný vědec se jí věnoval „s opravdovou láskou.“^{43/} Zdůrazňovalo se rovněž, že Purkyně na vratislavské univerzitě „zřizoval literární kroužky, kde se mnozí slavní němečtí vědci seznamovali s literaturou a životem slovanských národů a osvojovali si správný vztah k slovanským snahám. Purkyně zadával do německých publikací... kritiky a recenze mnohých děl slovanské literatury, z nichž některé částečně překládal do němčiny.“^{44/}

V ruské literatuře se však nezdůrazňovaly pouze tyto momenty. Bylo například zaznamenáno, že Purkyňův kabinet „byl střediskem veškeré slovanské mládeže studující na vratislavské univerzitě. Pod učitelovým vedením organizovala literární kroužek, v němž byla vychovávána celá řada slovanských pracovníků... Vliv kroužku se rozšířil za hranice Vratislavi a projevil se ve slovanské části Pruska a Slezska.“^{45/} Jak uvádělo ruské periodikum, vědec uvítal zřízení kateder slovanských literatur na vratislavské a berlínské univerzitě, byl přesvědčen o jejich užitku pro slovanskou věc,^{46/} přičiňoval se o to, aby stolicí slovanských literatur ve Vratislavi obsadil F. L. Čelakovský, a těšil se z toho, že Čelakovský dal Vratislavi přednost před Berlínem. „Mám neobyčejnou radost, že brzy ke mně přijede Čelakovský,“ psal Purkyně Dubrovskému 10. února 1842. Zatímco zdůrazňoval závažnost otevření slovanské katedry ve Vratislavi, podával zprávu, že bude zřízen rovněž „slovanský seminář, a „časem se snad objeví literáti a kdoví, dokonce i básníci; potom už si na slovanského učence ve Slezsku nebudou ukazovat jako na zázrak nebo paradox.“^{47/}

K Purkyňově obrozenecké činnosti ve Vratislavi se řadí i jeho překlady děl klasiků evropské literatury do češtiny. Jak je známo, „generace jungmannovců“ usilovala svými překlady klasiků dokázat, že je český jazyk schopen tlumočit obsah a básnické obrazy děl nejrozvinutějších literatur. Purkyně splatil daň těmto snahám překlady Schillerových a Tassových děl do češtiny. 8. září 1840 píše Srezněvskému, že připravil k vydání překlad Schillerových básní a že „den ke dni litery české se

^{42/} V. Francev, K biografii češskogo slavjanofila Jana Evangelisty Purkině (nevýdané drobnosti) — Russkij filologičeskij věstnik, t. LXXI. Varšava 1914, N° 1, s. 27—28.

^{43/} Dennica 1842, č. 9, s. 122, 123.

^{44/} Vsemirnaja illjustracija [cit. článku], s. 85.

^{45/} V. Francev, K biografii..., s. 29.

^{46/} Dennica 1842, č. 11, s. 145.

^{47/} Výňatek z dopisu p. Purkyně redaktorovi Dennice. — Dennica, 1842, č. 6, březen, s. 83.

očekávají, an již na cestě gsau, za čemž hned se dam do tisku.“^{48/} Tento překlad vyšel ve Vratislavi r. 1841 ve dvou svazcích. První svazek věnoval překladatel baronu Hildprandtovi, svému ochránci a příznivci české literatury, druhý pak ruskému generálovi V. P. Molostvovovi,^{49/} s kterým byl v přátelských vztazích. Molostvov byl velkým milovníkem slovanské filologie a jeho sympatie k Slovanstvu se rozvinuly, jak se domnívá Francev, pod vlivem dlouholetého styku s českým vědcem v Karlsruhe.^{50/}

Jeden exemplář vydaného překladu zamýšlel Purkyně poslat významnému ruskému básníkovi V. A. Žukovskému jakožto překladateli Schillera do ruštiny. Český vědec se domníval, že najde u Žukovského zvláštní pochopení pro svou práci: „Er wird, da er selber den Kampf des slavischen und deutschen Kampfgeistes und namentlich mit unserm Schiller so glücklich gekämpft und bestanden hat, auch diese meine Bemühungen zu würdigen wissen und, wie ich hoffe, bei Lesung meiner Uebersetzung meine liebe Muttersprache von mancher ihrer guten Seiten kennen und lieben lernen.“^{51/} Purkyňův dopis Žukovskému se dochoval, ale jak uvádí Francev, nebyl odeslán.^{52/}

V květnu 1842 poslal Purkyně výtisk svého překladu Schillerových lyrických básní ministrovi národní osvěty Ruska hraběti S. S. Uvarovovi. Učencův dopis přiložený k zásilce svědčí o jeho náhledech, zastávaných v duchu teorie slovanské vzájemnosti první třetiny 19. století. Purkyně psal: „Wenn ich es wage, Ew. Excellenz hier den ersten vollständigen Versuch einer Uebersetzung von Schillers lyrischen Gedichten in böhmischer Sprache zu überreichen, so geschieht es in dem Vertrauen, dass es zu den hohen Zwecken Euer Excellenz gehört, nicht allein der russischen sondern auch der übrigen Litteraturen slavischer Dialekte einen Theil der hohen Gunst und des Schutzes Euerer Excellenz angedeihen zu lassen. Was mich betrifft, so habe ich aus eigenem Triebe zunächst der Erforschung der Natur... mich gewidmet; dennoch war es derselbe natürliche geistige Trieb, der mich den slavischen Studien gleichfalls zuwendete, und mich, selbst in der Fremde, treu bleiben hiess der angestammten slavischen Muttersprache.“^{53/}

Prostřednictvím S. S. Uvarova věnoval Purkyně výtisk překladu i ruskému carovi. V dopise Mikuláši I. vyjádřil český činitel v dobovém duchu své slovanské sympatie a ocenil význam Ruska pro probuzení Slovanů

^{48/} Purkyně Srezněvskému, z Vratislavi dne 8. září 1840. — CGALI, f. 436, op. 1, e.ch. 1513.

^{49/} Purkyně Molostvovovi, Breslau den 12. Sept. 1841 — Russkij filologičeskij věstnik, 1914, N° 1, s. 34 (v němčině).

^{50/} V. Francev, K biografii..., s. 30, 32.

^{51/} Purkyně Molostvovovi, týž dopis.

^{52/} V. Francev, K biografii..., s. 33. Zde je text objevený Francevem v Purkyňově archivu (v knihovně Českého muzea).

^{53/} Purkyně Uvarovovi, Breslau, den 24. Maj 1842. — Text viz.: V. Francev, Očerki po istorii češskogo vozrožděnja, přílohy, s. LVI.

k novému životu. Purkyně psal, že prosí, aby car přijal věnování „...co skromný výjev obwázaností, jakau Čech za nowé u sebe rozkwétající duchovní národní žiwobyti pautana se citi k Weleslawným Carům Wšerossijské říše, an jich Witězosláwa nás druhých Slowanů nowým duchem nadchnula, a w cizonárodní tůni déle hynauti zamezila.“^{54/}

Když ministr Uvarov předkládal ruskému carovi exemplář překladu, upozornil, že „profesor Purkyně, rodem Bohemec, si získal věhlas jako fyziolog, důležitými objevy v medicíně. Překlad Schillerových básní náleží k pozoruhodným fenoménům snah, probouzejících se v novější době všude mezi západními Slovy. Jde o to, pozdvihnout slovanská nářečí na vyšší úroveň a vštípit jim samostatnost literární i vědeckou.“^{55/}

V ruské literatuře existuje rovněž hodnocení kvality Purkyňova překladu básní velkého německého básníka. Dennica psala, že česká literatura je vědci zavázána za „skvělý překlad“ Schillera;^{56/} rovněž St. Petersburger Zeitung zdůraznila, že český tvůrce „...hat eine ausgezeichnete Uebersetzung von Schillers Gedichten in böhmischer Sprache herausgegeben.“^{57/} Tato hodnocení náležejí Purkyňovým současníkům. Pokud jde o pozdější autory, ti přistoupili k překladu s přísnějším měřítkem. Tak třeba Francev měl za to, že Purkyňovy „básnické pokusy“ právě nevynikají přednostmi, poněvadž autor „se dosti pozdě pustil do seriózního studia rodného jazyka.“^{58/} Ostatně i Purkyňovi současníci projevili nepřilíš velký zájem o jeho překlad, o čemž svědčí zpráva Dubrovského z Varšavy 29. prosince 1842: „Prodalo se velmi málo Vašeho Schillera a Ohlasů.“^{59/} Dám opět inzerát do novin.“^{60/}

Ve vratslavském údobí svého života navázal Purkyně bezprostřední kontakt s ruskými vědci. Stýkal se s O. M. Bodjanským, M. P. Pogodinem, I. I. Srezněvským, P. P. Dubrovským.

Svědectví o stycích Purkyně s Bodjanským se zachovalo málo. Mezi nimi je jedno Purkyňovo postskriptum v dopise J. A. Smolera ruskému slavistovi. Dopis byl napsán ve Vratslavi a datován 28. srpna 1843.^{61/} Purkyně děkuje Bodjanskému za „milovítaný list“ a za „odevzdání mých eksemplářů Schillera na místa určená.“^{62/} Dále Purkyně psal: „Ještě

^{54/} Purkyně imperátorovi Mikuláši I., w Wratslawi dne 24-ho Maje 1842. Text viz: V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LVII.

^{55/} Podání S. S. Uwarova ze 6. května 1843. — V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LVII.

^{56/} Dennica 1842, č. 9, s. 123.

^{57/} St. Petersburger Zeitung, 1869, Nr. 204.

^{58/} V. Francev, K biografii..., s. 28.

^{59/} Máme na mysli Ohlasy písní českých F. L. Čelakovského, přeložené do polštiny a vydané na Purkyňův náklad v r. 1842.

^{60/} LA PNP, Pozůstalost Purkyně.

^{61/} Text viz v Lětopis A 20/1, 1973, s. 100.

^{62/} Právě Bodjanskij doručil do kanceláře S. S. Uwarova exempláře Schillerových básní v Purkyňově překladu (a patrně i dopisy Uwarovovi a Mikuláši I.). Nikoli náhodou zpravila kancelář 25. 6. 1843 právě Bodjanského o tom, že car „ráčil přijmout“ věnování. Viz: V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LVII.

dřív než jsem Wáš list obdržel, již jsem četl zprávu (w Kwětech) o Wášim slawném moskewském eksamině z českého jazyka, zprávu, sdělenou od jakéhos doktora, tehdaž w Moskwě přebywajícího. Dažbuh!“^{63/} Bodjanskij a Purkyně se pravděpodobně seznámili, když se ruský slavista r. 1842 vracel do Ruska přes Vratslav.

Dá se s jistotou předpokládat, že právě Bodjanskému jako sekretáři Společnosti pro historii a starožitnosti ruské náleží iniciativa, aby byl Purkyně zvolen členem této společnosti. Každopádně byl „významný profesor — fyziolog a filolog Jan Purkyně“ na zasedání 27. října 1845 zahrnut do seznamu kandidátů, kteří měli být zvoleni.^{64/} Diplom však nedostal, protože se Bodjanskij musel brzy vzdát funkce sekretáře.

Prvním ruským vědcem, který navštívil Purkyně ve Vratslavi a zanechal podrobné vylíčení tohoto setkání, byl profesor moskevské univerzity M. P. Pogodin.^{65/} R. 1839 pobýval během zahraniční cesty i ve Vratslavi. U data 9. února ve svém cestovním deníku si Pogodin zaznamenal: „Vydal jsem se ihned za Purkyněm, který je rodem Čech, horlivý obhájce a skvělý představitel Slovanstva v této poněmčené zemi, zastává místo profesora anatomie a fyziologie na zdejší univerzitě... Purkyně nebyl doma..., přijal mě zřejmě jeho žák, mladý doktor Hildebrandt.“ Dále Pogodin vypravuje o setkání se samotným Purkyněm: „Přijal mě jako opravdový Slovan, s otevřenou náručí, zasypal otázkami a pozval na oběd.“ Vnímavému Rusovi neunikly životní podmínky českého vědce, host popisuje byt, zmiňuje se o rodině: „V jeho pokoji na stole, na oknech, v koutech jsem viděl časopisy a noviny ve všech slovanských nářečích — ruském, polském, českém a ilyrském (u nás jich tolik nedostává ani jedna univerzita)... Purkyně má čtyři pokoje, z nichž dva se v zimě nevytápějí a dobře se zamykají, ve zbylých dvou pak bydlí s rodinou, provádí přírodní pozorování a sní o štěstí svého kmene a celého lidského rodu.“ Pogodin líčí oběd v Purkyňově rodině a vypráví o dětech („dva chlapci, jednomu je devět, druhému sedm let“), které zapůsobily na hosta příznivým dojmem. Pogodin líčí i Purkyňův zevnějšek: „Je mu bezmála 50 let, ale je naprosto svěží a zdrav, krásného, úctyhodného zevnějšku, velmi prostý a upřímný v jednání.“ Podrobně vykládá o náplni rozpravy: „Je samozřejmé, o čem začal náš rozhovor — o Slovanech a především o Rusech. Velkou novinkou pro mne bylo slyšet, jak vysoko staví Purkyně ruskou literaturu v řadě literatur evropských.“ V líčení

^{63/} Jsou míněny první zkoušky, které uskutečnil Bodjanskij na moskevské univerzitě. Staly se dobře známými díky dopisu Karla Havlíčka Borovského K. V. Zapovi ze 3. května 1843. Dopis byl pod názvem První zkouška z československého jazyka v Moskwě otištěn v časopise Květy, 1843, č. 59, s. 235.

^{64/} OR GBL, f. 203, OADR, kn. 8, l. 163.

^{65/} Kromě výše citovaných pramenů — Pogodinova dopisu ministrowi národní osvěty a jeho cestovního deníku — se o setkání ruského vědce s Purkyněm zmiňuje také práce N. P. Barsukova, Žizň i trudy Michaila Petroviča Pogodina, kn. 6, Spb, 1892, s. 220—222.

se zdůrazňuje, že význačný vědec dobře rozumí ruštině, „objednává si všechny pozoruhodné ruské knihy a čte je v kruhu svých mladých přátel,“ ale přesto má potíže se čtením ruských písmen. V této souvislosti se mezi vědci zapředl hovor o slovanské abecedě (o čemž bude v této stati ještě pojednáno zvlášť). „Kvečeru jsme se již rozloučili. Purkyně mě doprovodil až k drožce,“ uzavírá Pogodin svou zprávu o prvním dnu prožitém ve společnosti českého vědce.

Příštího dne seznámil Purkyně Pogodina a jeho společnice s Vratislaví. Prohlédli si chrám, observatoř, „burzovní sál“ s výstavou děl německého malířství, univerzitní místnosti ve starobylé jezuitské budově a jiné pamětihodnosti. Ruský profesor se zastavuje zvlášť u návštěvy Společnosti pro dějiny vlasti. „Kdo se tu zabývá slovanskými starožitnostmi?... — Nikdo, — odpovídal Purkyně. — A jaké jsou tedy dějiny vlasti? — Německé. Zabývat se slovanskou historií zde nepatří k dobrému tónu.“ „Slezsko se téměř dočista poněmčilo,“ uzavírá Pogodin. Hovoří také o Purkyňově literární tvorbě: má již „hotový překlad Tassova Jeruzaléma — je psán v oktávách, úplně podobných italským, ale nemůže vydat svůj překlad, protože nemá prostředky.“ Purkyně informoval Pogodina o některých článcích „v časopisech minulého roku“, důležitých pro ruskou historii, přičemž Pogodin přiznává, že „neměl ani ponětí“ o těchto pracích. Nicméně Pogodin chápal, že samotný zájem o slovan-skou literaturu znamená pro Purkyně „jenom odpočinek, radost, potěšení.“ Svě vylíčení schůzky s českým vědcem uzavřel Pogodin sdělením, že prožili společně večer v hovorech o Slovanstvu „a nakonec jsme se rozešli jako přátelé.“ Ruský profesor byl nadšen Purkyňovou činností. „Byl jsem rád, že jsem měl příležitost poznat Purkyně,“ psal. „Ach, kdyby tak bylo možné získat ho pro Rusko!“^{66/} Nehledě na různé názory na řadu zásadních otázek rozvoje Slovanstva, Pogodin „nikdy za patnáct let přátelského styku“ s Purkyněm, jak sám poznamenal v r. 1851, „nejenže nenavazoval řeč, ale neodvážil se pronést ani slova“ o tom, že by spisovná ruština a pravoslavné náboženství měly být společné pro všechny Slovany.^{67/} Třebaže byl Pogodin představitelem konzervativních vrstev ruské inteligence a zastáncem panslavistických idejí, stavěl se k názorům svých zahraničních slovanských přátel nejen snášenlivě, ale i s velkým taktem, „abych nedráždil jejich samolibost a nebyl podezřelý ze zaujatosti.“^{68/} Ruský profesor se zajímal o Purkyňovu činnost i v 50. letech, ve svých dopisech P. J. Šafaříkovi se stále na něho ptal.^{69/}

V r. 1840 jiný ruský vědec, později známý slavista I. I. Srezněvskij,

^{66/} M. Pogodin, *God v čužich krajač, s. 78—82, 86—87, 91—97.*

^{67/} *Korespondence P. J. Šafaříka, I, č. II, 1928, s. 737 (poznámka).*

^{68/} *Tamtéž.*

^{69/} *Viz např. dopisy: Pogodin Šafaříkovi 8. (20.) dubna 1852 a Šafařík Pogodinovi 28. června 1852. — Korespondence P. J. Šafaříka I, č. II, s. 740, 741.*

kteřý cestoval po slovanských zemích, strávil v Purkyňově domě ve Vratislavi téměř celý měsíc. Ještě předtím pobýval Srezněvskij v Praze a byl Purkyňovi doporučen Šafaříkem a Hankou.^{70/} Mladý ruský slavista byl přijat právě tak srdečně jako Pogodin. V dopise matce líčí Srezněvskij setkání takto: „Sotva ode mne Purkyně uslyšel několik slov česky, jak otcovsky mě objal! 'Takový host jako ty je mně milý,' říkal.“ Dále Srezněvskij vypráví, že mu Purkyně ukázal „útulný samostatný pokoj a pozval mě, abych bydlel u něho.“ Srezněvskij pozvání přijal. V dopisech zevrubně vypravuje o svém životě v Purkyňově domě: líčí, co dělal, jak společně s Purkyněm četli a posuzovali různé otázky, vypráví o Purkyňových dětech, které jsou „moc milé“ a k hostu přilnuly; píše o tom, jak všichni dohromady chodili na procházky a projížděli se na loďce, jak se bavili, chodili se dívat na ohňostroj atd. „V neděli,“ zaznamenává Srezněvskij, „jsme byli v Oswici a Popłowici (vesnice poblíž Vratislavi), kde jsem našel zbytky dvou starých hradišť.“ Srezněvskij byl hluboce vděčen za vřelé a srdečné prostředí, které mu připravil význačný vřatislavský vědec. „Purkyně se Vám poroučí,“ sděluje ruský slavista v jednom ze svých dopisů matce. „Sedím na pohovce, on proti mně v křesle a čte. Ponejvíce sedí u mne. Je to Čech a jako Čech je osamělý, dokonce ani jako Slovan nemá mnoho známých, protože Poláci se tady stále víc a víc poněmčují... Jak by bylo, maminko, pěkné, kdybyste napsala Purkyňovi dopis a poděkovala v něm za mne.“

S velkým zármutkem odjížděl Srezněvskij od pohostinného pána domu. V dopise z Lehnice (Legnica) 23. srpna 1840 psal: „Nakonec jsem se rozloučil s Vratislaví a loučil jsem se tak, jako by to byla vlast. Nezapomenutelný Purkyně mě doprovodil k dostavníku... Prožívá se mnou cestu jako vlastní otec... Odnikud tady za hranicemi jsem neodjížděl tak smutně a nebyl provázen s tak srdečnou účastí... Na Purkyňovu rodinu jsem si tak zvykl, že jsem se počítal za jejího člena, byl jsem starcovým synem, bratrem malých dětí... Dosud se nemohu zbavit svého stesku.“^{71/}

Z některých dalších pramenů si můžeme učinit představu o tom, jaký byl obsah rozmluv Srezněvského s českým vědcem. Nepochybně se hovořilo o Slovanstvu, o čemž svědčí konkrétně báseň Chram Wšeslawský, kterou Purkyně napsal česky. Je datována 27. července 1840 a věnována Srezněvskému.^{72/} Srdečné vztahy mezi ruským slavistou a Purkyněm se zachovaly i později. Tak třeba v dopise z 8. září 1840 podává český vědec svému mladému příteli zprávu o úspěších staršího syna,

^{70/} O tom hovoří sám, viz: *Putěvyje pis'ma Izmaila Ivanoviča Srezněvskogo iz slavjanskich zemel' 1839—1842, Moskva 1895, s. 123.*

^{71/} *Tamtéž, s. 124, 126, 129, 134, 335.*

^{72/} *Autograf se zachoval v archivu I. I. Srezněvského (CGALI, Moskva, f. 436, op. 1, e.ch. 1513). Text básně zveřejnil V. Francev v RFB, 1914, № 1, s. 37.*

o cestě, kterou podnikl společně s dětmi, a rovněž o útlaku Slovanů Němci a jiných událostech, novinkách atd., o kterých spolu hovoří obvykle lidé blízcí.^{73/} Svému varšavskému příteli F. S. Jeveckému psal Srezněvskij s nadšením o Purkyňovi a jeho slovanském cítění: „Purkyň je zapálen pro Slovanstvo, svůj zápal přenáší na všechny, kdo ho obklopují, a třebaže musí jako profesor fyziologie značnou část času věnovat svým lékařským výzkumům, nepřipustí, aby v něčem zaostával, sleduje úspěchy slovanské literatury, dopisuje si s mnoha učenými slavisty, sám píše, publikuje a jiným pomáhá s publikací knih, a jeho knihovna, bohatá knihami a brožurami ve všech možných slovanských nářečích, je přístupná všem milovníkům Slovanstva ve Vratislavi a upoutá rozhodně déle než na hodinu slovanského cestovatele, odloučeného od své domácí literatury. Purkyň k sobě přitahuje každého — jako člověk pro své dobré srdce a jasný rozum, jako vědec pro rozsáhlé a mnohostranné znalosti. Jeho evropská sláva je ti známa.“^{74/}

Jak se zdá, po Purkyňově příchodu do Prahy se Srezněvského styky s ním přerušily. Každopádně zanechaly málo stop v ruských archivech. Máme k dispozici pouze dopis z 19. května 1868, v němž Purkyň prosí Srezněvského, který se stal tehdy akademikem, aby našel dobré místo jeho synu Emanuelovi.^{75/} Prosba patrně nebyla vyplněna, dopis je však zajímavý tím, že byl Srezněvskému postoupen prostřednictvím ruského slavisty V. I. Lamanského. Tento fakt rozšiřuje naše představy o Purkyňových ruských známostech. Nenašli jsme však žádné další zprávy o Purkyňových kontaktech s Lamanským.

Nejintenzivnější a nejplodnější byly Purkyňovy kontakty s ruským slavistou P. P. Dubrovským (1812—1882). Vzhledem k tomu, že v historii ruské slavistiky je tento vědec nezaslouženě zapomenut,^{76/} povíme zde o něm několik slov. Narodil se v Černigově, studoval na moskevské univerzitě, kde se podrobil učitelským zkouškám z ruské slovesnosti; v r. 1837 se odebral do Království polského a stal se učitelem ruštiny na jednom z varšavských gymnázií. Později pracoval ve varšavském cenzurním výboru a r. 1851 byl jmenován mimořádným profesorem Hlavního pedagogického institutu v Petrohradě na právě otevřené katedře polské literatury. V r. 1855 byl Dubrovskij zvolen asistentem Akademie věd, r. 1858 mimořádným členem Akademie; r. 1862 odešel do penze a odjel za hranice. Zabýval se hlavně polským jazykem a literaturou, ale hodně publikoval i v jiných oborech slovanské kultury. Avšak největší zásluhu,

^{73/} CGALI, f. 436, op. 1, e.ch. 1513.

^{74/} Dennica 1842, č. 15, s. 201.

^{75/} CGALI, f. 436, op. 1, e.ch. 1513. Z textu vyplývá, že podobnou prosbu posílal Purkyň rok předtím, ale v archivu nejsou dopisy z r. 1867.

^{76/} O tom svědčí chyby ve stati Dubrovskij P. P. v knize Slavjanověděnije v dorevoljucionnoj Rossiji. Bibliografičeskij slovar'. Moskva 1979, s. 149—150. V této práci se informace o Dubrovském uvádějí na základě archivních dokumentů.

ještě větší než o slavistiku, má o vydávání literárních novin a časopisu Dennica, které vycházely v letech 1842—43 ve Varšavě v ruštině a polštině. V Rusku to byl první tematicky „všeslovanský tiskový orgán; vyznačoval se zjevně proklamovaným duchem „slovanské vzájemnosti“. Vztahy Dubrovského a Purkyň se utvářely právě na základě spolupráce českého vědce s Dennicí.

R. 1839 se Dubrovskij obrátil na Purkyň s prosbou o účast v zamýšleném literárním podniku. „V nadcházejícím roce 1840,“ sděloval v dopise, „hodlám . . . vydávat ve Varšavě ruský časopis, který by sjednocoval snahy všech slovanských vědců a zároveň přispíval k literární vzájemnosti našich současníků. . . Dovolte, milostivý gosudare, abych směl doufat, že i Vy se ráčíte podílet na vydávání mého časopisu.“^{77/} Purkyň v odpovědi souhlasil.^{78/} V r. 1840 posílal Dubrovskému slovanské knihy, a ten se zas staral o rozesílání a rozprodej Ohlasů písní českých F. L. Čelakovského.^{79/}

V r. 1841 uskutečnil Dubrovskij svou první cestu po slovanských zemích a osobně se seznámil s Purkyňem. V hlášení o své cestě psal: „Z Varšavy jsem vyjel 15. června t.r. a dorazil do Vratislavi čili Breslavi, hlavního města Pruského Slezska. Zde mě vlídně přijal profesor fyziologie na vratislavské univerzitě p. Purkyň a navrhl mi, abych se u něho ubytoval po celou dobu svého pobytu v tomto městě.“ Dále Dubrovskij podává ruskému ministerstvu zprávu o učencově činnosti: „Purkyň se ve Vratislavi těší obzvláštní úctě, jeho činnost je vskutku úžasná: přednáší na univerzitě, podílí se na různých periodických publikacích — polských, českých i německých, sám vydává vědecké spisy a ještě kolem sebe ochotně shromažďuje mladé lidi, většinou absolventy univerzity a vede je na poli literární tvorby. Načerpal jsem u něho mnoho užitečných informací z oboru filologie.“^{80/}

Dubrovskij byl dojat Purkyňovou pohostinností a otcovskou péčí. Po návratu z cesty psal z Varšavy 16. října 1841: „Zvykl jsem si už považovat Vás za svého otce a v myšlenkách se vždycky přenáším k Vám.“^{81/}

V témž dopise sděluje Dubrovskij mnoho zajímavých literárních novinek: o edicích děl k historii polského divadla, o polských mravech a obyčejích, o Maciejowském, který začal zveřejňovat své dílo Rus a Polsko v XV.—XVI. století“, o obsahu posledního čísla časopisu Biblioteka Warszawska a vlastním podílu na něm atd. Dubrovskij podává i smutné

^{77/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy, 1839. — LA PNP, Pozůst. Purkyň, 29 k 53. In: Slovanský sborník, roč. V, 1888, s. 138.

^{78/} Vyplývá to z dopisu Dubrovského ze 4. [16.] srpna 1840, kde Purkyňovi děkuje „za slib poslat . . . něco pro můj sborník.“ — LA PNP, Pozůst. Purkyň.

^{79/} Viz též dopis.

^{80/} CGIAL, f. 735, op. 2, e.ch. 241 — Otčet prepodavatelja slavjanskogo jazyka v 1-j Varšavskoj gimnazii Dubrovskogo o pojezdke v Bogem'ju i drugije slavjanskije zemli. 13. [25.] září 1841, 11. 606 a 7.

^{81/} LA PNP, Pozůst. Purkyň. — In: V. Francev, Očerki . . . , přílohy, s. L—LI.

zprávy: „Rusko nedávno ztratilo mladého básníka Lermontova, který vzbuzoval skvělé naděje. Byl zabit v souboji, právě tak jako Puškin. Běda nám, běda! Připravil jsem pro Vás exemplář jeho básní a brzy pošlu. . .“ Zde také Dubrovskij dodává, že spěchá ohlásit vydávání svých novin. „Čekám netrpělivě na Váš článek,“ uzavírá.

Dennica začala vycházet v lednu 1842 a Purkyně s ní začal spolupracovat hned od prvního čísla. Dubrovskij dával do novin úryvky z Purkyňových dopisů redaktorovi, podával zprávy o literárních novinkách, které obdržel od Purkyně, publikoval jeho stati. Tak např. na základě informací, které dostal od Purkyně, oznamoval v prvním čísle Dennice vydávání novin pod názvem Jutrnička, které vycházely „v lužickém nářečí“, a uvedl seznam v nich zveřejněných materiálů.^{82/} V čísle 6 je otištěn obsáhlý výňatek z „Dopisu p. Purkyně redaktorovi“,^{83/} který obsahuje četné novinky o literárním životě Čechů a Lužických Srbů, o zřízení slovanských kateder v Prusku aj. Ke konci stati redaktor upozorňuje, že Purkyně poslal „k otištění v Dennici úryvek ze svého nového spisu, dosud nevydaného, jehož předmětem je jednota mezi slovanskými literaturami.“ Uvádějí se názvy oddílů tohoto spisu s upozorněním, že autor hodlá vydat svou práci v němčině, „aby ji zpřístupnil většímu okruhu čtenářů jak mezi Slovany, tak mezi cizozemci“.^{84/} Text práce O literární jednotě mezi slovanskými kmeny, který český vědec zaslal, byl publikován v témž roce v 10. a 11. čísle Dennice. Když Dubrovskij podává Purkyňovi zprávu o tom, že čísla jsou na světě, omlouvá se zároveň za cenzurní zásahy. 12. června 1842 píše: „Začátek Vaší stati je už otištěn v 10. čísle Dennice a v č. 11 vyjde dokončení. Zpozorujete-li některé vynechávky a změny, neobviňujte mě, byl jsem nucen podřídit se cenzuře.“^{85/}

V. Francev se domnívá, že varšavská cenzura vyškrtla tu část Purkyňova díla, kde autor „mezi prostředky k dosažení literární jednoty Slovanů upozorňoval i na nevyhnutelnost zavedení latinky jako všeslovan-ské abecedy.“^{86/} S touto poznámkou lze souhlasit. Nicméně Francevovo tvrzení, že se Purkyňova úvaha objevila v Dennici „vlivem cenzurního omezení pouze okleštěně“, není přesné. Vždyť Purkyně, jak jsme již uvedli, poslal pro Dennici pouze část svého díla, takže výtah z něho byl proveden již před zásahem cenzury.

Podle zpráv Dubrovského se Purkyňova stať „O literární jednotě. . .“ setkala ve slavistických kruzích se zájmem. „Vaše stať je perla v mých novinách,“ psal Dubrovskij. „Tady ji všichni četli s nadšením a v Rusku

^{82/} Dennica. Litěraturnaja gazeta. Varšava 1842, č. 1, s. 11.

^{83/} Tamtéž, č. 6, s. 83.

^{84/} Dennica 1842, č. 9, s. 122—123.

^{85/} LA PNP, Pozůst. Purkyně — in: V. Francev, Očerki. . ., přílohy, s. LII—LIII.

^{86/} V. Francev, Očerki. . ., s. 268.

bude bezpochyby událostí nejpozoruhodnější a nejzajímavější.“ A dále: „Vaše stať zanechá stopy v srdcích všech Slovanů.“^{87/} Nicméně musíme upozornit, že více či méně nadšených čtenářů Purkyňovy stati nebylo příliš mnoho, Dennica jich také mnoho neměla. Ani na předplatné, ani v prodeji nešly noviny na odbyt. Ale je možné, že redaktor získával ohlasy na Purkyňovo dílo z dopisů i jinými cestami. Ještě za rok psal autorovi: „Zlatým hřebem Dennice byla v minulém roce Vaše stať, . . . jsme na ni hrdi. Všude ji zahrnují chválou — v časopisech i mezi lidmi. Tato stať zase la dobré sítě.“^{88/}

V jiných dopisech informuje Dubrovskij Purkyně o tom, jak to chodí s vydáváním novin, ptá se na Purkyňovo mínění o nich, podává zprávu o spolupráci jiných slovanských činitelů. „Účast, kterou mají v mém časopise zasloužili mužové Slovanstva,“ poznamenává, „mně dodává čilosti a povzbuzuje mě na dráze, kterou jsem si zvolil.“^{89/} Purkyňovým prostřednictvím chtěl redaktor Dennice získat ke spolupráci i F. L. Čelakovského, prosil Purkyně, aby v listě informoval o přednáškách tohoto pracovníka, aby čtenářům vyprávěl o jejich obsahu. Měl trvalý zájem o život a dílo Čelakovského, posílal pro něho literaturu a čísla Dennice. Rovněž jiný slovanský pracovník — Lužický Srb Jan Smoler, studující ve Vratislavi — bývá často zmiňován v dopisech Dubrovského Purkyňovi, který byl vůbec svérázným spojovacím článkem mezi redaktorem Dennice na jedné straně a Lužickými Srby, rovněž i Čechy na druhé straně (třebaže s Čechy měl Dubrovskij i přímé kontakty).

Téměř každý dopis Dubrovského obsahuje prosbu, aby mu Purkyně poslal nové články. „Budu netrpělivě očekávat Vaši stať o Národopise,“ píše v září 1842.^{90/} Článek se ale stejně neobjevil. Když koncem r. 1842 podával Dubrovskij zprávu o tom, že v novém roce 1843 bude Dennica vycházet měsíčně v sešitech, dodává: „Můj časopis je bez Vás už dávno jak sirotek. Přispějte něčím do nového sešitu, k prospěchu celého našeho Slovanstva, ruského i polského. . . Prokažte mi rovněž tu laskavost a napište dopis o literárních novinkách, abych ho mohl otisknout v prvním sešitě.“^{91/} Ale Purkyně nové články neposílal, čímž krajně roztrpčoval Dubrovského, který se marně dovolával podpory: „V tomto roce se Vaše jméno ještě ani jednou v Dennici neobjevilo. Slitujte se nade mnou a obšťastněte mě opět svou drahocennou účastí,“ psal, když už vyšel pátý sešit za rok 1843.^{92/} Purkyně se omlouval zaneprázdněním

^{87/} Dubrovskij Purkyňovi, 12. 6. 1842. — LA PNP, Pozůst. Purkyně. Otištěno in: V. Francev, Očerki. . ., přílohy, s. LII.

^{88/} Dubrovskij Purkyňovi, 8. 7. 1843. — LA PNP, Pozůst. Purkyně. Otištěno in: V. Francev, Očerki, přílohy, s. LIII.

^{89/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy 3. 7. 1842. — LA PNP, Pozůst. Purkyně.

^{90/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy 17. 9. 1842. — LA PNP, Pozůst. Purkyně.

^{91/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy 29. 12. 1842. — LA PNP, Pozůst. Purkyně.

^{92/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy 8. 7. 1843. — LA PNP, Pozůst. Purkyně. Otištěno in: V. Francev, Očerki. . ., přílohy, s. LIII.

v práci a dodával, že připravuje nějaké materiály pro Dennici. Odpovídal Dubrovskému: „Mého neodpisování z většího dílu příčina byla, že jsem hotovil Vám něco poslati a vždy překážen byl w dohotowení, an mi letošni rok jako děkanu facultatis medicae a direktoru instytutu physiologičného přemnoho překážek wnitřních i zewnějších se naskytlo.“^{93/}

Dále Purkyně sděloval, že má pro Dennici několik písni rukopisu Královédvorského, přeložených do lužické srbštiny a článček o Kašubech, který dostal od Cejnowy. Pokud se týče vlastních příspěvků do varšavského časopisu, Purkyně informuje redaktora takto: „Počal jsem konečně přepracowawati moji lonskau práci o potřebě a užitečnosti uwedení we wyšším žiwotě wšeslowanském alphabetu latinského, kdežto tu potřebu pro nás zapadni Slowané psychologicky wywádím. Wšak newím čili se ten předmět pro Dennici hodí, čili nic.“^{94/}

Dubrovskij však přesto chtěl dostat pro svůj časopis materiál, o kterém se Purkyně zmínil. 23. července 1843 psal: „Ze srdce děkuji za to, že připravíte stať pro Dennici. Ta je na to pyšná a celá pookřála, že Vaše jméno bude opět její ozdobou. Přišlo by velmi vhod, kdybyste ráčil poslat úryvek z Vaší úvahy o všeslowanské abecedě, něco takového jako byl ten výňatek, který byl umístěn v Dennici r. 1842. Pokud jde o zavedení latinky u Rusů, musím být opatrný. Výňatky z rukopisu Královédvorského a článek o Kašubech budu očekávat velmi netrpělivě.“^{95/}

Purkyňova úvaha o zavedení latinky pro všechny Slované se v Dennici beztrápně neobjevila. Časopis zanikl osmým sešitem za rok 1843. Dubrovskij si stěžuje: „Jsem teď ve velmi žalostné situaci. Moje Dennica padá a nikdo jí nechce pomoci. Na všech stranách vidím chladnou lhostejnost. Osmý sešit vyjde v těchto dnech, dále pokračovat nemohu. Sta viator... Kašubský článek je vytištěn v sedmém sešitě Dennice, lužický překlad z rukopisu Královédvorského v osmém.“^{96/}

Shrneme-li otázku spolupráce Purkyně a Dubrovského v Dennici, je třeba konstatovat, že jak redaktor časopisu, tak český vědec měli k dispozici velké množství informací o slovanském literárním hnutí, vyměňovali si nahromaděné zásoby zpráv, hodnotili samotný proces literárního rozvoje, a tím přispívali k obecným otázkám studia soudobého Slovanstva.

Se zánikem Dennice kontakty mezi Purkyněm a Dubrovským postupně slábnou, ačkoli ještě nějaký čas si oba učenci vyměňovali informace

^{93/} Purkyně Dubrovskému, z Wratislawi dne 11. července 1843. In: V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LV.

^{94/} Tamtéž.

^{95/} Dubrovskij Purkyňovi, z Varšavy 23. 7. 1843. — LA PNP, Pozúst. Purkyně. Otištěno in: Slovanský sborník, roč. V, 1888, s. 138.

^{96/} Dubrovskij Purkyňovi 28. 11. 1843. — LA PNP, Pozúst. Purkyně. Otištěno in: V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LIV.

o literatuře a knihy. Tak třeba v listopadu 1843 prosí Dubrovskij Purkyně, aby zařídil přepsání rukopisu Poděbradského žaltáře.^{97/} Další zprávy se vztahují až k roku 1849, kdy Dubrovskij, sotva se dověděl o Purkyňově přesídlení do Prahy, napsal: „Dej Vám Bůh hodně štěstí a úspěchů. Svět se kolem nás změnil a mně připadá, jako bychom se setkali v minulém století. Jaký užitek bude mít z něho (tj. z nového světa — L.L.) naše literatura? Kdy promluví Múzy?“ Dále Dubrovskij píše, že Purkyňovi posílá exemplář svého překladu Maciejowského spisu Nástin dějin písemnictví a vzdělanosti slovanských národů do 15. století.^{98/}

Když se r. 1862 Dubrovskij dověděl z Národních listů o oslavě Purkyňových 75. narozenin, píše mu blahopřejný dopis. Přátelé si patrně dlouho nepsali, ani se jinak nestýkali, poněvadž Dubrovskij sděluje zároveň četná fakta svého životopisu. Vzpomíná na svůj pobyt u Purkyně ve Vratislavi a na „staré časy, kdy jste se tak náruživě podílel na Dennici.“^{99/} Poslední dopis Dubrovského, který máme k dispozici, je datován 8. ledna 1863. Když Dubrovskij dostal od Purkyně dopis, nám neznámý, chystal se přijet do Prahy, aby se tu nadlouho usadil.^{100/}

Takové jsou informace o Purkyňových stycích s ruskými vědci, které jsme objevili. Při jejich studiu je stále zřejmější, že se Purkyňův obecný pohled na Slovanstvo, jakýsi jeho „slovanský světový názor“, projevoval především právě v kontaktech s představiteli Ruska. Proto jsou všechny důvody k tomu, abychom se v rámci této stati podrobněji zdrželi u Purkyňova přístupu k slovanským problémům.

Výše jsme se zmiňovali, že v literatuře je Purkyně počítán ke „staré gardě“ bojovníků za české obrození. Tento názor je oprávněný. Purkyně nejen sdílel romantické názory, zanícení a utopické sny svých současníků a předchůdců, ale i jejich víru v obrodu aktivního národně kulturního života jak českého národa, tak celého Slovanstva. Purkyňovi, jakož i jiným činitelům českého obrození, byla vlastní ohromná energie v uskutečňování vytyčených cílů. Dokonce i své největší úspěchy v oblasti přírodních věd jako by obětoval vlasti a byl hrdý, že tyto úspěchy náleží představiteli českého národa. Domníval se, že ideální budoucnost všech Slovanů by mohla nastat v důsledku jejich literárního sjednocení — což byla typicky dobová idea. Jana Kollára obyčejně v literatuře nazývají „pěvcem slovanské vzájemnosti“, ale takový byl i Purkyně;

^{97/} Tamtéž.

^{98/} Dubrovskij Purkyňovi 6. [18.] 10. 1849. — LA PNP, Pozúst. Purkyně. Otištěno in: V. Francev, Očerki..., přílohy, s. LIV—LV.

^{99/} Dubrovskij Purkyňovi, z Drážďan, 18. 12. 1862. — LA PNP, Pozúst. Purkyně.

^{100/} Dubrovskij Purkyňovi, z Drážďan 8. 1. 1863 — LA PNP, Pozúst. Purkyně. — Purkyňovy dopisy Dubrovskému — s výjimkou několika zveřejněných — nám zůstaly neznámé. Archiv P. P. Dubrovského se nezachoval, v sovětských archivních depozitářích nebyly objeveny žádné stopy po zmíněných dopisech. Upozorňujeme ještě, že všechny Dubrovského dopisy Purkyňovi — s výjimkou dvou prvních z r. 1839 a 1840 — jsou napsány rusky, ale latinkou a českým pravopisem.

ten ovšem svou myšlenku o slovanské jednotě vyslovil veřejně až v době, kdy nadšení pro tuto ideu začalo opadávat a vystřídaly ji nové teorie. Mezitím se idea slovanské vzájemnosti, tak jak je vyjádřena u Purkyně, představuje jako zvláštní a zajímavá varianta.

Jak jsme se už zmiňovali, Purkyňovo pojednání O literární jednotě bylo zveřejněno v Dennici r. 1842. V první části tohoto spisku se mluví o důležitosti studia, do jaké míry se jazyky, zvláště slovanské, vzájemně ovlivňují. Poté jsou nastíněny „historicko-literární poměry hlavních slovanských kmenů“. Purkyně poukazuje na to, že českému jazyku hrozilo nejednou „buď vyhynutí nebo úpadek“, že se Češi zachránili před germanizací v raném středověku, „kdy přijali křesťanství od jižních Slovanů“, ale v dalším vývoji usilovala „světová německá monarchie“ spolu s římskou církví o „sloučení“ Čechů se západním světem. „Husitská válka,“ pokračuje autor, „přetrhla jedny i druhé [tj. germánské i římské — L.L.] okovy a český národ dosáhl vysokého stupně vzdělání.“ V tom, že husitské hnutí považoval za kladný faktor českých dějin, stál Purkyně na demokratických pozicích, sdílel hledisko F. Palackého. Domníval se, že se Češi po třicetileté válce „kvůli germánskému systému výchovy odklonili od slovanského světa“ a vzchopili se teprve tehdy, „kdy francouzská dynastie zničila poslední přízrak tehdejší německé monarchie.“ Zrod „nového úsilí Čechů o vzdělání“ datuje Purkyně do doby Napoleonova pádu.^{101/} Rozvoj českého jazyka přitom líčí takto: „Před třiceti lety byla čeština pouze jazykem prostého lidu, když tu se objevilo několik literátů, začali se hrabat ve starých knihách, křísili stará, zapomenutá slova, ale tvořili také nová, až z nich vytvořili literárně básnický jazyk; nakonec dokázali ještě více — vytvořili jazyk vědecký bez ohledu na to, že neměli ani jednu akademii, kde by se vyučovalo rodnému jazyku; nyní již český jazyk pronikl i do společnosti a stává se pomalu jazykem salónů.“^{102/} Purkyně míní, že velký vliv na „probuzení vědomí obecné slovanské sounáležitosti u Čechů“ měl „skvělý vzestup Ruska“ po vítězství nad Napoleonem, a jmenovitě od té doby „sílí sepětí mezi slovanskými národy“. U Čechů se projevuje v osvojování různých prvků z ruštiny a polštiny a začátkem čtyřicátých let lze k úspěchům počítat vydávání „starobyklých památek českého jazyka“, mezi nimi i rukopisu Královédvorského, který se stal „obecným vlastnictvím“, pak také Šafaříkovy výzkumy slovanských starožitností, Jungmannovo „srovnávací studium všech slovanských idiomů“, sborníky lidových písní a tradic vydávané Čelakovským, Kollárem, Erbenem aj.^{103/}

Když Purkyně charakterizuje soudobý stav literatury jižních Slovanů, předpovídá jí světlou budoucnost, poněvadž tato větev Slovanstva ne-

^{101/} Dennica 1842, č. 10, s. 125—127.

^{102/} Dennica 1842, č. 6, s. 84.

^{103/} Dennica 1842, č. 11, s. 140.

prošla „nejhlubší latinizací a germanizací“; „ilyrská literatura“ už navázala styky s jinými slovanskými literaturami a „slibuje rychlý rozvoj“; bude záležet na okolnostech, dokáží-li „Ilyrové“ překonat vlastní „nejednotu“ v nářečích, pravopisu, vzájemných „kmenových“ vztazích a směrech historického vývoje.^{104/} Lužickým Srbům Purkyně doporučuje, aby dál pokračovali cestou zvládnutí slovanských jazyků, aby rovněž překládali „slovanské výtvořky“ do němčiny a byli tak prostředníky mezi dvěma velkými národy. U Poláků, míní Purkyně, se teprve začíná rozvíjet „duch samostatnosti“. Pokud jde o Rusy, domnívá se Purkyně, že je jejich vzdělanost čím dál tím způsobilejší „přivést na pravou cestu literaturu západních Slovanů“; to však „neznamená, že by Slované museli splynout s proudem ruské literatury a ztratit tak svoji osobitost. Nemohou se ho však ani zřící, právě tak jako původních vlastností svých nářečí.“^{105/}

Za jeden z prostředků k dosažení literární jednoty Slovanů považuje Purkyně zavedení latinky jako všeslovanské abecedy. Tato myšlenka se v něm zrodila ještě před citovaným pojednáním a poté ji podrobně rozvinul v díle, které je jí zvláště věnováno.

Již r. 1839 prosil Purkyně Pogodina, „aby vydal ruskou čítanku v latince, tak aby bylo začátečníkům usnadněno studium ruštiny, aby se přispělo ke sblížení a projevila vzájemná úcta.“^{106/} A v pojednání O literární jednotě navrhuje Purkyně zavést latinku u rakouských Slovanů, přičemž si bere za vzor ilyrský pravopis „podle systému doktora Gaje“.^{107/} Zvláštní Purkyňův spis na toto téma, zmíněný výše, byl zveřejněn později — r. 1851,^{108/} v ruštině je jeho obsah podrobně vyložen V. Francevem.^{109/} Purkyně počítá s tím, že latinka je z hlediska „typografické ucelenosti“ „lepší“ a zároveň nejrozšířenější „v civilizovaném světě“, zatímco „ruské písmo“ je téměř výhradně uzavřeno ve svých hranicích a má své grafické zvláštnosti, takže je pro cizince obtížné, když má „rozlišit některá písmena od jiných“. Zavedení latinky v „rozumných mezích“, jmenovitě v dílech obecně naučného obsahu by naopak, jak se Purkyně domnívá, nedělalo Rusům potíže, protože ruská vzdělaná společnost je s ní obeznámena díky „klasickým studiím“ a znalosti němčiny, francouzštiny a angličtiny. Pokud jde o jiné Slované, zavedení latinky by u nich přispívalo k vzájemnému porozumění a živějšímu duchovnímu styku, zničilo by přehradu, „rozdělující ducha národů blízkých a příbuzných“. Purkyně mluví podrobně o přednostech a nedostacích ruské az-

^{104/} Dennica 1842, č. 10, s. 129; č. 11, s. 143.

^{105/} Dennica 1842, č. 11, s. 139.

^{106/} M. Pogodin, God v čužich krajach, s. 82.

^{107/} Dennica 1842, č. 11, s. 128.

^{108/} ČCM 1851, s. 41—76; polský překlad — Warszawa 1865.

^{109/} V. Francev, Očerki..., s. 269—272.

buky, o tom, jak těžko se jí učí západní Slované, rozvíjí svůj projekt zavedení latinské abecedy do ruské literatury.

U ruských učenců se tyto ideje nesetkaly s porozuměním. Pogodin si již v r. 1839 zapsal do deníku: „Napoprvé by se samozřejmě mohla připravit zvláštní vydání pro začátečníky, ale abychom přijali latinku všeobecně — na to teď už není u nás doba... Naopak, všichni Slované jsou povinni přijmout cyrilici, dědictví svých nesmrtelných Apoštolů.“^{110/} V podstatě s ním byl solidární i Dubrovskij, který vyjádřil obavu, že Purkyňova idea nebude schválena (na to jsme upozornili výše v jiné souvislosti). Purkyně se nedočkal podpory ani v českém prostředí. Šafařík psal 15. února 1842 Bodjanskému: „Snáším se s Vámi, co jste psal o naměření našeho Purkyně. Jest to nepraktické, i bojím se aby Dubrovski toho pozdě nepykal. — Ostatně pro věc samu netřeba se ničeho báti. Jest to stéblo slámy do Dunaje hozené, aby ho zastavilo! — Jen toho při tom litovati, že moudré hlavy na takové scestnosti přicházejí, ještoby měli něco lepšího dělati.“^{111/}

Celkově představuje Purkyňova idea všeslovansky platné latinské abecedy jeden z marných, třebaže energických pokusů teoreticky zdůvodnit nevyhnutelnost a užitečnost jejího uvedení do praxe.

Využitý materiál nám poskytuje důvody k tomu, abychom učinili některé závěry o charakteru Purkyňových styků s Ruskem. Především konstatujeme, že jejich rozkvět se datuje do vratislavského údobí života českého vědce. Právě v této době publikoval Purkyně své práce v Denici, pilně si s ruskými slavisty vyměňoval informace o slovanských záležitostech, posílal ruským učencům literaturu a sám od nich dostával ruské knihy a časopisy, zajišťoval přepravu ruské a polské literatury do Čech a k Lužickým Srbům, osobně se stýkal s řadou oficiálních osobností v Rusku a s ruskými vědci, pomáhal mladým ruským slavistům v době jejich zahraničních cest osvojit si znalosti o Slovanech.

Sotva se Purkyně přestěhoval do Prahy, zaměřuje svou energii především na uvědomování vlastního národa: organizuje a řídí fyziologický ústav, aktivně se účastní národního a kulturního života.^{112/} „Všeslovanské záležitosti“ jsou odsunuty na druhou kolej. Hlavní příčinou ochlazení zájmu o ideje slovanské vzájemnosti, které pozorujeme nejen u Purkyně, ale i u jiných slovanských pracovníků, byly historické podmínky rozvoje Evropy ve druhé polovině 19. století. Revoluce v letech 1848—49 prokázala utopičnost různých variant teorie slovanské jednoty a iluzornost romantických snů o uskutečnění této ideje. Na pořad dne se

^{110/} M. Pogodin, *God v čužich krajach*, s. 82.

^{111/} Korespondence P. J. Šafaříka I, č. I, Praha 1927, s. 49.

^{112/} V. Francev zveřejnil v r. 1903 v ČMKČ, r. LXXVII, s. 1—2, s. 179 Purkyňův dopis z r. 1853 známému houslistovi Lipinskému; vědec zval hudebníka, aby svým vystoupením podpořil akci ke zřízení národního divadla. To je dodatečným důkazem Purkyňovy aktivní činnosti na poli české kultury.

dostaly jiné otázky. Chyběla reálná půda pro pokračování Purkyňových styků s Ruskem v duchu kulturních proudů první poloviny 19. století. Staří ruští přátelé se ovšem i nadále zajímali o Purkyňovu činnost, příležitostně ho navštěvovali v Praze, projevovali hlubokou úctu jeho zásluhám na poli fyziologie. Přesto však náš hlavní zájem představují Purkyňovy kontakty s ruskou intelektuální společností ke konci 30. a ve 40. letech 19. století, právě ty se staly jednou ze svěžích stránek rusko-českých vědeckých a kulturních styků.

Přeložila Marie Štemberková

L. P. LAPTEWA

Jan Evangelista Purkyně und Russland

ZUSAMMENFASSUNG

Gleichso wie viele andere Persönlichkeiten der tschechischen nationalen Wiedergeburt der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts unterhielt auch J. Ev. Purkyně Verbindungen zu russischen Wissenschaftlern, die Intensität der Beziehungen wurde aber selbstverständlich durch seine wissenschaftliche Spezialisierung und seine lange Abwesenheit aus Böhmen beeinflusst. Die Autorin untersucht den Widerhall der Tätigkeit Purkyně's und seiner Gedanken über die slawische Einheit in Russland, seine persönlichen Kontakte zu russischen Slawisten, die Einschätzung seines Beitrages zur Entfaltung der Naturwissenschaft und seine Bedeutung für die tschechische nationale Wiedergeburt. Der Schwerpunkt der Kontakte fällt in die Periode seines Vratislaver Aufenthaltes. Hervorgehoben werden die guten Beziehungen, zur Redaktion der periodischen Publikation „Dennica“, in welche Purkyně seine Beiträge schrieb und besonders zu ihrem Redakteur und Herausgeber P. P. Dubrowskij und weiter an dem Historiker und Slawjanophilen M. Pogodin. Interessant sind die Ausführungen der Autorin über die Kenntnisse des Begründers des ersten physiologischen Laboratoriums in Russland, Professor N. Kowalewskij über den Lebensweg und die wissenschaftlichen Theorien Purkyně's.

Obwohl die russische Literatur über Purkyně nicht sehr umfangreich ist, wurden seine Verdienste um die Wissenschaft sehr hoch geschätzt, was aus der Ehrenmitgliedschaft der Akademie der Wissenschaften in Petersburg und der Wahl zum Ehrenmitglied der medizinischen Fakultät der Universität in Moskau ersichtlich ist.

РЕЗЮМЕ

Среди деятелей чешского национального возрождения, вступивших в контакт с русскими учеными в первой половине XIX в., определенное место занимает естествоиспытатель и чешский патриот Я. Е. Пуркине (1787—1869). Но если связи представителей гуманитарных областей знания из славянских стран с Россией были нередко широкими, продолжительными, непрерывными, то Пуркине общался лишь с узким кругом русских ученых и скорее эпизодически, чем постоянно.

В целом научные достижения Пуркине в области естествознания получили в России полное признание как при его жизни так и в более поздние годы. В 1862 г. он был награжден русским орденом св. Владимира. В 1868 г., за полгода до кончины ученого, Московский университет избирает его своим почетным членом. Высокая оценка выразилась даже в избирании его членом — корреспондентом Петербургской Академии наук по разряду наук естественных. Русские ученые обращали особое внимание на метод проводимых Пуркине физиологических исследований и отмечали его большую роль в воспитании молодых кадров ученых. В России было также известно, что Пуркине стал создателем первого в мире физиологического института. С большим пониманием значения усилий Пуркине освещал это событие профессор Казанского университета Н. Ковалевский.

И все же, еще больше чем как естествоиспытатель Пуркине был известен в России как славянский патриот и деятель национального возрождения чешского народа. Именно на этом поприще он вступил в тесный контакт с определенными кругами русской интеллигенции, интересовавшейся славянством, с теми, для кого изучение славян стало профессией.

Расцвет связей Пуркине с Россией относится к вrocławскому периоду его жизни. Именно в это время он общался с О. М. Бодянским, М. П. Погодиным, И. И. Срезневским; публиковал свои работы в варшавском журнале Денница, редактором и издателем которого был П. П. Дубровский. Пуркине активно обменивался с русскими славистами информацией по славянским делам, посылал русским ученым литературу и сам получал от них русские книги и журналы, выполнял поручения по пересылке русской и польской литературы в Чехию и к лужицким сербам, вошел в тесный контакт с рядом официальных лиц в России, помогал молодым русским славистам овладевать знаниями о славянах во время их заграничных путешествий.

Переселившись в Прагу, Пуркине направляет свою энергию прежде всего на просвещение собственного народа, «всеславянские заботы» отходят на второй план. Революция 1848—49 гг. показала утопичность разных вариантов теории славянского единства и иллюзорность романтических мечтаний по поводу осуществления этой идеи. Для продолжения связей Пуркине с Россией в духе веяний первой половины XIX в. не было уже реальной почвы. Конечно, старые русские друзья продолжали интересоваться деятельностью Пуркине, посещали его при случае в Праге, выражали свое глубокое уважение к его заслугам как ученого физиолога. Но все-таки главный интерес представляют контакты Пуркине с русской интеллектуальной средой в конце 30-х и в 40-х годах XIX в., именно они стали одной из ярких страниц русско-чешских научных и культурных связей.

MATERIÁLŮ

**PÍSEMNĀ POZŮSTALOST JANA EVANGELISTY PURKYNĚ
A DALŠÍ PURKYŇOVSKĚ PÍSEMNOSTI
V LITERÁRNÍM ARCHÍVU
PAMĀTNÍKU NĀRODNÍHO PÍSEMNICTVÍ V PRAZE**

KAROL BÍLEK

Písemná pozůstalost Jana Evangelisty Purkyně měla velmi pohnuté osudy. Přesto, že zájem o studium této pozůstalosti je již více než stoletý, bylo prováděno nesoustavně. Hlavní příčinou bylo chaotické nakládání s Purkyňovými písemnostmi hned od jeho smrti a jejich postupné rozptýlení.

Podle vzpomínek Purkyňovy vnučky Růženy Pokorné-Purkyňové převzal část Purkyňových písemností po jeho smrti syn Jana Evangelisty Purkyně Emanuel, profesor lesnické školy v Bělé pod Bezdězem. Ten tyto písemnosti a další památky včetně celé knihovny nechal odvézt do místa svého působení. Neutěšené poměry ho donutily, aby knihovnu prodal, a ostatním materiálům nevěnoval náležitou pozornost. Růžena Pokorná-Purkyňová dosvědčuje, že při jedné své návštěvě u strýce „objevila bedny s památkami po dědouškovi, které po jeho smrti odvezli do Bělé...“^{1/} Když potom Emanuel Purkyně předčasně r. 1882 zemřel, stav této části pozůstalosti se ještě zhoršil, neboť manželka a dvacetiletý syn Otakar (tehdy medik) si neuvědomovali její hodnotu a význam. A tak snad jen zásluhou Adolfa Šimka, tajemníka okresního zastupitelstva v Bělé pod Bezdězem, došlo k záchraně těchto písemností.^{2/}

Kolik písemností zůstalo v majetku rodiny druhého Purkyňova syna Karla, není známo. Karlovy děti Jan, Cyril a Růžena však měly zájem o památku svého děda a postupně předaly část jeho písemností (hlavně korespondence) archívu Muzea Království českého. Tam byla uložena i většina písemností z pozůstalosti Emanuelovy.

V archívu Muzea došlo k prvnímu utřídění pozůstalosti a k pokusu

^{1/} LA PNP, osobní fond Růžena Pokorná-Purkyňová, rkp. „U Purkyňů v Bělé“, s. 1.

^{2/} V brožuře Památce Jana Ev. Purkyně ku slavnosti odhalení pomníku jeho v Li-bochovicích, Praha 1887, se na s. 15 v podtitulku článku Z pozůstalosti Purkyňovy uvádí: „Pan Ad. Šimek zaslal nám z listů Purkyňových, které před zkázou byly zachráněny, tyto aforismy, myšlenky a poznámky.“

o její zpracování. Tato práce však nebyla provedena najednou a řádně. Z Purkyňových materiálů byly vyjmuty dopisy některých pisatelů (např. Boženy Němcové, Františka Palackého) a uloženy v osobních fondech odesílatelů. Naopak do Purkyňovy pozůstalosti byly vřazeny některé dopisy, které on psal jiným adresátům, např. Václavu Hankovi nebo Pavlu Josefu Šafaříkovi. Korespondence byla utříděna abecedně, ale v důsledku nepozornosti či neznalosti byly mezi jeho přijatou korespondenci zařazeny i četné dopisy psané jeho tchánu Karlu Asmundu Rudolphimu a synu Emanuelovi Purkyňovi.

V první polovině 20. století byl fond dále obohacován zvláště zásluhou Cyrila Purkyně a Růženy Pokorné-Purkyňové. Zároveň však budovala svůj archív i Purkyňova společnost a její nástupnické organizace (viz níže) a Purkyňova muzea v Praze a v Libochovicích. Po vzniku Památníku národního písemnictví sem předala dr. Jarmila Psovníčková počátkem padesátých let písemnosti Purkyňovy společnosti, v roce 1964 byl k Památníku národního písemnictví připojen literární archív Národního muzea, a tak se v průběhu šedesátých let vytvořil v literárním archívu Památníku národního písemnictví rozsáhlý soubor purkyňovských materiálů, který je prvořadým pramenem pro každého badatele o životě a díle Jana Evangelisty Purkyně a o Purkyňově významu a odkazu.

Všechny tyto písemnosti však zůstávaly přes snahu některých pracovníků Památníku národního písemnictví i dalších badatelů jen zhruba uspořádány — korespondence Jana Evangelisty Purkyně, jeho tchána Rudolphiho, synů Emanuela a Karla a vnuka Cyrila byla srovnána abecedně, k dalším materiálům uloženým v kartónech byly Rudolfem Pelíškem vypracovány seznamy a kartotéky, značná část písemností nebyla zpracována vůbec. Proto byly v letech 1985 a 1986 všechny purkyňovské fondy řádně roztříděny a zpracovány. Byl vytříděn multiplicitní materiál a do konce roku 1987 by měly vyjít v edici inventářů LA PNP tiskem podrobné soupisy písemností Jana Evangelisty Purkyně, členů jeho rodiny, purkyňovských badatelů i Purkyňovy komise.^{3/} Veškeré tyto materiály jsou badatelům zpřístupněny i pomocí centrálního listkového katalogu, kde navíc zájemci najdou i údaje o dopisech Jana Evangelisty Purkyně psaných jiným osobnostem a uložených v osobních fondech těchto osobností. V důsledku toho, že soupisy vydané tiskem jsou badatelům běžně k dispozici, omezím se v další části tohoto in-

^{3/} V této edici dosud z purkyňovských fondů vyšly svazky: Josef David, Rudolf Pokorný. Praha 1978, 28 s., Karol Bílek — Dana Oulehlová, Jan Evangelista Purkyně. Praha 1986, 76 s. V tisku jsou svazky Karola Bílka — Dany Holmanové-Oulehlové, Emanuel Purkyně, Karel Purkyně, Karl Asmund Rudolphi, Cyril Purkyně, Růžena Pokorná-Purkyňová, Eduard Babák, František Karel Studnička, Bohumil Vacek, Kamil Josef Lhoták, Rudolf Pelíšek, Bohuslav Bouček, Jaroslav Jedlička, Zdeněk Hornof, Karola Bílka, Otakar Feistmantel, Purkyňova komise, Bohumil Jan Eiselt a Dany Holmanové Jan Thon.

formačního článku jen na základní popis purkyňovského materiálu uloženého v LA PNP.

I. JAN EVANGELISTA PURKYŇĚ — OSOBNÍ FOND — 36 archívních kartónů

Písemnosti Jana Evangelisty Purkyně získal archív Národního muzea (původně archív Muzea Království českého) z pozůstalosti jeho rodiny, později byl fond doplňován drobnými dary a koupěmi, případně převody písemností. Velký celek přešel do literárního archívu Památníku národního písemnictví, kde byl spojen s Purkyňovými rukopisy a jinými písemnostmi z majetku Purkyňovy komise a jejích předchůdců i Purkyňových muzeí v Praze a v Libochovicích.

Fond obsahuje část osobních dokladů Jana Evangelisty Purkyně (zvláště diplomy, jimiž mu bylo oznamováno udělení domácích i zahraničních vyznamenání, členství ve vědeckých institucích a čestných občanství), dále doklady o jeho činnosti pedagogické a spolkové.

Významný je soubor jeho korespondence přijaté, kde jsou zastoupeni členové jeho rodiny, řada významných lékařů a přírodovědců i představitelé českého národního obrození (Václav Hanka, Pavel Josef Šafařík) a slavjanofilové (P. P. Dubrovskij, W. A. Maciejowski). Důležitá je i korespondence s českou šlechtou (Desfoursové, Hildprandtové) a s různými institucemi.

Mezi odeslanou korespondencí najdeme jak originální dopisy Purkyňovy (V. Hankovi, manželce Julii Purkyňové aj.), tak četné koncepty.

Dále je připojena nevelká korespondence manželky Julie, korespondence Purkyňova asistenta Adolfa Oschatze a cizí korespondence, která se v Purkyňově pozůstalosti zachovala.

Z vlastních Purkyňových rukopisů existuje bohatý soubor jeho veršů a veršovaných překladů (Goethe, Salet, Tasso); z odborných prací jsou zde některé studie fyziologické, drobné články (např. Akademie), slovníkové a bibliografické poznámky a cenné autobiografické zápisky.

Dále je připojena řada cizích rukopisů (zápisy jeho univerzitních přednášek, práce jeho posluchačů, příspěvky do časopisu Živa), drobné výstřížky a tisky (práce Purkyňovy, jeho žáků i jiné dobové tisky) a několik fotografií, medailí a osobních památek.

II. OSOBNÍ FONDY ČLENŮ PURKYŇOVY RODINY

a/ *Karl Asmund Rudolphi* (1771—1832), profesor fyziologie v Berlíně, tchán Jana Evangelisty Purkyně — 7 archívních kartónů

Osobní fond tvoří převážně korespondence s různými lékaři a přírodovědci (např. Karl Ernst Baer, Jöns Jakob Berzelius, Johann Friedrich

Blumenbach, Christoph Wilhelm Hufeland, Karl Wilhelm Humboldt, Friedrich Sigismund Leuckart, Johann Müller, Lorenz Öken), zlomek rodinné korespondence, zvláště syna Karla Eduarda (zde je také 1 dopis J. E. Purkyně), připojena je i malá sbírka korespondence významných osobností 18. století (např. Johann Albrecht Euler, Jakob Theodor Klein, Hermann Samuel Reimarus). Rukopisy vlastní ani cizí nejsou příliš významné, kromě odborné činnosti dokládají např. cesty K. A. Rudolphiho a jeho zálibu v numismatice. Připojeny jsou i fotokopie nekrologů tohoto významného přírodovědce.

b/ *Emanuel Purkyně* (1831—1882), přírodovědec, profesor lesnické školy v Bělé pod Bezdězem, syn Jana Ev. Purkyně — 4 archívni kartóny

Osobní fond obsahuje doklady (vysvědčení a diplomy); korespondence je hlavně odborná s různými domácími i zahraničními přírodovědci (Ladislav Čelakovský, Josefina Kablíková, Jan Krejčí) a lesníky. Další se týká soudobého českého politického života a Jana Evangelisty Purkyně a jeho pozůstalosti (např. prodej jeho knihovny). Najdeme i zajímavé zprávy o Josefu Mánesovi (v dopisech Karla Purkyně a Karla Kutila). Dopisů Jana Ev. Purkyně je zde pět. Z rukopisů a dalších písemností je zachováno jen několik jednotlivin.

c/ *Karel Purkyně* (1834—1868), malíř, syn Jana Ev. Purkyně — 1 archívni kartón

Fragment osobního fondu Karla Purkyně tvoří několik osobních dokladů a několik kusů korespondence (převážně rodinné). Z vlastních rukopisů jsou zajímavé poznámky k Shakespearově slavnosti v Prozatímním divadle a z cizích rukopisů autobiografie jeho manželky a proslav Václava Rabase k jeho stému výročí narození. Připojeno je několik tisků a fotografií.

d/ *Cyril Purkyně* (1862—1937), ředitel Státního geologického ústavu v Praze, vnuk Jana Ev. Purkyně — 16 archívni kartónů

Rozsáhlou písemnou pozůstalost Cyrila Purkyně tvoří především korespondence s mnoho českými i zahraničními geology a přírodovědci (Karel Absolon, Jiří V. Daneš, Václav Dědina, Karel Domin, Jaroslav Jahn, W. J. Jongmans, Radim Kettner, Jaroslav Petrbok, Filip Počta, Jan Sv. Procházka, František Slavík, Václav Šusta, František Vitásek, Jan N. Woldřich, Josef Woldřich, Jan Vratislav Želízko) i s vědci jiných oborů (historik Fridolín Macháček, jazykovědec Jan Máchal). Další písemnosti dokumentují jeho práci v Národním muzeu a v Matici české i péči o odkaz Jana Ev. Purkyně. Rukopisů vlastních i cizích, tisků, výstřižků a fotografií není zachováno mnoho.

e/ *Růžena Pokorná-Purkyňová* (1864—1951), malířka, vnučka Jana Ev. Purkyně — 2 archívni kartóny

Fragment osobního fondu Růženy Pokorné-Purkyňové obsahuje jednak přijatou a odeslanou korespondenci týkající se převážně Jana Ev. Purkyně (Oldřich V. Hykeš, Franz Krause, Jarmila Psotníčková, František Karel Studnička), jednak rukopisy a tisky purkyňovských vzpomínkových knih a článků. Písemnosti byly vytrženy z fondu Purkyňovy komise.

f/ *Rudolf Pokorný* (1853—1887), básník, okresní tajemník v Libochovicích, manžel Růženy Pokorné-Purkyňové — 7 archívni kartónů

Písemná pozůstalost Rudolfa Pokorného byla získána darem od jeho manželky a kromě korespondence, rukopisů a tisků, které dokumentují básnickovy snahy o sblížení česko-slovenské (Samo Daxner, Adolf Heyduk, Jozef Miloslav Hurban, Svetozár Hurban-Vajanský, Ludovít Rízner, Josef Škultéty), tu najdeme i fragment korespondence a rukopisů Růženy Pokorné-Purkyňové. Část korespondence se týká i sborníku Památce Jana Ev. Purkyně ku slavnosti odhalení pomníku jeho v Libochovicích, který Pokorný v posledním roce svého života redigoval.

g/ *Otakar Feistmantel* (1848—1891), profesor mineralogie a geologie na české technice v Praze, cestovatel, tchán Cyrila Purkyně — 1 archívni kartón

Fragment osobního fondu Otakara Feistmantela obsahuje několik kusů korespondence (Jan Neruda, Emil Holub) a rukopis deníků a vlastních veršů. Písemnosti byly vytrženy z pozůstalosti Cyrila Purkyně a doplněny dříve získanými jednotlivinami.

III. OSOBNÍ FONDY SOUČASNÍKŮ JANA EV. PURKYNĚ S JEHO DOPISY A RUKOPISY (A FONDY SBĚRATELŮ OBSAHUJÍCÍ TYTO PÍSEMNOTI)

Originální dopisy a rukopisy Jana Ev. Purkyně jsou uloženy v osobních fondech některých jeho současníků a pozdějších sběratelů. V osobním fondu Františka Ladislava Čelakovského to jsou 2 dopisy z roku 1842, u Josefa Labora 1 dopis z roku 1851, u Václava Hanky 1 dopis z roku 1853, u Antonína Marka 1 dopis — přípisek na dopise Josefa Jungmanna, u Františka Palackého 15 dopisů z let 1832—1868, u Václava Michaela Pěšiny 1 dopis z roku 1837, u Pavla Josefa Šafaříka 4 dopisy z let 1830—1841 a u Antonína Jaroslava Vrtátka 1 dopis b.d. Ve sbírce Karáskovy galerie je 1 dopis Jana Ev. Purkyně Františku Kodymovi z roku 1853.

V osobním fondu Františka Ladislava Čelakovského se nachází rovněž

10 jeho originálních dopisů psaných Janu Ev. Purkyňovi v letech 1841 až 1850; v osobním fondu Boženy Němcové 2 originály a opisy dopisů psaných Purkyňovi v letech 1853—1855 a další 1 její dopis Purkyňovi z roku 1851 je v originále zachován v osobním fondu Růženy Jesenské.

V osobním fondu Jana Nerudy je 1 dopis Františka Rudolfa Bezděky Janu Ev. Purkyňovi z roku 1866 a 4 listy Purkyňových poznámek.

Ve sbírce Daniela Sluníčka je uchován rukopis Purkyňových veršů Ranní oběť Zeměduchu.

Materiály o činnosti Jana Ev. Purkyně v Umělecké besedě jsou obsaženy v tomto spolkovém archivu.

IV. ARCHÍV PURKYŇOVY KOMISE — 27 archívních kartónů

Purkyňova komise je společně označení pro několik po sobě existujících institucí, které se zabývaly Purkyňovým odkazem. Zprvu se zájem o Purkyňův odkaz projevoval nesoustavně a bez větších výsledků ve Spolku lékařů českých, v orgánech České akademie věd a umění a na lékařské fakultě Univerzity Karlovy (byly to např. snahy po zpracování důkladného Purkyňova životopisu a po vydání jeho díla), ale teprve v roce 1935 byla založena Společnost pro studium života a díla Jana Evangelisty Purkyně, která organizovala oslavy 150. výročí jeho narození v roce 1937 a připravila tři svazky jeho sebraných spisů (předtím vyšel zásluhou prof. Kamila Lhotáka pouze první svazek spisů a zásluhou prof. Jaroslava Jedličky svazek jeho korespondence). Činnost Společnosti trvala do roku 1948, pak na ni navázala práce Komise pro studium života a díla Jana Ev. Purkyně při lékařské fakultě Univerzity Karlovy (resp. při Ústavu pro dějiny lékařství této fakulty) v letech 1949—1953 a činnost Komise pro studium života a díla Jana Ev. Purkyně při ČSAV (1953—1958). Od roku 1959 pracovala tato komise jako Biologicko-lékařská skupina Komise pro dějiny věd přírodních, lékařských a technických ČSAV; v literárním archivu PNP jsou uloženy písemnosti této instituce do roku 1963.

Spolu s písemnostmi těchto institucí jsou uloženy i písemnosti Muzea Jana Ev. Purkyně v Praze 2 (Mikovcova ul. 5) a část materiálů Purkyňova muzea v Libochovicích.

Naopak byly z písemností Purkyňovy komise vyčleněny samostatné osobní fondy Růženy Pokorné-Purkyňové a purkyňovských badatelů Františka Karla Studničky, Bohumila Jana Eiselta, Eduarda Babáka, Bohuslava Boučka, Bohumila Vacka a Rudolfa Pelíška; také originály korespondence a rukopisů Jana Ev. Purkyně a Cyrila Purkyně byly připojeny k jejich osobním fondům.

Písemnosti Purkyňovy komise tedy obsahují zápisy o schůzích a jiné doklady výše jmenovaných institucí a jejich úřední korespondenci, dále

opisy, výpisy a kartotéky k životu a dílu Purkyňovu, materiály k ediční činnosti Purkyňovy komise a rozsáhlou sbírku tisků, výstřižků a fotografií vztahujících se k Purkyňově osobnosti a jeho dílu i k práci komise.

V. OSOBNÍ FONDY PURKYŇOVSKÝCH BADATELŮ

a/ *Bohumil Jan Eiselt* (1831—1908), profesor lékařské fakulty české Univerzity Karlo-Ferdinandovy — 1 archívní kartón

Fragment osobního fondu Bohumila Jana Eiselta byl vyčleněn z písemností Purkyňovy komise a spojen s několika samostatně získanými jednotlivinami. Přes nepatrný rozsah obsahuje zajímavou korespondenci s Eduardem Albertem, Vojtěchem Duchkem a Karlem Rokitanským. Část korespondence se týká Jana Ev. Purkyně.

b/ *Eduard Babák* (1873—1926), profesor fyziologie na Univerzitě Karlově a na Masarykově univerzitě v Brně — 4 archívní kartóny

Osobní fond Eduarda Babáka byl získán v roce 1957 od jeho manželky a spojen s jeho písemnostmi uloženými v archivu Purkyňovy komise. Ve větším rozsahu je dochována jen jeho korespondence s četnými lékaři a přírodovědci (Jan Bělehrádek, Kamil Josef Lhoták, Ladislav Syllaba, František Karel Studnička), která dokumentuje jeho podíl na organizaci vědeckého života i na bádání o díle Jana Ev. Purkyně, na něž v mnohém navázal.

c/ *František Karel Studnička* (1870—1955), profesor histologie a embryologie na Masarykově univerzitě v Brně — 9 archívních kartónů

Osobní fond Františka Karla Studničky byl vyčleněn z písemností Purkyňovy komise a doplněn dříve získanými jednotlivinami, zvláště z pozůstalosti jeho otce Františka Josefa Studničky. Jsou zde kromě докладů a odborné korespondence uloženy především Studničkovy rukopisy a tisky odborných studií; z nichž velkou část tvoří práce týkající se Jana Ev. Purkyně. Najdeme tu i dokumentaci činnosti Společnosti pro studium života a díla J. E. Purkyně, jejímž byl Studnička dlouholetým předsedou, a údaje o vydávání sebraných spisů J. E. Purkyně.

d/ *Bohumil Vacek* (1871—1965), ředitel Státního zdravotního ústavu v Praze a docent hygieny — 2 archívní kartóny

Fragment osobního fondu Bohumila Vacka byl rovněž vyčleněn z archivu Purkyňovy komise a obsahuje hlavně rukopisy a otisky Vackových odborných studií. Korespondence je zachována torzovitě (Bohuslav Vrbenský).

e/ *Kamil Josef Lhoták* (1876—1926), profesor farmakologie Univerzity Karlovy v Praze — 5 archívních kartónů

Osobní fond Kamila Josefa Lhotáka obsahuje kromě korespondence (Eduard Babák, Cyril Purkyně) hlavně jeho rukopisy a tisky věnované studiu díla Jana Ev. Purkyně a vydání 1. svazku jeho sebraných prací. Zastoupeny jsou i rukopisy a pracovní materiály k odborným studiím farmakologickým.

f/ *Rudolf Pelíšek* (1884—1964), zemský školní inspektor, odborný spisovatel — 5 archívních kartónů

Rudolf Pelíšek pracoval v posledním období svého života jako obětavý pracovník Purkyňovy komise, který se věnoval shromažďování podkladů k životu a dílu Karla Slavoje Amerlinga a Jana Evangelisty Purkyně. Studoval jejich archívní fondy a zpracoval rozsáhlé kartotéky zvláště k životu Purkyňovu. Pořídil také velké množství opisů a výpisů o Amerlingovi a Purkyňovi. Z této práce vytěžil i několik odborných studií a článků.

Z archívu Purkyňovy komise byla vyčleněna jeho korespondence (převážně purkyňovská) a rukopisy i otisky jeho prací.

g/ *Bohuslav Bouček* (1886—1953), profesor farmakologie Masarykovy univerzity v Brně — 4 archívní kartóny

Osobní fond Bohuslava Boučka, předsedy Purkyňovy komise v padesátých letech 20. století, je pouze fragmentem vyčleněným z archívu Purkyňovy komise. Kromě malého množství korespondence obsahuje převážně Boučkovy rukopisy a otisky odborných studií a článků.

h/ *Jaroslav Jedlička* (1891—1974), profesor studia tuberkulózy na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze — 17 archívních kartónů

Osobní fond Jaroslava Jedličky získal literární archív PNP v letech 1973 a 1975. Tvoří ho rozsáhlá korespondence hlavně s lékaři a přírodovědci, kteří se věnovali purkyňovskému bádání, jako byl Vladislav Kruta, Josef Sajner a další. Rukopisy vlastní jsou zaměřeny na osobnosti Eduarda Alberta, Jana Ev. Purkyně a Josefa Thomayera, na dějiny českého lékařství a na odborné práce týkající se boje s tuberkulózou; podobně jsou zaměřeny i tisky. Jaroslav Jedlička byl rovněž editorem sebraných spisů Jana Ev. Purkyně.

ch/ *Zdeněk Hornof* (1910—1973), docent tělovýchovného lékařství na lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Plzni — 2 archívní kartóny

Fragment osobního fondu Zdeňka Hornofa, který obohatil fondy lite-

rárního archívu PNP v roce 1973, tvoří jednak sbírka rodových písemností a jiných památek (týkají se zvláště prof. Josefa Ryby), jednak materiály purkyňovské, které vznikly z jeho činnosti editora sebraných spisů Jana Ev. Purkyně (je to hlavně korespondence s prof. Vladislavem Krutou a rukopisy několika purkyňovských studií).

i/ *Jan Thon* (1886—1973), ředitel městské knihovny v Praze, docent české literární historie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze — 58 archívních kartónů

Rozsáhlý osobní fond Jana Thona získal literární archív PNP roku 1974. Je po všech stránkách dobře zachovaný; z purkyňových materiálů obsahuje hlavně písemnosti dokumentující Thonův podíl na edici sebraných spisů Jana Ev. Purkyně a na vydání jeho básnických prací.

KAROL BÍLEK

Die schriftliche Hinterlassenschaft und weitere Schriftstücke von J. E. Purkyně im Literarischen Archiv des Museums der tschechischen Literatur in Prag

ZUSAMMENFASSUNG

Im Literarischen Archiv des Museums der tschechischen Literatur in Prag befindet sich der Hauptteil des schriftlichen Nachlasses von J. E. Purkyně, der Mitglieder seiner Familie (des Schwiegervaters Karl Asmund Rudolphi, der Söhne Emanuel u. Karl Purkyně, des Enkels Cyril Purkyně und seinem Schwiegervater Otakar Feistmantel, der Enkelin Růžena Pokorná-Purkyňová und ihres Gatten Rudolf Pokorný), weiter der Purkyně-Kommission (eine gemeinsame Bezeichnung für die Institutionen, die sich mit dem Werk, der Persönlichkeit und dem Vermächtnis des J. E. Purkyně befassen) und einer Reihe Purkyně-Forscher (Bohumil Jan Eiselt, Eduard Babák, František Karel Studnička, Bohumil Vacek, Kamil Josef Lhoták, Rudolf Pelíšek, Bohuslav Bouček, Jaroslav Jedlička, Jan Thon a Zdeněk Hornof). Weitere Briefe und Handschriften von Purkyně werden in den einzelnen Fonds der Adressaten, gegebenen Falles der Sammler aufbewahrt.

Alles Purkyně betreffende Material wurde in den Jahren 1985/86 bearbeitet und bildet heute für den Forscher eine erstrangige Informationsquelle. Der Beitrag enthält eine kurze grundlegende Charakteristik der einzelnen Fonds, ein detailliertes Verzeichnis aller Schriftstücke der oben angeführten Persönlichkeiten und Institutionen, wird bis Jahresende 1987 in selbständigen Broschüren der Edition von Inventaren des Literarischen Archiv des Museums der tschechischen Literatur erscheinen. Die einzelnen Schriftstücke sind dem Forscher auch mit Hilfe des zentralen Kartenkataloges zugänglich, in welchem sich auch Angaben über Briefe von J. E. Purkyně an andere Personen befinden, die in den persönlichen Fonds derselben aufbewahrt werden.

K PODÍLU JANA EVANGELISTY PURKYNĚ NA ČESKÉM NÁRODNÍM OBROZENÍ

(Edice korespondence J. E. Purkyně s Václavem Hankou
a Pavlem Josefem Šafaříkem)

FRANTIŠEK X. HALAS

„Znáte mne dostatečně, víte, že mé nejvyšší záležitosti jsou věda a vlast.“

(z dopisu J. E. Purkyně P. J. Šafaříkovi z 22. srpna 1849)

I nejletmější poznání Purkyňovy osoby a díla ukáže, že v uvedeném citátu charakterizoval tento velký učenec a vlastenec sám sebe zcela výstižně: vědecké bádání a snaha být prospěšný českému národu byly opravdu základními ukazateli na jeho životní dráze a zůstaly a jsou také úhelnými kameny jeho celoživotního díla, jeho odkazu. Byly to jakési póly, mezi nimiž se tento velký duch pohyboval, snaže se vyhovět obojímu volání. Vědecká práce a účast na úsilí o povznesení českého kulturního a národního života se v Purkyňově životě i díle různě prolínaly a od počátku se také pokoušel různě je spojovat. Plného úspěchu v tomto směru dosáhl v poslední periodě své dráhy — po roce 1850, kdy se vrátil do Prahy. Tehdy mohl uskutečnit své dávné přání: pěstovat přírodní vědy v českém jazyce. Na pražské univerzitě konal vedle obligátních německých také české přednášky, působil ve Společnosti Národního muzea, kde vedl přírodovědnou sekci, a především si roku 1853 vytvořil založením časopisu Živa, jež po čtrnáct let redigoval, možnost pravidelně v češtině publikovat výsledky svého vědeckého bádání a podněcovat zároveň v tomto směru k následování své přátele a žáky. Zasloužil se také nemalou měrou o rozvoj českého školství.

K tomu všemu však kladl základy a podnikal přípravné kroky již v předešlých etapách své životní dráhy. O české národní snahy se zajímal již v době svých studií (1807—1809 a 1814—1818) a asistentského působení (1818—1823) na Karlo-Ferdinandově univerzitě a pokoušel se také o aktivní podíl na nich. Svědectvím o tom jsou například Purkyňovy vzpomínky na dobu, kdy spolu s bratry Preslovými založil v roce 1821 první český přírodovědecký časopis Krok^{1/} (uveřejnil je v roce 1857

^{1/} Srv. J. E. Purkyně, O vzniku a zániku časopisu Kroku i zániku jeho, Živa 5, 1857, s. 83—86. Přetištěno: J. E. Purkyně, Opera omnia IX, Praha 1965, s. 122—126; v téže svazku sebraných spisů vyšla na s. 112—119 také stať, v níž Purkyně v prvním svazku Kroka vyložil smysl a poslání, které měl tento časopis podle něho a jeho druhů sle-

v pokračovateli Kroka Živě), nebo také jeho dopis Antonínu Markovi z roku 1819.^{2/} Ani v dlouhém období svého odloučení od vlasti, v době svého působení na univerzitě ve Vratislavi v letech 1823—1850, nespustil Purkyně českou národní věc ze zřetele. Vždy se veřejně i soukromě hlásil ke svému češství, přispíval do českých časopisů vědeckými články,^{3/} překlady básní a beletrie vůbec^{4/} a v cizích časopisech zase uveřejňoval stati a úvahy o české literatuře a literaturách slovanských národů.^{5/} A nadto byl ve stálém písemném styku s řadou představitelů českého národního obrození.

Právě Purkyňova korespondence s českými vlastenci představuje svým rozsahem i obsahem pramen prvořadé důležitosti k vymezení jeho podílu na českých národních snahách a též k poznání celé jeho osobnosti a řady aspektů jeho životního díla. Vzbudila také velmi brzy zaslouženou pozornost: vždyt vydání některých z těchto dopisů již v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století v ČČM a ve Slovanském sborníku^{6/} jsou prvními edicemi purkyňovské korespondence vůbec. Velmi čestné místo jim ve své dvousvazkové edici popřál také vydavatel zatím největšího souboru dopisů z odeslané, především však došlé Purkyňovy korespondence Jaroslav Jedlička^{7/}. Přesto doposud nebyly vydány

dozat. Purkyňovy Sebrané spisy — Opera omnia — rozvržené na 13 svazků vyšly v Praze v letech 1916—1985. V dalších poznámkách na ně odkazují zkratkou O. o., za níž následuje pořadové číslo svazku a údaj o stranách.

^{2/} Toto první epistolografické svědectví o Purkyňově vlastenecké činnosti bylo již třikrát vydáno, srv. Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi, ČČM 50, 1886, s. 443; J I, s. 155 (srv. pozn. 7) a Vladimír Kruta, K počátkům vědecké dráhy J. E. Purkyně, Brno 1964, s. 94—95.

^{3/} V Kroku uveřejnil stati O ústrojnosti zubů člověčích (sv. 3/3, 1836, s. 428—452) a Pojednání přírodoslovné o mluvě lidské (sv. 4/1, 1837, s. 15—30), v ČČM pak O ideálnosti prostoru znakového (11, 1837, s. 191—201) a Další psychologická bádání o prostorozoru (14, 1840, s. 355—375). Všechny čtyři stati jsou přetištěny v O. o. VII (s. 36—49; 89—97; 114—121; 122—134).

^{4/} Největší význam z této Purkyňovy činnosti má jeho překlad Tassova Osvobozeného Jeruzaléma a především jeho přetlumočení lyrických básní Friedricha Schillera. O obojím se píše i v dopisech, jež vycházejí v naší edici. Jinak k Purkyňově překladatelské aktivitě srv. jedenáctý svazek jeho Sebraných spisů, jenž je celý věnován jeho básnické činnosti

^{5/} Souhrn Purkyňovy literárně historické produkce podchycuje desátý svazek Sebraných spisů, který uspořádal a úvodní studií opatřil Milan Kudělka.

^{6/} Vedle již citované edice dopisu A. Markovi srv. Dopisy F. L. Čelakovského profesoru Janu Purkyňovi, ČČM 52, 1878, s. 526—530; Několik dopisů Fr. Palackého k prof. J. E. Purkyňovi, tamtéž 54, 1880, s. 419—423; Dopisy Fr. Palackého J. E. Purkyňovi, Slovanský sborník 5, 1886, s. 184—185; Dopisy Václava Hanky J. E. Purkyňovi, tamtéž 5, 1886, s. 373—375, 425—427, 473—475, 524—525 a 550—551; Dopisy Pavla Josefa Šafaříka J. E. Purkyňovi, tamtéž 6, 1887, s. 45—46, 93—94, 140—141, 191, 331 a 385—386. Ve Slovanském sborníku vyšly též ukázky z Purkyňovy korespondence s jeho polskými a ruskými přáteli.

^{7/} Srv. Jaroslav Jedlička, Jana E. Purkyně korespondence I, Praha 1920 a II, Praha 1925 (na jednotlivé díly této edice odkazují dále v textu i v poznámkách zkratkami J I a J II). Autor řadí vydávané dopisy v zásadě abecedně podle jmen jejich odesílatelů (včetně Purkyně), ale v prvním svazku před tuto řadu klade vzájemnou korespondenci Františka Palackého a J. E. Purkyně, po níž následují dopisy P. J. Šafaříka a B. Němcové. Purkyňovi; druhý svazek pak zahajují dopisy Jana S. Presla

zdaleka všechny listy tohoto druhu, paradoxní je přitom fakt, že editora nenašly mnohem spíš dopisy z Purkyňovy ruky, zatímco o listy, jež mu adresovali jeho čeští přátelé, bylo postaráno mnohem lépe. Přítomnou edicí se tedy pokouším v roce dvoustého výročí narození velkého českého vědce a vlastence zaplnit aspoň nejvážnější mezeru a aspoň zčásti tak splatit, co mu v oboru vydávání jeho korespondence česká vědecká společnost zůstává dlužna.

Zmínil jsem se již, že Purkyňova korespondence s představiteli českého národního obrození je velmi rozsáhlá, upřesňuji, že je známo více než dvě stě dopisů tohoto druhu. Nicméně to určitě není zdaleka vše, co Purkyňovi jeho čeští přátelé napsali, a především co on napsal jim. O někdejší existenci některých dnes nezvěstných listů svědčí přímé zmínky o nich v dopisech zachovaných. Na to, že kdysi existovaly ještě mnohé další, můžeme vcelku bezpečně usuzovat z faktu, že jsou k dispozici dopisy, jejichž protějšky by tyto listy měly být, i když nelze mechanicky počítat, že ke každému dopisu z Purkyňovy korespondence patřila i odpověď: o Purkyňovi je známo — a to sám o sobě vypověděl —,^{8/} že psával dopisy spíš nerad. Ovšem nepoměr mezi celky dnes známé došlé a odeslané Purkyňovy korespondence (1974 oproti 359)^{9/} spadá navrub této nechuti jen z menší části. Daleko spíš vypovídá o tom, že se velký díl vlastních Purkyňových dopisů ztratil.^{10/} V oné části korespondence, kterou máme nyní na zřeteli, jsou úbytky menší než v jiných oddílech purkyňovských epistolografických památek, ale i zde jsou bolestné. Nezachoval se například ani jediný jeho dopis Janu Svatoplukovi Preslovi nebo Boženě Němcové a také v případě přítele z nejbližších, Františka Ladislava Čelakovského, se dochoval jen zlomek listů, jež mu Purkyně napsal.

Zda se dopisy dochovaly nebo ne, je věcí náhody, není také vyloučeno, že šťastná náhoda může ještě v budoucnu některé ztráty eliminovat.^{11/} Je ovšem třeba říci, že ani když počítáme nikoli jen s existujícími, ale také s předpokládanými dopisy, nelze rozsahem korespondence mechanicky měřit blízkost vztahů mezi Purkyněm a tím či oním

a zbytek dopisů Šafaříkových, mezi něž je vsunuto několik ukázek z Purkyňovy korespondence rodinné.

^{8/} Psal o tom, že mívá „horor scribendi“, například v dopise C. E. von Baerovi z 31. 12. 1844 (srv. V. Kruta, C. E. von Baer a J. E. Purkyně, Obnovené styky v letech 1844—1865, Biologické listy 38, 1973, s. 245).

^{9/} Tento počet podchytila publikace autora příspěvku, Soupis korespondence Jana Evangelisty Purkyně, která vyjde v nakladatelství Academia v roce 1987.

^{10/} Úbytky by byly ještě větší nebýt toho, že si Purkyně k řadě svých dopisů napsal koncepty, jež se zachovaly v jeho pozůstalosti. Většinou však jde o koncepty jeho úřední korespondence, v případě dopisů přátelům je jich velmi málo, patří mezi ně např. právě dva koncepty jeho listů P. J. Šafaříkovi (srv. dále v textu).

^{11/} Nedávno se to stalo například díky nálezů Purkyňova dopisu Čelakovského švagroví, českému lékaři Václavu Staňkovi, jež v tomto čísle HUCP publikuje Otakar Brázda ve stati Přechod J. E. Purkyně na univerzitu do Prahy.

z jeho přátel. S touto výhradou nyní uvedu několik čísel o dopisech, jež jsou k dispozici z Purkyňovy korespondence s více či méně významnými představiteli českého kulturního a národního života jeho doby. První číslo představuje došlé, druhé odeslané listy.

František Bezděka 2+1, František L. Čelákovský 11+3, Antonín Frič 1+0, Jindřich Fügner 0+1, Julius Grégr 1+1, Václav Hanka 20+23, Jan Helcelet 1+1, Jiljí Jahn 1+0, Jan Jungmann 1+0, Josef Jungmann 1+0, Josef Kačer 47+0, František C. Kampelík 3+0, Jan P. Koubek 2+0, Jan Krejčí 3+0, Antonín Marek 1+1, Božena Němcová 6+0, František Palacký 16+14, Václav Pešina 2+0, Josef Podlipský 1+0, Jan S. Presl 9+0, Karel B. Presl 2+1, Josef F. Smetana 1+0, Václav Staněk 2+1, Pavel J. Šafařík 21+7, Miroslav Tyrš 1+0, Karel Vinařický 1+0, Antonín J. Vrtátka 6+7.

Uvedený přehled, jenž si nečiní nárok na to, že by byl zcela vyčerpávající, třebaže jsem z něho nevynechal ani jedno byt trochu významnější jméno, jasně ukazuje, že vskutku rozsáhlý korespondenční styk se v oblasti, kterou sledujeme, omezuje jen na několik osob. Naštěstí jsou to většinou osoby významné, důležité pro historii českého národního obrození. Ale stejně jako se počtem dopisů nedá přesně měřit velikost přátelství, není ani historický význam té či oné osobnosti nutně přímo úměrný důležitosti zachovaných epistolografických památek, jež se k ní váží. Jako příklad lze uvést, že jedny z nejpozoruhodnějších dopisů z Purkyňova pera byly adresovány dnes takřka zapomenutému knihovníku Národního muzea Antonínu J. Vrtátkovi.^{12/} A naopak zase dopisy Boženy Němcové Purkyňovi jistě nejsou pro literárního historika bez zajímavosti, ale spíš jako svědectví o pisatelce než pro vlastní obsah: jejich hlavní náplní jsou totiž žádosti o peněžní půjčky a podpory.

Po obsahové stránce je Purkyňova korespondence s českými vlastenci samozřejmě značně různorodá a časově zabírá všechna tři hlavní údobí jeho životní dráhy.^{13/} Není však nikterak náhodné, že její jádro tvoří

^{12/} Vrtátka se s Purkyněm seznámil prostřednictvím rodiny Hildprandtových, u nichž působil jako vychovatel a tedy jako Purkyňův následník (byl ve čtyřicátých letech vychovatelem Roberta Hildprandta, syna Ferdinanda Hildprandta, jehož vychovatelem byl Purkyně v letech 1809–1815) a o nichž Purkyňovi podával zprávy. Purkyně si Vrtátka oblíbil pro jeho vlastenecké zaměření, právě jemu např. sdělil zprávu o svém velkém objevu, nález Komenského české Didaktiky v Lešně, s prosbou, aby tuto zprávu předal Palackému. Vrtátka opsal příslušnou část Purkyňova dopisu, jež se tak octla mezi rukopisy korespondence Palacký-Purkyně, a odtud ji také vydal J. Jedlička (srv. J. I, s. 20–21). Zbytek dopisu a všechny ostatní listy, které Purkyně Vrtátkovi adresoval a které obsahují také velmi zajímavé pasáže o Purkyňově vědecké práci, dosud vydány nebyly.

^{13/} Těmito údobími jsou léta mládí a studií a asistentského působení na Karlo-Ferdinandově univerzitě (1787–1823); doba, kterou Purkyně strávil jako profesor na univerzitě ve Vratislavi (1823–1850); a konečně zbytek jeho života po návratu do vlasti (1850–1869), kdy pobýval v Praze a zastával na pražské univerzitě místo profesora fyziologie. Z doby Purkyňova mládí se dochovalo jen málo dopisů, první z došlé korespondence je datován rokem 1810, z dalších šesti let je k dispozici jen devět dopisů a teprve od roku 1817 začíná počet dodnes existujících listů podstatněji stoupat. Do-

ve všech ohledech — pokud jde o počet dopisů, jejich obsáhlost i význam pro historická bádání — listy pocházející z doby Purkyňova pobytu v cizině. Ve vratislavských letech byla pro něho tato korespondence významným pojítkem s vlastí, po které nepřestával toužit, hlavním zdrojem zpráv o lidech a místech, které miloval.

Tyto dopisy z let 1823–1850 představují v rámci Purkyňovy korespondence velmi vyhraněnou skupinu. Jejich pisatelé a příjemci se většinou vzájemně znali, spojovaly je společné snahy; existují i společné dopisy dvou přátel Purkyňovi a Purkyně sám naopak posílával v dopisech jednomu příteli další listy s prosbou o předání anebo aspoň žádal o vyřízení různých vzkazů a pozdravů; dopisy často také nechořdily poštou, nýbrž prostřednictvím společných známých. Vedle těchto okolností pojí tuto korespondenci v ústrojný celek také to, že v daných dopisech nacházíme při vši jejich námětové pestrosti řadu společných rysů. Kromě takových prvků, jako jsou zprávy o společných známých a přátelích, pozdravy jim adresované ap., které v korespondenci jako takové přirozeně předpokládáme, jsou společnými jmenovateli obsahu listů, jež si Purkyně vyměňoval s různými lidmi v Praze a ve své vlasti vůbec, také zprávy o literární činnosti pisatelů samotných i všeobecně, o nových českých knihách a vůbec o všem, co se dělo v oblasti české literatury. Vedle sdělení faktů se v listech objevují i úvahy o knihách a o literatuře vůbec, o různých aspektech, úspěších i neúspěších českých národních snah, o politických záležitostech ap.: ty jsou ovšem z historického hlediska tím nejzajímavějším, ale svůj význam má i svědectví dopisů o vyřizování všelijakých praktických věcí. Přátelé například opatrovali Purkyňovi knihy a časopisy, on jim oplácel obdobnými službami, vyřizovali spolu účty a jiné finanční věci, jež s tím souvisely. Z dopisů vyplývá, že pražští přátelé se nestarali o přísun české literatury do Vratislavi právě špatně, přesto se Purkyňovými dopisy jako červená nit táhne nářek nad tím, jak se tento vědec cítil v letech svého pobytu v cizině odloučen od živého styku s českou knihou. Velmi důležité svědectví poskytují dopisy také o službách, které prokázal Purkyně svým přátelům a české vědě tím, že pátral ve slezských a jiných archívech a knihovnách po českých rukopisech a starých tiscích.^{14/} Za všechno zde stačí jmenovat, že se mu podařilo nalézt rukopisy Komenského české Didaktiky a Truchlivého. Ve svých dopisech sdílel Purkyně se svými přáteli radost nad těmito objevy a nalezneme v nich také

chovanou odeslanou korespondenci zahajují dva dopisy teprve v roce 1819, jeden z nich je právě již zmíněný dopis A. Markovi, jenž je zároveň jediným listem z kategorie, kterou se zde zabýváme. V letech po svém návratu do vlasti se Purkyně se svými českými přáteli stýkal většinou osobně a korespondence je řídká.

^{14/} Doklady o tom najdeme i v korespondenci, jež je předmětem této edice. Jinak srv. především vzájemnou korespondenci F. Palackého a J. E. Purkyně, jež vyšla v první díle Jedličkovy edice (srv. též zde pozn. 12).

zprávy o jednání o koupi některých z nich pro Národní Muzeum, ať už je Purkyně dovedl ke zdárnému konci, nebo z koupě nakonec sešlo.

Všechny tyto náměty, i když některé více, jiné méně, činí z Purkyňovy korespondence s českými přáteli tak významný historický pramen, že o potřebnosti jeho zpřístupnění veřejnosti není třeba vést diskuse, jde spíš o to, aby se pro ně našla nejvhodnější forma. Rozsah materiálu a také fakt, že mnohé jeho části už vydány byly, ztěžovaly výběr, když na souborné vydání zatím nelze z různých důvodů pomýšlet.

Po zvážení všech možností jsem nakonec využil pozvání k účasti na čísle, které *Acta Universitatis Carolinae* věnují Purkyňovu jubileu, ke zveřejnění dvou větších celků z jeho korespondence s představiteli českého národního obrození, totiž k edici dopisů, jež si Jan Evangelista Purkyně vyměnil s Václavem Hankou a Pavlem Josefem Šafaříkem. V souboru veškeré známé Purkyňovy korespondence představují zvolené celky významné položky a mají v ní málo obdob. S prvním z nich je srovnatelná, pokud jde o rozsah a úplnost, pouze Purkyňova korespondence s Františkem Palackými a soubor dopisů, jež si vyměnil se svou ženou Julií.^{15/} Rovněž není mnoho celků, v jejichž rámci se dochovala aspoň trochu podstatná část původně napsaných Purkyňových dopisů, jako je tomu právě v případě listů, které si vyměňoval s P. J. Šafaříkem.^{16/}

A ještě pádnějším důvodem pro edici dopisů Purkyně s Hankou a Šafaříkem je důležitost jejich obsahu jako pramene k poznání Purkyňovy osoby a místa, jež mu patří v dějinách českého národního obrození. Šafaříkovská korespondence vede v tomto ohledu nad hankovskou. V obojí nacházíme všechny elementy, jež jsem jmenoval v charakteristice celkového rázu obsahu Purkyňovy korespondence s českými vlastenci; v dopisech, které si Purkyně vyměnil s Šafaříkem, můžeme navíc sledovat některé významné výpovědi k otázce Purkyňova přechodu z Vratislavi do Prahy a dále k jednání o zřízení stolic slavistiky na pruských univerzitách začátkem čtyřicátých let 19. století. Purkyňovi se sice nepodařilo přemluvit Šafaříka, aby sám přijal nabízenou profesuru slavistiky v Berlíně, zato se však — zčásti též Šafaříkovou zásluhou — realizovalo aspoň povolání F. L. Čelakovského na místo

^{15/} V Jedličkově edici chybějí pouze tři kratší a nepříliš významné Palackého dopisy Purkyňovi, zatímco Purkyňova část korespondence je podchycena v úplnosti. Hlavním pramenem pro poznání zatím ve svém celku nevydané korespondence manželů Purkyňových je vzpomínková kniha Purkyňovy vnučky Růženy Pokorné-Purkyňové, *Život tří generací*, Praha 1944, v níž autorka v překladu cituje řadu úryvků z listů obou svých prarodičů.

^{16/} Jako další příklady tohoto typu korespondence lze jmenovat listy, jež si Purkyně vyměnil se svým švagrem K. E. Rudolphim (34+17), se svým žákem Janem N. Čermákem (24+9) nebo se svým švédským přítelem, fyziologem Andersem Retziem (14+8). Mnohem více je však souborů, u nichž je Purkyňova část zcela ztracena, anebo se omezuje na jeden až dva dopisy.

profesora slavistiky na univerzitě ve Vratislavi.^{17/} Purkyně tak získal milého druha pro posledních sedm let svého tamního pobytu.

Edice, kterou zde předkládám, se omezuje na dopisy dosud nevydané.^{18/} Vydány přitom nebyly všechny listy z Purkyňova pera a po dvou dopisech od obou jeho přátel. Dopisy vydávám podle originálů uložených v Literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence mezi Purkyněm a Hankou je v této instituci celá uložena ve fondu pozůstalosti J. E. Purkyně a tamtéž se nacházejí i Purkyňovy dopisy, které v přítomné edici mají čísla 52, 69 a 71. Zbytek korespondence mezi Purkyněm a Šafaříkem je uložen ve fondu pozůstalosti P. J. Šafaříka.^{19/} Všechny tyto dopisy jsou originály, až na Purkyňův dopis Šafaříkovi č. 69 [z 22. 8. 1849], což je pisatelův vlastnoruční koncept. V případě Purkyňova dopisu Šafaříkovi č. 71 [z 18. 12. 1849] je ve fondech Literárního archívu vedle čistopisu také jeho koncept. Obě verze se od sebe liší v zanedbatelných maličkostech (rozvedení zkratk, drobné stylistické úpravy), edice ovšem vychází z čistopisu.

Předkládaná edice tedy soustředila veškerou Purkyňovu odeslanou korespondenci s oběma jeho přáteli a po dvou dopisech z jí odpovídající korespondence došlé. Pokud jde o ostatní, odkazují na citovanou publikaci Jaroslava Jedličky (viz pozn. 7), která obsáhla veškeré zbylé dopisy P. J. Šafaříka a V. Hanky J. E. Purkyňovi. Abych však usnadnil sledování celého toku obou korespondencí, zařadil jsem do své edice alespoň stručné registry dopisů, jež do ní z výše uvedeného důvodu nebyly pojaty. Pro přehlednost jsem registry opatřil rovněž dopisy vydávané. Tyto registry se v obou případech omezují na postižení základního obsahu každého dopisu a vynechávám v nich zároveň věci, jež se v dopisech často opakují, například informace o jednání o zaslání a výměně knih nebo časopisů, o pozdravech a vzkazech ap.; zmiňuji se o nich pouze tehdy, tvoří-li podstatnou náplň daného listu.

Záhlaví každého registru tvoří pořadové číslo listu, datum a místo jeho odeslání. Text registru začíná údajem, kdo komu psal, a uzavírá jej údaj o uložení listu (vzhledem k tomu, že s výjimkou dopisu č. 69

^{17/} K otázce povolání F. L. Čelakovského do Vratislavi srv. dále František Bílý, *Korespondence a zápisky F. L. Čelakovského II*, Praha 1910, kde jsou vydány Čelakovského a Purkyňovy dopisy z let 1841—1842, které se této věci týkají.

^{18/} Jedinou výjimkou je poslední Purkyňův dopis Šafaříkovi z 18. 12. 1849, jež otiskl Jan Havránek ve své stati *Projekt Jana Purkyně na vybudování fyziologického ústavu na pražské univerzitě*, *HUCP* 16/1, 1976, s. 39—58 [dopis je na s. 48—49]. Zařazuji do své edice i tento dopis proto, aby v úplnosti obsáhla obě řady zachovaných Purkyňových dopisů jeho přátelům.

^{19/} Chybí zde pouze poslední Šafaříkův dopis (č. 72). J. Jedlička, který tento dopis vydal, píše v předmluvě ke svému dílu, že až na výjimky, jež jmenovitě uvádí a které přetiskl podle starších edic, byly dopisy, jež pojal do svého vydání Purkyňovy korespondence, vesměs uloženy v Literárním archívu Národního muzea. Nicméně dnes ve fondech LA PNP několik dopisů známých z Jedličkovy edice není, mezi nimi i zmíněný dopis Šafaříkův. Co se s těmito nezvěstnými listy stalo, se vypátrat nepodařilo.

jsou všechny listy v edici vydávány podle originálů, upouštím v regestech od údaje o způsobu zachování dokumentu). Dopisy čísluji průběžně v jediné řadě, a to v chronologickém pořádku nejprve ty, jež tvoří soubor Purkyňovy korespondence s V. Hankou (1—43), potom obdobně vzájemnou korespondenci Purkyně-Šafařík (44—72). Nečísluji tedy zvláště dopisy vydávané (č. 1, 3, 5, 7, 9, 12, 15—16, 18, 20, 22—23, 25—28, 30, 32—33, 35—36, 38, 40, 42—43, 45, 52, 56, 59, 61, 66—67, 69 a 71) a ty, u nichž uvádím pouze registry a odkazy na oba díly Jedličkovy edice (č. 2, 4, 6, 8, 10—11, 13—14, 17, 19, 21, 24, 29, 31, 34, 37, 39, 41, 44, 46—51, 53—55, 57—58, 60, 62—65, 68, 70 a 72).

Data dopisů uvádím čísly: den, měsíc a letopočet; místo odeslání zásadně v češtině (i u dopisů, které vzhledem ke své řeči kladou daný název německy — původní forma se v těchto případech objeví dále v textu dopisu). Pokud údaj o datu nebo místě, popřípadě o obojím není přebrán přímo z dopisu samého (respektive pokud netvořil od počátku jeho součást — některé dopisy, u nichž na tento fakt poukazují, jsou datovány cizí rukou), jsou příslušné údaje uváděny v hranatých závorkách. V případě dat je takový údaj někdy pouze přibližný, pak jej tvoří pouze měsíc (slovy) a rok. V regestech dopisů, které nebyly do edice pojety, následuje za údajem o místě odeslání v závorce odkaz na edici Jedličkovu a na stránky, na nichž se v ní daný dopis nachází. Zkratka J I odkazuje na první, J II na druhý svazek tohoto vydání Purkyňovy korespondence.

V odkazech na uložení dokumentů užívám zkratky. LA PNP znamená Literární archiv Památníku národního písemnictví; FJEP a FPJŠ označují fondy (J. E. Purkyně a P. J. Šafaříka), v kterých se daný dopis nachází. Dále již uvádím pouze číslo příslušného kartónu. Signatury, jimiž byly při dřívějším způsobu katalogizace v Literárním archivu označovány dopisy a jiné památky uložené v pozůstalostech a fondech a které také často nacházíme v odkazech na tyto dokumenty ve starší i novější literatuře, už dnes neplatí, proto je pomíjím. K oběma zmíněným fondům existují ostatně inventáře (inventář Purkyňovy pozůstalosti právě nedávno vyšel, v tisku jsou inventáře pozůstalostí jiných členů jeho rodiny). A podle nich bude možno všechny dopisy (vydané zde nebo v Jedličkově edici) snadno vyhledat.

Vedle vlastních regestů zařazuji do edice také informace o ztracených dopisech nebo o pravděpodobných důvodech dočasného přerušení korespondence respektive o mezerách v ní vůbec. Jsou to také svého druhu registry, typograficky jsou upraveny stejně jako registry pravé a tvoří s nimi celek provádějící čtenáře po veškeré korespondenci mezi Purkyněm a oběma jeho přáteli.

Poznámky jsem omezil na vysvětlivky nutné k porozumění obsahu dopisů. Pokud jde o osoby, o nichž se v dopisech píše a jejichž jména

se ovšem často opakují, hovořím o nich v poznámkách pouze právě v souvislosti s vysvětlivkami k obsahu dopisů. Nechtěl jsem totiž edici přetížít přemírou poznámek o tom, kdo tito lidé byli a v jakém byli vztahu k Purkyňovi, rozmnoženou několikanásobně dalšími odkazy v případech, kdy se stejné jméno opakuje; proto jsem místo všech případných poznámek o nich zařadil na konec svého příspěvku abecední přehled osob, o nichž se v dopisech hovoří, spolu s jejich životními daty a základní charakteristikou. Do tohoto seznamu nepojímám na jedné straně jména notoricky známá (Palacký, Čelakovský ap.), na druhé straně v něm chybějí jména osob, které se mi buď nepodařilo identifikovat, nebo o nichž jsem nic nezjistil. Většinu jmen vyskytujících se v dopisech však přehled podchycuje.

Dopisy přetiskuji v řeči originálu, většinou je jí čeština, pouze tři Purkyňovy dopisy Šafaříkovi jsou psány německy²⁰/. Pravopis dopisů v češtině i v němčině upravuji podle současných pravopisných norem obou jazyků a opravuji vyslovené pravopisné chyby a nepochybná přepsání. Ponechávám ovšem Purkyňovy jazykové a gramatické zvláštnosti (například nominativ plurálu substantiv mužského rodu místo akuzativu, kolísání ve tvarech a fonetické podobě slov: *zpuosob*, jindy *způsob*; *vz-láštní*, jindy *zvláštní* ap.), stejně jako neopravuji chyby ve stylu (vynechání, zbytečné opakování slova atd.). Zatímco kulaté závorky reprodukuje původní závorky v textech vydávaných dopisů, vyznačují závorky hranaté editorské doplňky publikovaných textů. Na přechodu mezi obojím jsou pasáže, které sami pisatelé škrtili; pokud jde alespoň o jedno smysl dávající slovo, uvádím tyto škrty v dvojitém hranatých závorkách, jinak je prostě vynechávám. Zkratky, které se hojně vyskytují především v Purkyňových dopisech Šafaříkovi, ale také jinde, rozvádím; výjimku tvoří pouze zkratky měnových jednotek a dále ponechávám v původní formě také několik zkratk, jež figurují místo celého jména v podpisu, protože to je dosti důležitý rys, poukazující na vzájemnou důvěrnost mezi pisateli dopisů. Rozvedení zkratky v edici vyznačují hranatými závorkami pouze v některých případech, totiž tam, kde je doplnění slova zároveň editorovou vysvětlivkou, to je především u vlastních jmen. Předpokládám, že jsem všechna rozvedená jména nebo názvy určil správně, ale hranatá závorka zde může umožnit kontrolu. V hranatých závorkách stojí rovněž další editorovy doplňky do textu dopisů, jež mají buď ráz vysvětlivek (informace o tom, že něco je přípisem cizí ruky, nebo výklad jména natolik změněného, že by nemuselo být správně pochopeno), výjimečně také jde o doplněná slova (doplňoval jsem je pouze tam, kde by bez nich byl smysl textu vážně narušen). V případě

²⁰/ Z Šafaříkových dopisů jsou německy psány listy č. 44 a 62, ostatní jsou české. Hankovy dopisy jsou česky psány všechny.

nejistého čtení stojí za slovem v hranaté závorce otazník, pokud čtení pokládám sice za jisté, ale čtenář by je mohl mít za chybu tisku nebo omyl editora, stojí za slovem v hranaté závorce vykřičník.

KORRESPONDENCE JANA E. PURKYNĚ S VÁCLAVEM HANKOU

1. 9. 1. 1826, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Ujišťuje Hanku, že odchod do ciziny nenarušil jeho zaujetí pro vlastenecké snahy ani přátelský poměr k Hankově osobě. Oznamuje zásilku dvou svých spisů, vybízí k navázání korespondence.*
LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy, dne 9ho ledna 26.

Milý příteli!

Ačkoliv dosti dlouhá mezera času naše obcování přetrhla, však kdybych dnes k Vám osobně přišel, sotva by jsme veliký rozdíl mezi našim obmyslem a usilováním našli. A tak přátelství, ačkoliv nejevené, že se nestalo obyčejem aneb jakoukolivěk náhodou sobě stejné zuostává, až by příhoda jej znovu v oučinnost uvedla. Heslem toho budiž, že já ačkoliv od otčiny oddálen, předce jsem nepřestal býti Čechem a Slovanem. Oddavatel mého lístku, pan Kucharský, jest také pravý Slovan a týmž duchem, v kterém vzláště Vy drahně let činným se ukazujete. Bodejby tenž vbrzkem mysl všeho Slovanstva zajmul, tužby Česko nestálo osiřelé. Zbytečné by bylo Vám jej poroučeti, poznat jej a jeho snažení dosti Vám bude, Já jsem tyto dni na Muzeum odeslal dva z mých novějších spisů, uvážeje to za povinnost syna vlasti v chrámu vlastenským skládati svých kořistí.

Běda vlasti, že jí nelze v svém zámezi hodně kojiti a chrániti svých synuov! Jestliže mně chcete radost učiniti, pište mi zase, nejlépe skrze kněhkupectví Calvové, kterému jsem nechal odesílati mně pořádně některý z lepších českých časopisů a zprávy literární, snad že byste se mně tu s něčím zavděčiti mohl.

Váš upřímný Jan Purkyně

2. 12. 2. 1826, [Praha]; [J II, s. 68—70]
Hanka Purkyňovi: *Děkuje za dopis a zaslané knihy, povzbuzuje Purkyně, aby ve Vratislavi šířil slovanskou myšlenku, žádá o zaslání několika knih.* LA PNP, FJEP, kart. 5.
3. 6. 3. 1826, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Posílá jednu z vyžádaných knih, žádá o knihy pro sebe, projevuje skepsi vůči možnosti šířit ve Vratislavi slovanskou myšlenku.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 6. března 1826

Milý příteli!

Požádaného Kochanowského Vám odesílám, najdete v něm mnoho češtiny. Modlicí knížku až podruhé. Naději jse [!], že mi také s brzkem něco pošlete. Smluvte se z strany zaplacení, s Calvovským kněhkupectvím. Pište mi také něco obzvláštěji, co se děje v české literatuře. Vratislava se obrátila v Prusku a těžko bude philologům starou zase Vratislavu z toho obnoviti.

Doneste mé pozdravení ostatním přátelům, také Kucharskému.

Jan Purkyně

4. 8. 2. 1827, Praha; (J II 71—72)
Hanka Purkyňovi: *Podává zprávy o literárním dění v Praze, žádá o zařazení různých záležitostí, především prosí, aby se Purkyně pokusil získat od A. Hoffmanna fragmenty českého pasionálu pro Národní muzeum.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

5. 20. 2. 1827, Berlín
Purkyně Hankovi: *Sděluje, jak vyřídil Hankovy žádosti, žádá o knihy, podává zprávy o své práci.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Berlína: 20. února 1827

Milý příteli!

Letošní zimní půlletí v Berlíně meškám, dílem ku poznání zdejšího literárního světa a jiných okoličností, dílem k pohodlnějšímu vykonání všelikých vědeckých prací atd. Na velikonoce zase do Vratislavy se navrátím. Pak tam Hoffmanna poprosím. Jemu jistý hornoslezský teolog české národní písně, které vydalo Muzeum, s mou popravou předložil. Znáte jeho způsob básnění. Nepochybuju, že mu z nich mnoho vhod bude. Büschinkovi jsem všechno vyřídil a Vám již tenkrát, jak jste mně Bentkovského a Mile poslal, vhodně odepsal, však že Vám ještě nezaplátil, velmi se nedivím. Jemu kdyby ještě třikrát tolik vyhrál, peníze by nikdy nestačily.

Mám u Calve na mou disertaci něco peněz, jestli dostačí, dejte si ten büschinkový podíl vyplatit, a jestli co zbývá, prenumerovat bych na oba vlastenský časopisy (avšak na všechn způsob jestli mně až do další zprávy pověříte).

Pak bych prosil váženého pana Jungmanna, aby mně jestliže možno jeden exemplář Šafaříkové knížky o národech slovanských poschoval. Další také pokračování Kroka a vzrůst Rostlináře do Vratislavy se navrátivše s Vaší dobrotou sobě dobudu. S Hauserem (basistou), který zde

chválně hostoval přes celý prosinec, jsem jedním bytem byl. On ještě věrným Čechem jest. Byl by právě ozdobou české opery, kdyby takové někde řádně stálo. Teď ve Frankfurtu nad Mainem zaprodán jest. V samskritu se tu mnoho a pilně učí, jest tu dobrá záprava kněh.

Mě již také k tomu mají; neb k vytvoření mé Physiologie mluvy,^{21/} jejízto soustav již v Praze jsem rozvrhl, prohloubenější zkoumání řeči všech řečí neodolatelně mně potřebí bude. Jest mi to právě k potěšení jak všickni mluvozpytové seznámení se s slovanskými nářečnými za velmi potřebné drží a jejich neznámost buďto želí aneb po ní buď slabě buď silně touží. Však praotec samskrit také nám na pomoc přivstal. Národní písně sem do Berlína sobě přislátí nechal a co jen první skřivánky povzletí, rixdorfským^{22/} vlastencům, kteří již všeho zpěvu pozbyli, je sdělím. Nemyslete, že odrodilým Čechem jsem. Jestliže mně dosavád možná nebylo spolupracovati, alespoň vroucího spolubažení ani mžiknutím sem nepozbyl. Pozdravte mně všech milých vlastenců v Praze, vzláště Jungmannův, Preslův, Berchtolda a Palackýho a těch pánův při bibliotéce. Já až do konce března zde pozustávám. Jestliže mi tehdy z jaké důležitosti psáti budete, můj byt jest Dorotheen Strasse N° 50.

Váš věrný Jan Purkyně

Chraňte se kopert nezavohnouti.

6. [14. 4.] 1827, Praha; (J II, s. 72—73)
Hanka Purkyňovi: *Posílá vyžádané knihy, pozdravuje od přátel. Oznamuje, že na ruských univerzitách mají být zřízeny stolice slovanských literatur a že obdržel nabídku, aby se na některé z nich stal profesorem.* LA PNP, FJEP, kart. 5.
7. [před 17. 8. 1827, Vratislav]
Purkyně Hankovi: *Dotazuje se, proč se Hanka nestal profesorem v Rusku, žádá o knihy.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

[Hankovou rukou]: odpov: 17. srpna 1828

Milý Václave!

Darmo jsem přes celý rok čekal a doufal Vás někdy nenadále do mého

^{21/} Toto své dílo, jehož první část uveřejnil Purkyně také česky (srv. pozn. 3), vyšlo celé polsky pod názvem *Badania w przedmiocie fizyologii mówy ludzkiej*, *Kwartalnik naukowy*, Kraków 1835, s. 121 až 156, přetištěno *O. o. III*, s. 23—29. Purkyně napsal také německou verzi této práce, která zůstala v rukopise a byla dlouho ztracena. Našla se teprve v roce 1959 v archivu berlínské Akademie věd; vyšla potom v *O. o. XII*, s. 13—88.

^{22/} Rixdorf (nebo Riksdorf) u Berlína, osada českých evangelických vystěhovalců v Braniborsku. V Purkyňově době již značně pokročil proces jejich asimilace s německým prostředím.

příbytku vstupujícího obejmouti, putujícího i s rodinou do Rus, obsednouti v Moskvě stolici všeslovanské literatury. Což se Vám takto znechtělo? Aneb Vás r.[akou]ské pouto drží, aneb nechcete velikomyslně vlast opustit, jeden z jejích sloupů nejpevnějších. Že Vaše síla ještě neslábne a že v dobrém zdraví stojíte, doufám a srdečně žádám, a také, jak jsem ondy od prof. Schneidera se dozvěděl, tomu ujištěn jsem. Nedávno Goethe, jak mně dopsáno, doslal recenzi muzejního českého (německého?) časopisu kritickému spolku v Berlíně, která se již tiskne, snad že to Vás neb jiných interesovat bude. Vaše nové vydání Královédvorského rukopisu již jsem objednal. Kdyžpak přijde čas, že Vratislava převodem bude svobodným české a ostatních slovanských literatur? Jestli se toho ještě dočkáme? Avšak čas mocně zraje a zdá se býti všeobecné zmrtvých-vstání národové.

Vloni mě navštívil nějaký pán Mildner, vínakupec pražský, jemuž jsem osm neb deset (nemohu se zcela rozpomenouti) tolarů na české knihy odevzdal. Však od té doby nic jsem neobdržel. Já jsem tehdy skrze odevzdavatele toho listu pana doktora Krause (ježž Vám současně poroučím) jemu (Mildnerovi) list upomínající odeslal s tím ústavem, aby Vám ty peníze vrátil. Jestli se to stane, buďte tak dobrý a zaopátrete mně Dobrovského slovanskou gramatiku, také též Vaši zčeštěnou českou a několik Pravopisů,^{23/} také bych rád, co by jen bylo k dostání od Dobrovského spisů, týkajících se slovanské literatury a mluvy, ostatní co by zbývalo, oddáno buď kterékoliv novince v České literatuře. Muzejního časopisu další oddělení mimo prvních dvou ještě nemám. Má žena pilně se český učí a já se též při tom přiučuji. Buďte zdrav i Vaši a milujte Vašeho upřímného

Jana Purkyně

8. 17. 8. 1828, Praha; (J II, s. 73—74)

Hanka Purkyňovi: *Doporučuje Purkyňovi své polské přátele, posílá mu několik exemplářů své knihy o českém pravopise;^{24/} ostatní vyžádané knihy mu pošle sám Mildner.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

9. [listopad 1828, Vratislav]

Purkyně Hankovi: *Blahopřeje Hankovi k prosazení pravopisné reformy, děkuje za knihy, žádá o pomoc při snaze získat část Rostlináře J. S. Presla, která mu chybí.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

^{23/} Purkyně zde má na mysli Hankův překlad Dobrovského mluvnice: Mluvnice, čili soustava českého jazyka podle Dobrovského, Praha 1822 a jeho Pravopis český, jenž vyšel poprvé v Praze roku 1817 a dočkal se řady dalších vydání. Jak vyplývá z Purkyňovy korespondence s Hankou i s dalšími osobami, byl Purkyně Hankovým snahám o modernizaci českého pravopisu nakloněn.

^{24/} Srv. předchozí poznámku.

[Hankovou rukou]: 1828 v listopadu

Milý Václave!

Bylo mi líto, že Dutkiewicz, jenžto poslem Vašeho lístku byl, mě ve Vratislavě nezastihl, byl jsem tím časem v Berlíně, a tak též jsem Balugjanského zmeškal. Jestli kdy Vaše tažení k severovýchodu se stane, doufám, že mne neopominete.

Za zaslání knihy děkuju, těší mně, že Váš pravopis zvítězil, četl jsem knížečku Vaši velikým zaujetím. Vinařického slohy jsou velmi šťastné, takovéto ať mi který jiný jazyk dokáže! Bohdej, by takovou mocí, kteroužto řečí vládá, hodného předmětu se chopil, aby někdy ostatní Slované o to stáli českým čtením se zajímat, vždyť Královédvorský dosti dokázal, že k tomu naklonění jsou. Kollárovy Slávy mám dvě vydání, proto bych raděj několika divadelních kusů žádal na cvičení všední mluvy pro mou ženu, kterážto Vám za odeslané písně snažně děkuje. Mildnerem jsem zaslal na Presla několik archů Rostlináře a chybějících jsem požádal, také doktorem Krausem Preslovi jsem psal, však odezvání jsem nedostal, rád bych v té věci v pořádek přišel, obtěžte se tím, jestli to k cíli vede. Buďte zdrav, pozdravte Vaši ženu a všech upřímných rodáků. Pročpak Šternberk do Berlína nepřišel, byllipa [!] opravdově nemocen? Co dělá Jungmann, jak daleko Slovník vyvedl? — Mějte se dobře a přejte Vašemu

Janu Purkyňovi

10. 20. 12. 1828, Praha; (J II, s. 74—75)

Hanka Purkyňovi: *Vysvětluje, proč Purkyně dosud nedostal Rostlinář, žádá o urgenci své žádosti o bibliografické údaje a opisy rukopisů adresované A. Hoffannovi. Podává zprávu o nemoci a uzdravení Kašpara Šternberka.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

11. 19. 1. 1829, Praha; (J II, s. 75—76)

Hanka Purkyňovi: *Zpravuje Purkyně o smrti Josefa Dobrovského, opět urguje bibliografické údaje od A. Hoffmanna.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

12. 29. 1. 1829, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Podává zprávu o částečném vyřízení Hankovy žádosti k A. Hoffmannovi. Oznamuje, že E. T. A. Gaupp již ohlásil edici, pro kterou Hanka zatím marně hledá nakladatele. Navrhuje, jak by se měl splatit dluh za knihy, jež mu Hanka poslal.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 29. ledna 1829

Milý příteli!

Odpusťte, že Vám tak pozdě odepisuji, ještě ani dnes bych Vám neo-

depsal, kdybych se cedulek, ježto od Hoffmanna a Gauppa k přiložení k mému psaní očekávám, dočkati měl. Nepochybuji, že nového vydání Statutů synodálních^{25/} list ještě k dostání bude, a jestli se Hoffmann nepřičiní, postarám se o to: faksimilování praví se, že bude velmi koš- tovné, neb jak jsem sám uviděl, list není dost vyražený, takže všechny nestejnosti jednotlivých s'ovíček vypodobniti velmi pracné by bylo, sice bych já se k tomu sám rád bych se podnikl; mám tentýž Očenáš a Zdrá- vas i s Věrou zde v rukopisu, dle kterého dr. Friedrich u vydání oných Statutů se řídil, také to bych Vám odepsati mohl pro jistotu srovnání; již jsem s toho s p. bibliotekářem Wachlerem mluvil.

Gaupp předkvapně v Rheinským ročníku již zmínil těch práv, která od českého literátora vyjítí mají. Já se ho ptal, jestli by ta věc nemohla podílně časopisem muzejním vydána býti; neodporoval tomu, však jisto- tu žádnou nemám. Co se dotýká kněh mně doslaných — žádal bych plat zapraviti, a sice penězi, ježto v Praze leží. Předně bych těch 10 to- larů z rukou toho vínokupce Mildnera, kterému nemám příčiny velmi věřit, vydral; mohl byste mi v tom službu učiniti, aspoň bych se konečně dověděl, jak věc stojí; za druhé bude ještě u Calva z mé disertace^{26/} něco k vybrání; učiňte se tím zaplacena, jestliže by však to nestačilo nebo nešlo, jsem hotov každou chvíli můj dluh zapraviti, snad bych faksimi- lování, jestli k tomu přivolíte, outraty na sebe vzal. H.[offmann] mluvil o desíti a více tolařích. Žičil bych, aby zemřelý Dobrovský v své metem- psychosi pouze českým se octnul. Zprávu o jeho smrti novinám našim jsem sdělil. Přiložené psaníčko jsem odeslal.

Zdravstvujte Vy i Vaše milá panička.

Váš věrný Jan Purkyně

13. 1. 2. 1829, Praha; [J II, s. 76—77]

Hanka Purkyňovi: *Ruší objednávku faksimile u A. Hoffmanna, protože se mu zatím podařilo najít jiný rukopis Synodálních statut; vzkazuje Gauppovi, že našel nakladatele pro edici starých českých práv.*^{27/} LA PNP, FJEP, kart. 5.

^{25/} Jde o publikaci J. Ch. Friedricha, Statuta synodalia a Wenceslao episcopo Wratisla- wiensi a. 1410 publicata, Hannover 1827. A. Hoffmann ji recenzoval v Monatsschrift von und für Schlesien I, 1827, s. 73. Hanka se o ni zřejmě zajímal, protože rukopis statut obsahoval texty staročeských modliteb Otčenáš, Zdrávas a Věřím (srv. dále text tohoto i následujícího Purkyňova dopisu a Hankovy dopisy č. 10 a 14, J II, s. 74 a 77).

^{26/} U Calva vyšlo v roce 1823 druhé vydání Purkyňovy doktorské práce Beiträge zur Kenntnis des Sehens in subjectiver Hinsicht.

^{27/} Tato edice, Knihy devatery o pravidlech a sudiech i o dskách země české, vyšla nákladem Matice české v Praze teprve v roce 1841.

14. 4. 5. 1829, Praha; [J II, s. 77—78]

Hanka Purkyňovi: *Doporučuje Purkyňovi svého přítele, španělského kněze; žádá aby mu pořídil opis staročeských modliteb, podává infor- mace o sporech o český pravopis.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

15. (polovina června 1829, Vratislav)

Purkyně Hankovi: *Posílá vyžádané opisy, informuje o svém překladu Schillerovy básně, vyřizuje s Hankou různé finanční záležitosti.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

[Hankovou rukou]: 18. června 1829, odp: 12. srpna

Milý příteli!

Kněze Hyšpana, jenž od Vás ondy list mi donesl, hostinsky jsem při- jal a s malým dárkem na druhý den dále vypravil; myslím, že zase tou cestou od severu k jihu se vrátí; pročež jsem jej také zval na povraco- vání zase u mne přistáti.

Abych Vaší žádosti, co do očenáše se zavděčil, ze čter v archivu se nacházejících rukopisů jsem [(jej)] ne jenom přepsal, ale i rád propsal, takže skoro jako nad originálem samým sudbu svou o té písemnosti vynéstí můžete. Citáty numer se nalézají v Ojczenaszi Bandtkovým,^{28/} nevěděl bych co přidati, neb nevím, jak dalece Vás ostatní latinské čte- ní zajímá. [(I Co 9)] II Co 63 obsahuje Statuta Wenczeslai, ostatní ICo 91 IQ 69 83 Statuta Episcopi Conradi. Žádal-li byste další vědomosti, milerád posloužím. Srovnání v Friedrichovým (Statuta Synod.[alia] a Wenczesl[ao]... Hannover 1827) Vás přesvědčí, že snad ne nadarmo věrný opis zrobit jsem se vynasnažil. Přiložil jsem také Procházku dle Schillera,^{29/} kterou jsem předešlý měsíc pro cvičení v českém psaní vytvořil, jestli ji držíte za hodnou po opravě, co by ještě chybné bylo, přijměte v časopis muzejní a spolu panu Palackýmu mé přátelské pozdra- vení a obzvláště poručení vyřídíte. Před několika léty v Perunově (Pirna) kostelní jsem bibliotéku prohledal a příležití knížky a manuskript i ně- kolik numer, kde se taková nacházejí, zaznamenal; bylo-li by některému z krajanů příležitost ji ouplněji prohledati, možná že tento lístek k tomu ponoukne. Časopisu muzejního tři toliko přednější svazky jsem obdržel.

Žádal bych, aby se mě ostatní příležitostí kněhkupeckou týmže způ- sobem, jako německý pořádně každý měsíc skrz knihovnu staršího Korna obdržují, převalo, kde by se to také na roční počet zapsati mohlo, neb nerád peníze počtě neb jiné příležitosti svěřuji.

Mildnerovu nedbalost bych nerád tak draho zaplatil, písemností žádně od něj nemám, neb jsem ty peníze na jeho víru ku zakoupení českých

^{28/} J. S. Bandtkie, Ojczenasz, Modlitwa Pańska z rozmaitych rękopismów i druków starożytnych w języku polskim i innych dialektach slowiańskich, Wrocław 1826.

^{29/} Tento překlad vyšel v ČČM 3, 1829, s. 71—76, přetištěn v O. o. XI, s. 88—93.

knížek jemu odevzdal, já bych myslel, že mé psaní a jeho Vám ještě neodepsaný zjista dosti svědectví jsou; ujměte se té věci jako své, budou u Vás uloženy na zaplacení dalších českých výbornějších spisů, jichž mně dle Vašeho uznávání vyvoliti můžete. Snad znovu nyní po jubileu Sv. Jána dříve od něj bude něco k vydání nežli jindy. Preslům vypravte mé srdečné pozdravení, zvláště Karlovi mé blahožičení k jeho manželskému stavu; Janovi, který jak doufám zase zdráv jest, dávno bych byl odepsal, kdybych byl kněh od něj zaslaných byl [!] obdržel; nevím, kde to vězí.

Hoffmann k mému psaní chtěl lístek přiložiti, však ale jsem se ho nedočkal, žádal, aby Muzeum jeho časopis kupovalo, nebo prý darmo dát, ač by rád chtěl, že není v stavu. Mé upřímné pozdravení Vaší ženě, pozdravte moje milý vlastenci, zvláště Jungmanna; Vinařický liž celou Aeneidu vyhotoví? Kdopak se pokoušel o Homéra? Jsou to arci ještě školní pensa, však dobře literatuře, která takové práce neopomine, jsou to nástroje, nimiž se poklady jazyka vybývají a obzvláště pravá chuť očiluje.

Sbohem Jan Purkyně

Příležití psaní na mého bratrance Baudise přečta a zapečetiv račte odevdati, a jestli by bylo Vašeho svědectví zapotřebí, nepochybuji, že posloužíte.

Přiloženo tomuto psaní jest 20 zlatých Cons. mince, od nichž 5 zl. C. M. odevzdejte Baudisovi, ostatními zaplaťte můj dluh.

Hankův dopis Purkyňovi z 12. 8. 1829 se nedochoval.

16. 1. 4. 1830, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Vyřizuje finanční záležitosti. Vyjadřuje přání, že by se rád stal čestným údem Národního muzea. Podává zprávy o svých pracích. Přikládá opis staročeské písně o ševcích^{30/} a informuje o další skladbě.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 1ho dubna 1830

Milý příteli!

Vaše poslední psaní obdržev, na místě jsem Vaše žádání vykonal. Jsem Vám ještě dva zl. dlužen, rád bych věděl, jak je zapravít. Hodlám na druhý týden do Vídně jeti; mohl bych je tam někomu odevzdat; snad Kopitarovi aneb jinému. — Cožpak by nebylo možné, abych byl čestným oudem Národního muzeum učiněn? Postaral bych se rád časem víc a více

^{30/} Diplomatický přepis této staročeské památky, začínající „Ssewcyt gsu zufaly...“ a zabírající jednu a tři čtvrtě strany, je uložen u Purkyňova dopisu v LA PNP.

tuto čest vysloužiti. Přičiňte se, prosím, k tomu, dokud ještě několika ve Vaší vládě jest. Vždy jsem té naděje byl, že při Vašem přestěhování přes Vratislavu putem pojedete, však vidím, že by jste o mnoho pohodlněji párním korábem, v letních měsících z Greifswaldu přes Istad do Petrohradu se povezete. Navštívil jsem v posledním podzimu Pomořany a Rujsko, však velice v myslí své vystavena se nepocítil, možná že můj obrazotvor starožitnými podobiznami oplozen ještě nebyl. Vymluvte mě u staršího Presla, že jsem mu tak dlouho nepsal; chci mu nové dílo mé o sklípkách vlásenitých prašníků (de cellulis fibrosis antheram)^{31/} (jakož také Muzeu) poslati; však ještě všecko spořádáno není; učiním také krátké pojednání téhož obsahu pro Kroka,^{32/} jak brzo pohodlného času najdu. Přiložil jsem Vám odpis staré písničky z téhož kódika, z kterého Hoffmann onehdy v svém časopisu několik svatých písniček s mým vyložením otisknút nechal; nalézá se na listu 88b a 29a, na listu 4 str a jest začátek ouplzlé písničky 9 1/2 řádku, začíná se: Chci ja na pannu žalovac z nechcyela my trochu dacz memu kony ofsa... Bylo by možno s nějakým trudem ostatních řádků se dopídit, ačkoliv hustě černidlem pomazání jsú. Však i tak ševcovské sotva práce stojí, ledaže byste v ní něco pro mluvbu aneb písmo náležitého našel.

Pozdravte na mým místě, když Vám bude vhod, všecky staré známé, Vaší pak choti obzvláště se poroučím

Váš upřímný

Jan Purkyně

Stran vyloučení jen se zeptejte při gubernium, já musel psát ku knížeti Dietrichsteinu jakožto jeho poddaný a pak, nemýlím-li se, k císaři.

17. 4. 4. 1830, Praha; [J II, s. 78—79]
Hanka Purkyňovi: *Děkuje za zaslanou píseň a žádá o opis oné druhé písně. Sděluje svůj názor na dataci některých staročeských památek.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

18. 1. 8. 1830, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Sděluje, proč nebyl s to udělat žádný opis písně, oznamuje, že pořizuje výpisy z vratislavského rukopisu Pulkavovy kroniky.^{33/} Dává k úvaze možnost koupě tohoto rukopisu pro Národní muzeum.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

^{31/} Toto dílo, jehož celý název zní De cellulis antherarum fibrosis nec non de granorum pollinarium formis. Commentatio phytotomica vyšlo ve Vratislavi v roce 1830. Přetištěno v O. o. I, s. 219—276.

^{32/} Tento svůj úmysl Purkyně nerealizoval.

^{33/} Přibík Pulkava z Radenína [+1380] napsal svou latinskou Kroniku českou na příkaz Karla IV., její český překlad je soudobý a je snad dílem samého autora. Kri-

Z Vratislavy 1ho srpna 1830

Milý příteli!

Dodavatel tohoto listu jest zdejší pan profesor práv Abegg, jehožto Vám přirozenou a vůbec známou ochotou přijmete a jemu co znamenitého ve Vašem okrese se nachází, ukážete i snad také dlé možnosti další pomůckou přispějete. O vyčtení té písňě: chci na pannu žalovat, již sem se tenkrát všemožně pokusil, ale k cíli nepřišel, jest příliš černidlem zamazána. Nyní se chvílemi bavím vypsáním soběvlastných míst z kodika vratislavského Příbika Pulkavy co přídavku k Annalům od Palackého vydaným. Jak brzo tu práci skončím, odešlu Vám neb Palackému k libovolnému užití, aneb, jestli se k tomu hodí, k posazení do Muzejníku. Mám také u sebe tentýž kodex na pergameně ve folium kancelářskými písmeny psaný s malbami dosti skvostně ozdobený. Zdá se srovnávati s rukopisem Vídeňským, dílem že předmluvu má již začátek a konec k dalšímu srovnání zde pro Palackého příkládám,^{34/} pak také se končí korunováním krále Ferdinanda, i takže 116 listmi jak onen obsažen jest. Náleží zdejšímu antikvarovi Ernstovi, kterýžto cenu určití nechce, nadávaje se, že se taková po obecném vyhlášení svobodným podáváním milovníkuov sama ustanoví. Rád bych věděl, jak vysoko Vy, jakožto znatel, tu písemnost by pocenil. Kněh u pana Kainky žádných jsem našel, leží prý ještě v Kališi. Hube nedávno přes Vratislav do Vlach, do Francouzsko i Englicka s mladým bohatým zemanem cestou se bera, mě navštívil. Vašemu Niewčarowiczowi ničím jsem posloužit nemoh, neb sotva den se tu pozastavil. K práci encyklopedické rád bych dlé mé ohražené síly přispěl, jen se bojím, že v tom mém odstranění bez literárních a národních pomoci mé usilování k čemu se hodí. Mé pokračování v slovenčině velmi loudavé jest, však přece pokračuji. Dá-li buoh zdraví a dlouhé žití, snad předse z toho něco vyjde. Zdejší profesor Lichtenstād dal se do Petersburka a dopisuje svým sestrám zde bydlicím. Jestli se Vám tak líbí, můžete užití toho prostředku k vyzvědění potřebných zpráv, já Vám rád v tom posloužím.

Mějte se dobře i s Vaší chotí a pozdravte mě brzo novým listem

Jan Purkyně

tické vydání díla vycházející ze všech jeho verzí pořídili Josef Emler a Jan Gebauer: *Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae chronicon Bohemiae*, Praha 1893. Již v Purkyněově době však existovala vydání latinské i české verze díla, což snad mimo jiné vysvětluje malý zájem vedení Národního muzea (srv. dále dopisy č. 24 a 26 a pozn. 34 a 42) o koupi rukopisu, který Purkyně objevil.

^{34/} O necelé dva roky později poslal Purkyně další své výpisky z Pulkavovy kroniky přímo Františku Palackému, jak o tom vedle zmínky v dopise Hankovi č. 12 hovoří také ve svém dopise Palackému z 16. 3. 1832 (srv. J I, s. 1), ale Palacký neodpověděl; jaké bylo jeho stanovisko ke koupi rukopisu, tedy nelze z jeho dopisů Purkyněovi vyčíst, je pravděpodobné, že celou záležitost oba uzavřeli ústní domluvou při Palackého návštěvě ve Vratislavi v létě 1833. Srv. další korespondenci Purkyně s Hankou.

19.

10. 10. 1830, Praha; [J II, s. 79]

Hanka Purkyněovi: *Lituje, že Purkyně nepřišel v létě do Čech. Staví se rezervovaně ke koupi rukopisu Pulkavovy kroniky*. LA PNP, FJEP, kart. 5.

20.

23. 12. 1831, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Oznamuje narození syna Emanuela. Podává zprávu o svém pokusu o překlad Tassova Osvobozeného Jeruzaléma^{35/} a posílá jeho ukázkou s prosbou o případné otištění. Navrhuje, co by měli podniknout čeští vlastenci v Praze*. LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 23ho prosince 1831

[Hankovou rukou]: odp. 13. března 1832

Milý příteli!

Již přes půl léta, ač z země české několikrát, však od Čechů a o Čechách žádnou zprávu nemám, dílem z té příčiny, že časopisy mně řádně nedošly, dílem pak, že od Vás a od Presla již dráhný čas ani lístečku se mně nedostalo. Teď Vás též ta zhoubná nemoc dosáhla: doufám, že v cele mnoho neublíží, ač bez želu a strachu všelikýho nepřejde; u nás včera po prvníkrát v obyčejným oznamování v novinách veskrz nula stála.^{36/} Já a moji přínáležejíci málo jsme si jí všímali, že buď v blíže tak hroznou se nezdála, buď že zaneprázdnění náš pozor jinam táhlo. I naproti tomu právě v lůně smrti se klíčil a vypukl nový život porozením synáčka, právě na svátek mého narození; tak chod velkého obecného živobytí zdá se pohrávati s životem jednotlivým. Od nějakého času jsem si předsevzal práci pro řádnější a stálejší cvičení v jazyku vlastenským, totiž překládání Jeruzaléma osvobozeného. Čtyři zpěvy jsem dokončil a myslím zponenáhlu za dvě léta celou báseň přeložiti. Druhý zpěv, který uzavřenější předmět obsahuje, Vám skrz p. Schulze kněhkupeckýho, jenž přes Prahu do Vídně cestuje, odesílám, jestli jej uznáte za hodna a snad z vlastenské přízlivosti zde a jinde poopravíte, bude mne těšit jej v některým z příštích svazků Muzejníku nastihnouti.

Jestli mně dřív nebo později tu radost odesláním listu učiníte, prosím, dejte mi nějaký přehled toho, co se zdárného ač ne v tisku ve vlasti pracuje a prohled toho, co máme od výtečných talentů k očekávání, aby má mysl něco pookřála, neb mám se co bránit, abych zcela neoněměl. Cožpak žádnému ještě na mysl nepřišlo, aby při technologickém ústavu aspoň česká terminologie se přednášela? Onehdy jsem obmýšlel o chrestomatii ruské latinskou literou, též o vydání takovém biblii

^{35/} Šestnáctý zpěv básně vyšel v ČČM 8, 1834, s. 3—22, přetištěn v O. o. XI, s. 321 až 339; tamtéž na s. 344—348 je výklad o celé historii tohoto Purkyněova překladu.

^{36/} Jde o choleroou epidemii, jejíž obětí se o osm měsíců později staly i Purkyněovy dcerušky Johanka a Rozárka; jeho optimismus byl tedy bohužel předčasný.

staroslovanské pro Slované latinského písma užívající, arci že Vy a Kopitar jste mně přitom nejdřív na mysl přišli. Při nynějším stavu naší národnosti držel bych mezi jinými za velmi směrné a užitečné pilné překládání mistrovských děl básnických i prostomluvných starých i nynějších národů, vzlášt proto, aby se pravá krasochuť v naší vlasti více znala, pak ale aby jsme se od obrovského následování němčiny, která v nás všech více méně i nevědomky hnízí, v jiné strany svobodněji pohybovali, až by pak samostatnost důstatečným předcvičením obodřena sama sebou přišla. — Pozdravte Jungmanna (na jeho slovník čekám jako otcové v předpekli), Presly, Svobodu, Palackýho (ať se pokusí něco maďarského pro dobrou vůli přeložiti), Čelakovského atd. Vzlaště ale Vaši choti, již takový štědrý večír žádám, jaký mně nabádala.

Váš upřímný přítel

Jan Purkyně

Dodavatele tohoto listu Vám poručím, snad mu můžete v Praze nebo ve Vídni v něčem posloužiti.

21. 10. 3. 1832, Praha; (J II, s. 79—82)

Hanka Purkyňovi: *Nastiňuje kritiku ukázky překladu Tassovy básně a radí Purkyňovi, jak má při překládání dále postupovat. Reaguje na jeho podněty k činnosti českých vlastenců a referuje o svých pracích z oboru české gramatiky a literární historie. Oznamuje, že obdržel řád od cara Mikuláše.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

22. 24. 4. 1832, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Blahopřeje Hankovi k jeho pracím a informuje ho o svých, reaguje na jeho kritiku překladu Tassovy básně. Stěžuje si, že nedostává české knihy.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 24. dubna 1832

Milý příteli!

Toto psaníčko odesílám příležitostí pana Rothera, tajemníka paní hraběnky Vratislavové. Odevzdá Vám spolu knihu starých písní kostelních, co byla Hoffmannovi od Národního Muzeum půjčena. Starokupce Ernsta jsem se zase o cenu rukopisu dotazoval: žádá podání od Vaší strany: z Berlína prý mu jistý kněhkupec za sto tolarů kněh poskytoval, on pak že by raděj hotových peněz bral. Pováží-li se, jak malou cenu u kněh-kupce mítí musejí knihy zaleželé, soudil bych, že asi třetina té ceny dosti bude. Těším se velice na vydání Vašich prací a na vše, co z vlasti mě dojde. Já teď čítávám každodenně ráno Slovanskou biblii, zatímco má žena z české mé matce čte. Bude třeba mnoho poznamenání, alespoň

slovníček pro Čechy, nemá-li býti její čtení příliš obtížné. O to se však beztoho postaráte. Snad by nebylo bez užitku, kdyby se též takové vydání nějak pro Poláci uzpůsobilo. Juž brzo rok tomu bude, co mne nepořádek v kněhkupeckém obchodu od mé milé Prahy docela odloučil. Vloni v máji, jak jsem se z časopisu o české Matici dozvěděl, hned jsem můj základní podíl (50 zl. C.M.) skrze kněhkupectví starého Korna odeslal. Nyní teprve jsem se dověděl, že se to nějak zastavilo aneb bloudilo a že to teď napraveno bude. Doufám, že tato matence dosáhnutí toho nového krasotisku neuškodí.

Gramatiku Vaši a písní nové vydání jsem ještě neobdržel. Gramatiku od roku loňského juž mám, nebylo by tedy třeba ji posílati. Co se dotýká připomenutí, juž dříve, než jsem se toho od Vás dočtl, stejného zdání jsem byl, zvlášt co do w=f, z=s, d=t, b=p etc., neb mne k tomu moje jazykopsiologická zkoumání samy sebou vedly. Na druhý měsíc odešlu Akademii Berlínské, jejímžto dopisujícím oudem letos učiněn jsem, pojednání o přirozeném alfabetu lidském,^{37/} míním tu práci též [(později)], jestli Kroka juž nestává, později do Muzejníku dodati, snad že se to neb ono Jungmannovi do Slovníku hodí. Čelakovského ortografie mně není odporná;^{38/} Poláci též v novějších časech užívání obšírněji uvedli; staré v už také v u uzměněno, w staví všude jen plynulost písma latinského, k čemu bráti rozloženější zmínku, kde kratší zadost učiní? Také zdá se, že poměry teď in ecclesia pressa lehčeji k vyvedení jsou, než někdy při větším, dá-li bůh, rozplození literatury české. Soud o mé práci mně trochu křídla podrazil; předce však jsem desátý zpěv, právě polovici, dohotovil, a druhou polovici příští zimu dokonati míním. Nerád bych něco nedokonalého aneb naprosto chybného na světlo vydal a bylo by třeba, abych ještě [(snažně)] o poopravení jakýchkoli poklések s Vámi neb s jiným příčinlivým vlastencem v jazyku dobře upevněným, snažně a přímě jednal. Rád chci každý verš pilně přepracovati, až by to bez urážky do sluchu plynulo. Já překládal se všemožnou věrností, proto se asi stalo, že řeč někdy nucená (snad asi zvláštěná) se býti zdá. Polský Jeruzalém Kochanowského^{39/} sice při ruce mám, avšak jest tak sprosté

^{37/} Purkyně zde má na mysli svou práci o fyziologii lidské mluvy, kterou skutečně v této době poslal do berlínské Akademie věd, aby osvědčil svou účast na jejich vědeckých jednáních. Měla být přečtena na zasedání matematicko-fyzikální třídy (srv. zmínku v následujícím Purkyňově dopise) 26. 7. 1832, ale nedošlo k tomu. Po jejím rukopise v roce 1849 na Purkyňův podnět marně pátral tajemník matematicko-fyzikální třídy Akademie Ch. G. Ehrenberg. Našel se až po více než stu letech (srv. pozn. 21). Česká verze díla vyšla nakonec přece jen v Kroku (srv. pozn. 3), jenž navzdory Purkyňovu názoru ještě několika ročníky pokračoval.

^{38/} Čelakovský byl stejně jako Hanka přívržencem pravopisných reforem prosazujících změny *g* v *j*, *j* v *i*, *w* ve *v* a *au* v *ou*. Výrazem „in ecclesia pressa“ — „v utiš-těné církvi“ naráží Purkyně patrně na stísněné poměry české literatury.

^{39/} Autorem tohoto překladu je synovec známého polského renesančního básníka Jana Kochanowského Piotr Kochanowski (1556—1620); překlad vyšel poprvé v Krakově roku 1618, Purkyně měl patrně při ruce vydání, jež vyšlo ve Vilně roku 1826. Hanka v předchozím dopise napsa l.,... a to mně na mysl dalo, že jsem se dmníval,

přeložení, že co se ve vlaštině co stříbro se třpytí, zde hned v měď obráceno [se býti zdá] jest. V rýmech veliká lehkovážnost, i též někdy nepravidelnost panuje skoro v každém osmiřadí aspoň dvě výzvělků za přičestí minulé vydávají. Máte dobře, že jste mně užívání přílišné zakončení přídavných, jako to u Poláků zvyk jest, předhazoval. Přinutil aneb raději přeloudil mně někdy k tomu rým, však se té chyby více nedopustím. Několikrát mne týž rým, však ne zhusta, k užívání polských [[dola]] aneb ruských slov (dola, država etc.) přinutil, však takových, jakých uvéstí v češtinu žádnou odpornost v sobě nemá. Při té práci také se u mne poznenáhlu utvrdily maximy neboli pravidla upotřebování prozodie časoměrnopřízvukné, aneb, jak bych to poznamenal, potažné váhy zvuků, nebo zvukováhy. Pouhé počítání slabik jako v polštině, kde dlouhost a krátkost jejich již dávno v zapomenutí přišla, češtině dle mého soudu nepřisluší.

Pozdravte Vaši žínku a všech známých vlastenců. Těší mne Vaše pocta, již jste od cara obdržel; přej mu bůh tolik svobodocitu a velikoduší, co dosud přisnosti dokázal.

Váš upřímný

Jan Purkyně

23.

12. 7. 1832, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Žádá o vyřízení různých záležitostí, znovu nadhazuje možnost koupě rukopisu Pulkavovy kroniky pro Národní muzeum; informuje o pověstech, že má být Šafařík povolán za profesora do Berlína.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 12^{ho} července 1832

Milý Václave!

Tento lístek Vám odevzdá pan Wölfl, jenž mne předešle doma nenaštil, bo jsem byl na Sněžných horách v Kladsku u vrchoviště Moravy. Ku konci dubna jsem Vám psal a list skrz pana Rothera sekretáře paní hraběnky Vratislavové odeslal, spolu také rukopis německý, co panu Hoffmannovi od Muzeum půjčen byl; doufám, že již v rukou Vašich bude; neb z posledního psaní to ještě nevidím. Také jsem onou příležitostí výpis z manuskriptu Pulkavy, jenž se v bibliotéce hr. Magdalenské nachází, panem Unšuldem, jenž Rotherovi přitovaryšem byl, panu Palackému k porovnání a k dalšímu použití odeslal, písmo ostatně poroučeno Muzeu; ohlédněte se, prosím, zdali všechno vyřízeno bylo; a jestli ne, pohleďte ty věci po nich.

že jste snad Kochanowského Jeruzalém při ruce měli, a ten že Vás vlastně v cizotu takovou vloodil; nemaje Kochanowského Jeruzaléma, dal jsem to mladému Jungmannovi k srovnání, on mi však praví, že to dle polského není, tedy nevím, jak to je. (srv. J II, s. 80).

Ondy jsem s Ernstem mluvil, on praví, jak sem již se Vám o tom zmínil, že mu berlínský knihkupec na 100 tolarů kněh z jeho nákladu k vybrání podával, v hotových penězích že žádá 80 tol. Já mu představoval i dokazoval dle možnosti, že rukopis samoderšateneský, zpravidla podobno jen opis neb spolupis vídeňského, velkou cenu mítí nemůže; skoupost však jen hledí na peníze a na důvody dále neslyší. Já na tu podávku berlínského kněhkupce ani nevěřím. Jen Vy také podávejte, aby se nějaký začátek toho handlu začal. — Přihlídněte k tomu, abych při rozdávání prvního tisku Matice české zkrácen nebyl; má to zajisté vina nebyla, že jsem s mým příspěvkem skoro o rok se zpozdlil; peníze byly již v máji vlůni kněhkupci vypočítány. Teď se zabývám čtením knížky: *Českian Anthology*:^{40/} mám o ní posudek napsat pro berlínské ročníky. Doufal jsem dlouho, že mně v takových pracích někdy Šafařík na pomoc přispěje: však jsem přinucen naději něco popouštět. Onehdy jsem se poptal v Berlíně. Praví se, že má zde být zřízen seminář polský a Šafařík správcem nad ním ustanoven; však to ještě tajno se drží; uložte to tehdy též u sebe. Pozdravte Vaši choti i milých vlastenců a přejte vždy Vašemu Janu Purkyňovi

Mé pojednání o jazyku bude dnes čteno v berlínské Akademii. Budu hledět tu práci přeložit pro Muzejník.^{41/}

24.

12. 1. 1833, Praha; (J II, s. 82—83)

Hanka Purkyňovi: *Sděluje odmítavé stanovisko K. Šternberka^{42/} ke koupi Pulkavova rukopisu.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

25.

1. 4. 1833, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Nelituje, že Muzeum nechce koupit rukopis Pulkavovy kroniky, ale vyslovuje podiv, proč Palacký nereagoval na jeho zásilku výpisků, které z ní pořídil. Stěžuje si na nedostatek informací o knihách, jež vycházejí v Čechách, a na to, že dosud nebylo splněno jeho přání, aby se stal čestným členem Národního muzea (srv. dopis 16). Úvažuje o významu Moravy a Slovenska pro českou literaturu a pro české vlastenecké snahy vůbec.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

^{40/} Jde o knihu Johna Bowringa (viz přehled osob), *Českian Anthology* being a history of the poetical literature of Bohemia with translated specimens, London 1832. Purkyně o ní vskutku vbrzku publikoval recenzi, J. Bowring, *Českian Anthology*, London 1832, *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, Berlin 1832, s. 753—767; přetištěno v O. o. V, s. 100—110.

^{41/} Srv. pozn. 37.

^{42/} Hrabě Kašpar Šternberk byl předsedou Společnosti Národního muzea, a proto měl rozhodující slovo v otázkách akvizic pro tuto instituci. Jeho zájem poutaly především botanika a paleontologie, pro historii velký smysl neměl. Hanka v uvedeném dopise píše: „Kdyby to byly nějaké zkameněliny neb sušené byliny, spíš by je koupiti dal, do toho ale velké chuti nemá.“

Z Vratislavy: dne 1^{ho} dubna 1833

Milý příteli!

Odložil jsem Vám psátí, až při povrotu pána Wölfla. Dnes jsem se ještě jednou odebral k antikváru. On stojí na 80 Tolařích. Já myslím, že česká historie a starožitnost nic neztratí, bude-li ještě ještě [!] déle ten pergamen zde tlít. Právilo se, že Palacký se k nám na navštívenou odebere. Těšilo by mne ho viděti, ač nemohu chváliti, že na mu mou do-sílku výpisků ze zdejšího Sv. Magdalenského rukopisu Pulkavy se ani neozval,^{43/} ač mne to dost ne velmi chutné práce stálo. Dostal jsem to písmo tenkrát skrze pána Unšulta; rád bych aspoň věděl, zdali k jeho rukám přišel. Poptejte se ho o tu věc a mějte ho k tomu, aby mne ubezpečil. O doslané Vám vlůni tamtéž příležitosti knize, co od Muzeum Hoffmannovi půjčena byla, také jsem dosaváde nic nezvěděl. Etymologikon^{44/} jsem již koupil a přečetl. O ostatních spisích, co by jste byl zatím vydal, dosaváde nic nevím. Jsem tu jako na pustině. Dříve se dovím, co v Severní Americe vychází, nežli co v sousedním království. Kdyby se někdo té práce ujal, aby ouplný rejstřík kněh v Česko-Slovansku po-každé vycházejících čtvrtletně vyváděl, velmi by se o naši literaturu zasloužil, zvláště o ti, co vzdálenější jsou, a také o Slováci a Moravané. Necht' oni slovíčka stavějí, jak chtějí. Čtème jen jejich knížky, a oni ať naše čítají; shodnost časem sama sebou přijde. Není třeba Čechům se pánovitě proti nim vypínati. Arciže na naši historii ukazovati můžeme, ač ji dále vyváděti nejsme v stavu; však u nich ještě nezkalenější duch slovanský zavívá; ani menší jich počet; a zmocní-li se západu zněm-čení; oni ještě dlouho nás přečkati mohou. Cožpak jste na mne při muzejních posezeních docela zapomněli, neboli ještě jsem nedozrál? Na folianty arci mé spisy, dokud živ budu, se nerozvinou. — Tomáškův druhý svazek ještě nemám,^{45/} ale co nejdřív sobě zaopatřím. Pozdravte toho mně obzvláště milovaného muže.

Váš Jan Purkyně

26.

Hanka Purkyňovi: *Slibuje nápravu ve věci Purkyňova členství v Národním muzeu. Podává zprávy o Palackém, reaguje na Purkyňův podnět stran bibliografie nových českých knih. Dotazuje se na Purkyňův překlad Tassa. Referuje o svých pracích.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

43/ Srv. pozn. 34.

44/ Spis Josefa Dobrovského, který Hanka vydal v Praze roku 1833.

45/ Vydání nových Tomáškových písní oznámil Hanka Purkyňovi v předešlém dopise. Hudební skladatel Václav Tomášek (viz přehled osob) vydal celkem čtyři svazky českých písní, první z nich, Šestero písní českých, vyšel již v roce 1813, poslední, Starožitné písně RKZ, pak v roce 1825 (oboje v Praze). Není tedy jasné, kterou Tomáškovu sbírku zde měl Hanka na mysli.

Drahý příteli!

Na povrot pana Wölfla bylo by dlouho čekat, musel se s Prahou rozloučiti. K antikváři Vašemu snad se podívá náš pan prezident^{46/} sám, až v podzim do Vratislavi pojedje, můžete jej tam sám zavésti, ale ne jako vysokou osobu, aby antikvář vysoko sumy nenatáhl. Z strany členství sem s ním promlouval, litoval toho, že sem mu to aspoň o týden dříve neřekl, že by Vás byl s radostí jako zasloužilého vlastence byl předložil a na příští schůzku povšechnou že toho neopomine, a já ho ještě připamatuju. P. Palackému jsem z strany Pulkavy povídal, přislíbil, že Vám psátí bude. Hoffmannovi půjčenou knihu sem řádně nazpět obdržel, a také Vám i Hoffmannovi o tom psal.

Poslední psaní moje Vám o Hoffmannovi dostal sem včera z Kopenhagenu zpět. Vaše přinesl kdosi, když sem právě v kostele byl. Napsal sem odpověď a zanechal sem ji, aby ji opět přenositeli Vašeho psaní odevzdali, má to arci český nápis, dali to tedy prvnímu, kdo do Muzeum přišel.

Chtěl Kronberger s Čelakovským rejstříky českých knih vydávati, ale nevím, kým z toho sešlo.

Co mám s Vaším Tassem dělati? Kalvovi řeknu, aby Vám poslali Slávy dcery nové vydání rozmnožené i s výkladem. Já sem vydal Dobrovského Slavín a Sbírkou nejdávnějších slovníků. Abych poštu nezmeškal, musím přestatí, ačkoli bych ještě mnoho s Vámi promluvití chtěl. Šafařík je zde a pracuje na druhém vydání své Historie literatur slovanských.

Moje žena Vás pozdravuje a já líbám.

Váš vždy upřímný Václav.

27.

11. 7. 1833, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Oznamuje, že překlad Tassova Osvobozeného Jeruzaléma přepracovává, nepřeje si tedy již vydání ukázky, kterou dříve Hankovi poslal. Stěžuje si, že stále vážne přisun českých knih do Vratislavi, lituje, že se Šafařík nestal jeho kolegou (jako profesor na německé univerzitě).* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy 11. července 1833

Milý příteli!

Váš lístek jsem předešlý týden obdržel, a přísilku hned Hoffmannovi odevzdal. Vaše knihy sobě co nejdříve zjednám. Kdyby to jen tak věčně netrvalo, než se k nám české knihy dočkám. Ten zpěv z Tassův Jeruzaléma zrušte. Já jsem tu zjara celou báseň dokonal. Příští zimu ji

46/ Totiž hrabě Šternberk, srv. pozn. 42.

brousit a předělávat budu. Pak jen ještě třeba bude, aby se jí některý mluvnický mistr přátelsky ujal, než bych se osmělil ji na světlo vydat. Toť se všechno časem svým naskytne. Počínání stavů k vzbuzení českého v ýd ělního ducha mne velmi těšilo; technologický časopis s velkou dychtivostí očekávám. Kdyby mně jen někdo řádně české knihy a oznámení nových kněh odesílal. Skoro bych myslel, kněhkupci němečtí v Praze český obchod kněh z nepřízně zamezují; neboli česká příčinnivost na tomto ohledu ještě dosti vysoko se nevyšinula. Pobuďte jen zase Kronbergra k vydání oných registříků. Pozdravte Preslův, že je na schůzku přírodoznanců ku podzimu očekávám. Pozdravte Palackýho a osobně neznámého Šafaříka, bolí mne velmi, že jsem ho co kolegu pozdraviti nemohl. Naše vláda jest příliš obojetná, ohlíží se na všechny strany a neví, komu býti po vůli, ačkoli při všem vždy německá a horlivě němcející, co jí Slovanský všeduch časem svým hojně vynahradí.

Pozdravte Vaší ženušku.

Stůjíte v zdraví a milujte Vašeho upřímného Jana Purkyně

Mezera v korespondenci možná znamená, že se dopisy z období mezi červencem 1833 až listopadem 1834 nedochovaly; jistě existoval aspoň Hankův list, na nějž Purkyně naráží ve svém dopise č. 28.

28. 1. 11. 1834, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Informuje o své práci, o návštěvě Krakova^{47/} a společných polských známých. Žádá o zaslání knih.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Ve Vratislavi dne 1^{ho} listopadu 1834

Milý Václave!

Odpusťte, že tak pozdě na Vaše psaníčko odpovídám. Byl jsem tak zabrán v tom nejstarším vocabuláři, totiž přírodě, že jsem až na ty od Vás poznamenané zapomněl. Však zpamatovav se hned jsem spěchal do naší bibliotéky, a všechny podotknuté knížky a knihy tam natrefil. Třeba jenom, aby jste vyznačil, o čem bych Vám zprávu dátí měl, ačkoliv, jak Vás snad Fallerslebenský^{48/} bludně zpravil, takovým bádáním se nezanáším.

Děkuju za památné penízy s Vaší podobiznou. Snad již ta ruka, co má moc vázati, aneb povoliti, na zemi české povolila. Vaši žádost tlumočení Vašich dík v naší slezské společnosti jsem již vykonal, prosím o podobné posloužení u Muzeum. Jestí mi líto, že v tom exempláři

^{47/} Vylíčení Purkyňova zájezdu do Krakova je obsaženo v jeho listu choti Julii z 13. září 1834, srv. Růžena Pokorná-Purkyňová, op. cit., s. 52.

^{48/} Totiž A. Hoffmann, viz seznam osob.

Vyžihína^{49/} několik listů brakuje, snad se odpisem dosaditi dají. Cožpak to ještě nikdo nepřeložil? Jest k politování, že tak málo zábavných knížek v češtině se vydává, že i ti, kteří by rádi čtli, nedostatkem k jinojazyčným sahati jsou přinuceni. Kdyby se aspoň pilně překládalo, dopoky by jakýs originální duch se vyskytl. Na taký způsob není možno odolati knihové povodni z Němec na Čechy se rok co rok tužejí hrnoucí. Byl jsem ondy v Krakově, divili se tam Čechu z Vratislavi: vytýkal jsem jim, že tak málo známosti o Čechách a o češtině sobě nabývají; snad to bylo něco k platu; neb knihkupec S. Friedlein hned potom novovycházející české knihy v svůj sklad sobě objednatí hodlal.

Starečka Bandtkie jsme zase u nás shledali; tiskne se tu nové vydání jeho Historyje Polsky,^{50/} dejž mu Pánbůh ještě další živobyti. Maciejowski, jehož knížku jsem za wiewa drahou vydával, okazoval mně na Vás, kdežbych takovou lacněji obdržeti mohl, začož prosím, abyste mi ji na můj rachunek skrze Hásovo kněhkupectví, které mně nově vycházející knihy přisílá, odeslal; podobněž nejposlednější dílek Vašich starobylých skládání, o kterých Bowring^{51/} jako o zapozdněným díle zmínku učinil. Pozdravte Palackýho, jsemť jeho dlužník; nemám však čím zaplatiti; dá-li bůh ročníky snad přijde i můj rok, kdy zaplatím.

Pozdravte Vaši milou choti a přejte ještě Vašemu upřímnému příteli

Janu Purkyňovi

29. 3. 2. 1835, Praha; (J II, s. 83—84)
Hanka Purkyňovi: *Posílá nové vydání Královédvorského rukopisu, podává zprávu o přátelích v Praze.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

30. 9. 4. 1835, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Posílá pro Hanku a další přátele knihy a listy a dává instrukce, jak s nimi naložit. Oznamuje smrt své choti. V postskriptu, obsáhlejším než sám dopis, se nejprve zmiňuje o svých vyhlídkách na přechod do Prahy, potom podává zprávu, že Pulkavova kronika byla nakonec prodána do Krakova, dále píše o literárních snahách pastora J. Kačera a o poměrech v českých protestantských obcích v Prusku.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

^{49/} Jde o povídku Fadeje V. Bulgarina, Ivan Vyžigin, Derpt 1829; v češtině vyšla v překladu J. Bačkory: Ivan Vyžihin, Praha 1842.

^{50/} Ve Vratislavi skutečně tohoto roku, jenž byl zároveň rokem autorovy smrti, vyšlo třetí přepracované vydání Bandtkiova díla Dzieje narodu polskiego.

^{51/} Srv. pozn. 40.

Z Vratislavy dne 9^{ho} dubna 1835

Milý Václave!
Dochází Vás s tímto listem paket obsahující všelijaké listivo a pisivo. Na Vás jsem to nejhlavněji z té příčiny adresoval, že Vás za Maciejowského pravodavstvo v dlouhú stojím, ku kterému proto přítomného břemínku připsati můžete. Obsahuje 1° na Vás od Muczkowského z Krakova exempláře jeho nové tuším habilitační a nebo doktorní disertace de Paulirino Pragensi^{52/} já přiložil pro Národní muzeum jeden kus od mé nanovo vyšlé knihy De motu vibratorio^{53/} 1 exemp. Janu Preslovi s psaníčkem. 2. paketek panu profesorovi Fischerovi, v kterém se nachází diplom od naše společnosti, mé knihy 2 exp. a pak roční hlášení Slezské společnosti. 3. 2. exp. hraběti Šternbergovi. 4. 1. exp. panu protomedikovi dr. Nádhernému, 5. 1 exp. panu prof. Krombholzovi. 6. paket s exemplarami též k oddání p. prof. Fišerovi, který je dále odevzdá. 7. 1 exemplář hraběti Buquoyovi. 8. 1 exp. Hildprandtovi. Odpusťte, že jsem Vám tak obtížen, však jiného neznám prostředku. Oznamuji Vám s velikým zármutkém, že mně má milá neoceněná žena 13^{teho} února na nervové zimnici zemřela.

Buďte zdrav, mé úklony Vaší choti.

Váš upřímný

Jan Purkyně.

Přidán list od našeho kněhkupce Hirta (v knize založen): na Haase. Pište mně brzo, jestli se to k Vám od Hirta šťastně dostalo. Děkuji za odeslané Hoffmannu knížky. Přidávám ještě medail mého testě Rudolphi^{54/} do sbírky muzejní. Což Vás ještě nedostal rozhřešení?

Rád uvidím, jestli mne naši budou chtít, já jsem zajisté neopominul se jim nabádat, a to neméně než na trojí způsob. Aspoň budu moci říci, že na mně nechybili.

Přiloženou knihu s listem odevzdejte prosím na počtu na barona Hildprandta mladšího. Pozdravte Palackýho a řekněte mu, aby mi napsal titule kněh historie slezské se týkajících jež bych s příležitostí, která se přechoasto nevyskytuje u našich antikvářů, pro české muzeum zakoupil. Že Kronika česká, o kterou jste se zajímal, vandrovala do

^{52/} Józef Muczkowski, Liber viginti artium, Kraków 1834. Srv. k tomu Muczkowského dopis z 24. 3. 1835, v němž Purkyně žádal o odeslání publikace Hankovi: Jarosław W. Opatrny, Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniém, Wrocław 1969, s. 289. Velmi zajímavá je odpověď na tento dopis z 19. 5. 1835, v níž Purkyně vyslovuje své názory na význam česko-polských vztahů; srv. tamtéž, s. 352—353.

^{53/} Jde o spis J. E. Purkyně a jeho žáka G. G. Valentina, *Phaenomeno generali et fundamentali motus vibratorii continui in membranis etc.*, Vratislaviae 1835, přetištěný v O. o. I, s. 227—371.

^{54/} Purkyněův tchán Karl Asmund Rudolphi (1771—1832) byl stejně jako Purkyně sám sběratelem medail. Uvedená medaile je určitě totožná s tou, která je reprodukována v Životě tří generací R. Pokorné-Purkyňové na s. 29.

Krakova, bude Vám povědomo. Co Bantke [Bandtkie] v programu o ní řekl, jest skoro jako nic. Za několik dní navštívím Kačera (o němž též Kollár zmiňuje se) ve Velkém Táboru. Já mu dosílám české knihy: sám kupovati sotva v stavu bude pro malé své příjmy. Já ho nabádal k literárním pracem, zdá se ale býti příliš sklíčený, takže nic nežli svá kázání a to s velikou pilností skládá. Hirt zarazil knihkupecký obchod v Plesu (sích?).^{55/} Snad tam také něco českých knížek odbude. V Husinci pastor Tardy pro literaturu jest mrtev, ačkoli dobře stojí. Ty protestantské kolonie nemají záchutí nežli v biblii a v svých církevních písních, ostatní jest jim všecko světácké. Já jim půjčoval náky knížky, ale sotva kterou jsem zase obdržel. Kdyby tam byl pro literaturu horlivý pastýř, mohlo by se něco činiti.

Nerad bych umeškal prenumerata na Balbiho geografii,^{56/} oznamte mne ještě včas! Pozdravte všichni známé. O teologickém pražském časopisu náš prof. Ritter v bonnském německém něco oznámil: co nejdříve mne najme, abych mu z něho cos tlumočil. Krakovskému Kwartalníkovi jsem doslal můj derptský časopis, aby na mé nabádání vzdával též zprávy o ruské literatuře. Doufám, že polskou nechutí proti ruštině něco překoná. Copak se stane s technickým časopisem? Cožpak se žádný k tomu nenašel? Těší mne, že konečně Jungmann se stal prefektem. Snad tím něco více pochvilé u vplyvu pozíská. Vinšoval bych, aby se stal profesorem literatury české a po chvíli všeslovanské v Praze.

Pozdravte Karla Presla a Cýpa. [?] Mějte se dobře.

31. 19. 4. 1835, Praha; (J II, s. 84—85)

Hanka Purkyňovi: *Sděluje, že předal listy i knihy a že přitom měl příležitost promluvit s K. Šternberkem. Ten přislíbil, že využije svého vlivu, aby Purkyňovi dopomohl k získání profesury fyziologie na pražské univerzitě.*^{57/} LA PNP, FJEP, kart. 5.

^{55/} Pless, město v Horním Slezsku, dnešní Psczyna.

^{56/} Balbi Adriano, Abrégé de géographie redigé sur un plan nouveau, Paris 1835. Purkyně má zřejmě na mysli chystaný český překlad díla, který pak skutečně vyšel ve třech svazcích v Praze v letech 1835—1842 pod názvem: Zeměpis, čili úplné vypsání oborů zemského.

^{57/} Srv. k tomu Purkyňův dopis K. Šternberkovi z 22. 3. 1835, J. Tywoniak, Neznámý dopis J. E. Purkyně K. Šternberkovi z roku 1835, Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky 6, 1961, s. 258—264, a Šternberkovu odpověď z 30. 5. téhož roku, J I, s. 170. Další svědectví k tomuto prvnímu Purkyňovu pokusu o návrat do vlasti nacházíme v jeho dopise F. Palackému z 11. 2. 1836 (srv. J I, s. 7). Palackého reakci na tento dopis neznáme, ale o tom, že měl velký zájem, aby se Purkyně do Čech vrátil, svědčí jeho dopis Purkyňovi z 31. 12. 1842, srv. J I, s. 27—30.

32. 20. 7. 1835, [Vratislav]
Purkyně Hankovi: *Vyjadřuje skepsi, pokud jde o získání profesury v Praze, žádá o zaslání Kollárovu Slávy dcery.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Milý příteli!

Příložené listy, jeden Vám a ostatní podle zápisu od Matějovského Vám odesílám. Očekáváme zde velikých hostů. Jak to s mou záležitostí stojí, zcela nevím. Mnoho naděje nemám. Ostatně všecko prozřetelnosti vyšší odevzdávám a od těch pánů, kterým jsem skrze Vás onehdy mé doslání učinil, mimo Šternberka ani jeden neodpověděl. M.[aciejowski] mně též sem 6 exemplářů^{58/} k rozprodání doslal, 3tí a 4tý díl k doplnění pro sebe od Vás očekávám. Oznamte, co jsem dlužen, abych to zapravil. Rád bych zase exemplář nového vydání Kollárův Slávy dcery od Vás obdržel. Můj jsem daroval Kačerovi ve Velkém Táboře, jež jsem na svatodušní svátky navštívil.

Budte zdrav, pozdravte Vaši choti a ostatní přátele vlastenští.

Váš věrný

Jan Purkyně

Dne 20^{ho} července 1835.

33. 19. 12. 1835, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Podává zprávu o jednání akademického senátu vratislavské univerzity o zřízení profesury slavistiky a možnosti, že by na toto místo byl povolán P. J. Šafařík. Informuje o své návštěvě ve Vídni, kde žádal hraběte F. Kolovrata o pomoc v záležitosti pražské profesury fyziologie.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 19 prosince 1835

Milý Václave!

Posílám Vám tu dnes lístky od Matějovského.^{59/} Jeden na Vás, druhý na Šafaříka. Z knížek, co mně k rozprodání přislal, můj exemplář jsem si doplnil a peníze na celé dílo s ostatními co nejdřív odešlu. Protož prosím, aby počet za dva první díly, jež jsem obdržel z Prahy, zrušen byl. Před několika nedělemi zase v našem akademickém senátě rokováno bylo o přivolání Šafaříka. Ministerium žádalo, abychom vakující místo lektora polského jazyka co nejdříve obsadili [o což se, již tomu

^{58/} Jde o Maciejovského spis *Historia prawodawst slowiańskich*, Warszawa 1835, srv. k tomu Maciejovského dopis Purkyněvi ze 14. 6. 1835 a Purkyněovu odpověď z 29. 6. tr., Milan Kudělka, *Korespondence Jana Ev. Purkyně s W. A. Maciejovským*, Slezský sborník 59, 1961, s. 529—540.

^{59/} Purkyně zde i v předešlém dopise počestuje jméno Maciejowski.

5 let, že polské věci padly, nestaralo), aby tím snad své zdráhání a váhání ukázalo. Senát odpověděl, že s lektorstvím se ještě čekati může, protože zde nechybí příležitost polskému jazyku se naučiti, že ale v nově a snažně prosí, aby konečně tak dlouho očekávaná profesura literatury slovanské se obsadila. Také slyším, že ve vojenském berlínském ústavu teď se také ruskému jazyku učiti má. Tak pomalu slovančina na západu hynoucí, od východu zase se zmocní. Ve Vídni jsem se 13 dní zdržel, panovala tam zlá pohoda, protož jsem mnoho času zmařil. H. Kolovratovi jsem se představil i mou službu obětoval, i od něj jemné ač neurčité přísliby obdržel. Třeba tedy bude čekati času. V derptských ročníkách v posledním svazku jsem četl, že podle pravidel ústavních na každé moskovské univer[zi]tě stolice profesora všeslovanského zřízena býti má. Podle mého zdání ještě ani jedna obsazena není. K čemu to prodlévání, mohli aspoň již Kucharského obstarati. Na novou encyklopedii ruskou nechal jsem prenumerovati. Náš Samskrđan[?] ^{60/} také již se začal slovanštině učiti. Pozdravte Hořičku; chtěl mně při odchodu můj portrét darovat, ať to trochu spraví a daruje do muzeum.

Pozdravuji Vaši choti a žehnám Vás přátelsky

J. Purkyně

34. 31. 12. 1835, Praha; [J II, s.85—86]
Hanka Purkyňovi: *Uvažuje o možnostech zřízení profesur slavistiky na pruských univerzitách a oznamuje, že Šafařík by byl ochoten takové místo přijmout. Podává zprávy o přátelích v Praze.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

35. 18. 1. 1836, [Vratislav]
Purkyně Hankovi: *Pouhý vzkaz.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Dne 18. ledna 1836

Milý Václave!

Posílám Vám několik listů od Maciejovského. Váš zítra teprve odešlu. Mějte se dobře i s Vašimi.

Váš Jan

Z dochovaných materiálů se nedá stanovit, zda korespondence v následujících čtyřech letech ustala, anebo zda se nějaké dopisy ztratily.

^{60/} Snad „sánskrđan“, tedy odborník na sánskrť. Koho měl Purkyně na mysli, lze těžko zjistit.

36. 22. 7. 1840, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Vyjadřuje radost nad návštěvou I. I. Srezněvského, kterého za ním Hanka poslal. Děkuje za Hankovu polskou gramatiku a podává zprávu o polských poměrech.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 22. července 1840

Milý Václave!

Včera jsem měl tu nevýslovnou radost, od Vámi mně poručeného Rusa pana Srezněvského pravou českou mluvou pozdraven býti. On bude za čas svého pobytu meškat u mne; i budu mít to potěšení aspoň na nějaký čas po slovansku moci živu býti. Děkuji Vám za vydání Gramatiky polské a za poslání mi jí. Mluveno v mé slovanské společnosti o tlumočení polským toho díla, já ale ohlásil každé takové podniknutí za patisk. Kdo se z Poláků baviti může čtením gramatiky, může si též lehce onu skrovnou gramatickou terminologii přisvojiti. Kdyby stálo kritiky polské, byl bych žádostiv slyšeti soudy o Vaší knize; tak ale mnoho na úsudky žurnalistických per se pokládati nemůže. Posílám Vám tu něco od Ceusznera^{61/} krakovského. On zhotovil popsání Wěliczky a Tater, hodlá to vydati. Byl nedávno ve Varšavě a žaluje velmi na ochablost tamějšího literáckého a vědeckého živobytí. Změniž to bůh a car. Přiložil jsem Vám dva exemplary polského Ohlasu Čelakovského,^{62/} jeden Vám a druhý Muzeu. Buďte zdrav, pozdravte Vaši choť. Lešenská manuskripta stojejí pod řízením konsistoria a není k pomyslení, aby se dobytí daly jinak než brannou rukou.

Váš upřímný Jan

37. 16. 10. 1840, Praha; [J II, s. 87]

Hanka Purkyňovi: *Děkuje za knihy, vyslovuje souhlas s překladem své knihy o polské gramatice do polštiny.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

^{61/} Jde o Ludwika Zeuschnera, který se v korespondenčním styku s Purkyněm většinou podepisoval Zejszner. V literatuře o něm se vyskytují obě poslední formy jména, ne však ta, již zde užívá Purkyně. Jinak viz přehled osob.

^{62/} Jde o Echo pieśni czeskich, Wrocław 1840; překlad je dílem polského studenta vratislavské univerzity Aleksandra Szukiewicze (1816–1885), který se později stal proslulým publicistou. V době svých studií byl členem spolku slovanských studentů Towarzystwo literacko slowiańskie, který ve Vratislavi založil a vedl J. E. Purkyně. Purkyně Szukiewiczowi při překládání pomáhal, napsal k dílu předmluvu a postaral se i o jeho vydání a distribuci. Později inspiroval také překlad druhého Ohlasu, jež pořídil jiný student, rovněž člen a v letech 1842–1843 také tajemník zmíněného Towarzystwa, Henryk Szuman (1822–1910), pozdější významný polský politik. Odgłos pieśni ruskich vyšel v Poznani roku 1844 a překladatel jej dedikoval Purkyňovi. Srv. korespondenci obou Purkyňových žáků s jejich učitelem in: Jarosław W. Opatrny, c.d., s. 388–397.

38. 9. 1. 1841, Vratislav

Purkyně Hankovi: *Žádá o radu, jak by měl zařídit distribuci svého překladu Schillerových básní, který vydává vlastním nákladem, aby aspoň zčásti pokryl výdaje s tím spojené.*^{63/} LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy 9^{ho} ledna 1841

Milý Václave!

Děkuji Vám za Vaše poslání. S Vaší gramatikou se bavím s Koteckim, jenž se zdá míti chuť ji přeložiti. (Z uwagami, nebo Poláci nejsou se vším spokojeni, co Vy vystavujete.) Já jsem se teď skoro stal vydavatelem, nevím, jak se mi to podaří. Kdybych jen věděl, jak se vytáhnouti z drápů knihkupců. Mám tu již měsíc první díl básní Šillera vytištěný ležet a ku konci toho měsíce druhý se dotiskne. Prosil bych Vás, abyste mi radu dal, jak s tím nejlépe pochodit. Kdybych meškal v Praze, vedl bych svůj vlastní sklad a kupcům bych vydával na slušné výminky. Tak ale v cizině přinucen jsem komisionáře sobě zjednati a za polovici rabatu jest příliš mnoho. Co by Vy jste v tom činil? Pište mi co nejdřív. Okouzlenou růží a Odglos^{64/} jsem poručil Kronbergrovskému knihkupectví, avšak jsem se dověděl, že to oni veřejně neoznámili ani nerozeslali (aspoň Neureter nic neobdržel). Jestli páni chtějí jen tak z ruky, z vlastního krámu prodávat, začpak dostávají polovici rabatu? Asi pro svou vlastní kapsu; to se mně zdá bezprávné. Zdejší knihkupec Schultz mne přemlouvá, abych Šillera dal u Komisi jeho bratra v Praze, vedoucího Dirnböckova kupectví,^{65/} ale též za polovici, chtěje obstarati rozesílky po všech rakouských zemích a ohlašování. Nevím, co učinit, prosím poradte, a to co nejdříve, nebo druhý díl se již dotiskuje a rád bych ještě k postu na tržišti vystoupil.

Kde jest Srezněvski, pozdravte ho, jestli ještě v Praze. Dovím-li se z Vašeho na brzce očekávaného listu, že ještě v Praze pomešká, odepište mi hned.

Očekávaje brzkou odpověď zůstávám Váš upřímný Jan Purkyně

^{63/} Bedřicha Šillera Básně lyrické I a II, přeložil a vydal Jan Purkyně, ve Vratislavi 1841; přetištěno v O. o. XI, s. 65–307. O tomto Purkyňově díle jsou četné zmínky v jeho korespondenci s českými přáteli (F. L. Čelakovský, J. Jungmann, J. Kačer, J. P. Koubek, K. Presl, A. J. Vrtátko) i s cizinci, kteří se o jeho překlad zajímali (W. Cybulski, R. Glaser, B. Kopitar, W. A. Szerlecki, H. Valentinová (manželka Purkyňova žaka G. G. Valentina), K. A. Varnhagen von Ense) a také ovšem s oběma muži, jimž Purkyně svůj překlad dedikoval: I. díl baronu Franzi Hildprandtovi (srv. také korespondenci Ferdinanda a Antonie Hildprandtových), II. díl generálu V. Molostvovovi.

^{64/} Okouzlená růže je překlad básně E. Schulze, který je dílem Purkyňova přítele, pastora Josefa Kačera. Purkyně knihu vydal svým nákladem ve Vratislavi roku 1840 a staral se i o její distribuci, jak svědčí také jeho korespondence s českými přáteli. K polskému překladu Čelakovského Ohlasu písní českých srv. pozn. 62.

^{65/} Purkyně pak vskutku svěřil Dirnböckovu knihkupectví péči o odbyt svého díla v Čechách.

39. 22. 1. 1841, Praha; (J II, s. 87—89)
Hanka Purkyňovi: *Sděluje své zkušenosti s knihkupci a je všeobecně skeptický k možnosti úhrady nákladů knih vydaných ve vlastní režii. Uvádí, jak sám dopadl při edici své polské gramatiky. Podává zprávy o přátelích.* LA PNP, FJEP, kart. 5.

40. 4. 3. 1841, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Posílá překlad Schillera a žádá, aby se Hanka postaral o jeho recenzi v časopise Ost und West.^{66/} Informuje o plánech na zřízení profesur slavistiky v Prusku a o tom, že učí Lužické Srby česky.* LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy dne 4^{ho} března 1841

Milý Václave!

Posílám Vám a bibliotéce Muzeuma po Šilleru, přijmíte blagosklonno. Doufám, že se mně mnoho podařilo, ačkoliv bych nyní mnoho jinak zrobil, však už to z ruky vyletělo a nenáleží více mně. Kdyby to někdy přišlo k druhému vydání, tak bych se k tomu ještě jinak přitočil. Zatím buď jak buď. Snad Vám také přišly pověsti o těch slovanských profesurách, co se v Berlíně a ve Vratislavě kvůli stavům poznaňským zříditi mají^{67/} Byl to velký postup slavismu, a u nás by to snad časem vedlo k zřízení univerzity polské v Poznani. Jestlipak se ještě české dočkáme. Kdypak Vy ohlásíte lekcie všeslovanské na Vaším učilišti. Snad až bude po vojně. Nebo prý jak jsem četl v dnešních našich novinách, v Těšinsku se rekrutizuje a lid se chápe zbraní mit wahrhaft deutschen Geist und freut sich schon auf Frankreich. Prenumeraty na mluvnici srbsko-lužickou sem něco nasbíral i posílám Vám. Přiložil jsem také lístek od Mosbacha. Co neděli vyučují trochu mladý Wendy českému jazyku, a mám z nich potěšení. Wendové musejí k nám anebo k Polanům přilnout, aby svůj tak velmi zanedbaný a zchudlý jazyk zase vzkřísili a obohatili. To moji Wendové dobře uznávají a mnohdykrát zkušejí chtít něco z českého na wendicky překládati. Prosím Vás, postarejte se, aby v Ost und West anebo v Bohemii poctivě oznámení a mínění o mém tlumočení Šillera se stalo. Němci zdejší ještě tomu nevěří, že by možno bylo, jejich vysokého básníka na tak opovržený selský jazyk, jako jest český, přetlumočiti. Nebudou tomu věřiti, až jim to řekne jakýs Německočech, a pak se podíví. Nerad bych, kdyby mně jakýs kritikasoš tu radost zkazil.

Mějte se dobře, pozdravte Vaši choti a přejte Vašemu Janu.

^{66/} Literární časopis vycházející v Praze v letech 1837—1848, který sledoval program slovansko-německé vzájemnosti. Jeho redaktorem byl Rudolf Glaser (1801—1868) a Purkyně sám do jeho listu přispíval překlady beletrie ze slovanských jazyků. K tomu, jak Hanka vyřídil Purkyňovu žádost, srv. jeho dopis. č. 41.

^{67/} Srv. k tomu Purkyňovu korespondenci s Šafaříkem z let 1841—1842.

41. 21. 3. 1841, Praha; (J II, s. 89—91)
Hanka Purkyňovi: *Děkuje za překlad Schillerových Básní a kriticky jej oceňuje, zařídil, aby recenzi do Ost und West napsal J. P. Jórdan, a doporučuje tohoto badatele Purkyňovi jako případného kandidáta na některou z nově zřizovaných profesur slavistiky.^{68/}* LA PNP, FJEP, kart. 5.

42. 23. 5. 1841, Praha^{69/}
Hanka Purkyňovi: *Oznamuje, že Šafařík odjel do Berlína k jednání o profesuře slavistiky.^{70/} Doporučuje Purkyňovi paní Krolickou, která má navštívit Vratislav.* LA PNP, FJEP, kart. 7.

Drahý příteli,

že pan Šafařík do Berlína odjel, bude Vám povědomo. Přál bych, aby to všechno dobrý zdar mělo, a jak já myslím, bylo by nejlépe, aby se zvláštní ohled na ty nářečí bral, jichžto národy pod pruským berlem obývají, neboť co jen pravý učitel státu přináší, to se jen pevně a nepohnutě odvíjeti může, každá prázdná věc sama sebou padá. Vaše Óda Molostvovu^{71/} velmi se Vám podařila, s velikým potěšením sem ji četl a opět četl, Molostvova také dobře znám: dle Severní pčely povýšen jest na atamana. Jórdanovu Gramatiku^{72/} budete již míti, já sem včera pro Uvarova 3 exempláře po paní dvorní radové Krolické poslal, a že sem zapomněl, jak z konceptu vidím, ve psaní doložit, že je posílám jménem pana Jórdana, prosím, abyste sobě nestěžili přiložené psaníčko paní dvorní radové doctivě odevzdati: ona ve Vratislavi přijede as v úterý neb ve středu jistotně. Bude Vás těšiti známost její, jestiť vzdělaná paní, mluví též polsky. Její synek as 6-letý je veliký milovník přírodopisu. Ve Vratislavi ji snadno v hostinci naleznete, jede s povozným na svém kočáře, má dcerušku a ňaňku a děvušku s sebou. Těším se, že letos do Čech přijedete. Buďte zdráv, moje žena a její sestra Vám také uctivé poručení posílají, Váš nejoddanější Václav Hoříněvský^{73/}

V Praze 23. máje 1841

^{68/} Jórdan se stal o rok později lektorem slavistiky na univerzitě v Lipsku, zda na tom měl nějakou zásluhu Purkyně, není známo. Kdyby tomu tak bylo, patrně by mu byl Jórdan poděkoval, když mu v dopise ze 7. 12. 1842 oznamoval své jmenování do Lipska. Tento a další tři Jórdanovy dopisy Purkyňovi vydal Josef Páta, Jan Ev. Purkyně a Lužičtí Srbové, in: Jan E. Purkyně, sborník statí, Praha 1937, s. 260—285. Jinak viz přehled osob.

^{69/} Hanka přiložil tento svůj dopis k listu Jana P. Koučka Purkyňovi, který je datován 22. 5.

^{70/} Srv. Purkyňovu korespondenci s Šafaříkem, zvláště dopisy č. 61 a 62.

^{71/} Báseň, kterou Purkyně zařadil za věnování do druhého dílu svého překladu Schillerových básní, srv. O. o. XI, s. 188—189.

^{72/} Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz, Prag 1841.

^{73/} Hanka se narodil v Hoříněvsi a občas se podle toho podepisoval tímto pseudonymem.

43. 28. 6. 1841, Vratislav
Purkyně Hankovi: *Zpravuje Hanku o příznivém dojmu z paní Krolické, stěžuje si, že nemá zprávy od Šafaříka.*^{74/} LA PNP, FJEP, kart. 14.

Z Vratislavy 28. června 1841

Milý Václave!

Tento lístek Vám oddá dobře známá paní Maciejowska, kterou Vám ještě poroučet bylo by zbytečno. Paní Krolicka [!] jsem v čas mně od Vás popsany šťastně zastihl, Váš list jí oddal, v ní velmi zajímavou francouzsko-slowanskou ženštinu seznal, a jí několik našich řadkostí ukázal. Nevím, baví-li nyní Šafařík v Berlíně nebo ne, nic u nás o něm slyšeti, aniž mi sám nepíše, zdá se býti v svých plánech velmi zahlouben. U nás je lid měšťanský velmi rozjitřen, zbouřily se jim v hlavách konstituční ideje, nevím, co z toho flegma germanský vylíhne. Ten jeden exemplář Šillera byl opravdově určen Tomáškově, i prosím jej oddat, za to vezměte si pro Muzeum jeden exemplář v Dirnböské knihovně.

Hodlám se na počátku září zase do Čech pustiti a zvláště k Hildprandtským.

Buďte zdrav a pozdravte ode mne uctivě Vaši choti.

Váš upřímný

Jan Purkyně

KORRESPONDENCE JANA E. PURKYNĚ S PAVLEM JOSEFM ŠAFAŘÍKEM.

44. 14. 6. 1830, Nový Sad; [J I, s. 35—36]
Šafařík Purkyňovi: *Bartoloměj Kopitar ho informoval o Purkyňově sdělení, že berlínská univerzita, respektive několik členů jejího profesorského sboru, zamýšlí nabídnout Šafaříkovi profesuru slavistiky. Žádá Purkyně o bližší sdělení v této věci, protože by měl též možnost obdržet obdobné místo v Petrohradu, ale vzhledem k tamnímu drsnému klimatu by dal přednost Berlínu.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

45. 11. 11. 1830, Vratislav
Purkyně Šafaříkovi: *Sděluje, že Kopitar nepochopil správně stav věcí: v Berlíně se zatím pouze uvažuje o zřízení stolice slavistiky, ale kladou se tomu do cesty různé překážky. Purkyně jednal o možnosti zřídit*

^{74/} Šafařík referoval Purkyňovi o své berlínské cestě se značným zpožděním, srv. jeho dopis č. 62.

stolici slavistiky ve Vratislavi a získal pro tento úmysl rektora tamní univerzity Wachlera, jenž je Šafaříkovi velmi příznivě nakloněn. Ale ani zde se v současné době nedá mnoho udělat. Purkyně radí, aby Šafařík napsal Wachlerovi, a doufá, že se v budoucnu plán podaří realizovat. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Breslau den 11ten November 1830

Euer Wohlgeboren!

Vor allem bitte ich um Verzeihung, daß ich mit meiner Antwort so lange gezögert habe, ich hatte zu wenig Data um nur irgend etwas bestimmtes schreiben zu können, und auch jetzt kann ich nichts befriedigendes berichten.

Kopitar hat mich wahrscheinlich mißverstanden, nach dem was er Ihnen geschrieben. In Berlin und nicht in Breslau, und zwar in der Gesellschaft, welche die kritischen Jahrbücher herausgibt und an welcher ein sehr wichtiges Ministeralglied Johannes Schulze Teil hat, war von Ihnen die Rede, weil man das Bedürfnis eines Slawisten gefühlt hat und Kopitar sowohl als Hanka die Teilnahme abgelehnt haben. Indessen übernahm ich es, und meine erste Aufgabe war die Rezension Ihrer slawischen Literatur, welche eben im Septemberheft erschienen ist. Ich habe noch im Verlaufe dieses Jahres die Unentbehrlichkeit eines Slawisten im wissenschaftlichen Organismus Preußens der Gesellschaft dargestellt, und Sie besonders als geeignet angepriesen. Seitdem erfuhr ich nichts von dort aus.

Unsere Breslauer Fakultäten und überhaupt die der übrigen preußischen Universitäten haben allmählich beinahe ihr Stimmrecht aufgegeben und es wird gegenwärtig alles von Oben mit Rücksicht auf den Ruf Pr[eußens] besetzt, nur indirekt kann noch hier gewirkt werden. Indessen scheint Kopitar Mißverständniß die Sache auch hier in Anregung bringen zu wollen. Nach Empfang Ihres Briefes nahm ich mit Wachler Rücksprache. Er ist Ihnen sehr geneigt. Schon früher hatte er Ihr Lehrbuch sowohl in Hinsicht des Inhaltes als des Stiles öffentlich gerühmt, und Sie, obgleich einen Slawen, in der Schreibart den Deutschen zum Muster gestellt. Als ich ihm von Ihnen Nachricht und Gruß brachte, sagte er, er hätte von Ihnen mehr zu lernen als Sie von ihm, auch trug er sich sogleich an, mit unserem Universitätskurator wegen Ihnen zu sprechen. Er stellte ihm die Wichtigkeit eines Slawisten besonders hier an der östlichen Grenze Deutschlands vor und bemühte sich, ihm die Idee einen altskandinavischen Schriftforscher zu berufen, auszureden. Indes war Prof. juris Gaupp in Wien gewesen und erfuhr von Kopitar dasselbe, was Ihnen geschrieben wurde. Dieses brachte Ihre Sache in neue Anregung. Wachler ist indes Universitätsrektor, und obgleich durch diese Stellung sein Einfluß um wenig vermehrt ist, so war doch eines seiner

ersten Geschäfte, den Kurator für Sie zu stimmen. Dieser ist ein Geldmann und besonders aufs Ersparen gerichtet, es wird mit ihm schwer halten. Geben Sie indes diese Aussicht nicht auf. Schreiben Sie an Wachler, er schätzt Sie ungemein, Ihr Brief wird ihn wenigstens erfreuen. Sollten Sie unter annehmbaren Bedingungen hieher gerufen werden, wird niemand mehr erfreut sein als Ihr in vollkommener Hochachtung ergebener Purkinje

Šafařík na tento dopis podle všeho neodpověděl, zda psal Wachlerovi, není známo. Po osmi letech navázal přerušovaný písemný styk Purkyně, když Šafaříkovi po W. Cybulsském poslal časopisy ruského ministerstva osvěty. Dopis, jímž tuto zásilku patrně doprovodil, se však nedochoval, a tak je znám až zase dopis Šafaříkův.

46. 10. 12. 1838, Praha; (J I, s. 36—38)
Šafařík Purkyňovi: Děkuje za zaslané časopisy, podává zprávy o přátelích a o novinkách v české literatuře; komentuje nepříznivý Kopitarův posudek Slovanův starožitností,^{75/} stěžuje si na nepřesné zprávy o své neutěšené finanční situaci uveřejněné v ruských časopisech. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Purkyňovy odpovědi na tento a další čtyři Šafaříkovy dopisy se nedochovaly. Na jejich obsah lze usuzovat jen ze zmínek v Šafaříkových listech Purkyňovi.

47. 21. 2. 1839, Praha; (J II, s. 28—30)
Šafařík Purkyňovi: Oznamuje, že otiskne v Muzejníku Purkyňův článek o železnicích,^{76/} ovšem s vynechávkami vynucenými cenzurou. Smířil se s Pogodinem, jenž psal o jeho údajné nouzi. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

^{75/} Purkyně sám publikoval v Květech 22. 2. 1838 článek Hlasy ruských recenzentů o Šafaříkových Starožitnostech slovanských; je to překlad ukázek z příznivých kritik částečného překladu Šafaříkova spisu do ruštiny, který pohotově již v roce českého vydání díla pořídil I. Bodjanskij (úplný překlad knihy vydal týž badatel v Moskvě v roce 1848), z pera V. V. Grigorjeva a A. D. Galachova; srv. O. o. X, s. 92—94 — text překladu a širší výklad celé záležitosti. Druhá z kritik byla otištěna v Žurnalu Ministerstva narodnogo prosvěščenja a tento časopis Purkyně Šafaříkovi, jak vyplývá z jejich korespondence, pravidelně posílal. A z faktu, že se Šafařík v tomto svém dopise nezmiňuje o Purkyňově článku, zatímco mu píše o Kopitarově kritice i o Bodjanském, lze takřka s jistotou vyvodit, že na Purkyňovo přátelské gesto, jež bylo, respektive mohlo být velmi dobrým důvodem ke znovunavázání korespondence, musel nějak reagovat již dříve. Zdá se tedy, že korespondence Purkyně-Šafařík byla obnovena již na jaře roku 1838, nikoli teprve v prosinci toho roku. Kolik dopisů se ztratilo, však určit nelze.

^{76/} O železnicích a jejich nevyhnutelné potřebnosti v Evropě, ČČM 13, 1839, s. 84—106 a 192—214, přetištěno v O. o. IX, s. 300 až 327. Článek není původní Purkyňovou úvahou, nýbrž volným překladem stati L. Rellstaba z roku 1836 (srv. komentář v O. o. IX, s. 327—331).

48. 5. 5. 1839, Praha; (J II, s. 30—31)
Šafařík Purkyňovi: Děkuje Purkyňovi za jeho péči o rozvoj české literatury. Oznamuje novinky z Prahy, odmítá otisknout v Muzejníku básně Josefa Kačera, které mu Purkyně poslal. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

49. 23. 1. 1840, Praha; (J II, s. 32—33)
Šafařík Purkyňovi: Posílá Hankovu zprávu o remešském evangeliáři a žádá, aby Purkyně uveřejnil výtah z ní v některém německém časopise,^{77/} informuje o novinkách v české literatuře. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

50. 18. 3. 1840, Praha; (J I, s. 38—40)
Šafařík Purkyňovi: Radí, v jakém nákladu má Purkyně vydat Kačerův překlad Okouzlené růže E. Schulze,^{78/} Podává zprávy o českých přátelích a literárním dění v Praze. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

51. 2. 5. 1840, Praha; (J I, s. 40—42)
Šafařík Purkyňovi: Žádá o pořízení opisu ukázek staročeského překladu žalmů z Olešnického žaltáře,^{79/} aby mohl srovnat jejich znění s textem Wittemberského žaltáře. Podává zprávy o novinkách v české literatuře. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

52. 22. 5. 1840, Vratislav
Purkyně Šafaříkovi: Oznamuje, že navštívil Olešnici a bez potíží našel žaltář, o nějž měl Šafařík zájem. Přikládá požadované výpisy z něho. Bude-li to Šafařík potřebovat, vypůjčí pro něho žaltář a pošle ho do Prahy, nabízí také, že o něm popřípadě napíše referát pro Muzejník. Informuje o překladu Čelakovského Ohlasu písní českých do polštiny, jehož vydání zajistil.^{80/} (V textu dopisu vynecháváme přepis ukázek žalmů 145, 69 a 109.) LA PNP, FJEP, kart. 15.

V Vratislavě 22^{ho} máje 1840

Milý příteli!

Po několika dnech po obdržení Vašeho listu pustil jsem se do Olešnice a beze vší obtížnosti tam požádaný žaltář ohlédal, Vám tuto žádaný odpis žalmů podáváje. [...]

Jestliže uznáte, podlé těchto zlomků, že tento text se od wittemberské-

^{77/} Purkyně této Šafaříkově žádosti nevyhověl a nereagoval nijak ani na to, když Hanka tuto proslulou staroslověnskou památku později skutečně vydal: Sazavoemantium Evangelium, nunc Remense, Praha 1846.

^{78/} Srv. pozn. 64.

^{79/} Tato staročeská památka je citována častěji jako Žaltář poděbradský, pod tímto názvem ji vydal Adolf Patera v Praze roku 1899. Srv. také Purkyňův dopis Palackému z 26. 10. 1840 (J I, s. 18—19), kde je zpráva o jeho objevu rukopisu žaltáře.

^{80/} Srv. pozn. 62.

ho různí, zaopatřím Vám náš exemplář na půjčku do Prahy. Jestli toho nebude potřeba a žádáte-li podrobnější popsání toho žaltáře pro Muzejník, učiním. Z Elzevírových vydání málo dosud jsem našel a zvláště z požadovaných nic. Co nejdříve pošlu Žurnál ministerstva. Čekám ještě na 12tý svazek, abych už poslal celý ročník, nevím, proč tak dlouho nepřichází. Zaopatřil jsem tlumočení Čelakovského Ohlasu českých písní a zde vydrukoval, pošlu asi 50 exemplářů Kronbergrovi v komisi, vždyť snad to neodepře. Na tisk Růže čekáme jen litery z Výmaru. Pozdravte přátele a zachovejte v přízni

Vašeho přítele a ctitele Jana Purkyně

53. 31. 5. 1840, Praha; [J II, s. 33—35]

Šafařík Purkyňovi: *Žádá, aby Purkyně zprostředkoval zapůjčení Olešnického žaltáře, protože je z textologického hlediska opravdu velmi cenný. Podává zprávy o novinkách v české literatuře.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Purkyně Šafaříkově žádosti vyhověl, ale jeho odpověď na tento a následující dopis se opět nedochovala.

54. 11. 8. 1840, Praha; [J II, s. 36—37]

Šafařík Purkyňovi: *Děkuje za zaslání knih a vypůjčení rukopisu žaltáře, slibuje jeho brzké vrácení. Ujišťuje Purkyně, že Schillerovy básně nejsou v Rakousku zakázány, doporučuje mu tedy, aby bez obav o možnost jeho odbytu v Čechách přistoupil k vydání svého překladu Schillera. Podává zprávy o přátelích a známých.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

55. 14. 10. 1840, Praha; [J I, s. 42—43]

Šafařík Purkyňovi: *Odpovídá na (ztracený) dopis ze 17. září a děkuje za zaslání Kačerova překladu Okouzlené růže.⁸¹⁾ Posílá nazpět rukopis žaltáře a připojuje několik knih. Informuje Purkyně o svých pracích a literárním dění v Čechách.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

56. 17. 2. 1841, Vratislav

Purkyně Šafaříkovi: *Informuje o záměru zřízení stolice slavistiky na berlínské univerzitě. Nejraději by pro ni získal Šafaříka, táže se na důvody, proč chce zůstat v Rakousku. O místo se ucházejí také jiní, Purkyňovi psali též Kampelík a Cybulski.⁸²⁾ ale ti podle jeho mínění*

⁸¹⁾ Srv. pozn. 64.

⁸²⁾ Srv. jejich dopisy Purkyňovi v této věci; Cybulského list z 9. 2. 1841 uveřejnil J. W. Opatrny, c. d., s. 51—53, Kampelíkův z 31. 1. 1841 otiskl E. Šebesta, Několik dopisů Janu Ev. Purkyňovi z let 1837—1848, Zvon 10, 1910, s. 180—181.

nejsou k profesuře zatím zralí. Nakonec žádá Šafaříka, aby mu napsal jména několika vhodných kandidátů na danou funkci. LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Z Vratislavy 17^{ho} února 1841

Milý příteli!

Vy nevěříte, v jakých klopotách tu vězí naše akademické ouřednictvo a vůbec to kruté německé ředitelstvo, zvláště z příčiny, že skoro všechny skargy hrabětem Račynským přednášené za pravdivé uznány byly. Nejnověji král zvláštní order vypravil k ministerstvu osvěty s tím zmíněním, že při tak ouzkém svazku německých a slovanských národů nejvyšší potřeba jest, aby i v Němcích na naučení se jazyků slovanských většího ouhledu dbáno bylo, pročež že se ustanovuje, aby na univerzítě berlínské a vratislavské řádné profesury slovanských jazyků, a kde toho potřebí, i seminaria k zdokonalení se v těchto jazycích zřízena byla. Právě mne navštívil náš univerzitetní kurátor,⁸³⁾ ukazuje mně dopis od ministerstva, kde nahoře dotčených slov, podobno z královského orderu vzatých, užíváno bylo, k tomu však tu snažnou prosbu připojil, abych Vás opětně k přijetí berlínské nebo zdejší stolice slovanské vyzýval.

Váš list, jímž ste Gauppovi odpověděl, dobře mi znám jest. Jaké příčiny máte v Praze zůstatí, známo mi není. Jsou-li to důvody ze záležitostí slovanských pocházející, mohl bych se ptáti, zdali by ta příležitost, která se nyní v Prusích vyskytla, nade všechny jiné převahu míti neměla. Jest potřebí na začátek a ukořenezení tohoto poučku slovanského národu bytu duchovního, aby mužové vpravdě apoštolského ducha o to se zasadili. Vímt dobře, že jste i v Rakousích neobchodimý, snad se o Vás již i tam ucházejí, snad to as hlavní příčina jest, že se od Vašeho stanoviště oddalovati zdráháte. Myslel bych však, že v Rakousích, podlé stavu osvěty, tak veliké požadování na muži učené se nečinějí, při také spoustě lidu slovanského, kdyby se potřeby podobné vyskytly, dříve by prostředky a pomoci se namanuly. V Berlíně jest značný počet tam studujících Rusů, pak ruské vyslanectvo týhodně s Petrohradem korespondující, velký počet Poláků, hodina od Berlína Riksdorf český,⁸⁴⁾ prostředky pro bibliotéku bez hranic, a položení, co se týče výhodnosti živobyť, bylo by dojistá lepší než kdekoliv jinde. Jestli hodláte to místo v Berlíně přijíti, žádejte co chcete, třeba na 2000 rth. Dají Vám. Pište mně, ale německy, a tak, abych mohl list ministerstvu odeslat. Na zvláštní lístek mně napište jména, z nichž bych si mohl vybrati k předložení ministerstvu. U mne již se hlásil Kampelík z Vídně, napověděli mu tam ouředníci, aby se sem obrátil, že prý mu k tomu pomohou, rádi by si ho zbyli z krku, že jim pravdu káže; z druhé strany mně psal Cybulski

⁸³⁾ Ferdinand W. Heinke, viz přehled osob.

⁸⁴⁾ Srv. pozn. 22.

z Berlína, jež snad také znáte, oba nemají ještě žádné slovůtnosti, což arci hlavní vlastnost každého profesora pruského býti musí.

Na druhý den odešlu 400 exemplářů k dirnböckskému kněhkupectví do Prahy, agentem jest tam Šulce, bratr zdejšího kněhkupce Šulce, s nímž v pilném stojí dopisování, i doufám, že tím způsobem lehčeji zprávy dosáhnou, jak to jde s prodejem. Kronberger ještě ani do Vídně mé knížky neposlal, ač jsem mu poloviční rabat obětoval. Zhotovil jsem překlad Mariji Malčewského skoro doslovně, vyjde české vedlé polského vydání, dnes právě sázení se počalo.⁸⁵⁾ Napište mi několika kandidátů pro slovanské profesury, zvláště kdyby Vy a Čelakowsky ste k nám nechtěli; zvláště museli by charakterem vynikati a i zevnitřní jakousi vážnost jeviti, což se od našich profesorů požaduje, a zvláště by v záležitosti tak vzácné potřebné bylo. Dopíše mi co nejdříve.

Váš upřímný přítel

Jan Purkyně

57. 23. 2. 1841, Praha; (J I, s. 43—44)

Šafařík Purkyňovi: *Projevuje radost nad plánem na zřízení stolic slavistiky na pruských univerzitách, ale trvá na odmítnutí možnosti, že by přijal pozvání na některou z nich. Jako možné kandidáty jmenuje F. L. Čelakovského, V. Hanku, J. P. Koubka, J. Kollára, A. Kucharského a W. Cybulského. Sondoval sám půdu u prvního z nich.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

58. 26. 2. 1841, Praha; (J II, s. 37—38)

Šafařík Purkyňovi: *Oznamuje, že Čelakowský je hotov přijmout pozvání na některou ze stolic slavistiky, budou-li mu vyhovovat podmínky. Sám mění své dosavadní rozhodnutí: je nyní aspoň ochoten uvažovat o možnosti, že by podobné pozvání přijal, protože jeho pracovní podmínky v Praze se velmi zhoršily.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

59. 3. 3. 1841, Vratislav

Purkyně Šafaříkovi: *Ujišťuje Šafaříka, že záměr na zřízení stolic slavistiky je mině vážně a má dobré vyhlídky na uskutečnění. Na důkaz toho přikládá opis listu zplnomocněnce⁸⁶⁾ vratislavské univerzity ministru*

⁸⁵⁾ Vydání se nakonec neuskutečnilo a podobně jako Tassův Osvobozený Jeruzalém je také tento Purkyňův překlad dnes ve svém celku neznámý, je z něho znám pouze úryvek, který vyšel v poznaňském časopise Tygodnik literacki 4, 1841, s. 79—80, přetištěno v O. o. XI, s. 341—342.

⁸⁶⁾ Jelikož v Purkyňově opise chybí podpis a originál přípisu není znám, nepodařilo se osobu tohoto zplnomocněnce identifikovat. Kdyby jím byl profesor E. T. A. Gaupp, který se ve věci stolic slavistiky na vratislavské univerzitě, na níž v tomto roce zůstal rektorský úřad, nejvíc z vratislavských funkcionářů angažoval, byl by Purkyně patrně napsal „rektor“. Snad to tedy byl některý z profesorů univerzity, kterého Gaupp tímto úkolem pověřil.

vyučování v Berlíně. Informuje, jak se daný záměr prolíná a kříží s polskými národními snahami. Radí Šafaříkovi, jaké by si měl klást podmínky a jaké návrhy (na zřízení slavistických knihoven a seminářů) by měli on nebo Čelakowský podat berlínskému ministerstvu. Zasilá svůj překlad Schillerových básní a žádá, aby se Šafařík podílel na jeho propagaci.⁸⁷⁾ Napříč přes text první strany dopisu je česky psané postskriptum (zde viz na konci). LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Breslau den 3ten März 1841

Lieber Freund!

Heute will ich einmal mit Euch Deutsch reden, weil ich wünschte, daß das wenige übrige unserer Verhandlungen so viel möglich in der einmal in diesen unseren Beziehungen angenommenen offiziellen Sprache verhandelt würde und ich nicht gezwungen wäre, immer den Dolmetscher abzugeben auf dessen Auslegung man sich unbedingt verlassen müßte. Aus dem, was ich im Beiblatt aus dem Berichte unseres Universitätsbevollmächtigten an den Herrn Minister wörtlich abgeschrieben, könnt ihr ersehen, daß es mit der Errichtung der slawischen Professuren in Preußen völliger Ernst ist; auch könnt Ihr euch noch ferner nähere Überzeugung verschaffen, wenn Ihr aus der Berliner allg. preuß. Staatszeitung N° 60, 1ten März den Introitus des Allerhöchsten Propositionsdekrets für den Posenschen Provinziallandtag einsehen wollt, wozu wohl in Prag die Gelegenheit nicht fehlen wird. Es liegt nun hier der Stand der Sache, so weit sie bisher gediehen ist, klar vor Euren Augen, und ich zweifle nicht, daß Ihr auch Czelačowsky, dessen in jener Zuschrift Erwähnung geschieht davon in Kenntnis setzen werdet. Wahrscheinlich wird nun sehr bald an Euch beide ein offizieller Ruf erfolgen, wo man Euch dann auch auffordern wird, für die Errichtung der slawischen Seminare die nötigen Propositionen zu machen. Ich halte diese ganze Angelegenheit für äußerst wichtig, selbst auch für den Fortschritt geistiger Kultur in Österreich unter slawischer Form, die dann auch ihre Rechte hat. Erlaubt mir, daß ich nach der etwaigen Kenntnis des Standes der Sachen auch einige Worte darüber mitteile. Die Polen wollen sich nun einmal selbst administrieren, und der König scheint ihnen einen Schritt entgegengehen zu wollen. Was sich daraus, auf ganz friedlichen Wege entwickeln soll oder wird, mag die Zeit lehren. Die Polen haben wahrscheinlich die Errichtung einer polnischen Universität in Posen im Sinne, ob das in den Zwecken des Königs und des Ministeriums liegt, weiß ich nicht. Ich wäre geneigt ihnen solche liberale Gedanken zuzumuten, und wenn einmal die geistigen Grenzscheiden zwischen West- und Osteuropa sich immer mehr lösen würden, so würde es für

⁸⁷⁾ Srv. pozn. 63.

beide Seiten nicht nachtheilig sein, wenn in Preußen auch Mittelpunkte slawischer Bildung sich gestalteten. Ich halte nun dafür diese Seminarien die erste Vorbildungsschule dazu sein könnten. Ihr beide wäret nun die ersten Grundsäulen dazu. Ein ehrenvoller Beruf worin Ihr euch einen ewigen Verdienst für die Sache erwerben könntet, diese Ihr ohnedem lebt, die der Gegenstand Euerer Liebe ist und Euerer bisherigen Aufopferungen war. Ihr müßt nur vor allem aus Euerem allgemeinslawischen oder dem partikulären böhmischen auf den polnischen Standpunkt Euch herablassen, was damit in Verbindung steht, brauche ich Euch nicht zu sagen. Ihr werdet auch mit der Idee, die ich hier eben vorgelegt, und die vielleicht nun uns gemein ist, nicht gleich herausrücken; Ihr verzeiht mir, daß ich, das sage, es wäre wohl unnötig gewesen, dazu wird sich wohl noch Zeit und Gelegenheit finden.

Das Seminar wird zunächst die Aufgabe haben, den Interessanten, Polen oder nicht Polen — sie mögen sich nun dem Lehrfach oder dem geistlichen Stande, dem administrativen Fache oder den Kammeralien widmen — sich in polnischer Sprache im Reden und Schreiben die nötige Gewandtheit zu verschaffen. Vielleicht kann man mit der Zeit, vielleicht selbst mit Hilfe der Regierung und Pränumeration eine systematische Enzyklopädie gründen und in 6—10 Jahren ist dann alles vorbereitet um eine Stufe höher zu steigen.

Dies sind meine unmaßgeblichen Ansichten. Ihr würdet freilich dadurch in Eueren gegenwärtigen Unternehmungen etwas zurückgesetzt werden, es würde sich jedoch noch immer Zeit finden auch darin allmählich fortzuschreiten; und wer weiß, welche Mittel sich eröffnen, auch darin gefördert zu werden. Wenn Ihr den Ruf nach Berlin annehmet, wie ich vermute, so könnt ihr nicht weniger fordern als 1900 Rth. mit der Aussicht besoldetes Mitglied der Akademie zu werden. Ihr könnt das ohne weiteres ja wohl 2000, ihr seid als Slawist wie man sie gegenwärtig braucht, als Philolog, Antiquar, Literarhistoriker der einzige in Europa, und für die Berliner, in der Universität in Beziehung zu den dort studierenden Slawen, bei der Bibliothek (der nun wahrscheinlich der vorige Ministerialrat Schulze vorstehen wird) bei der Akademie, und für die dortigen Linguistiker unentbehrlich. Stellt euch also nur kühn auf diesen Euch gebotenen Standpunkt, und bekämpft alle übertriebene Bescheidenheit mit der man heutzutage nicht viel ausrichtet, am wenigsten in Preußen. Wenn Ihr Anträge zu machen aufgefordert werdet, vergeßt ja nicht auch auf einen Etat für Errichtung slawischer Bibliotheken für den Gebrauch der Seminarien (etwa zu 500 Rth. und für die erste Gründung einige 1000) und auf Anstellung von Hilfslehrern die der Polnischen vollkommen kundig wären, anzutragen. — Morgen sende ich zur Post einen Ballon meiner Übersetzung Schillers an die Buchhandlung Dirnböck, wo dann auch für Euch und Čelakowsky Exemplare

beigelegt sind. Habt beide die Freundschaft und tut etwas zu ihrer Empfehlung, es versteht sich wenn sie's verdienen. Ich habe hier mehr das Finanzielle im Auge, denn mich kostet die Sache über 200 Rth. und 50% dem Buchhändler ist sehr drückend. Auch ist sehr viel daran gelegen, daß ich und somit auch meine Sprache und mein Volk durch unbedacht-same Kritiker vor dem Angesichte der Deutschen, die es gar nicht glauben können, daß Schiller überhaupt in böhmischer Sprache übersetzt werden kann, nicht zu Schanden werden. Die Rezension über Euere ältesten Denkmäler werde ich nächstens nach Berlin abschicken.^{88/}

Euer Purkinje

3ten März 41

Euer Exzellenz hohe Aufträge vom 8ten vorigen Monats gemäß, habe ich die hiesige philosophische Fakultät vor dem allerhöchsten Beschluß bei der hiesigen Universität einen Lehrstuhl für slawischen Sprachen und Literatur zu errichten unterm 16ten vorigen Monats im Kenntnis gesetzt, und sie zu Vorschlägen über zweckmäßige Besetzung dieses Lehrstuhls, sowie zu gutachtlicher Äußerung, [der] über die zur Erreichung der zu beabsichtigter wahrer Verbreitung der Kenntnis slawischer Sprachen und Literatur dienlichen Maßregeln, und insbesondere ob die Errichtung eines eigenen Seminars rätlich sein möchte, aufgefordert. — Die mir hierauf zugekommene Erklärung der philosophischen Fakultät vom 23 vorigen Monats, habe ich die Ehre Euer Exzellenz in der Ur-schrift hiemit gehorsamst zu überreichen. Laut derselben erklärt sich die Fakultät, wenn Professor Schaffarik für sie nicht zu gewinnen frei sollte, für den auch von ihm empfohlenen Professor Czelakowsky in Prag und hält es für angemessen, ihm oder dem sonst für die neu zu errichtende Professur zu berufenden Lehrer, die Vorschläge für die Errichtung eines mit denselben zu verbindenen Seminars, welches sie an sich für wünschenswert und rätlich erkannt, zu überlassen. In Beziehung auf den Professor Czelakowsky sehe ich dennoch Euere Exzellenz gnädigen Bescheide auf meine ehrerbietige Anfrage vom 16ten Februar entgegen. — Professor J. Purkinje hat auf seinen in Folge obengedachten hohen Reskripts vom 8ten vorigen Monats an Professor Schaffarik erlassenen Schreiben von diesem eine Antwort erhalten, welche bekundet, daß seine ablehnende Erklärung wohl hauptsächlich durch die Erfolglosigkeit des bereits von mehreren Jahren mit Ihm gepflogenen Unterhandlungen, welche ihn in großen Nachteil gebracht hat herbeigeführt worden ist,

⁸⁸⁾ Srv. Purkyňův referát: F. Palacký — P. J. Šafařík, Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, Berlin 1841, s. 99—112; přetištěno v O. o. V, s. 184—193.

und daß die nunmehrige Unzweifelhaftigkeit der Errichtung zweier Professuren für slawische Sprachen und Literatur seit ihrer Feststellung durch allerhöchste Kabinettsorder, über welche er große Freude äußert, so wie die ihm freigestellte Wahl zwischen Breslau und Berlin, seinem früheren Entschluß wankend gemacht haben. Als gewissenhafter Mann aber wünscht er, bevor er eine schließliche Erklärung abgeben könne, genau von demjenigen unterrichtet zu sein, was man von ihm zu fordern gedenke, um mit sich selbst zu Rat gehen zu können, ob er dies zu leisten sich anheischig machen könne. Es geht heute an ihn ein nochmaliges Schreiben des Professors J. Purkinje ab, worin ihm erwidert wird, daß Euer Exzellenz angenehm sein würde, von ihm selbst gutachtliche Vorschläge über diejenigen Maßregeln zu erhalten, welche er zur Erreichung, den ihm nach Maßgabe des hohen Reskripts vom 8ten Februar bezeichneten, mit der Errichtung der fraglichen Professuren verbundenen Zwecke zu treffen für dienlich achte.

Jde to u nás na spěch, chtějí, aby již to léto všechno v skutek uvedeno bylo. Jak jsou králi k službě. Dříve byli by krev prolévali, aby nás němčili; teď se třeba Slovančině učit budou, zavděčí-li se tím králi.

60. 18. 3. 1841, Praha; (J II, s. 39—40)

Šafařík Purkyňovi: *Oznamuje, že se ho pruský ministr vyučování Eichhorn dotazoval, pod jakými podmínkami by přijal profesuru slavistiky v Berlíně: sdělil ministroví, že sám zatím na toto místo nereflexkuje, a doporučil mu Čelakovského. Žádá, aby Purkyň podporoval povolání Čelakovského na berlínskou univerzitu. Těší se na překlad Schillera.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

61. 9. 4. 1841, Vratislav

Purkyň Šafaříkovi: *Nechce Šafaříka přímo přemlouvat k přijetí profesury slavistiky na berlínské univerzitě, ale vyřizuje mu aspoň vzkaz ministra Eichhorna, jenž ho zve k návštěvě Berlína a slibuje hradit cestovní výlohy. Purkyň cituje z ministrova dopisu a sám rozvádí důvody, proč by Šafařík měl cestu do Berlína podniknout: jeho rada by velmi napomohla k tomu, aby záměr zříditi profesury slavistiky na pruských univerzitách byl optimálně proveden.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Breslau den 9ten April 1841

Verehrter Freund!

Sie werden vielleicht einen Brief von mir nicht mit der freudigen Hastigkeit zu eröffnen sich beeilen, wie man es gewöhnlich bei Briefen von entfernten Freunden tut, indem Sie voraussetzen könnten, daß darin abermals Aufforderungen zur Annahme der slawischen Professur in

Berlin vorkommen dürften. Diesmal ist es nicht ganz so. Der Herr Minister hat an mich geschrieben⁸⁹⁾ und mich beauftragt, Sie wenigstens zu einer baldigen Reise nach Berlin zu vermögen. Ich setze Ihnen die betreffenden Worte seines Schreibens ganz hierher: „Sie würden mich sehr verbinden, wenn es Ihrer Vermittlung gelänge ihn zu einer Reise hierher zu bestimmen. Er würde hier an Ort und Stelle schneller und genauer, als es auf dem Wege schriftlicher Mitteilung möglich ist, sich von den hiesigen Zuständen und Verhältnissen unterrichten, den möglichen Wirkungskreis des Professors der slawischen Sprachen sicherer übersehen und sich bestimmter über die Bedingungen aussprechen können, unter welchen es überhaupt möglich wäre, oder er selbst geneigt sein könnte bei der hiesigen (berliner) Universität nach der landesväterlichen Absicht Seiner Majestät des Königs die Verbreitung der Kenntnis slawischer Sprachen unter den Deutschen zu befördern. Euer Wohlgeboren ersuche ich daher, der H. Schafarik wenigstens dahin zu vermögen, daß er sobald als möglich eine Reise hierher unternahme; zugleich ermächtige ich Sie, ihm eine vollständige Entschädigung der Kosten seiner Hin- und Zurückreise und seines hiesigen Aufenthalts für alle Fälle zu verheißen, auch wenn er sich nicht sollte entschließen können, die ihm hier zuge dachte Professur anzunehmen. Auch bin ich mit Vergnügen bereit ihm, wenn er es wünschen sollte, die zur Bestreitung der Reisekosten erforderliche Summe zum Voraus zahlen zu lassen.“

Das ist nun der wörtliche genaue Ausdruck der Wünsche des Herrn Ministers. Ich setze sie aufrichtig her, da es nicht meine Art ist, psychische Künste anzuwenden, um jemandes Willen nach dem meinen zu bestimmen. Indessen muß ich doch noch sagen, wie ich die Sache selbst auffasse. Des Königs Wille ist ausgesprochen, und veröffentlicht, und die Pflicht des Ministers ist, ihn auszuführen. Ich kann mir nun lebhaft denken die Verlegenheit des Ministeriums bei der zugemuteten Ausführung einer Sache, in der es selber nicht ganz im Klaren ist, und ich finde es natürlich, daß es nach einem Manne sich umsehen muß, dessen Tendenz und bisherige literarische Wirksamkeit, dessen Ruf und Ansehen ihm im voraus Vertrauen einflößt, der gewißermassen die leibhaftige Idee ist, die es realisieren will, durch den ihm erst klar werden soll, was zu tun, was zu veranlassen, welche Bestimmungen jetzt und etwa auch für die Zukunft anzuordnen sind. Diese Forderung kann ihm niemand anderer in dem Grade erfüllen als Sie; nur Sie sind derjenige wesentliche Punkt, der in die konvergierende Strahlen der eben gegebenen Verhältnisse hineinpaßt. Sie werden schon der Sache einen Dienst leisten, wenn Sie nur hinreisen, sich die gegebenen und

⁸⁹⁾ Tento Eichhornův dopis se v Purkyňově pozůstalosti nezachoval, k dispozici je tedy pouze výpis z něho v dopise Šafaříkovi.

zu gebenden Bedingungen ansehen und erwägen und sich mit dem Minister besprechen. Sie werden dort an Minister und Ministerialräten die zuvorkommendste und humanste Behandlung, wie wir's alle gewohnt sind, finden, und man wird Ihnen gewiß für jeden guten Rat, für jede ersparte und beseitigte Verlegenheit dankbar sein. Ich glaube, daß Sie in Ihrem eigentlichsten Berufe die Reise unternehmen würden und wenn Sie wieder nach Prag zurückgekehrt sind, so haben Sie wenigstens die angenehme Erinnerung einer so wichtigen Sache, die so sehr in der Aufgabe Ihres Lebens liegt, Ihre Hilfe nicht ganz entzogen zu haben. Ich fürchte, daß, wenn Sie es nicht tun, etwas ganz anderes daraus wird, als hätte werden können. Ich enthalte mich aller ferneren Argumente, höchstens bemerke ich nur noch, daß Sie diese Gelegenheit dem böhmischen Volke Ehre, und vielleicht auch auf indirekte Weise Nutzen zu bringen, nicht ganz von sich abweisen sollten. Es würde mich sehr erfreuen, wenn Sie mich bald benachrichtigten, daß Sie sich zur Reise entschlossen haben.

Ihr freundlich ergebener Purkinje.

62. 25. 8. 1841, Praha; [J I, s. 44—5]
Šafařík Purkyňovi: *Omlouvá se, že podává s velkým zpožděním zprávu o své cestě do Berlína. Oznamuje, že pohnul ministra Eichhorna, aby nabídl profesuru slavistiky na univerzitě ve Vratislavi F. L. Čelakovskému. Žádá Purkyně o zjištění, zda ministr obdržel zprávu, že Čelakovský nabídku přijal.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Purkyňova odpověď na tento dopis se nedochovala, stejně tak nejsou k dispozici jeho reakce na dalších pět Šafaříkových dopisů z roku 1842.

63. 4. 3. 1842, Praha; [J I, s. 45—46]
Šafařík Purkyňovi: *Žádá o zaslání dvou výtisků Litevského statutu,⁹⁰⁾ který právě vyšel v Poznani, komentuje Purkyňův úmysl napsat článek o užitečnosti zavedení latinky v ruštině,⁹¹⁾ informuje ho o své nové práci, jež právě vychází (Slovanský národopis).* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

⁹⁰⁾ Zákoník litevského velkovévodství, jenž vstoupil v platnost v roce 1529 a vyšel v několika redakcích, poslední je z roku 1588. Zde jde o novodobou edici první redakce, kterou pořídil T. Dzialiński, Statut litewski, zbiór praw litewskich, Poznań 1841.

⁹¹⁾ Byla to Purkyňova utkvělá myšlenka, protože se domníval, že by se tak odstranila přehrada dělicí západní a východní Slované; podařilo se mu dokonce přimět aspoň některé ze svých ruských přátel, aby mu psali dopisy rusky latinkou. Jeden z nich, slavista a polonista Petr Dubrovskij (1810—1882) založil a v letech 1842—1844 redigoval ve Varšavě literární časopis Dennica—Jutrzenka vycházející v ruském a polském jazyce (paralelně ve dvou sloupcích tisku), který měl napomáhat rusko-polskému sblížení. Tato myšlenka byla Purkyňovi blízká, a proto se dal ochotně získat ke spolupráci s Dennicí. Již v 11. čísle jejího prvního ročníku uveřejnil stat O literaturnom

64. 5. 5. 1842, Praha; [J I, s. 47]
Šafařík Purkyňovi: *Jedná o Purkyňových honorářích a účtech za knihy, které si s ním vyměňuje (Litevský statut, Slovanský národopis ap.).* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

65. 27. 5. 1842, Praha; [J I, s. 47]
Šafařík Purkyňovi: *Žádá o sdělení, kolik exemplářů Slovanského národopisu bude Purkyně potřebovat. Radí, jak si má počínat Čelakovský jako profesor slavistiky ve Vratislavi.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

66. [asi červen—červenec 1842, Praha]
Šafařík Purkyňovi: *Oznamuje, že v brzké době pošle vyžádané knihy pro Purkyně a Čelakovského.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

Výtisky žádané Národopisu spolu s knihami pro pana Čelakovského vypravíme k Vám po několika dnech knihkupeckou cestou. Zatím Vám posílám několik návštěví nového vydání žádaje Vás, abyste je rozeslal, kam si dopisujete, možná-li i do Varšavy a Krakova.

Bůh Vám dej zdraví Š.

67. 16. 7. 1842 [s dovětkem z 30. 7.], Praha
Šafařík Purkyňovi: *Oznamuje zaslání objednaných knih.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

V Praze: 16. července 1842

Velectěný Příteli!

Knihkupeckou cestou posílám Vám dnes jen 6 Národopisův,⁹²⁾ poněvadž jich víc nemám. Ostatní, chcete-li, dostanete okolo 1. září. Tím se také vyrovnává můj dluh za Statut Litevský, 12 zlatých. Příkládám Kolo darem od Vraza.⁹³⁾ P. Čelakovskému posílám 2 Národopisy a sice jeden

jedinstve mezi slavjanskými kmeny (srv. O. o. X, s. 144—168). Jako další příspěvek nabídl P. Dubrovskému právě svou úvahu o zavedení latinky do ruštiny, ale Šafařík správně předpokládal, že by Dubrovskij mohl mít pro zveřejnění takového návrhu potíže. Dubrovskij skutečně nepokládal publikaci statí za oportunní a neotiskl ji. Purkyně ji pak po přepracování zveřejnil v Čechách teprve v roce 1851, srv. O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyka slovanského, ČČM 25, 1851, s. 41—76; přetištěno v O. o. X, s. 211—235.

⁹²⁾ Tento nevelký, ale významný Šafaříkův spis vzbudil vskutku nevšední zájem a vzápětí po svém vydání byl rozebrán; v roce 1843 se uskutečnilo jeho druhé, roku 1849 třetí vydání.

⁹³⁾ Šlo o první číslo literárního časopisu, který spolu s L. Vukotinovičem začal v Záhřebu vydávat Stanko Vraz (viz přehled osob). Vraz se zároveň na Purkyně obrátil dopisem z 15. 6. 1842, v němž oznámil, že mu Šafaříkovým prostřednictvím Kolo posílá, a současně ho žádal, aby pro časopis získal příspěvatele, jenž by posílal Kolu články o „novém národním životě Poláků“. Vrazův dopis uložený v LA PNP dosud nebyl publikován.

bez mapy, k němuž si mapu sám napřed vzal. Tím se splacuje spolu honorár jemu od Matice za svazek 3 t.r. časopisu Muzeu sloužící a 3 zl. 30 kr. vynášející. Přidávám pro něho zvláštní výtisk Básní.

Přátelské přízni poručen se činí Váš upřímně oddaný přítel

P. J. Šafařík

30. 7. 1842

Poněvadž pan Čelakovský mi psal, že chce míti rychle (po poště) Národopis, tedy ho odesílá pan Řivnác po poště. — Kolo a ostatní knihy přijdou cestou knihkupeckou za 3—4 neděle. Národopis již ležel by dávno u knihkupce, ale to by dlouho trvalo. Odpověď na pana Čelakovského list až budoucně.

V dalších sedmi letech korespondence mezi Purkyněm a Šafaříkem buď vůbec ustala, anebo se aspoň nedochovaly žádné dopisy. Navázal ji snad opět Purkyně koncem roku 1848,⁹⁴⁾ k dispozici je však jen Šafaříkova reakce.

68. 26. 1. 1849, Praha; (J I, s. 48)⁹⁵⁾

Šafařík Purkyňovi: *Děkuje za zasláné spisy, pojednávající o sporech Poláků s Ukrajinci. Zamýšlí se nad rozpory mezi Slovany: vidí v nich i dobrou stránku, protože jsou podle něho příznakem národního probuzení. Má za to, že dorozumění si vyžádá času.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

69. [22. 8. 1849, Vratislav]

Purkyně Šafaříkovi: *Přikládá dopis pro ministra Lva Thuna (obsahující žádost, aby byl povolán za profesora fyziologie na pražskou univerzitu)⁹⁶⁾ a prosí Šafaříka o jeho předání. Informuje ho o finančních požadavcích, které bude při jednání o toto místo klást.* LA PNP, FJEP, kart. 15.

⁹⁴⁾ Purkyně se s Šafaříkem osobně setkal na Slovanském sjezdu v Praze v červnu roku 1848, srv. také následující poznámku.

⁹⁵⁾ Tento dopis se nachází v LA PNP mezi Šafaříkovými dopisy Purkyňovi, je však adresován na Václava Staňka do Kroměříže. Jeho obsah nevylučuje možnost, že také byl Staňkovi určen, právě tak dobře mohl však být určen i Purkyňovi, jemuž jej atribuuje J. Jedlička. Staňk byl na podzim roku 1848 v korespondenčním styku s Purkyněm jako jeden z iniciátorů jeho chystaného přechodu z Vratislavi do Prahy (Staňkův dopis z 29. 9. 1848 srv. E. Šebesta, c. d.; Purkyňovu odpověď z 19. 11. tr. publikuje v tomto čísle HUCP Otakar Brázda), psal si s ním tedy o téměř námětu, jenž je hlavní náplní další Purkyňovy korespondence s Šafaříkem. Snad tedy Šafařík poslal svůj dopis z 26. 1. 1849 Staňkovým prostřednictvím.

⁹⁶⁾ Také tento dopis (datovaný rovněž 22. 8. 1849) nyní publikuje Otakar Brázda.

Velectěný příteli!

Dovolte, abych Vám přiložený list na p. ministra Thuna odevzdal. S jeho obsahem prosím se obeznati, jest otevřen. Povážíte-li za potřebné jej zavřítí, zavřete kapkou laku, a necháte na příležitost místo odvésti. Znáte mne dostatečně, víte, že mé nejvyšší záležitosti jsou: věda a vlast; stran politického vyznání jsem asi podobného Vašemu; moje stanovisko jest nejvíce ideální, i co možná stranictví se stranící. Podá-li se Vám příležitost s panem hrabětem o mně mluvit, doufám, že mne poručíte. Co jsem v mém listu na pana hraběte oznámiti nemohl, Vám sděluji, totiž výminky mého vstoupení do služby. Očekávám podobný plat jako se prof. Č[elakovskému] nebo Englovi naskytuje. Zde arci stojím nyní na 1700 tolarů. V Praze ale při dost dobrém vyjití doufám mnoho ještě získati, co zde za peníze není k dostání.

Bud'te zdráv, žehnej Bůh Vaší činnosti.

Váš přítel a ctitel P.

70. 13. 12. 1849, Praha; (J I, s. 48—49)

Šafařík Purkyňovi: *Informuje Purkyně o svém jednání s ministrem Thunem: musel dát Thunovi přečíst také dopis, jež Purkyně poslal jemu, protože se mu nepodařilo dopis Thunovi zapečetit a bylo třeba vysvětlit, proč je otevřený. Thun se tak dozvěděl o Purkyňových finančních nárocích a byl ochoten je uspokojit. Nyní je udiven, proč se Purkyně rozpakuje místo na pražské univerzitě přijmout. Šafařík důtklivě radí, aby Purkyně profesuru přijal, a informuje ho, že Thun má v úmyslu zvýšit mu plat, jakmile jen přijde do Prahy.* LA PNP, FPJŠ, kart. 5.

71. 18. 2. 1849, Vratislav

Purkyně Šafaříkovi: *Oznamuje, že již podnikl rozhodné kroky k přijetí profesury na pražské univerzitě. Ujišťuje Šafaříka o své nezištnosti a vysvětluje mu jednotlivé peripetie svého jednání s ministrem Thunem.⁹⁷⁾* LA PNP, FJEP, kart. 15.

Ve Vratislavi 18. prosince 1849

Velectěný milý příteli!

Při obdržení Vašeho listu již bylo zde rozhodnuto. Dopisy pruskému ministru do Berlína, do Vídně panu hraběti Thunovi⁹⁸⁾ byly hotovy, tam

⁹⁷⁾ Srv. k tomu vedle předešlého Purkyňova dopisu Thunovi jeho další dopis ministroví z 22. 10. 1849, jež publikoval Jan Havránek ve stati citované v pozn. 18, s. 50—58, Thunovu odpověď z 25. 10. 1849, J I, s. 171—172 a konečně jeho další dopis z 8. 12. 1849 (o němž se právě zmiňuje Šafařík), tamtéž, s. 172—173.

⁹⁸⁾ Koncept dopisu pruskému ministru vyučování a zdravotnictví Adalbertu von

poděkování se, zde přijmutí, a včera všechno na poštu oddáno. Ku konci příštího čtvrtletí, nebo na počátku apríla doufám s boží pomocí zdráv v Praze se octnouti. Nechci s Vámi se hádat stranu obětivosti. Mohl bych z mého živobytí přemnoho příkladův uvést, že jí také schopen jsem, ač snad na jiný způsob, jinými původy. Jak málo sobecký jsem, již by dokázala má přikvapenost, jakou jsem sebe co zboží sám oceňoval, ačkoliv kupec lehce poznati mohl, která by mně vlastně cena příslušela, neb jsem udával, i to ještě pod pravou mírou, můj roční příjem na 1700 tolarů (vlastně mám nejméně 1800 až do 2000). Naproti vládám, nechť je kterákoliv v Evropě, nevidím se nijak puzena mé škody nehleděti. A snad zdaleka věci vidím jinak než Vy nablízku. Však to sotva jen má vina. Myslelť sem, že nyní netřeba vlast značnou částí svého jmění kupovati. Činnost ve vlasti budiž mi darmo přána, aniž ji za obět považuju, nobrž za radostný dar, dokud bůh síly popřeje.

Taková i podobná rozjímání mne po odeslání listů do Vídně, Vám i panu hraběti Thunovi, mne přesvědčily, že moje výmínky (psalť sem: Očekávám podobný plat jako se p. Č. . . [elakov]skému nebo Englovi naskytuje nevěda ani i dosud s jistotou, čeho dosáhli) ani dost určitý ani obyčejnému v podobných záležitostech pojednávání příslušné byly. Protož jsem, vybízen od p. prof. Hamerníka ve jménu pražské fakulty, vyřknouti, zdali žádám profesuru a pod jakými výmínky, neopominul obšírněji položití moje nynější jisté příjmy, i nadál se, že tím moje první udání a požadavky napraveny budou, nevěda, že ta volba byla pouhou formalitou a že pan hrabě ani se nedověděl o tom mém pozdějším dopisu. Protož jsem byl velice překvapen, obdržev 5^{ho} listopadu ouřední oznámení mého císařským dekretem potvrzeného posazení pod výmínkami mnou prvně v mé skromnosti položenými.⁹⁹⁾ I nebylo divno, že jsem po dost dlouhém rozvážení ve vlastním dopisu panu hraběti proti způsobu vyjednávání protestoval i zdráhal se přijmouti. Na to mne pan ministr svým slovem i milostí císaře potěšil a po krátkém ještě rozpaku odhodlal jsem se, puzen více srdcem nežli rozumem, jednu jistotu realní za druhou ideální změnit. Tu máte celou historii tohoto tajného příhodu.

Snad kdybyste Vy, nebo vládní orgány byli cvičenější v takových jednáních (neboť zdá se, že v Rakousku, aspoň stranu profesur, jest to něco zcela nového) a já hned zpočátku blbem nebýval, byla by věc tak nebo jinak pořádněji chodila a nám všem nelibých citů uspořeno. Zatím odpusťte a chovejte v dávné přízni Vašeho upřímného ctitele a přítele

Jana Purkyně

Ladenbergovi z 16. 12. 1849, v němž Purkyně žádal o vyvázání z pruských státních služeb, a také dva Ladenbergovy dopisy Purkyňovi (z 1. 12. 1849 — dotaz, zda Purkyně opravdu míní odejít do Prahy; z 29. 1. 1850 — kladné vyřízení jeho žádosti) jsou uloženy v LA PNP, publikovány dosud nebyly. Dopis Thunovi není znám.

⁹⁹⁾ Tento dokument se v Purkyňově pozůstalosti nezachoval.

Purkyňovým příchodem do Prahy v dubnu 1850 odpadl důvod ke korespondenci mezi ním a Šafaříkem. Z další doby je znám už pouze dopis, jimž se Šafařík na Purkyně obrátil v úřední záležitosti.

72.

10. 7. 1851, Praha; (J I, s. 50)

Šafařík Purkyňovi: *Jako předseda ministerské komise pro ustavení české vědecké terminologie pro potřeby středních škol žádá Purkyně o účast na pracích této komise.* Místo uložení neznámé, dříve v Literárním archivu Národního muzea (srv. pozn. 19).

PŘEHLED OSOB ZMIŇOVANÝCH V PURKYŇOVĚ KORESPONDENCI
S V. HANKOU A P. J. ŠAFAŘÍKEM

- ABEGG Julius Friedrich Heinrich (1796—1868). Německý právník a spisovatel, od roku 1825 profesor trestního práva na univerzitě ve Vratislavi.
- BALUGJANSKIJ (Baludanský) Michail (1769—1847). Původem Slovák, ruský právník. Do Ruska byl povolán v roce 1804, působil nejprve jako profesor na Ústavu pedagogickém a na univerzitě v Petrohradě, od roku 1824 pak v různých státních funkcích. Podílel se na vypracování ruského zákonodárství.
- BANDTKIE Jerzy Samuel (1768—1835). Polský historik, bibliograf a lexikograf, profesor bibliografie na krakovské univerzitě, senátor Krakovské republiky.
- BAUDIS Erasmus (1771— kolem r. 1840). Písař v Libochovicích, pak kancelista ve Žďáře nad Sázavou, na odpočinku žil v Praze. Syn sestry Purkyňovy matky, Marie Anny, rozené Šafránkové.
- BENTKOWSKI Feliks Jan (1771—1852). Polský historik, profesor obecných dějin na univerzitě ve Varšavě, jeho hlavním dílem je *Historia literatury polskiej*, Warszawa 1814.
- BERCHTOLD Bedřich (1776—1861). Člen české hraběcí rodiny, doktor lékařství a botanik. Podílel se spolu s Purkyněm a bratry Preslovými na založení časopisu *Krok*. Byl mimořádným členem Královské české společnosti nauk a čestným členem Společnosti Národního muzea.
- BODJANSKIJ Osip Maksimovič (1801—1877). Ruský spisovatel, profesor slavistiky na moskevské univerzitě.
- BOWRING John (1792—1872). Anglický lingvista, spisovatel a politik. Zajímal se o slovanské řeči a literatury, prostřednictvím F. L. Čelakovského se seznámil s českými obrozenskými snahami a již v roce 1828 publikoval ve *Foreign Quarterly Review* recenzi: *History of Bohemian Literature* by dr. Jos. Jungmann. K jeho antologii české poezie srv. pozn. 40.
- BUQUOY Jiří František August (1781—1851). Člen české šlechtické rodiny, žil jako soukromník a zabýval se vědeckou prací. Publikoval četné studie z oboru matematiky, politické ekonomie a technologie.
- BÜSCHING Johann Gustav Gottlieb (1783—1829). Německý kulturní historik, v roce 1811 se stal správcem nově zřízeného archivu ve Vratislavi, v roce 1823 byl jmenován profesorem německých starožitností na tamní univerzitě. Založil ve Vratislavi Muzeum pro slezské starožitnosti.
- CALVE — J. G. Calve založil v Praze v poslední čtvrtině 18. století knihkupectví a řídil je až do své smrti v roce 1809. Jeho nástupce R. Tempsky vedl podnik pod původní firmou. Jménem Calve tedy Hanka i Purkyně označují tuto knihkupeckou a nakladatelskou firmu.
- CYBULSKI Wojciech (1808—1867). Polský slavista a polonista, v letech 1841—1859 docent slavistiky na univerzitě v Berlíně, od roku 1860 profesor téhož oboru na univerzitě ve Vratislavi, kde byl zároveň kurátorem studentského spolku *Towarzystwo literacko slowiańskie*, jež ve třicátých letech založil Purkyně.
- DIRNBÖCK Jacob. Pražský knihkupec; v souvislosti s tím, že měl v komisi prodej Purkyňova překladu Schillerových Básní, se dochovaly v Purkyňově korespondenci dva dopisy: Dirnböckův z 10. 12. 1840, v němž knihkupec nabízí své služby, a Purkyňův z 21. 12. 1845, který doprovázel zásilku dalších částí nákladu díla. Purkyně v něm vyslovil přání, aby v některém českém listu vyšla recenze a kritika knihy a jako autora navrhl A. J. Vrtátka, jemuž Dirnböck list zřejmě předal. Proto se
- také dopis zachoval, Vrtátka jej později spolu s listy, které Purkyně adresoval přímo jemu, věnoval Národnímu muzeu. Oba dosud nepublikované dopisy jsou uloženy v LA PNP.
- DUTKIEWICZ Walenty (1798—1882). Polský básník, profesor práv na varšavské hlavní škole, ve svých dílech polemizoval s W. Maciejowským.
- EICHHORN Johann Albrecht Friedrich (1778—1856). Pruský státník, v letech 1839—1848 ministr vyučování a zdravotnictví v Berlíně. Purkyňovi byl přátelsky nakloněn.
- ENGEL Josef (1816—1899). Německý lékař, v letech 1849—1854 profesor patologické anatomie na pražské univerzitě.
- ERNST B. G. Vratislavský knihkupec a antikvář, v Purkyňově pozůstalosti jsou dva jeho dopisy, v nichž nabízel ke koupi knihy a oznamoval posláním objednaných děl.
- FISCHER Johann Nepomuk (1777—1847). Německý lékař z Čech, od roku 1830 profesor očního lékařství na pražské univerzitě.
- GAUPP Ernst Theodor (1796—1859). Německý právník, zabýval se středověkým městským právem, od roku 1826 profesor na vratislavské univerzitě.
- HAMERNÍK Josef (1810—1887). Český lékař, od roku 1849 profesor a přednosta II. interní kliniky pražské univerzity. Jako Purkyňův přítel a český vlastenec se aktivně zasazoval o jeho přechod do Prahy. Srv. k tomu Purkyňův dopis Hamerníkovi z 16. 9. 1849: Jan Havránek, c. d., s. 41—42 a Hamerníkovu odpověď z 27. 9. 1849, J I, s. 137.
- HAUSER František (1794—1870). Český zpěvák a hudební pedagog, působil na řadě scén, kromě Prahy vesměs v Německu. V roce 1846 ho povolal bavorský král Ludvík I., aby založil v Mnichově konzervatoř, kterou Hauser pak řídil až do roku 1864. Blízký Purkyňův přítel, staral se také o Karla Purkyně v době jeho studií na mnichovské malířské akademii v letech 1854—1855. Vlastencem byl spíš v zemském smyslu, jak vyplývá z jeho korespondence s Purkyněm, nesdílel horování svého přítele pro český jazyk.
- HEINKE Ferdinand Wilhelm (1784—1855). Pruský úředník, od roku 1824 policejní ředitel ve Vratislavi, od roku 1835 kurátor tamní univerzity. V této funkci se zasloužil o realizaci Purkyňova záměru zřízení fyziologického ústavu na univerzitě.
- HILDPRANDT Ferdinand (1797—1845). Příslušník české šlechtické rodiny původem z Tyrol, v mládí Purkyňův svěřenec. Jeho otec Franz Hildprandt (1770—1843) podporoval Purkyně na studiích a dal na svůj náklad vytisknout jako doktorskou disertaci. Purkyně trávil u Hildprandtů na zámku v Blatné prázdniny i v době, kdy již skončila jeho vychovatelská funkce. Vedl korespondenci s řadou členů rodiny (vedle obou jmenovaných zvláště také s Ferdinandovou sestrou Antonií), bohužel se až s výjimkou dvou dopisů dochovala pouze korespondence došlá. Ferdinand podporoval Purkyně při jeho prvních dvou pokusech o přechod z Vratislavi do Prahy.
- HIRT Ferdinand a August. Bratři, kteří společně řídili knihkupeckou firmu ve Vratislavi, s Purkyněm byli nejen v obchodním spojení, ale i v přátelských stycích.
- HOFFMANN August Heinrich (1798—1874). Podle svého rodiště se psal s přídomkem von Fallersleben (Hanka a Purkyně psali Fallerslebenský). Německý básník a vydavatel starých německých literárních památek. Kustod univerzitní knihovny ve Vratislavi, v letech 1830—1842 profesor německé řeči na tamní univerzitě.
- HORČIČKA František (1776—1856). Český malíř, portrétista, spoluzakladatel a druhý předseda Jednoty výtvarných umělců. Blízký přítel Václava Hanky.
- HUBE Romuald (1803—1890). Polský básník a právní historik, profesor římského a německého práva na varšavské univerzitě. V roce 1833 byl povolán do Petrohradu a působil tam v různých státních úřadech, účastnil se také zákonodárných prací pro polské království. Blízký přítel W. Maciejowského.
- ORDAN Jan Petr (1818—1891). Lužickosrbský slavista a publicista, lektorského místa na lipské univerzitě (srv. pozn. 68) byl v roce 1848 zbaven pro svou účast na

Slovanském sjezdu v Praze. Rezignoval potom na vědeckou i politickou činnost a věnoval se obchodu.

KAČER Josef (1802—1871). Český evangelický pastor, po krátkém působení v Čechách se stal duchovním správcem českých evangeliků ve Velkém Táboře u Sycova v pruském Slezsku. Hájil práva češtiny v kostele i ve škole proti germanizaci. Zabýval se literární činností, přispíval do českých časopisů, vydal sbírku básní Kalich, meč a kříž, Opava 1870. Byl blízkým Purkyňovým přítelem, jeho synové bydleli u Purkyňů, když studovali ve Vratislavi, a Karel a Emanuel Purkyňovi často trávil prázdniny u Kačerů.

KAMPÉLÍK František Cyríl (1805—1872). Český lékař a spisovatel, v době svých studií byl pronásledován pro své české vlastenecké smýšlení, jak o tom také psal v jednom svém dopise Purkyňovi (srv. list citovaný v pozn. 82). Později se usadil jako praktický lékař v Mělníce a vydal řadu populárních lékařských pojednání.

KOLOVRAT LIBŠTEJNSKÝ František Antonín (1778—1861). Člen starobylého Českého šlechtického rodu, od roku 1811 purkrabí pražský, v letech 1826—1848 řídil ve Vídni ministerstvo vnitra. Byl nakloněn českým národním snahám, podílel se na založení Národního muzea, jemuž odkázal svou rozsáhlou knihovnu. V roce 1836 zprostředkoval hrabě Kašpar Šternberk Purkyňovi s Kolovratem rozhovor v souvislosti s jeho snahou dostat se na univerzitu do Prahy; v téže věci se pak Purkyně na Kolovrata znovu písemně obrátil v roce (srv. koncept dopisu v LA PNP, dosud nebyl publikován); v rozhodující fázi v letech 1848—1850 však už Kolovrat účast neměl, aspoň o tom chybějí jakékoliv doklady.

KOUBEK Jan Pravoslav (1805—1854). Český básník a slavista, profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě.

KROMBHOLZ Julius Vincenc (1782—1843). Český lékař, profesor pražské univerzity, na níž vystřídal několik oborů, postupně byl profesorem teoretické chirurgie, soudního lékařství, interny a nakonec fyziologie. Tím, že se v roce 1836 rozhodl ucházet se o uprázdněnou stolicí fyziologie, zkrátil mimoděk Purkyňovy plány na přechod do Prahy. Purkyně se z úcty ke staršímu kolegovi, jenž býval i jeho učitelem, rozhodl mlčky ustoupit.

KRONBERGER. Pražský knihkupec, v letech 1839—1847 byl jeho společníkem František Rívnáč, firma měla značku „Kronberger & Rziwnacz“.

KUCHARSKI Andrzej Franciszek (1795—1865). Polský slavista, gymnaziální profesor, měl řadu českých přátel a přispíval do ČČM.

LICHTENSTÄDT Jeremias Rudolph (1792—1849). Německý lékař, v letech 1826—1830 profesor patologie, soudního lékařství a farmakologie na univerzitě ve Vratislavi. Potom odešel do Petrohradu a působil jako profesor na tamní medicínsko-chirurgické akademii. Když ho Purkyně žádal o zaslání ruských lékařských spisů, z nichž chtěl čerpat terminologii pro chystanou Českou knihu o fyziologii, vyslovil Lichtenstádt pochyby, zda je účelné pojednávat o vědeckých otázkách česky (srv. jeho dva dopisy Purkyňovi z 25. 5. / 5. 6. 1835 a z 5. / 17. 5. 1836, uložené v LA PNP, dosud nebyly publikovány). Purkyně tuto knihu, o níž ho žádali jeho čeští přátelé, nakonec nenapsal, jinak však řadou jiných českých vědeckých pojednání prokázal, že se Lichtenstádt ve svém odhadu mýlil.

MACIEJOWSKI Wacław Aleksander (1793—1883). Polský historik a právník, profesor římského práva na univerzitě ve Varšavě. Byl přívržencem slovanské vzájemnosti a jeho sympatie k Rusku mu vynesly nepřítelství mnoha jeho krajanů. S představiteli českého národního obrození měl velmi přátelské styky, Purkyňův vztah k němu byl vysloveně srdečný.

MAŁCZEWSKI Antoni (1793—1826). Polský básník. Účastnil se jako voják napoleonských válek, potom žil jako soukromník a věnoval se literární činnosti. Jeho básně,

především romantická skladba Maria, powieść ukraińska, došly uznání až po autorově smrti.

MILE Jan (1789—1839). Polský lékař, profesor fyziologie na univerzitě ve Varšavě. S Purkyněm se seznámil na sjezdu německých lékařů a přírodovědců v Praze v roce 1837 a zasloužil se o to, že byl Purkyně o rok později zvolen dopisujícím členem varšavské společnosti Towarzystwo lekarske.

MOLOSTVOV Vladimír Porfirevič. Ruský státník a generál, ve dvacátých a třicátých letech žil jako ruský vojenský přidělenec u vévody württemberského v Karlsruhe ve Slezsku, kde se seznámil a spřátelil s Purkyněm. Později zastával různé vojenské i civilní funkce v Rusku a závěr života strávil opět v Karlsruhe, kde ho v roce 1862 navštívil Karel Purkyně.

MOSBACH August. Polský historik. Po studiích v Krakově se usadil ve Vratislavi a stal se členem, pak i tajemníkem a pokladníkem (do roku 1845) Purkyněm vedeného studentského spolku Towarzystwo literacko slowiańskie. S předsedou Towarzystwa byl Mosbach ve velmi srdečných vztazích, jak dosvědčují jeho dopisy Purkyňovi (srv. J. W. Opatrny, c. d., s. 286—287).

MUCZKOWSKI Józef (1795—1858). Polský historik a lingvista, ředitel knihovny krakovské univerzity. S Purkyněm se seznámil při jeho návštěvě Krakova v listopadu 1834.

NADHERNY Ignaz Florentin (1789—1868). Německý lékař z Čech, profesor pražské univerzity. V roce 1819 byl jmenován guberniálním radou a zdravotním referentem pro Čechy, s touto funkcí bylo spojeno trvalé členství v akademickém senátu Karlo-Ferdinandovy univerzity a úřad prezidenta její lékařské fakulty. Nadherny se zasloužil o povznesení veřejného zdravotnictví v Čechách i úroveň lékařského studia na pražské univerzitě. S Purkyněm byl navenek v přátelských vztazích, ale některé výroky v korespondenci ukazují, že mu Purkyně příliš nedůvěřoval.

POGODIN Michail Petrovič (1800—1875). Ruský historik, archeolog a publicista, hlasatel slavjanofilství, profesor ruských dějin na univerzitě v Moskvě, člen petrohradské Akademie nauk.

RITTER Joseph Ignaz (1787—1857). Německý katolický kněz, od roku 1830 profesor církevních dějin na univerzitě ve Vratislavi.

SCHULZE Ernst Konrad Friedrich (1789—1817). Německý romantický básník. Jeho epos, Die bezauberte Rose, který J. Kačer přeložil do češtiny a J. E. Purkyně v roce 1840 vydal, vyšel poprvé až po autorově smrti v roce 1818 a je pokládán za jeho nejvýznamnější dílo.

SCHULZE Johann Karl Hartwig (1786—1869). Německý pedagog, v letech 1818—1858 referent pro vysokoškolské záležitosti v pruském ministerstvu vyučování a zdravotnictví; byl původcem řady školských reforem. Zasloužil se o Purkyňovo jmenování profesorem na univerzitě ve Vratislavi a zachoval mu přízeň po celou dobu jeho tamního působení.

SCHNEIDER Karl Ernst Christof (nar. 1756, datum úmrtí se nepodařilo zjistit, ale žil ještě v roce 1844, kdy napsal Purkyňovi dopis). Německý literární vědec, profesor klasických literatur na univerzitě ve Vratislavi, člen tamní Filomatické společnosti, volného sdružení vratislavských učenců, na jehož půdě Purkyně proslovil řadu přednášek: referoval ve společnosti právě především o české literatuře a literaturách slovanských národů (zatímco přednášky z oboru přírodních věd mívával ve Slezské vlastenecké společnosti).

SREZNEŤSKIJ Izmail Ivanovič (1812—1880). Ruský slavista a literární historik, od roku 1842 profesor slovanských dějin a literatur na univerzitě v Charkově. V rámci přípravy k této funkci obdržel stipendium na studijní cestu po Evropě, během níž se seznámil a spřátelil s Purkyněm. V roce 1851 se stal členem petrohradské Akademie nauk. V roce 1867 žádal Purkyně Srezněvského, aby v Rusku pomohl opatřit vhodné zaměstnání jeho synovi Emanuelovi, napsal mu v té věci dva dopi-

- sy (první z nich srv. J II, s. 27—28, druhý, jež má ve svých fondech Centralnyj gosudarstvennyj archiv literatury i isskustva v Moskvě, nebyl dosud publikován), ale patrně nedostal odpověď (nebo se nedochovala, v Purkyňově fondu LA PNP není). Z plánu v každém případě sešlo.
- SVOBODA Václav Alois (1791—1849). Český filolog, básník a spisovatel, středoškolský profesor. Přítel Václava Hanky, přeložil do němčiny rukopis Královádvorský.
- ŠTERNBERK Kašpar Maria (1761—1838). Člen starobylého českého šlechtického rodu, kanovník v Řezně, od roku 1810 žil v soukromí v Čechách a zabýval se přírodovědným bádáním. Byl spoluzakladatelem Národního muzea, jemuž odkázal svou knihovnu a většinu svých sbírek.
- TARDY Josef (1799—?) Český evangelický pastor, přítel Josefa Kačera. Působil jako správce českých evangelíků v Husinci v pruském Slezsku.
- THUN Leopold Leo (1811—1888). Rakouský státník, v roce 1848 náčelník zemské vlády v Čechách, v letech 1849—1861 ministr kultu a vyučování ve Vídni. Přál českým národním snahám, ovšem v pojetí konzervativního šlechtice — pokud se omezily na pěstování jazyka a literatury. Byl např. členem sboru Matice české. Když Thun v roce 1842 vydal spis Über den gegenwärtigen Zustand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, publikoval Purkyně jeho obsáhlou recenzi v poznaňském časopise Tygodnik literacki (srv. O. o. X, s. 171—197). Od té doby se datuje přátelský vztah obou mužů, jež vyústil v Thunovu snahu o uskutečnění Purkyňova povolání na pražskou univerzitu.
- TOMÁŠEK Václav Jan (1774—1850). Český hudební skladatel, tvůrce několika oper, komorní hudby a především celé řady českých a německých písní.
- UVAROV Sergej Semjonovič (1786—1855). Ruský státník, od roku 1818 prezident petrohradské Akademie nauk, v letech 1832—1849 ministr národní osvěty. V této své funkci zařídil splnění Purkyňova přání, aby mu bylo dovoleno věnovat svůj překlad Schillerových Básní caru Mikuláši I. Car na Uvarovovo doporučení věnování přijal. Srv. k tomu Purkyňův dopis Uvarovovi z 24. 5. 1842, srv. V. A. Francev, Očerki po istorii češskogo vozrožděnja, Varšava 1902, s. LVI.
- VINAŘICKÝ Karel Alois (1803—1869). Český katolický kněz a spisovatel, redaktor Časopisu katolického duchovenstva, představitel konzervativního křídla národního obrození, autor českých čítanek pro obecné školy.
- VRAZ Stanko (1810—1851). Slovinský básník, později se přiklonil k ilyrismu, hnutí za sjednocení všech Jihoslovanů, a psal srbochorvatsky. Překládal z češtiny, zvláště Jana Kollára, jež měl pronikavý vliv na utváření Vrazových názorů.
- WACHLER Johann Friedrich Ludwig (1767—1838). Německý literární historik, profesor historie na univerzitě ve Vratislavi. Pro své svobodomyšlné názory byl zbaven profesury, zůstal však ředitelem univerzitní knihovny.
- ZEUSCHNER (Zejszner) Ludwik (1803—1871). Polský geolog a paleontolog, profesor mineralogie na univerzitě v Krakově. S Purkyněm se seznámil na sjezdu německých lékařů a přírodovědců v Praze v roce 1837 a pojilo ho s ním upřímné přátelství, jež dokládá hojná, bohužel jen jednostranně zachovaná korespondence (23 Zeuschnerových dopisů, srv. J. W. Opatrny, c. d., s. 434—450). Přispíval také do Purkyňovy Živy.

FRANTIŠEK X. HALAS

**Zum Anteil von Jan Evangelista Purkyně
an der tschechischen Wiedergeburt**

ZUSAMMENFASSUNG

In der Korrespondenz von J. E. Purkyně stellt sein Briefwechsel mit den Vertretern der tschechischen Wiedergeburt und mit befreundeten tschechischen Patrioten Zahlen und inhaltmäßig einen bedeutenden Anteil dar. Es blieben mehr als zweihundert Briefe erhalten und der Anteil der von Purkyně selbst geschriebenen Briefe ist hier viel höher als in anderen der erhaltenen Korrespondenz, obwohl auch hier die Zahl der eingegangenen Briefe, die der abgesendeten übersteigt. Es muß noch bemerkt werden, daß allem Anschein nach, ein bedeutender Teil leider schon verloren ging oder vorläufig verschollen ist. Als beste Charakteristik für ihren Inhalt kann ein Zitat aus dem Brief an P. J. Šafařík vom 22. 8. 1849 dienen: „Sie kennen mich genügend, sie wissen, meine höchsten Angelegenheiten sind die Wissenschaft und das Vaterland“. Die wissenschaftliche Arbeit und die Teilnahme an den Bemühungen um eine Erhebung des tschechischen kulturellen und nationalen Lebens, bilden auch die Grundthemen der Korrespondenz, deren größter Teil gerade aus den Jahren 1823—1850 stammt, als Purkyně von seiner Heimat entfernt, in Vratislav (Breslau) lebte.

Obwohl die angeführte Korrespondenz schon lange das Interesse der Forscher hervorrief (die ersten Briefe wurden schon in den siebziger und achziger Jahren des 19. Jh. veröffentlicht), wurde sie bis heute noch nicht im ganzen veröffentlicht und es klingt gerade paradox, daß diese Bemerkung viel mehr die zedeutenderen Briefe Purkyně's, als die an ihn adressierten betrifft.

In der vorliegenden Edition werden alle erhaltenen Briefe Purkyně's an Václav Hanka (23 Briefe) und an Pavel Josef Šafařík (7 Briefe) publiziert. Im ersten Falle kann angenommen werden, daß bis auf kleine Ausnahmen, alle von Purkyně geschriebenen Briefe zur Disposition stehen, im zweiten Falle kann es sich ungefähr um ein Drittel der ursprünglichen Korrespondenz handeln, was im Verhältnis zu anderen Teilen relativ viel ist. Die Antwortschreiben wurden in der Mehrheit schon früher veröffentlicht (z. B. in Jaroslav Jedlička, Jana Ev. Purkyně korespondence, Praha 1920 u. 1925, 2 Bd.) in unserer Edition befinden sich daher nur je zwei bisher noch nicht veröffentlichte Briefe der beiden Freunde an Purkyně. Um den Verlauf der Korrespondenz gut verfolgen zu können, enthält die Edition neben den Regesten zu den aufgenommenen Briefen gleichfalls Regesten zu den schon früher veröffentlichten Schreiben und weiter Angaben über verschollene oder andere Briefe, deren Existenz wenigstens theoretisch angenommen werden kann.

Die Einführung zur Edition enthält kurze Ausführungen über die Korrespondenz Purkyně's mit seinen tschechischen Freunden überhaupt, über die Aufbewahrung der hier veröffentlichten Briefe und die Grundsätze ihrer Edition. In den Regesten befinden sich folgende Angaben: Absender und Adressat des Schreibens, Datum und Absendungsort, sein kurzer Inhalt und seine Aufbewahrungsstelle. Bis auf eine Ausnahme, wurden alle Briefftexte nach dem Inhalt der Originale und ungekürzt wiedergegeben. Die Briefftexte wurden ebenfalls mit den notwendigsten Anmerkungen zu ihrem Inhalt versehen. Am Ende der Edition befindet sich ein Personenverzeichnis mit Lebensdaten und einer Charakteristik des Verhältnisses der Personen zu Purkyně. Notorisch bekannte Persönlichkeiten wurden nicht in das Verzeichnis aufgenommen, die Identität einiger anderer konnten nicht festgestellt werden.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1987

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XXVII. Fasciculus 1

Redakční rada:

doc. JUDr. Karel Litsch, CSc., předseda,

doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., místopředseda,

PhDr. Michal Svatoš, CSc., tajemník,

PhDr. Karel Beránek, PhDr. Marie Bláhová, CSc.,

PhDr. Vilém Herold, CSc., doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

PhDr. Václav Lomič, CSc., RNDr. Luboš Nový, DrSc.,

PhDr. Miroslav Ransdorf, CSc., doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc.,

PhDr. Vladimír Šlik, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prösser, CSc.

Obálku navrhl Jaroslav Příbramský

Graficky upravila Jarmila Lorencová

Jazykově upravila PhDr. Marie Štemberková

Dáno do tisku 17. 12. 1986

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, Opava

Vydání 1.

Náklad 500 výtisků

Brož. 15,— Kčs

Adresa redakce: Archiv Univerzity Karlovy, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1